Müslüm AKALIN

MİLLÎ MÜCADELE'DE

URFA

Anılar- Belgeler

ŞANLIURFA BÜYÜKŞEHİR BELEDİYESİ
Kültür ve Sosyal İşler Dairesi Başkanlığı Yayınları
Tarih : 1

T : 0 (414) 312 41 14 F : 0 (414) 313 32 58
www.sanliurfa.bel.tr
E-mail : bilgi@sanliurfa.bel.tr

5. BASIM - NİSAN 2016

ŞANLIURFA

ISBN :978-975-8165-26-1

Yayın Koordinatörü
Necmi KARADAĞ

Kapak Tasarım
Mustafa Kuşca

Baskı
Altan Özyurt Matbaacılık
www.altanmatbaacilik.com

Yapım
Navi Medya Tanıtım
Tel: 0312 446 04 61

İÇİNDEKİLER

Sunuş.....3

Önsöz.....5

İngilizler Urfa'da 6

Fransızlar Urfa'da 30

KAYNAKLAR

I. Kitaplar 208

II. Makaleler 213

III. Canlı Kaynaklar 218

IV. Gazete, Dergi ve Yıllıklar.....218

EKLER 220

DİZİN 250

ÖNSÖZ

İlk basımı 31 yıl önce yapılan ve konusunda derli toplu ilk çalışma olan bu kitap; aradan geçen yıllar boyunca genç kuşakları bilgilendirme, geçmişle bugün arasında köprü kurma anlamında üzerine düşen görevini yaptı. Kitabın bu beşinci basımı, hem önceki baskılardaki eksikliklerin giderilmesi, hem de yeni belge ve bilgilerin kitaba eklenmesi bakımından önemli bir fırsat oldu. Birbirini denetleyen ve işgalci bakış açısını yansıtanlar dahil çeşitli bakış açılarını içeren anı ve belgelerin okur için nesnel bir değerlendirme ve düşünme fırsatı; konuyla ilgilenecek tarihçiler içinse önemli birer kaynak olacağını düşünüyorum.

Başta Av. Aydın Özbay olmak üzere Av. Ali Fuat Bucak ve Av. Abdulkadir Gürüz, yabancı dildeki metinlerin çeviri ve denetlenmesinde büyük destek ve katkı sundular. Bunlarla birlikte, kitabın yeni basımı için beni sürekli yüreklendirip cesaretlendiren Necmi Karadağ'a; eksilmeyen destekleriyle Naci İpek ve Selahattin Güler'e gönül borcumuz vardır.

Urfa'nın Fransız işgalinden kurtuluşunun sembol ismi olan Urfa Belediye Başkanı ve Müdafaayı Hukuk Cemiyeti Reisi Hacıkâmilzade Hacı Mustafa Efendi'den Büyükşehir Belediye başkanı Sayın Nihat Çiftçi'ye uzanan çizgide belirginleşen Belediye'nin Milli Mücadele'yi sahiplenme duygusunun gücü ve sürekliliğine teşekkürle birlikte, bilmekteyiz ki minnet borcumuzun büyüğü yerin altında yatan ve yerin üstündeki uykularımızı kendilerine borçlu olduğumuz adları bilinen ve bilinmeyen şehit ve mücahitlerimizedir.

Allah'ın rahmeti üzerlerine olsun.

Urfa, Nisan 2016

Müslüm AKALIN

İNGİLİZLER URFA'DA

(7 Mart 1919-30 Ekim 1919)

Mondros Mütârekenâmesi 2 Kasım 1918 tarihinde Urfa Mutasarrıflığına tebliğ edildi. Ekim ayı içinde Halep'in düşmesinden sonra heyecan ve telaşa düşen Urfa'da Mutasarrıf Nusret Bey, Jandarma Kumandanı Ali Rıza Bey ile eşraf ve memleket aydınlarını nezdine çağırarak acı bir dille memleketin düşme ihtimaline karşı alınacak tedbirleri görüştü. Bu arada öncelikle milli bir kuvvetin acilen oluşturulmasını ve jandarma kumandanı emrine verilmesini tavsiye etti. Bundan amaç, karışıklıklardan yararlanmak isteyecek aşiretlere karşı şehri savunmaktı[1]. Urfa ve çevresinin karışık durumu Mutasarrıf Nusret Bey'in aşağıdaki yazılarından anlaşılıyordu[2]:

"Dahiliye Nezaretine :

Harran kazasının merkezi olan Telebyat istasyonundaki askeri ambara Arap aşiretlerinin hücumundan korkuluyor. Muhafız jandarmalardan yirmi beş; hat bölüğünden yüzü aşkın ve mevcuttan da yirmi kadar asker firar etmiş durumdalar. Tecavüz vukuunda kurtuluş çaresi görülmemekte. Ne yapacağını soran Kaymakamlığa imkânsızlık haline kadar dayanın, tehlike ortaya çıktığında yerinizden ayrılın, cevabı verildi. 26 Ekim 1918''[3]

"Dahiliye Nezaretine :

Kasabanın Arap tecavüzüne uğramaması için Diyarbekir ve Siverek'ten bir miktar kuvvetin acele olarak gönderilmesi.. 26 Ekim 1918"[4]

Yine aynı tarihlerde Diyarbekir Vali vekili Mustafa Nadir Bey Dahiliye Nezaretine başvurarak, "Halep'in düşmesi, Mardin ve Siverek

---

[1] Ali Rıza,sf.5; ATASE D:1336/13-6,F:47/1,47/2

[2] "..Büyük savaşın ilânında 5000 mevcutlu ilk Urfa kafilesi Çanakkale'ye, Anafartalar'a gitmiş ve Atatürk'ün kumandası altında dünyaya ün salan 19.Fırka'nın 72. Alayını teşkil etmişler, ikinci ve müteakip kafilelerde Suriye'ye,Irak'a ve Kafkasya'ya yollanmışlar ve yurda kurban gitmişlerdir. Mütareke sıralarında Urfa'da harbe kabiliyetli pek az adam kalmıştı.. Urfa'nın genç, dinç evladı Çanakkale'nin kan ateş ve ölüm yağan siperlerinde,Sina'nın kumlu çöllerinde,Irak badiyelerinde Kafkasya'nın karı eksilmeyen sarp dağlarında,Galiçya ve Karpat şahikalarında ebediyete kavuşmuşlar ve Urfa'yı ihtiyarlara,çocuklara ve sakatlara bırakmışlardı.."(Alpay, *11 Nisan'a tekaddüm Eden Günler*,Urfa Halkevi Bülteni,sf.8-9).

[3] Akalın,1997sf.1

[4] Akalın,1997sf.3

sancaklarında davranışları kuşkulu bazı aşiretlerin varlığı vilayet içerisinde olağanüstü düzenleyici tedbirlere ihtiyaç gösterdiğinden Jandarma alayının eksik olan askerlerinin acele olarak tamamlanması" talebinde bulunuyordu.[5]

Nusret Bey, Jandarma Kumandanı Binbaşı Ali Rıza Bey ve eşrafın yardımlarıyla bir milis kuvveti oluşturma gayretlerini artırdı,şehir bölgelere ayrılarak geceli gündüzlü devriye gezdirilmeye başlandı. Nusret Bey'in makamında teşekkül eden Merkez Heyeti şu kişilerden oluşuyordu: Müftü Hasan Efendi, Eski Müftü Şeyh Müslim Efendi, İshakzâde Hacı Esat, Hacıkâmilzâde Büyük Hacı Mustafa, Hacıkâmilzâde Hacı Yusuf, Hatipzâde Ahmet, Yağlıcızâde Belediye Reisi Hacı Ahmet, Hartavizâde Bedi, Hacı Hüseyinağazâde Haydar. Bölük ve takım kumandanları da şunlardı: Hacıkâmilzâde Hacı Mustafa, Hacı Mustafa Reşit Kâmil, Arabizâde Reşit, Şeddadîzâde Ali Şelli, Barutçuzâde Hacı İmam, Mahmutoğlu Mustafa, Hacı Abdurrahmanağaoğlu Şeyh Müslüm, Şıho Ramazan[6].

Cerablus civarında yağma olaylarına girişen Cabirizâde Selahaddin ve Halepli Rufaizâde Tahir üzerine Urfa'dan Birecik yoluyla gönderilen kuvvetler, Nizip'e tehditname gönderen Selahaddin'i, Barak ahalisinin de yardımıyla Cerablus hattının güneyine attı. Mutasarrıf Celal Bey'den 2. Ordu Kumandanlığına gönderilen 19/12/1918 tarihli yazıda "Halepli Cabirizade Selahattin'in; başına topladığı Urban, Çerkes ve Türkmenlerden mürekkep dört beşyüz atlıyı bilmem nerden elde ettiği mitralyözlerle donatarak Cerablus'a hücum ve köprünün batı tarafını işgal eylediği gibi Nizip Nahiyesine de haber göndererek teslim olmalarını ve Şerif'e itaat eylemelerini istediği ve Nizip ahalisinin ret cevabı verdiği" bildirildi.[7] Bu arada 13 Aralık 1918 tarihinde İngilizler Cerablus'u işgal ettiler. Cerablus'un işgalinin, Urfa'nın işgalini hissettirmesi nedeniyle Mutasarrıf Nusret Bey, Selahaddin üzerine gönderdiği Jandarma Kumandanı Ali Rıza Bey'in geri dönmesini emretti.[8]

Mütarekeden kısa bir süre sonra Musul'un işgal edilmesi üzerine, 6. Ordu bölgesinde hudut ihlâllerinin meydana gelmesiyle bütün ordu sorumluluk bölgesinin işgal edilebileceğini düşünen Ali İhsan Paşa (Sabis), bu ihtimale karşı tedbirler almak üzere harekete geçti.

---

[5]Akalın,1997,sf.2

[6]Açanal,sf.22-23;Alpay'a göre bu görüşme 25 Kasım 1918'de gerçekleşmişti (Alpay, *11 Nisan'a tekaddüm Eden Günler*, Urfa Halkevi Bülteni,sf.3)

[7]Harp Tarihi Vesikaları Dergisi (HTVD). Belge no: 826

[8]Ali Rıza,sf.6.; HTVD, Belge no:1012,826

Güneydoğu Anadolu vilâyetlerinin işgaline bahane hazırlayıp, imkân verilmemesi için valilik ve mutasarrıflıklarla ilişki kuran Ali İhsan Paşa, İngiliz ilerlemesinin önüne geçilemediği takdirde bu yörede sivil bir direnişi teşvik maksadıyla bazı görüşmelerde bulundu. Dahiliye Nezareti İngiliz zabitlerinin mütareke şartlarının icra edilip edilmediğini öğrenmek için dolaştıklarından kendileriyle iyi münasebet kurulmasına dair Urfa Mutasarrıflığı'na telgraf göndermişken[9] Ali İhsan Paşa 3 Ocak 1919 tarihinde Arappınarı'nda Cerablus'tan gelen trendeki İngiliz Binbaşısı'na "*Gayet Aceledir*" kaydıyla şu telgrafı çekti:

"Bugün Cerablus'a gelerek oradaki zabitlerimizi trene celbedip Hintli askerlerle Cerablus İstasyonu'ndaki askerlerimizin silahlarını aldığınızı ve zabitleri trenle köprü şarkına geçirip bıraktığınızı ve hatta oraya da el koyduğunuzu ve askerimizi Cerablus İstasyonu'nda silahsız ve zabitsiz bıraktığınızı ve yolunuza şarka doğru devam ettiğinizi haber aldım. İnsan bir başkasının evine girerken evvela kapıyı vurarak izin ister, arzusunda haklıysa ve ev sahibi muvafakat etmezse o zaman zor kullanır. Siz bu sıradan nezaket kuralına uymadan ne istediğinizi söylemeksizin bu muameleyi yapmışsınız..

Eğer maksadınız Cerablus İstasyonunu işgalse önce bunu bildirmeniz ve sebeplerini açıklamanız lazımdır. Burası Mütareke gereğince tahliyesi gereken yerler arasında değildir. Çünkü Cerablus ne Halep'e ne de Kilikya'ya bağlı ve mensup olmayıp müstakil Urfa Sancağı'na ve 6. Ordu'ya bağlıdır.. Bu nedenle evvelâ işgalde haksızsınız, Mütareke'ye muhaliftir. Sonra, askerimizin silahını almağa hiç hakkınız yoktur. Eğer ne olursa olsun biz işgal ederiz, diyorsanız biz protesto eder askerimizi nehrin şarkına çekeriz.. Sizi itidale davet eder alınan silahların derhal iadesiyle Mütareke'ye uygun olmayan hareketinizin ve bundan başka şarka doğru hareketinizin sebeplerini ve maksadını açıklamanızı rica ederim."

Bu sırada Urfa'da mutasarrıflık görevini yürüten Nusret Bey, Ali İhsan Paşa'nın direktiflerine uyarak bir çalışma içine girdi. O sıra 6. Ordu Kumandanı olan Ali İhsan Paşa, *Harp Hâtıralarım* adlı kitabında, Urfa Mutasarrıfı Nusret Bey'in bu hususta çabalarını şöyle anlatır: "İngilizler'in mütarekenin verdiği selâhiyetten istifade etmelerinin önüne geçemediğimiz takdirde, her kasaba ve her şehrin, müslüman halkının hukukunun muhafazası için Müdafaayı Hukuk Cemiyetleri ve bunlara

[9] BOA. DH.ŞFR. 95/30, 1337 R 02

bağlı mahallî milis teşkilâtlarının kurulmasını valilere ve müstakil mutasarrıflıklara tavsiye ettim.

Bu hususta icap eden silâh ve cephaneleri 6. Ordu'nun elindeki kaynaklardan vereceğimi bildirdim. Bu hususta tavsiye ve teşebbüslerimi ilk defa kavrayarak, anlayış ve iyi niyet göstererek,tatbik sahasına geçmek hususunda Urfa Mutasarrıfı Nusret Bey dirayet göstermişti. Bu işi yerinde teşvik ile tatbik ve yardım sağlamak ve diğerlerine örnek olup, cesarete sevk etmek için 10 Ocak 1919'da Urfa'ya giderek, Mutasarrıf Nusret Bey ve mahallin ileri gelenleriyle görüştüm."

Ali İhsan Paşa'nın sözü geçen kitabında, Urfa Kalesi'nde çekilmiş olan bir fotoğraf da bulunmaktadır. Kalabalık bir grubun bulunduğu bu fotoğrafın altında "*Urfa'da İlk Müdafaayı Hukuk 3 Aralık 1918*" ibaresi yer almaktadır. Bu kayıttan da anlaşılacağı gibi,Urfa'daki teşkilâtlanma çalışmaları Mondros Mütarekesi'nden hemen sonra yoğunluk kazanmış ve bu yolda önemli adımlar atılmıştır. Gelişen olaylar ve bu yönde yapılan çalışmalar neticesinde Nusret Bey, yukarıda değinildiği gibi Urfa Jandarma Tabur Kumandanı Binbaşı Ali Rıza Bey'i de yanına alarak, eşrafın ileri gelenlerinin de hazır bulunduğu bir toplantı düzenledi. Urfa'nın yakında işgal edilebileceğini anlatan Nusret Bey, tedbir olarak,halktan gönüllü bir milis taburunun oluşturulması gerektiğini hatırlatarak, bu kuvvetin Jandarma Kumandanı Ali Rıza Bey'in idaresinde olacağını belirtti.

Bu kuvvet işgalden çok, şehir ve civarında meydana gelebilecek asayişsizlikleri[10] önleyecek ve dışarıdan şehre yapılabilecek herhangi bir saldırıya karşı koymaya çalışacaktı. Teklif kabul edildi ve Urfa'da bir milis alayı kuruldu.[11]

Memleketin durumunu yakından görmek isteyen İngiliz Generali Allenby, maiyetindeki bir İngiliz yarbayı ve Basravî'nin amcazâdesi Derviş Hamey ile birlikte Diyarbakır'a yaptığı geziden sonra Urfa mutasarrıflığına şu *Mütareke Zeyli* tebliğ olundu:

---

[10]13 Ocak 1919 tarihinde, Urfa'dan görev yeri Harran'a dönen bir jandarma erinin silahının ve yanındaki yolcunun nakit ve eşyasının gaspı üzerine yağmacıları takiple Telebyaz İstasyonu'nun 15-20 km. kuzey doğusundaki Tilhalip köyünde; ve yine şekaveti nedeniyle sürüldüğü Edirne'den Mütareke'den sonra dönen Siyala Aşireti Reisi Salihel Abdullah'ın şekavetinin devam etmesinden dolayı takibi nedeniyle aşiret mensuplarıyla Cana köyünde meydana gelen çatışmalar için: Bkz. Baslu, Şevki,sf.195

[11] Sabis,C:1,sf.8 vd.;Özçelik1992, sf;142-143; Göğem,C.1 sf.54.vd. Sabis'in Mütareke'ye dahil bulunmayan Urfa bağımız sancağına bağlı Cerablus tren istasyonunu Hintli askerlerle işgal eden İngilizleri protesto eden 3 Ocak 1919 tarihli yazısı için: Bkz:HTVD,Belge-no:1012

"Urfa Mutasarrıflığına

1. 6. Ordu Kumandanı Ali İhsan Paşa yer değiştirecektir.

2. 6.Ordu silahları bırakacak, top, mitralyöz ve silahlarını tayin edilecek bir yerde Mısır Kuvve-i Seferiyyesine teslim edecektir.

3. Tarafımızdan emredildiği zamana ahalinin silahları alınacaktır.

4. Kontrolümüz altında bulunan mıntıkadaki jandarma efradı, tarafımızdan lüzumsuz görüldüğü vakit terhis edilecek ve silahları alınacaktır. Kontrolümüz altında bulunan Türk jandarmaları terhis edilinceye kadar Mısır Kuvve-i Seferiyyesi emrinde bulunacaktır.

5. Kötü işler yaptıkları ortaya çıkan Türk memurların Mısır Kuvve-i Seferiyyesi tarafından yerleri değiştirilecektir. Bu memurların yerine tayin olunacak memurların isimleri tasdik olunmak üzere Mısır Kuvve-i Seferiyyesi kumandanlığına verilecektir.

6. Bilumum Ermeniler, arzu edildiği vakit Mısır Kuvve-i Seferiyyesi tarafından memleketlerine iade edilecektir Hane, arazi ve emlakleri hemen onlara iade olunacaktır. Ermenilerin emlakine yapılan zarar ve ziyanı takdir etmek için icap eden mahalli ziyarete gidecek subaylarımıza azami kolaylık gösterilecektir.

7. Cürüm işleyen kişiler tutuklanacaklardır. Asayiş ve genel rahatı ihlal ettiğinden şüphelenilen kişiler tutuklanacaklardır.

8. Mısır Kuvve-i Seferiyyesi Konya'nın doğusundaki bütün şimendifer hatlarını kontrol edecektir.

9. Mısır Kuvve-i Seferiyyesi bütün telgraf ve telefon haberleşmelerini kontrol edecektir. Hiç bir Türkçe şifreli telgraf kabul edilmeyecektir.

10. Mısır Kuvve-i Seferiyyesi terhis edilen 6.Ordu mensuplarını, önceleri haftada 900 nefer olmak üzere memleketlerine iade ettirecektir.

11. Türk hükümeti, bizden firar eden Hintli ve diğer kişileri bize teslim edecektir.

12. Bilinmelidir ki, Mısır Kuvve-i Seferiyyesi, istediği yeri işgal edecektir.

İhtar: Sekizinci maddedeki kontrol kelimesinin anlamı: Mısır Kuvve-i Seferiyyesi, istediği zamanda Bağdat hattıyle, gerek askeri ve gerek mülki nakliyat yaptırmaya yetkili olacağı gibi her cins malı her zaman taşınmaktaya saklama yetkisini dahi haiz olacaktır. Bu şartlar Mısır Kuvve-i Seferiyyesinin başkumandanlığı tarafından İstanbul'da bulunan Türk hükümetiyle bilmukavele yapılan şartlardır. 19 Ocak1919"[12]

Mısır Kuvve-i Seferiyyesi Başkumandanı
General Allenby

Urfa Mutasarrıflığı, bu emrin İstanbul hükümetince onaylanmadıkça uygulanmasının mümkün olmadığını bildirdi. Bu arada Kilis ve Ayntab işgal edilirken Suruç aşiret reisleriyle bir görüşme yapmak üzere bir İngiliz generalinin Arappınar istasyonuna geleceği bildirildi.

General, Arappınar'daki konferansta kendi hükümetinin kuvvet ve kudretinden söz ettikten sonra '*bulunduğunuz yerin Türk hükümetinin memleketi ve sizlerin de bu hükümetin tebaası olduğunuza şüphe yoktur*' diyerek tavsiyelerde bulundu. Bu toplantıya katılan Ketkânlı aşireti reisi Basravî kendisiyle aşiretinin Osmanlı tebaası olmayacağını, eski dostu bulunan İngilizler kabul etmediği takdirde herhangi bir ecnebi devletin tebaası olacağını ve bunlarda takdir etmediği takdirde Arap hükümetlerine katılacağını ısrarla generale anlattı. Konferanstan sonra reislere bir at yarışı yaptırıldı ve reislerin uşaklarına birer kırbaç ve gümüş tütün tabakaları ve benzeri şeyler verildi.[13]

5 Şubat 1919 tarihinde öncü mahiyetinde Urfa'ya giren bir İngiliz heyeti Ali İhsan Paşa'nın 'diplomasi ve celadetli müdahelesiyle' birkaç gün sonra Cerablus'a çekildi. Cerablustaki müdür ve jandarmaların İngilizler tarafından beş gün aç olarak mevkuf bırakıldıktan sonra tard ve ihraç edildiklerinden protesto edildiği ve İngilizlerin Nusaybin'e kadar bütün hududu sureti katiyede işgal fikrinde bulundukları düşünülürken[14], Arappınar istasyonunun İngilizler tarafından işgal edilmesinin ve mahallin asayişini bozmaya çalışanlarla Kürtlük adına çalışan Basravi gibi şahısların İngiliz kaymakamı Killing ile temasta bulunmasının engellenmesinin

[12] Ali Saip,sf.28-29;.Ali Rıza,sf.15 vd.Bu bildirinin az farklı bir metni için:Tansel, sf.66 dipnot:142 ve orada anılan kaynaklar.
[13]Ali Rıza, sf.13-14
[14]BOA. DH.ŞFR. 610/107

istenmesi[15] sonuç vermedi ve bu kerre İngilizlerin Suruç Arappınar istasyonunu işgal ettikleri bildirildi.[16]

Mütareke sonrası meydana gelebilecek hadiselerde İstanbul ile ortak çalışma yapmak amacıyle Mollazâde Abdulgani Bey ve İstanbul vaizlerinden Urfalı Hafız Hilmi Bey, Merkez Heyetince delege olarak seçildiler[17].

Kendilerine çok iyi davranılan Süryaniler, asayişsizlikten, hayat ve mallarının tehlikede olduğundan bahisle bir tutanak hazırlayarak ilk İngiliz işgal kumandanına vermişlerdi. İngiliz kumandan kendi tavsiyesiyle yapılmış olan bu tutanağı dosyasına koyarak Cerablus'a dönmüş, daha sonra bu tutanakla ateşkesin 7. maddesine göre[18] işgale sebep[19] uydurulmuştu[20].

Maraş, Antep, Cerablus, Birecik, Urfa, bütün büyük Suruç ovası Telabyat'a kadar Bağdat demiryolu istasyonları Hint alaylarıyla işgal edilmişti[21]. Nizip'e kadar ilerlemiş bulunan İngilizler Birecik'i işgal ettikten sonra Urfa'ya yöneldiler.

Nusret Bey 19 Mart 1919 tarihinde "*Gayet mühim ve müstaceldir. Dakika tehiri caiz değildir*" kaydıyla Dahiliye Nezaretine gönderdiği şifrede İngilizlerin Martın 22. Cumartesi günü Urfa'yı işgal edeceklerini bildirdikleri ve işgal ettikleri mahallerde gizli telgraf haberleşmelerini men etmekte bulundukları için uygun görüldüğü takdirde takdirde şifre haberleşmesinin Siverek mutasarrıflığı vasıtasıyla yapılması ve işgal gerçekleştiğinde ne suretle işlem yapılması gerekeceğinin önemle ve acele olarak bildirilmesini istedi[22].

---

[15]BOA. DH.ŞFR. 610/11

[16]BOA. DH.ŞFR. 610/107

[17]Açanal, sf.27

[18]Mondros Mütârekenâmesinin 7.maddesi şöyleydi: "*Müttefikler güvenliklerini tehdit edecek bir durum ortaya çıktığında herhangi bir stratejik noktayı işgal hakkına sahip olacaklardır*". (Baskın Oran, İst.2002, sf.111) ; Bu maddenin değerlendirmesi ve tepkiler için Bkz. *Atatürk'ün Millî Dış Politikası* C:I, Ank.1981)

[19]"..Künzler'in iddiasına göre Ocak başlarında içlerinden bir haini öldüren Ermeniler, bu şekilde İngiliz birliklerinin huzur ve düzeni sağlamak amacıyla şehre girmesini sağlamaya çalışıyorlardı. İngilizler ise Urfa'ya ancak 1919 Mart'ın da klinik eczacısı Karekin'in bir suikasttan kılpayı kurtulması üzerine Künzler'in bu yoldaki rica yazısıyla girdiler"(Künzler, sf.150-151, Kieser, sf.694;Georgeon/Dumont, sf.257 vd.).

[20]Açanal, sf.35

[21]Holmes 1986, sf. 17

[22] BOA DH. KMS, D: 50-1/40 1337 C 16

İngilizler 24 Mart 1919'da[23] 400 kişilik bir kuvvetle Urfa'yı işgal ettiler. İşgal kumandanı Beddy, silahlarını hükümet dairesi önünde ve Mutasarrıflık makamına yönelterek "*Galip bir hükümetin askeri neden karşılanmıyor?*" diye sordu. Mutasarrıf Nusret Bey, "*Haksız yere memleketi işgal eden bir kuvveti karşılamaya çıkmak bir Türk Mutasarrıfına yakışmaz. Bir misafir gibi gelseydiniz sizi Birecik'te karşılardım*" dedi[24]. Nusret Bey İngiliz işgalinden önce tedbir olsun diye mahrem haberleşmeler için sancağa ait şifre muhaberesinin Siverek üzerinden yapılmasını Dahiliye Nezaretinden istemişti[25].

İngiliz işgal kumandanı, askerlerini yerleştirecek bina isteğinde bulunduğunda kendisine boş olan süvari kışlası gösterildiyse de burasını beğenmediğinden Gureba Hastanesindeki hastaları dışarıya atarak hastaneye ve civarındaki Mahmut Nedim Bey'in konağına, kırk nüfuslu ailesini bir cani çıkarırcasına çıkartarak yerleşti.

Aradan çok geçmeden Nusret Bey Dahiliye Nezareti emriyle, Bayburt ve Ergani Madeni tehcirleriyle ilgili olduğu gerekçesiyle İstanbul'a çağrıldı. Dahiliye Nazırı Cemal İmzasıyla Mamuretülaziz Vilayetine gönderilen 2 Nisan 1920 tarihli yazıda,"Urfa mutasarrıfı Nusret Bey'in tehcirden dolayı serian celbine Divan-i Harb-i Örfi riyasetince lüzum gösterilmekte olduğundan vakit kaybetmeksizin Urfa'ya hareketle Sancak işlerini yüklenerek Nusret Bey'in koruma altında İstanbul'a gönderilmesinin halen Hısnımansur'da bulunan Süleymaniye Mutasarrıfı Ali Rıza Bey'e tebliği ehemmiyetle tavsiye olunur" deniliyordu.[26]

Nusret Bey, emrin tebliğinden birkaç gün sonra bir polis ve bir jandarma eşliğinde jandarma kumandanı Bnb. Ali Rıza Bey tarafından muhafaza altında götürülüp İngilizler'e teslim edildiği Akçakale İstasyonu'ndan İstanbul'a hareket etti. Urfa'dan hareketinde bütün halk uğurlamaya çıktı.Nusret Bey gittikten sonra,Halep'ten ve başka yerlerden akın akın gelmiş bulunan Ermeniler taşkınlıklarını artırdılar.

İngilizler, Urfa'da bulundukları süre içinde halka iyi davrandılar. İngiliz İşgal gücünün kumandanı Albay Beddy; o İngiltere'ye izinli gittiğinde

[23]Genelkurmay kayıtlarında ve bunu kaynak alan bir çok yayında Urfa'nın işgal tarihi 24 Mart olarak belirtilmesine rağmen (*Türk İstiklâl Harbi*, s.194) yerel kaynaklarda işgal tarihi 7 Mart 1919 olarak belirtilmektedir. (Ali Rıza,sf.11; Açanal Hasan,sf.34; *Urfa Salnamesi*-1927.sf.75)

[24]Ali Rıza, sf.14

[25]Akalın,1997 sf.4; Harran, Sayı:47-48,sf:14; Sancak işgal altına girince Nusret Bey Siverekle Urfa arasında işgal bölgesi dışında kalmış olan Karacurun (Hilvan)'a hemen bir telgraf makinesi gönderdi. Hususi süvariyle gönderdiği yazılarıyla işgal aleyhine haberleşmelerini bu telgraf makinesiyle temin ediyordu (Açanal, s.34).

[26]BOA DH. ŞFR. D.98/V.10 1337. B.1

Bnb. Burrows idi.[27] Yerel yöneticiler dürüst ve tarafsız davrandıkça işlerine karışılmıyordu[28]. Hatta Harran Ovası'ndan çöle doğru asayişsizlik yaratan göçebe Arap aşiretlerine karşı İngiliz kuvvetleri hükümete yardımcı bile oluyorlardı[29]. Ancak, gözleri daha güneyde olduğundan, özelikle Harran ve güneyindeki bölgelerde aşiretleri birbirine düşürmeye çalışıyorlardı.[30]

Bu durumu hisseden Siverek eşrafından Cudi Paşa, Odabaşızade Mahmut Efendi ve ulemadan vaiz Hacı Hüseyin Efendi, İngilizlerin propagandalarını etkisiz kılmak için çalışma yapmak amacıyla Viranşehir'e gelip iki akşam kaldılar ve 6 Nisan 1919 tarihinde Milli Reisi Mahmut Beyle birlikte, Şammar, Aneze ve diğer aşayir rüesasıyla görüşmek ve *nifak ve şikakı bertaraf etmek üzere* çöle hareket ettiler[31]. Arap hükümetine katılmak istediklerine dair mazbata düzenlenmesi için Urfa eşrafına teşvik edici mektuplar yazan ve aynı maksatla Arap aşiretleri arasında dolaşan aşiret reislerinden Binbaşı Ramazan adlı şahsa Arap aşiretleri ve Urfa eşrafınca Osmanlı camiasından ayrılmayacaklarını kesin bir dille cevap verildi[32].

Urfa'dan Harbiye Nezaretine Gönderilen Telgraftır:

"Yedi yüzyıldan beri mensup olmaktan gurur duyduğumuz ve hiçbir zaman adalet ve şefkatli kanatları altından ayrılmak istemediğimiz Osmanlılık'tan ümidimizi kestirecek haberler duyuyoruz. Kilikya'yı ilhak ve Osmanlılık'tan ayırmaya çalışanların tam anlamıyla bir hayal kırıklığına uğrayacaklarında hiç şüphe yoktur.

Urfa livasında yaşayan biz Türk ve Kürt Beyleri el altından yapılan bu çeşit entrikalara rağmen şu ana kadar metanet ve sükûnetimizi korumaktaysak da şu sıralar bazı İngiliz subaylarının tekrar eden temaslarından cesaret alan ve aslında sürekli eşkiyalık yapan sabıkalı Suruçlu Basravi ile bir kaç kişiden oluşan yandaşlarının kışkırtmasıyla saldırı ve katliama kalkışmaları kamuoyumuzu kötü etkilediğinden bu olayları kınıyoruz.

[27]Holmes, 1986, sf.49.
[28]Holmes, 1986,sf. 50.
[29]Açanal, sf.43
[30]İnglizler Urfa sancağını asayişin sağlanmasını bahane ederek işgal etmişlerdir. Halbuki zamanımızda Urfa'da ufak bir hadise olmamışken İngilizlerin gelmesinden sonra,özellikle son zamanlarda sancakda asayiş bozulmuştur. (HTVD Belge No:964: 13. Kolordu Kumandan Vekili A. Cevdet Bey'den Harbiye Nezaretine Rapor)
[31]HTVD Belge no: 956
[32]BOA. DH.EUM.AYŞ.14/86 1337 L 08 - 7.7.1919

Şu anda Osmanlı arzusunda olduğumuzu bu uğurda gereken hiçbir fedakârlıktan kaçınmayacağımızı tüm samimiyet ve içtenliğimizle yüz elli bin kişi adına arz ediyoruz."

Telgraf altında şu imzalar bulunuyordu: İdare Meclisi azası Şeyh Müslim, Said, Mehmed, Belediye Meclis Azası Ali, Abdurrahman, Urfa Müftüsü Hasan, Belediye Reisi Hacı Ahmed, Suruç Müftüsü Abbas, Osman, İbrahim, Müslim, Eşrafdan Es'ad, Kâmil, Ali, Said, Ali, Hayalî, Hacı Evliya, Eşraftan Neş'et[33]

İngiliz taraftarı olanlarla hükümet taraftarı olan aşiretler arasındaki çatışmalar çöle doğru devam ederken[34] İngilizler'in işgali altında bulunan Urfa merkezinde işgal süresince kayda değer olaylar meydana gelmedi. İngilizler Millî Aşiretine büyük önem veriyorlardı. İbrahim Paşa'nın oğlu Hamidiye Alayı Kaymakamı Mahmut Bey'i bir defa Halep'e bir kaç defa Urfa'ya davet eden bir yüzbaşı ve bir binbaşıdan sonra General Barrow Mahmut Bey'i 30 Haziran'da Urfa'ya davet etti ve İngilizler davete Urfa Mutasarrıfını da tavassut ve iştirak ettirdiler[35].

Millî Kürt Kabilesi Reisi İbrahim Paşa'nın Oğlu Mahmut Bey,

Evvelâ selamlarımızın kabulünü rica ederim. Mektubunuz dolayısıyla hakkınızda edindiğimiz izlenimlerden esinlenerek Suriye İngiliz ordusu Kumandanı General Barrow, bana aşağıdaki emri gönderdi:

Bindirilmiş çöl kıtaları kumandanı Generale hitaben yazmış olduğunuz mektup kendisi tarafından büyük bir memnunlukla okunmuştur. General, 30 Haziran'da Urfa'daki birlikleri teftiş etmek üzere anılan bölgeye bir gezi yapmak istediğinden aynı tarihte sizi Urfa'da görmeyi ümit etmektedir.

Bu münasebetle kendisinin beslemekte olduğu en derin ve içten duyguların gerek size gerek pederinize ve kabileniz şeyhlerine duyurulması hususunun yerine getirilmesini bana tevdi etmiştir.

---

[33]BOA.HR.SYS.2555-1/17

[34]"Urfa'da aşiretler silahlandırılıyor: Diyarbakır 13. Kolordu Kumandan vekili A.Cevdet Bey tarafından Harbiye Nezaretine çekilen bir şifrede Urfa'daki İngiliz Kumandanının Cubur aşiretini silahlandırdığı ve bu bölge de yeni karışıklıklar çıkarmaya hazırlandığı bildirilmiştir. İngilizler işgal bölgelerini genişletmek emelindedirler. İngiliz kuvvetlerinin bugünlerde Resulayn ve Nusaybin'e kadar hat boyunu işgal etmeleri beklenmektedir. Bölgede dolaşmakta olan İngiliz propagandacıları İngiliz idaresine katılmayacak olan aşiretlere Cubur aşiretini saldırtacaklarını ve katliama yol açacaklarını söyleyerek tehditlerde bulunmaktadırlar. (Coşar, *İstiklâl Savaşı Gazetesi 18.5.1919*; HTVD, Belge No: 962 ve 960;) İngizler Badıllı aşiretiyle Döğerli aşiretini biribirine tutuşturmuşlar, bu iki aşiret muharip iki devlet gibi karşı karşıya cephe kurmuşlar ve silahlarını biribirine çevirmişlerdi. Badıllı aşiretine İzollu aşireti, Döğerli aşiretinede Geys aşireti yardıma gelmişlerdi (Açanal, Hasan.Sf.42)

[35]ATASE F:19, F: 42

General ile buluşmak ve görüşmek fırsatını kaçırmayacağınızı tahmin etmekteyim. Bu görüşmemize engel hiçbir durum yoktur.Diğer taraftan bu mülâkat bizi ziyadesiyle sevindirecektir. Zira Büyük Britanya Hükümeti Kürt milleti ve Kürdistan işleriyle pek yakından ilgilenmek arzusundadır.

Bu hususta iyi bir neticenin alınacağını ve bu arada daha bir çok hayırlı işlerin başarılacağını tabii addetmek gerekir.

Mister Jackson size ve erkek kardeşleriniz İsmail, Halil, Timur ve Abdurrahman Bey'lere ve bütün kabileniz şeyhlerine en samimi duygularını aynı zamanda sarsılmaz dostluklarını arz eder[36].

Léonard Woolley[37]

Mahmut Bey Urfa'ya, görüşmeye gelmedi. İngiliz generali iki saat kadar kaldıktan sonra aceleyle döndü[38]. Mahmut Bey Urfa'ya gelmemesinin nedenini İngiliz istihbarat görevlisi Yüzbaşı Woolley'ye "Aneze meselesinin, kendisinin Viranşehir'de kalmasını zorunlu kıldığı" şeklinde izah etti[39]. Esasında Mahmut Bey davet için XIII. Kolordu'dan izin istemiş, verilen nasihat üzerine gitmemiş ve bundan böyle yapılacak davetlere de hastalığı ve işleriyle meşgul bulunduğunu bahane ederek katılmayacağına söz vermişti.[40]

Diyarbekirde XIII. Kolordu Kumandanı Cevdet Bey'den Harbiye Nezareti Celilesine Gönderilen Şifre :

"Urfa havalisindeki aşayirin, usulü aşayir üzere aralarını bulmak için General Barrow tarafından Millî Reisi Mahmut Bey'in aracılığı istenildiği ve bu aşiretlerin Viranşehir'e celbi mümkün olamayacağından ya bizzat Mahmut Bey'in veyahut kardeşlerinden birisinin gönderileceği ve evvelce Mahmut Bey'in yanına gelen Kurmay Yüzbaşı Woolley'ye hediye olarak vermiş olduğu kısrağa mukabil, general tarafından Mahmut Bey'e bir deve, aba, kefiye ve agel gönderildiği ve bunların alınması ve kabulünün münasip olup olmadığı Mahmut Bey tarafından bildirilmiştir. Bu hediyenin kabulünün münasip olup olmadığına dair cevap verilmesinin Vilayetin reyine terk edilmiş olduğu.." 7 Temmuz 1919.[41]

---

[36]Paul du Véou, sf.76

[37]Yüzbaşı. Woolley, İngiliz İntelligence Servisi'nin propaganda bölümü görevlisiydi. Bölgede Lawrence ile de çalışmıştı. Bkz. Hiçyılmaz, Ergun, sf.128; Ahmet Mesut, sf.48vd.

[38]ATASE F: 25

[39]Ahmet Mesut,sf.50.

[40]ATASE, F: 42

[41]Akalın,1997,sf.18;ATASE F:48,B:4

Mahmut Bey[42] Viranşehir'deki Süvari Alay subaylarına bir ziyafette Mütareke'nin akdinden bu yana İngilizler'in Millî aşiretini elde etmek için takip ettikleri siyaseti ve buna karşı aşiretin sadakatini anlattı:

"..Halep'deki İngiliz generali reisleri kandırmak maksadıyle evvelâ Viranşehir'e topçu kurmay yüzbaşısı Woolley'i gönderdi. Bu zat geldiği zaman Kolordu, Osmanlılık şan ve şerefine uygun misafirperverlikte iyi muamelede bulunmak ve siyasi vakarımızı göstermekte uyanık olmak lüzumunu emretti.

Yüzbaşı'ya Osmanlı Hilâfetine olan bağlılık ve kulluğumuzu açıkladık ve kutsal vatanımız hakkında dokundurmalarda bulunmamalarını aksi halde milli emellerimizi son damla kanımızla ortaklaşa koruyacağımızı söyledim ve Generale de bu hususu bildirdim.

Yüzbaşı Woolley'den birkaç gün sonra Binbaşı Noel Viranşehir'e geldi ve bana reislere verilmek üzere beraberinde 40-50 bin lira da getirmişti. Bu parayı vermek için çok çalıştı. Vatanımızı, dinimizi, milletimizi, bilhassa Hilâfete olan bağlılık ve kulluğumuzu, temiz İslâm milletine olan desteğimizi 50 bin liraya satmayacağımızı ve paraya muhtaç olmadığımızı, milli namus ve memleket huzurunun parayla satılacak bir şey olmadığını, cevaben çadırda misafir olmuş olmasa idi kendisini parça parça ettireceğimi münasip bir dille bildirdim.

Bu sözden galeyana geldi. Büyük bir tahammülle bizim Kürt ve Kürdistan'la alâkadar olmadığımızı, Kürdistan hakkındaki düşünce ve maksatlarını icra ettireceğini söyledi. Cevaben bizde Kürtlük, Türklük, Araplık gayesi olmadığından Osmanlı Hilâfetinden gördüğümüz büyüklüğün karşılığını bugün yapacağımızı, beyhude yere vaat, tehdit ve gayede bulunmamasını ihtar ettim.

Irak Necid'e kadar her tarafa bütün aşayire, dinî, millî, içtimaî beyannameler gönderdim. Son harekâtı milliyenin başarısı bize daha

[42]Bir cinayet isnadından dolayı üç ay kadar tutuklu kalan Millî aşiret reisi Mahmut Bey suçsuz olduğu anlaşılıp serbest bırakıldığında 4 Nisan 1919 tarihinde Harbiye Nezareti'ne, '*öteden beri ekmek ve nimetiyle yetiştiğim ve bağlı olmakla övündüğüm Hükümeti Aliyyei Osmaniye'nin hizmetkârı olduğumdan teşekkürlerimi sunar, hiçbir vakit emirleri hilafında hareket etmeyeceğimi dinen, hamiyeten, sadakat arz etmekle övünürüm*' diye yazmıştı (HTVD Belge:957). Yüzbaşı Woolley'nin Mahmut Bey hakkında 10 Temmuz 1919 tarihli raporundaki kanaati ise şöyleydi: '*Mahmut Bey, tanımış olduğum tüm diğerleri gibi ulusalcı.İngilizlere karşı iyi niyetli.Türklere karşı ise açık muhalif.*'Ahmet Mesut, sf.48; 31 Mayıs 1919'da Viranşehir'de Millî aşiretine konuk olan Bnb. Noel, Mahmut Bey'in aynı anda Kürtler,Araplar, İngilizler ve Türklerle temas kurup 'müşteri kızıştırdığını' anlamıştı. Noel'e göre bu adam bu gidişle kendini çok önemli biri sanacaktı. Öke, M. Kemal 1989,s.36)

fazla ümit vermiştir. Vatandaşlarımız mebus seçiminde gaflet göstermeyerek vatanın en namuslu evladını seçerlerse iç ve dış siyasetimizde başarımız muhakkaktır. Biz vatanın selametine bütün varlığımızla daima sadakat ve bağlılıkla çalışacağız. İcabında Selahâddin Eyyûbî'nin ahfadı olduğumuzu ve Yavuz Selim'e verdiğimiz söze de sadık kaldığımızı âleme göstereceğiz.."[43]

Urfa'daki 51. Alay kumandanı namına Bnb. Burrows imzasıyla XIII. Kolordu Kumandanlığı'na gelen yazıda Viranşehir'e giden Kurmay Yüzbaşı Woolley'in Kürt aşiretlerine ziyaretlerinin sebebinin Osmanlı hükümetine yardımda bulunmak ve aşayir arasındaki asayişi temin etmek olduğu, Woolley'nin Kürtlerin ruh hallerine vakıf bulunduğu bildirildi.[44]

***

Erzurum Kongresi'nden sonra yayınlanan beyanname, Milli Aşireti Reisi Mahmut Bey aracılığıyla Jandarma Kumandanı Ali Rıza Bey'in eline geçti. Nusret Bey zamanında kurulan milis alayı dağılmış olmasına rağmen silahlar toplanmamıştı. Ali Rıza Bey, Mutasarrıfa düşüncelerini açtıktan sonra eşraf ve aydınlarla toplantılar yapılmasının sağlanmasını istedi. Birbirini izleyen üç toplantıdan sonuç alınmadıysa da Hacıkâmilzâde Hacı Mustafa Efendi'yle görüşüldükten sonra her şey değişti[45] ve hareket kök salmaya başladı. 4/5 Eylül 1919 gecesi Güllüzâde Osman Efendi'nin evinde Bnb. Ali Rıza Bey ile eşraf ve aydınlardan 12 kişi ile yapılan toplantıda gizli bir cemiyet kurulması karar altına alındı. Ali Rıza Bey cemiyet başkanlığına getirilerek, kurtuluşa kadar mücadele edileceği yolunda Kur'an-ı Kerim üzerinde and içildi.

---

[43]ATASE F:87 1-6064, 2-3575

[44]HTVD Belge no: 959

[45]Bir gün Bnb. Ali Rıza Bey, bir sohbette '*Urfalılar'dan şüpheleniyorlar, bilmiyorlarki çiğ köfteyle meşguller*'der ve Hacı Mustafa'nın ağzını arar. Acı acı gülüşürler. O akşam Hacı Mustafa olayı arkadaşlarına açar ve uygun görürseniz bir gece onu aramıza çağıralım, der. Uygun görülür. Ertesi gün Hacı Mustafa, Ali Rıza Bey'e uğrayarak, "*akşamdan sonra Hasan Padişah Camii'nde bulunun. Size işaret verecek birisini izleyin. Bakın, Urfalılar yalnız çiğ köfteyle mi meşguller, yoksa başka işlerle mi",* der. Akşam Ali Rıza Bey cami avlusunda gezinmeye başlar. Karanlık iyice çöktükten sonra yüzü gözü sarılı bir kişi ona bir işaret vererek Kalaboynu'na doğru iler-lemeye başlar. Onu izleyip dar ve karanlık yollardan geçerek vardığı evde içerdeki kişileri görünce Ali Rıza Bey rahatlar. Bu ev, Güllüzâde Osman Efendi'nin evidir ve kendisini getiren kişi de Küçük Hacı Mustafa'dır (Cemil Hacıkâmiloğlu ile Haziran 1984 tarihli görüşme). Cemil Hacıkâmiloğlu daha sonra hatıratında bu kişinin babası Hacıkâmilzde Hacı Mustafa olduğunu yazmıştır (*Şanlıurfa'nın Kurtuluşu,*sf.26) Güllüzade Osman'ın torunu Mustafa Eren ise, aileden duyduklarını anlatırken, bu kişinin o sırada 16-17 yaşlarında olan Güllü Osman'ın oğlu Müslüm olduğunu söylemektedir. Ali Rıza Bey'le evde bulunan on iki kişi, çıra kürsüsünün üzerine Kur'an-ı Kerim ve silahlarını indirerek bağlılık yemini etmişlerdir. (Mustafa Eren, *Harran Üniversitesi Kurtuluş Paneli* 11.4.2002)

Harekete yeminle bağlı 12 kişi şunlardı :

1. Belediye Reisi Hacıkâmilzâde Hacı Mustafa Efendi (Hacıkâmiloğlu)
2. Barutçuzâde Hacı İmam Efendi (Barutçu)
3. Eşraftan Tüccar Hacıkâmilzâde Hacı Mustafa Reşit Efendi. (Yetkin)
4. Mollazâde Mahmut Efendi (Özbay)
5. Polis Komiserliğinden müstafi Arabîkâtibizâde Şakir Efendi (Yazgan)
6. Güllüzâde Osman Efendi (Güllüoğlu)
7. Esnaftan Şellizâde Ali Ağa (Şelli)
8. Tüccardan Nebozâde Hacı İmam Efendi (Elçi)
9. Eşraftan Hacı Bedirağazâde Halil Ağa (Aydoğdu)
10. Jandarma Tabur mülhakı İzmirli Adil Hulûsi Efendi (Gür)
11. Takım kumandanlarından Mülâzımı evvel Hüseyin Pertev Efendi (Savaş)
12. Jandarma Çavuşu Sofizâde Hacı Mustafa Çavuş (Güven)

Cemiyet bu suretle kurulduktan sonra İngilizlere sezdirmemek üzere geceleri toplanarak program hazırlamaya, silah ve asker sayısını artırmaya, ani bir hareket için iaşe ve cephane sağlamaya yönelik çalışmalar yaparak Mutasarrıfı da harekete ikna ettikleri gibi posta müdürü Arif Bey'i de, Urfa telgrafhanesi İngilizler'in kontrolünde bulunduğu için Karacurun'da bir telgraf merkezi açılmasına ikna ettiler.[46]

[46]Ali Rıza, sf. 19-20; ATASE D: 13-6, F: 47-4, 47-5. Müdafaayı Hukuk Cemiyeti'nin kuruluşu Müftü Hasan Efendi'nin hatıratında farklı şekilde anlatılmaktadır. Ona göre Nusret Bey zamanında kurulmuş bulunan Merkez Heyeti, Mutasarrıfla görüşerek Müdafayı Hukuk Cemiyeti kurulmasını kararlaştırmış ve bir İdare Heyeti tespit edilmişti. Mutasarrıfın önerisi üzerine Bnb. Ali Rıza Bey İdare Heyeti ile Mutasarrıflı arasında temas memurluğu yapacaktı. Müftü Hasan Efendi'nin hatıratında İdare Heyeti olarak sayılan on iki şahsın dokuzu A.Rıza Bey'in hatıratındaki şahıslarla aynı olup Ali Rıza Bey'in hatıratındaki üç şahıs (Bedirağazade Halil Ağa, Adil Hulusi Efendi, Hüseyin Pertev Efendi) yerine (Abdurrahmanağazade Şıh Müslüm, Abozade Halil ve Arabizade Reşit) yazılıdır (Açanal sf.60).

Mutasarrıf Ali Rıza Bey, Sivas Kongre Başkanlığına gönderdiği telgrafta, Urfa'daki İngilizler'in, Kongre'nin hareketini '*İtilâf devletlerine saldırı*' biçiminde değerlendirdiklerini bildirdi. Anadolu ve Rumeli Müdafaayı Hukuk Cemiyeti Heyeti Temsiliyesi namına Mustafa Kemal imzasıyla verilen cevapta, İngilizlerin böyle bir kanısı varsa bunu değiştirmek için çaba gösterilmesi gerektiği çünkü harekâtın, milletin meşru haklarını savunmaya yönelik olduğu vebunun isabetinin de İtilâf devletleri temsilcileri tarafından teslim edildiği bildirildi.[47]

Bu arada İngilizlere sığınmak için, birbiri ardından Bedirhanilerden Malatya Mutasarrıfı Halil Rami ile Elazığ eski valisi Ali Galip Urfa'ya geldiler.

Ali Galip, misafir olduğu İttihat ve Terakki mensuplarından Şeyh Müslim Efendi'nin evindeki sohbet sırasında ev sahibinin kendi düşüncelerine katılmadığını görünce sustu. Şeyh Müslim Efendi, ertesi gün Ali Galip Bey tarafından İngiliz kumandanına, İngiliz siyaseti[48] aleyhinde olduğundan bahisle şikâyet edilerek, tutuklanıp Halep'e gönderildi.[49]

Şehirdeki huzursuzluk nedeniyle Mutasarrıfın isteğiyle her ikisi de bir İngiliz otomobiline bindirilerek Halep'e gönderildiler[50].

Ekim ayı başlarında Heyeti Temsiliye'ye Cemiyetin kurulduğu bildirildi[51].

---

[47]Atatürk, C:3 s.975. Heyeti Temsiliye; Mutasarrıf Ali Rıza Bey'e bu yazıyı İngilizler'in yazdırdığını düşünmektedir. Bkz.Baykal, sf.6; Bu nedenle de Fransızların işgaline meydan vermemek için Mutasarrıf hakkında tedbirli davranacak bir komutanla 1. Süvari Alayıyla Urfa'nın işgalini 13. Kolordu'dan ister (Baykal, s.36-37).

[48]Bunun üzerine XIII. Kolordu Kumandanlığı mıntıkasında "İngiliz siyasetini etkisiz kılacak" faaliyete girdik. Fakat XIII. Kolordu Kumandanına itiimat etmediğimizden XIII.Kolordu Kumandanlığı Kurmay başkanı Halit Bey'le muhabere ediyoruz. (İğdemir, sf. 78-79); XIII. Kolordu Kumandanı A.Cevdet Bey'e yeni hükümet zamanında 1920 Haziranında aczinden dolayı,işten elçektirilmiş,Cevdet Bey bir süre sonra Irak Kralı Faysal'ın yaverliğini yapmış,Bağdat'da vefat etmiştir (Göğem,sf.93).Hareketlerinde mesuliyetten kaçıyor, müterreddit davranıyordu..Urfa işgalinde İngilizlere karşı bugüne kadar milli bir cephe teşkil edilememesinde onun bu zayıf karakteri de çok etkiliydi (Göğem, sf.81).

[49]Ali Rıza,sf.25

[50]ATASE D: 13-6, F: 47-5;Halil Rami Bey, Mutasarrıflık makamına Ali Rıza Bey'in davetiyle gelen Müftü Hasan Efendi ve Merkez İdare Kurulu üyelerine Erzurum ve Sivas Kongrelerinin doğru yoldan saptığını söylemiş, Müdafaa Hukuk Cemiyetini ise *türedi* olarak nitelemiştir. Bu düşüncelere sıcak yaklaşmayan heyete 'siz de zehirlenmişsiniz' diyerek kızgınlıkla meclisi terk etmiş, bir iki gün sonra da Halep'e gitmiştir (Açanal,sf.48-49).

[51]ATASE D: 13-6, F: 47-5

Heyeti Temsiliye Başkanlığına

Şimdilik mevcudu 600 silahlı nefer olmak üzere sancak jandarma kumandanı başkanlığında 12 reis yönetiminde gizli Müdafaayı Hukuk Cemiyeti kurulduğu ve bu hususstaki emirlerin sözü geçen Ali Rıza Bey'e verilmesi istirham olunur. 3 Ekim 1919

Urfa Mutasarrıfı Ali Rıza

Bu telgrafa Mustafa Kemal şu cevabı verdi.

Urfa Mutasarrıflığına

Yurtseverce koruma ve çalışmalarımıza teşekkür olunur. Örgütlenmenin tamamlanıp genişletilmesine çalışılması hususunun Jandarma Kumandanı Ali Rıza Bey'e bildirilmesiyle haberleşmenin sürdürülmesi ve Diyarbekir'de XIII. Kolordu Kurmay Başkanlığı ile Mardin'de tümen kumandanıyla ilişki kurulması rica olunur.8 Ekim 1919

Heyeti Temsiliye Namına
Mustafa Kemal

Bu emir üzerinde XIII. Kolordu Kumandanlığı Kurmay Başkanı Halit Bey'le temasa geçildi ve durumu serbestçe anlamak için eşraftan Mollazâde Mahmut Bey ile Arabîkâtibizâde Şakir Efendi Siverek'e gönderildi. Bu sırada Mustafa Kemal'den şu telgraf alındı:[52]

Urfa Müdafaayı Hukuk Cemiyeti Başkanlığına

Gayet Aceledir.

Esasen hukuk kurallarına ve mütareke şartlarına aykırı olarak işgal edilmiş olan Urfa, Maraş, Ayntab'ın bu kerre de İngilizler'in boşaltması ile Fransızlar tarafından işgal edilmesi üzerine hükümet bu haksız olay ve hareketi İtilâf devletleri nezdinde protesto eylemiş ve anılan memleketler ahalisi, kuvvetli haykırışlarla Osmanlı vatanının ortadan kaldırılamayacağını cihana duyurmaya başlamışlardır. Bundan dolayı

[52]ATASE: D:13-6,F:47-6

bütün Müdafaayı Hukuk Cemiyeti yönetim ve merkez kurulları ve belediye başkanları, Osmanlı ülkesinin parçası olan bu yerlerin bu defa da Fransızlar tarafından işgal edilmekte olmasını telgrafla İtilâf devletleri temsilcilikleriyle Avrupa ve Amerikan kamuoylarında protestoyla bu haksızlığın giderilmesinin kesin olarak istenmesi gereği tebliğ olunur.
6 Ekim 1919

Heyeti Temsiliye Namına
Mustafa Kemal

Bu telgraftan sonra işgal altında bulunulması nedeniyle protesto ve miting yapılmayacağını düşünen gizli Müdafaayı Hukuk Cemiyeti artık kendini eşrafa bildirme zamanın geldiğine karar verdi. Cemiyet üyelerinden her biri bir yol önerdi. Jandarma Kumandanı Ali Rıza Bey de görüşünü şöyle açıkladı: '*Bir yer seçmeliyiz ki, bütün eşraf güvenerek oraya gelebilsin ve cemiyet ileri gelenlerinden bir kişi eşrafa, bir cemiyete mensup olduğunu anlatsın. Eşrafın bulunduğu binanın sokak kapısında da Cemiyet ileri gelenleri bulunsun. Cemiyet, feda ettiği arkadaşı aracılığıyla Cemiyetin amaçlarını ve Mustafa Kemal Paşa Hazretlerinin emirlerini onlara anlatsın. Razı olurlarsa ne âlâ, olmadıkları takdirde tehditle amaca ulaşılmasından başka çare yoktur* '. Bu fikir kabul edildi. Belediye Reisi Hacı Mustafa, eşrafın kendi evine çağırılmasını ve kendisini bu amacın gerçekleştirmesine feda edeceğini söyledi. Bu karar kabul edildi.

Ertesi gece için Hacı Mustafa Efendi'nin evine, Müftü (Hasan Efendi) ve eski Müftü (Şeyh Müslim Efendi) ile eşraftan Hacı Mustafa Ağa, Hacı Es'ad Efendi, Yusuf Kâmil Efendi, Hacı Mustafa Hakkı Efendi, Hacı Hüseyinağazâde Halil Ağa ve daha bir takım kişiler davet edildi. Evin içinde ve kapı civarındaki odada Müdafaayı Hukuk Cemiyeti ileri gelenleri bulundular.[53]

Kendisinin ölümle tehdit edilerek eşrafla muharebeye memur edildiğini

[53]Urfa Müdafaayı Hukuk Cemiyeti yönetimi şu kişilerden oluşuyordu:
1)Hacıkâmilzâde Hacı Mustafa Efendi bini Osman Ağa
2)Hacıkâmilzâde Hacı Mustafa Efendi bini Hacı Ahmet Efendi
3)Hacıkâmilzâde Hacı Mustafa Ağa bini Hacı Reşit Efendi
4)Sofuzâde Hacı Mustafa Efendi
5)Hacı İshak Efendizâde Hacı Es'at Efendi, bini Hacı Es'at Efendi
6)Hacı Ali Efendizâde Ali Fuat Efendi bini Eyyup Ağa
7)Barutçuzâde Hacı İmam Efendi bini Hacı İbrahim Efendi
8)Mollazâde Hacı Mahmut Efendi bini Süleyman Efendi
9)Güllüzâde Osman Efendi bini Hacı İbrahim Efendi
10)Hacı Sait Ağazâde Ali Ağa, bini Hacı Ahmet Efendi (Belgelerle Türk Tarihi Dergisi, Eylül 1986)

uygun bir dille eşrafa anlatan Hacı Mustafa, bunu beklemeyen eşrafın sinirlenerek ve heyecanlanarak teklifini reddettiğini gördü. Buna karşı bu evden hiçbirinin sağ çıkmayacağı kesin olarak bildirildi.

Eşraf aralarında görüşmek üzere Hacı Mustafa Efendi'yi dışarı çıkardılar. Yirmi dakika sonra Hacı Mustafa Efendi'yi çağırarak Cemiyetin kimlerden oluştuğu ve amaçlarının ne olduğu soruldu. Hacı Mustafa Efendi cevaben,'*Cemiyet üyeleri 4.9.1919 tarihinden itibaren birbirlerine andla bağlı kişilerdir, adları söylenemez. Amaçları memleketi kurtarmak emelidir. Bizden istedikleri, memleket namına gereken makamlara ve basına gerek görüldükçe protesto yağdırmak keyfiyetidir*' dedi. Bunun üzerine Cemiyet amaçlarını çeşitli yazılarla bildirdi. Düşünülüp konuşuldu. Cemiyetin isteği önce Müftü Hasan Efendi tarafından kabul olundu.

Diğerleri de Müftü Hasan Efendi'yi izlediler. Ve bu durumu gizli tutacaklarına ant içtiler ve eşraf, Cemiyetin bulunduğu odanın önünden geçerken '*Cenab-ı Hak yardımcınız olsun, Allaha ısmarladık. İsteklerinizi yarın yerine getireceğiz*' dediler. Buna karşılık Cemiyet namına Hacı Mustafa Efendi, '*Güzel sözlerinize Cemiyet adına teşekkür ederim, Cemiyet elinden gelen fedakârlığı gösterecektir, söz veririm. Azim ve çalışma bizden, başarı Allah'tandır'* dedi.

Ertesi gün Müftü Hasan Efendi tarafından kaleme alınan[54] protesto nameler Osmanlı ve ecnebi basınına gönderilmeye başlandı.[55]

***

[54]Müftü Hasan Efendi (Açanal) Müdafaayı Hukuk Cemiyetinin çalışmalarına katılıp protesto bildirilerini kaleme almış, Ankara Fetvası'nı onaylayarak yöre halkının millî harekâta katılmaları konusunda önemli hizmetlerde bulunmuştur .(Açanal,Hasan.*Urfa Kurtuluş Mücadelesi Hatıratı*; Ali Rıza, *Urfa Mücahedesi*; Sarıkoyuncu 186-187). Müftü Hasan Efendi'ye göre Merkez Heyetinin ilk kuruluşunda birlik içinde milli gayeye doğru yürünüyorken sonradan Hürriyet ve İtilâf Kulübü'yle bazı fırka ve dernek kurma teşebbüsleri 'şikak ve nifak' belirtilerine işaret ediyordu. Urfa'dan bu tür haberler alan Şehit Nusret Bey'in Müftü Hasan Efendi'ye mektubundan: "Birliğin meyve vereceği bir zamanda nasıl oluyor da üç beş iz'ansızın, üç beş muhterisin havlamasıyla bozulabiliyor? Anadolu'nun birliğiyle Avrupa kamuoyu lehimize dönüyor. Urfa bunun haricinde kalırsa sonu ne olur? Ki bugün Urfa Anadolu'nun ayrılmaz bir parçasıdır. İşte şu ümit üzerine sizi birliğinizi bozmamak için uyanmaya davet ediyorum." Nusret Bey'in ikinci mektubundan: "Hamdolsun Anadolu'nun Hüda'yı hoşnut kılan hareketi milletin yüzünü biraz güldürdü ve birleşmemizi temin etti. Bu genel harekete Urfa'nın katılımını isterim. Biliyorsunuz, Urfa hamiyet meydanı Anadolu'nun hiçbir tarafında bir hareket yokken bu cemiyeti teşkil etmiş ve vatanın selâmeti için çalışmıştı. Ne oldu bilemem, bir kütle halinde bulunan Urfa parça parça oldu. Bugün bütün âlem nazarında hiç bir mevkii olmayan İtilâf Fırkaları, bilmem ne cemiyetleri cereyanlarına meydan vererek nifak yolunu tuttu.. Bugün o halin ihyası tekrar mümkündür, hatta elzemdir.. Urfa camiadan ayrıldığı dakikada ölmüştür.. Zaten Urfa fırkacılıktan nefret eder, miletin birliğine, vatanın selametine önem vermek ilk görevinizdir." (Açanal, s.44-48).

[55]Ali Rıza,sf.24-25 Müftü Hasan Efendi'nin hatıratında bu toplantı farklı anlatılmaktadır (Açanal; sf.61-62)

Eylül ayının sonlarına doğru Fransızlar'ın İngilizler'le yer değiştirip Urfa'yı işgal edecekleri haberleri duyulmaya başlandı.[56]

Mustafa Kemal Paşa, Diyarbakır XIII. Kolordu Kumandanı A. Cevdet Bey'e yazdığı bir talimatta, "Urfa, Maraş ve Ayntab'ın Fransızlar tarafından İngilizlerden devralınacağı Avrupa basının yayınlarından anlaşılıyor. Bu işlem, Avrupa devletlerinin hâla milletimizi haklarını korumaktan aciz hayvan mertebesinde telâkki eylemelerinden çıkmaktadır.

Bütün milletimizin arzusuyle ve milli hakları savunmak amacıyla kurulmuş bulunan Müdafaayı Hukuk Cemiyetimizin kabul ettiği kesin kararlarlara göre bu gibi haksız işgallere bütün araçlar ve varlığımızla karşı koymak zorunludur. Bu nedenle Urfa, Maraş, Ayntab'ı Fransızlara işgal ettirmemek ve işgal etseler bile onları burada barındırmamak için her türlü tedbire hemen başvurmak gerekmektedir" diyordu.[57]

Yine Heyet'i Temsiliye adına Mustafa Kemal tarafından Müdafaayı Hukuk Cemiyetlerine yazılan yazıda "işgalin şiddetle protesto edilmesi ve bu protestolara Fransızlar tarafından önem verilmediği taktirde milletin bütün araçlara başvurarak Fransız işgaline karşı kendini fiilen savunmaya yetkili bulunduğu" bildiriliyordu.[58]

İngilizlerle Fransızlar 16.5.1916'da Leningrad'da yaptıkları Sykes Picot anlaşması ile Irak - Kilikya - Suriye ve Filistin'i aralarında paylaşmışlardı. Bu suretle Irak ve Filistin İngilizler'e bırakıldığı takdirde Fransızlar Ergani bakırlarına Kilikya pamuğuna ve ölçüsüz imkânlara sahip İran ülkesine en yakın ve en elverişli ihraç iskelesi olan İskenderun limanına malik olacaktı. Bu anlaşmaya göre Musul petrolleri de Fransızlara bırakılmıştı. 1.Dünya Savaşından sonra İngilizler Antep, Maraş, Urfa'yı işgal ederek Musul petrollerinin kendilerine bırakılması halinde buraları boşaltacaklarını ileri sürdüler ve bu suretle Fransızların Musul'dan vazgeçmeleri şartıyla Urfa, Maraş ve Antep'i Fransızlara devrettiler.[59]

Sykes-Picot anlaşması temel alınarak yapılan ve *Suriye İtilâfnamesi* olarak da bilinen "15 Eylül 1919 tarihli Suriye ve Kilikya'da İşgal Kuvvetlerinin

[56] "..Sonbahar başlarında bir akşam Bnb. Burrows bana gelerek büyük olasılıkla kısa bir süre sonra Filistin ve Irak'tan ama aslında her yerden çekileceklerini gizlice söyledi. Geleceğin son derece belirsiz ve tehlikeli olacağını söyledi. Ona göre buralarda karışıklıklar olabilirmiş. Suriye'ye gitmemizi sağlamaya hazır olduğunu söyledi (Holmes, sf.51).

[57] Bıyıklıoğlu,sf.56; Baykal,sf.34

[58] Baykal,sf.35

[59] TİH IV. C.4, sf.37

Değiştirilmesine İlişkin İngiliz-Fransız Antlaşması[60]" Paris'te Savaş Bakanlığı'nda imzalandı. Clemanceau'nun odasında yapılan toplantıda Türkiye'den ayrılacak ya da etki bölgeleri olarak düşünülen toprakların işgali üzerine Lloyd George'un Clemanceau'ya vermiş olduğu metinde İngiliz kuvvetlerinin 1 Kasım'da Kilikya'dan çekileceği, Sykes-Picot çizgisinin batısındaki garnizonları Fransızlara teslim edeceği belirtiliyordu.[61] Bu görüşmelerde Fransız hükümetinin Ermeni halkının korunması sorumluluğunu da üzerine aldığı[62] kaydediliyordu.

Diyarbekir'de XIII. Kolordu Kumandanı Cevdet Bey Harbiye Nezaretine yazdığı 26 Ekim 1919 tarihli "Urfa telgraf memurlarının Siverek'e verdikleri bilgilere göre İngilizler karargâhlarını pek uzağa götürmüşler ve oradan peyderpey çekilmeye başlamışlardır. Siyaseten sakıncası yoksa tahliyeden hemen sonra derhal. Süvari Alayı ile Urfa'yı işgal edeceğim. Emirleriniz beklenmektedir."[63] şeklindeki yazıya müspet bir cevap alamamış, günler sonra Harbiye Nezareti Dahiliye Nezaretine yazdığı yazıda durumu şöyle değerlendirmişti:

"..30 Ekim 1919 tarihinde Fransız birlikleri Urfa'ya girmiştir. İngilizlerin şehri boşaltmasından sonra Urfa'yı almak için Karacurun'da hazırlanan kuvvetlerimiz Fransızların gelmesinden önce İngilizlerin çekilmemesi nedeniyle Urfa'yı ne yazık ki ele geçirememiştir. İngiliz kumandanı Urfa mutasarrıfına askerimizin şehre girmesine izin veremeyeceğini söylemiştir.."[64]

Ancak halkın tepkisi resmi makamların çok önüne geçmişti. Rasul'aynda, Fransız üniforması altında Ermeni askerlerinin trenle gelmesi üzerine, 500 kadar halk süvari ve piyade olarak, hükümet binası önünde toplanmış; devlete bağlı olduklarını ve son nefeslerine kadar canlarını feda etme pahasına da olsa esareti kabul etmeyeceklerini belirtmişlerdir. Bu topluluğun, kırmızı zemin üzerine "Nasrun min Allah ve Fethûn Karibun" (Allah'ın yardımı ve fetih yakındır) yazılı bir bayrak taşıdığı görülmüştür. Siverek'ten de, işgali kınayan telgraflar çekilmiştir. İzollu Aşireti Reislerinden Hacı Kaya Bey de gönderdiği bir telgrafta, işgalleri

[60]Jaeschke,1970,sf.64; Jaeschke,1971,sf.47,211; Akbıyık;sf.74 vd.
[61]Olcay, sf. LXVIII; Coşar, 18.9.1919.
[62]Olcay, LXVIII; Aynı eserde A.J.Toynbee'nin bu konuyu şöyle değerlendirdiği belirtilmektedir: 'Fransızlar Kilikya'da özerk bir Ermenistan kuracakları savıyla binlerce Ermeni gönüllüsünü doğu lejyonuna asker yazdırıp savaşta kullanmış, savaş sonunda kendi haline bırakmıştır (Olcay, LXII, dipnot 104). Fransızlar tarafından Urfa'ya yerleştirilen Ermeni sayısı 8000 idi (Veou, s.230) Sykes-Picot'dan Suriye İtilâfnamesi'ne uzanan süreçte bölge üzerinde İngiliz-Fransız diplomatik çekişmesi için Bkz.Macmillan, Margaret sf.341-418; İtilâfnameye M.Kemal'in tepkisi için: *Atatürk'ten Bize*, C:1. 'Suriye Anlaşması' sf.358; 'Protestoname 'sf.360)
[63]Akalın,1997 sf.5
[64]BOA. HR.SYS.2542-5/9

kınadığını belirttikten sonra telgrafını "*Yaşamak için ölmeğe karar verdik*" diyerek tamamlamıştır.[65]

İstanbul'da bulunan İngiliz Yüksek Komiseri Amiral de Robeck, İngiltere Dışişleri Bakanı Lord Curzon'a gönderdiği bir rapora, Urfa ve diğer güney illerinin Fransızlar tarafından işgalini protesto eden telgrafları eklemiş, telgrafların çoğunun mahallî Müdafaayı Hukuk Cemiyetleri adına çekildiğini Fransız Yüksek Komiseri'ne de aynı meâlde çok sayıda telgraf geldiğini belirterek yazıya 25 Ekim - 16 Kasım 1919 tarihleri arasında protesto telgrafı çekmiş olan Edirne'den Siirt'e, Anamur'dan Trabzon'a kadar 80 şehir ve kasabanın adları ve telgrafların çekiliş tarihlerini eklemiştir.[66]

Viranşehir halkı, 28 Ekim 1919'da İtilaf Devletleri temsilcileri ve diğer yetkili makamlara çektikleri protesto telgrafında, Maraş, Antep ve Urfa'nın Fransızlar tarafından işgalini haksız bularak kınamışlardır.[67]

Viranşehir'den Millî Aşiret Reisi Mahmut Bey'in protestosu ise şöyleydi:

"1. İngilizler ile Fransızlar'ın daha önce akdetmiş oldukları antlaşmayı esas alan ve bu yıl Eylül'ün onbeşinci günü Suriye İtilâfnâmesi adıyla imzalanan anlaşma İslam âleminin mahvını ve Osmanlı İmparatorluğu'nun çökmesini hazırlamak için yeni bir felâket sayfası daha eklemiştir.

"2. Vatanımızın asla ayrılma kabul etmez bir bütün olduğu ve vatanımızın bütününe vaki olacak herhangi bir müdahaleye kesinlikle taraftar olmadığımızı, Erzurum ve Sivas kongreleriyle cihana ilân etmiştik. Hâlâ mukadderatımızla oynanmaktadır.

"3. İtilâf Devletlerinin bu kadar haksız ve bu kadar insanlık dışı olan tutumunu değiştireceği ümidi ile, varlığımızın imha edilmesi ve memlekette dâimi bir emniyet ve karşılıklı iyi ilişkiler içinde olan sevgili Anadolu'muzu batı ve doğu temalarıyla ikiye bölen ihtilâf ve ayrıcalığı katiyyen kabul etmeyeceğimizi bütün varlığımızla protesto ederiz."[68]

Müftü Hasan Efendi'ye göre işgal karşısında halkın bugüne kadar sessizliği işgale geçici gözüyle bakılmasından ileri gelmiştir. Şimdi İngilizler'in yerine Fransızlar'ın gelmesi işgalin geçici bir durum

[65]Özçelik, 1992 sf.131

[66]Özçelik,1992 sf.114. Urfa'dan giden telgraflar 1,7,12 Kasım tarihlidir. Akbıyık,sf.78; Özçelik, 1992,sf.319

[67]Özçelik, 1992, sf.319

[68]İradei Milliye 24.11.1919 sf.2; Özçelik, sf.318-319

olmadığını göstermekteydi ve bu kabul edilemezdi. Bu nedenle İngiliz işgal kumandanıyla İtilâf devletleri mümessilliklerine bir protesto verme kararı alındı ve protestonun bir sureti Mustafa Kemal'e gönderildi. İşgal kumandanı Bnb. Burrows verdiği cevapta "Memleket taksim edilmemiştir. İşgal, Barış Konferansı'nın son kararına kadar geçicidir. Fransızlar müttefikimiz oldukları için bizim çıkmamızla onların yerimize gelmesi karakol değiştirmek mahiyetindedir" dedi.[69]

Antep Mutasarrıflığı 2 Kasım 1919 tarihinde Dahiliye Nezaretine yazdığı yazıda bu konuda şu bilgiyi veriyordu:

"..Barış Konferansı kararları gereği olarak buraların Fransız işgali altına gireceği ancak Fransızların da İngilizlerin takip ettikleri yol tarzında ve hükümet işlerine müdahale etmemek suretiyle hareket edecekleri 28 Ekim 1919 tarihinde İngiliz Generali Weir tarafından resmen tebliğ edilmiştir.."[70]

Fransız işgali yaklaşırken Mustafa Kemal de işgale karşı direniş çağrılarını sürdürüyordu.[71]

Amasya'dan Harbiye Nezareti'ne gelen 26 Ekim 1919 tarihli şifre:

Suriye hududunun kuzeyinde ve dışında öz vatanımızın ayrılmaz parçalarından olup büyük çoğunluğu İslam nüfusuyla meskun bulunan Urfa, Antep ve Maraş'ın İtilâf Devletleri tarafından vaktiyle işgal edilmiş olması mütareke hükümlerine aykırı idi. Çünkü bu işgal Mütareke'nin ancak 7. maddesine dayandırılabilir. Bu maddeye göre Urfa, Antep ve Maraş mevkilerinin Halep'e göre daha stratejik noktalar olarak değerlendirildiğini ve Halep'te bulunduğu varsayılan müttefiklerin güvenliğini tehdit edecek bir durumun ortaya çıktığını kabul etmek lazımdır. Oysa söz konusu noktalarda müttefiklerin güvenliğini tehdit edecek hiçbir durum ortaya çıkmamıştır ve bugün bile mevcut değildir.

Bu defa İngiliz kıtalarının çekilmesi üzerine bu mevkilerin Fransız kıtaları tarafından işgal altına alınacak olması ve şimdiden oradaki telgrafhanelerin Fransız sansürü altına alınması ve böyle bir işgal girişiminde bulunulması halinde evvelce her nasılsa yapılmış olan haksız uygulamanın devamı olacaktır. Bu mütareke şartlarına göre hiçbir sebep

[69]Açanal,sf.51; İşgal kuvvetlerinin değişiminin tepki ve yansımalarıyla çıkan sorunları değerlendirmesi için: Abadi, sf.16.
[70]BOA. HR.SYS.2543-4/9-12
[71]Açanal, sf.51-52

ve bahane mevcut değildir. Bu durum söz konusu yerlerde bulunan hukuk ve haysiyetlerinin bilincinde olan Müslüman ahalinin gelecekleri hakkında tereddüt ve kaygı duymalarına sebep olmuştur.

Bundan başka Avrupa gazetelerinin son yayınlarında buraların Fransızlara terk edilip verileceği yolunda bir takım söylentilerin yayılması üzerine bu bölge ahalisi ve bu bölgeye komşu olan yerlerin halkı çok büyük heyecana kapılmışlardır. Bu heyecan bütün bölgeyi sarmak üzeredir. Anadolu ve Rumeli Müdafaayı Hukuk Cemiyeti bu gibi işgallere karşı kararlı bir şekilde savunma ve karşı koyma esasını kabul etmiş olduğundan bu meselede tarafsız olamaz. Milletin yardım isteyen çığlığına karşı sessiz kalamaz.

Bundan dolayı Urfa, Antep ve Maraş halkı böyle yeni bir işgale girişildiğini gördüğü anda öncelikle tam bir ciddiyetle bunu protesto edeceğiz. Milletin bu protestosuna Fransızlar tarafından değer verilmezse millet her türlü yola başvurarak bütün varlığıyla Fransız işgal kuvvetlerine karşı fiilen savunmaya kanun çerçevesinde kendini yetkili sayacaktır.

Bu meşru hukuk ve isteğe dayanarak merkezi hükümetin İtilaf Devletleri'ne bu hareketlerinin haksız olduğunu bildirmesini, böyle davranmaları halinde meydana gelebilecek olayların vahametini hemen ve kesin bir dille anlatmasını; özetle milleti itham ve sorumluluk altında bırakmamak için gereken siyasi tedbirlere başvurmasını Heyeti Temsiliye Osmanlı Hükümetinden özellikle rica eder ve cevabını bekler.

Heyeti Temsiliye Adına
Mustafa Kemal [72]

[72] BOA. HR.SYS.2542-3/24-25

Belde Müftüsü ve Eşrafa
Cevap: 29.10.1919 tarihli telgrafa

Dinî ve vatanî duygularınız şükrana lâyıktır. Bağımsız bir millet,meşru bir hükümet olarak yaşamaya azmetmiş olan milletimiz, geçici bile olsa hiçbir yabancı işgal ve denetimi kabul edemez. Göç doğru değildir. Bilakis topraklarınızda kalarak teşkilatınızı genişletiniz. Ateşkes hükümlerine aykırı ve her türlü haksızlığı protesto, icabında fiilen reddeylemeniz meşru ve kutsal amaçlarımızın gerçekleşmesi için esas şarttır. Millet maksadını gerçekleştirinceye kadar davasına devam edecektir. 31 Ekim 1919

Anadolu ve Rumeli Müdafaayı Hukuk
Cemiyeti ve Heyeti Temsiliye Namına
Mustafa Kemal

Bu tartışmalar sürerken Ekim ayı sonunda İngilizler Urfa'yı boşaltarak Fransızlar'a teslim ettiler.

FRANSIZLAR URFA'DA

(31 Ekim 1919 - 11 Nisan 1920)

30 / 31 Ekim 1919

- 51. Sikh alayının gidişini üzülerek seyrettik. Onlar ayrılmadan az önce Yüzbaşı Lambert, Bnb.Burrows'dan komutayı almaya geldi. Lambert'in yardımcısı Teğmen Deloir idi. Fransızların telsizleri yoktu, ulaştırmayı at ve katırla yapıyorlardı. Topları yoktu, ağır makinelileri yoktu. Doktorları, sağlık malzemeleri, ilaçları yoktu. Yiyeceklerini gündelik sağlıyorlardı. İlk başta Urfa'ya bin asker geldi, yavaş yavaş tezkere alarak dörtyüzelli - beş yüz kişi kaldılar.[73]

- Fransızlar Urfa'yı, otomobillere bindirilmiş 300 mevcutlu bir kuvvetle işgal ettiler. Fransız askerlerinin bir bölümünün Türkçe şarkı söylemelerinden, içlerinde Fransız üniforması giymiş Ermenilerin bulunduğu anlaşılmıştı.[74] Bunlar, Adana'daki 156. Fransız tümeninden 412. alayın birinci taburu idi ve dört de ağır makinelileri vardı.[75]

- Dr. Vischer'in hatıratından: Türk süvari kışlasında bir bölük sipahi ve yaklaşık 40 kadar Senegalli asker kalıyordu. Tehlike karşısında Türkler tarafından boşaltılmıştı. Burası da Fransızlara bir nevi Türk hükümetini kontrol eden büro ve subay evleri olarak hizmet etmekteydi.

  Esas karargâhlarından başka bir subay komutasında 16 er ve bir kaç makineli tüfekten müteşekkil küçük bir birliği de Ermeni Bölgesindeki amfiteatr şeklindeki bir tepenin yüksek noktasına yerleştirmişlerdi. Bulundukları bu noktadan şehrin büyük bir kesimini, aynı zamanda Ermenileri eğer bir saldırıya uğrarlarsa koruyabilmek için kontrol edebiliyorlardı.

  Fransızlar'ın savaş gücü bir Fransız piyade birliği, bir Cezayir süvari bölüğü ve 40-50 Senegalli askerden ibaretti. Askerlere muntazam olarak izin de verildiğinden, toplam asker sayısı 450-500'ü geçmiyordu. Fransızlar'ın topları yoktu. Buna karşılık makineli tüfek ve mitralyözleri vardı. Ve bir çok da elle ve tüfekle atılabilen bombaları vardı.

---

[73] Holmes,1986, sf.57-59

[74] TİH,C:4,sf.61

[75] Malkoç,sf.132

Cezayirliler doğru bir Fransızca ile kendilerini ifade ederken, Senegalliler ve diğer Afrikalılar tanınmamış dillerle konuşuyorlardı. Birçoğu kendi aralarında bile müşterek bir dilde anlaşamıyorlardı.[76]

- General Dufieux, maiyetindekilerden General Brémond'u idare mekanizmasının başına getirmek suretiyle onu, resmi dairelerde görülecek bütün işlerden sorumlu tuttu. Doğu bölgesinin askeri kumandasını 2.tugayla birlikte Ayntab'da bulunan General Querette'e verdi.

  Şehrin emniyet ve asayişini, dolayısıyla idari denetimini de Yarbay Flyo Saint Marie'ye bıraktı. Bu arada Yarbay Capitrel Cerablus bölgesine atanmış, Yüzbaşı Sajous Urfa'da bırakılmış, Yüzbaşı André'ye de Cebelibereket'deki görevine ek olarak Maraş sancağı verilmişti. Ermeni lejyonuna gelince, bu birlik bütün tren hattı boyunca ikamete mecbur edilmişti.[77]

- Ermeniler,Fransızlar'ın Urfa'ya girişini sevinçle karşıladılar: "Frère Ange başta olmak üzere Frère Gabriel, Joachim, ihtiyar Frère Rafael, bizi nasıl karşılayacaklarını şaşırmışlardı. Kilisenin meşveret salonunda Pazar günü, bizim için hazırladıkları yemekli davete gitmiştik. Pazar âyininden sonra, şark üslubu ile döşeli bir salona geçildi. Burada rahipler bizlere ellerinden gelen her hizmeti yaptılar. İçlerinden dokuzu, pek az evvel Paris'ten dönen General Gouraud ile gelmişlerdi".[78]

- Fransız garnizonunun mevcudu sonradan gelenlerle birlikte yüzü aslen Fransız, 461 er ve 12 subaydan ibaretti. Fransız kuvvetleri, şehrin kuzeyinde bir tepenin üzerinde 1500-2000 m. uzunluk ve 300 m. genişliğinde bir alanı kapsıyordu.[79]

1 Kasım 1919

- İngilizler'le Fransızlar'ın anlaşması neticesinde İngiliz birlikleri yerlerini Fransızlar'a bıraktılar. Bu da Türkler arasında memnuniyetsizliğe neden oldu. Çünkü onlar işgalin kaldırılacağını umuyorlardı. Bunun hemen peşinden Fransızlara karşı düşmanca tavır ve sesler yükselmeye başlandı. Aynı şey Urfalı Hristiyanlara karşı da vardı.[80]

[76]Dr. Vischer'in Hatıratı'ndan.

[77]Paul du Véou,sf85

[78]Paul du Véou,sf.231-232

[79]Paul du Véou,sf.228

[80]Dr. Vischer'in Hatıratı'ndan

- Bnb. Burrows, Mutasarrıf Ali Rıza Bey'e memurlarla Fransızları tanıştırmak istediğini söyledi. İngiliz Binbaşı, Fransız Yüzbaşı Lambert'e takdim töreninden sonra "*Urfalılar iyi insanlardır. Memlekette asayişsizlikten şikâyet edildiği için biz şehri işgal ettik. Fakat burada hiçbir asayişsizlik bulunmadığını gördük*" dedi. Müftü Hasan Efendi'ye göre Urfa'nın işgalinin haksız olduğuna işaret eden bu yorum, halkı Fransız işgali aleyhine bir teşvik idi.[81]

- Urfa telgrafhanesi 1 Kasım 1919 tarihinden itibaren Fransız askeri tarafından işgal altına alındı ve haberleşme sansüre tabi tutuldu.[82]

2 Kasım 1919

- Malatya Müftüsü, MHC ve Malatya halkı Urfa, Maraş ve Antep'in işgalini protesto etti.[83]

3 Kasım 1919

- Mustafa Reşid, Fransa'nın İstanbul Başkomiseri Defrance ve İngiliz Başkomiseri Amiral De Robeck'e Fransız işgalini protesto etti.[84]

4 Kasım 1919

- Heyet-i Temsiliye tarafından, mütareke şartlarına ve hukuka aykırı olarak İngilizlerce işgal olunup tahliye edilen Maraş, Ayntab ve Urfa'nın Fransızlarca işgalinin bütün Müdafaayı Hukuk Cemiyetleri merkez ve şubeleriyle belediye başkanları tarafından İtilâf devletleri temsilcilikleri ve Avrupa ve Amerika kamuoyu nezdinde protesto edilmesi kararlaştırıldı.[85]

- Herhalde millî olmak şartıyla Kilikya, Urfa, Ayntab ve Maraş havalisini işgal eden Fransızlar'a zorluk çıkarılması hususunda tereddüt edilmemesi, Heyet-i Temsiliye tarafından XIII. Kolordu Kumandanı Cevdet Bey ile 5. Tümen Kumandanı Kenan Bey'e yazıldı.[86]

---

[81] Açanal,sf.52-53

[82] BOA DH. İUM. Dosya No: 20-22, Vesika no:14-12

[83] BOA. HR.SYS.2542-3-10/28-30

[84] Jaeschke,1970 sf.74. Mustafa Kemal'in ulusal hareketi, kendisini Urfa yöresinde giderek daha fazla hissettiriyordu. Sivas Kongresi'nden bu yana milliyetçilerin Urfa sivil yöneticileri üzerindeki baskısı artmıştı (Kieiser, a.g.e. sf.697); Baykal, sf.44; HTVD, Belge:2088.

[85] Baykal, sf.44; HTVD, Belge:2088

[86] Baykal, sf.45

6 Kasım 1919

- Urfa Jandarma Kumandanı Ali Rıza Bey'den Mustafa Kemal Paşa'ya rapor:

"İşgal orduları Müdafaayı Hukuk Cemiyetini kurmaya açıkça engel olmaktadırlar. Gizlice oluşturulan Cemiyet ve 600 kadar üyesi emre hazır olup sayıları gittikçe çoğalmaktadır.

Aşiretlere de gerekli öğütleri vermekteyim. Cemiyet, kimseye güvenemediklerini, kimlik ve örgütlerini bildirmeyeceklerini, Anadolu ve Rumeli Müdafaayı Hukuk Cemiyeti Heyet-i Temsiliyesi'ne de benim aracılığımla bağlı kalıp her emre hazır olduklarını beyan etmektedirler.

12 kişiden oluşan cemiyet ileri gelenleri Cemiyetin genişletilmesine çalışmakta ve emirleriniz gibi örgütlenmenin başladığı, XIII. Kolordu Kumandanlığına bildirilmektedir. Bu arada meydana gelen olaylar aşağıda anlatılmıştır:

Esasen Urfalı olup bu defa da Dersaadet'den gelen Şükrü Nasih[87] adlı kişiye Cemiyet ileri gelenlerinden hiç biri güvenememektedirler. Kendisi Urfa mebusu olmak emelini beslemektedir.

Urfa'nın kuzeyindeki Baziki aşireti ve ahalisi hükümetle birliktir. Ufak bir işarete bakmaktadır. Güney batıdaki Suruç Berazi aşireti de, Ketkânlı reisi Basravî dışındaki altı kabile reisiyle toplanarak içlerinden Galipbeyzâde Mustafa, Şahinbeyzâde Bozan[88] ve Seyfettinbeyzâde Ömer'i delege olarak Urfa'ya gönderdiler. Kendilerine gerekli talimat ve Mutasarrıf tarafından da gerekli öğütler açıklandıktan sonra da milli örgütlenmeyi sağlamak için yerlerine döndüler.

Suruç örgütü kurulursa Kuvâyı Milliye'nin toplamı 1500'e ulaşacaktır. Bu vesile ile de kendini İngiliz taraftarı sayan Basravî'nin dersi verilebilecektir.

Urfa'nın güney ve güneydoğusundaki gezgin halde bulunan Geysî aşireti Halep'in düşüşünden sonra itaatsizliğe başlamış ve halen de bu halini sürdürmektedir. Her ne kadar bir iki defa yağma ettikleri mallar geri alındıysa da tekrarlamaktan çekinmedikleri bellidir.

---

[87]Şükrü Nasih Bey, Son Osmanlı Meclisi Mebusanı'nda Urfa mebusluğu yapmıştır.(Akalın, *Son Osmanlı Meclisi Mebusanı'nda Urfa Mebusları -I*, Edessa, sayı:1)

[88]Bozan Bey, 1. BMM için yapılan seçimlerinde Urfa mebusu seçilmiştir. Bkz. aşağıda, s. 156-157; Akalın/Kürkçüoğlu sf. 144.

1917 ve 1918 yıllarında Cemal Paşa tarafından Edirne'ye ikamete yollanılan Siyala Aşiret Reisi Salihel Abdullah bilhassa Türklük aleyhine sürekli olarak uğraşmakta ve hükümete muhalif bir vaziyette. Mutasarrıf Bey'in huzurunda İngiliz işgal kumandanı önünde "*Ben milletimle birlikte İngiliz hükümetine bağlıyım, sadık İngiliz dostuyum, hiçbir vakit ben Osmanlı olamam ve Türk dostu olarak kalamam*" diyerek içyüzünü açığa vurmuştur.

Bu yetmediği gibi diğer aşiret reislerini kandırmaktan ve kötülükten geri durmamaktadır. Bu gibi cahil aşiret reisleri, aşağılık dedikodularının cezasını göreceklerdir. Halen vakit müsait olmadığından, Geysî aşiretinin diğer reisleri olan Cümeyle, Bini Yusuf, Bini Muhammed, Bini Es'ad, Bini Zeyd, Muacle, Nevacih, Ebu Asaf, Meşhur aşiretlerini zehirlememek üzere Salih'in en çok korktuğu Milli Aşiret Reisi Mahmud Bey'in bu önemli görevi yüklenerek ona dersini vermesi ve icabında uslandırmasının gerekli olduğunu arz ederim. Bu vesile ile Harran kazasındaki Türk ve Kürt köylerinin yağmadan korunabileceğini umuyorum.

Meclis-i Mebusan Seçimleri için canla başla çalışılmaktadır. Bir iki haftaya kadar sonuçlanacağı ümit olunur.

Urfa'yı işgal eden Fransız kuvveti şimdilik bir yüzbaşı kumandasında bir üsteğmen ile bir miktar teknik sınıftan askerler ile birlikte sayıları 150 kadar ve dört mitralyöz tüfeğinden ibarettir. Henüz rütbesi bilinmeyen bir kumandanla bir miktar sömürge askeri ve piyadelerin geleceği yüzbaşı tarafından söylenmektedir.

Dün, Fransız Yüzbaşıyla görüştüm. Fransızlar'ın öteden beri Türkler'i sevdiğini ve ahalinin telaş ve protestolarını gereksiz gördüğünü, protestolara devam edilip edilmeyeceğini sorup Ermeni milletini korumadığını söyledi.

Cevap istemesi üzerine de bu gibi sorunların, hükümeti temsil eden Mutasarrıfla görüşülmesinin daha uygun olacağını, protestolarına halinin açık bir hakkı olup bunu önlemeye hiç kimsenin hakkı olmadığını, Fransızlar'a karşı protestonun saygısızlık olarak değerlendirilemeyeceğini ve haksız yere Urfa'yı işgalin halkın hoşuna gitmediğini ve Fransız hükümeti ile askerlerine karşı husumetleri bulunmadığını ve yalnızca Müslüman halkın incindiğini, Fransız ordusu görünüşü altında Ermenilerin İslam hukukuna saldırıp mahvedici davranışlarda bulunmaları ve bunlardan doğan protestonun ise yurtseverce ve milletin kendi gönlünden doğan açık

bir hak olduğunu ve meşru olmayan bir işgali sürekli olarak protesto edeceklerini bildirdim."[89]

7 Kasım 1919

- Maraş, Urfa ve Ayntab'ın Fransızlarca işgalinin, halk ve milli örgütler tarafından protestoya devam olunması Heyet-i Temsiliye'ce bütün Mutasarrıflıklara bildirildi.[90]

8 Kasım 1919

- Heyet-i Temsiliye'ce Urfa Mutasarrıfı Ali Rıza Bey'e yazılan yazıda, örgütün genişletilmesine çalışılması, XIII. Kolordu Kurmay Başkanlığı ve 5. Tümen Kumandanlığı ile ilişki kurulması istendi .[91]

9 Kasım 1919

- Urfa Jandarma Kumandanı Ali Rıza Bey'in, 6 Kasım tarihli raporuna ek raporu :

  "İngiliz dostu tanıdığımız Siyala Aşiret Reisi Salihel Abdullah'ın telaş ve heyecana kapılarak hemen hükümete yakınlaşma arzusunda bulunduğu bir zamanda, kişisel çıkar sağlamak ve milletler arasında ayrılık tohumları atmaktan tat alan Urfa Süryanilerinden ve aslen Musullu bulunan Abdulgani Ganime'nin Fransızlar'ın gelmesinden sonra İngilizler'e yaptığı gibi Fransızlar'a yaklaşarak onları da kandırıp ve Salihel Abdullah'a tezkere yazıp Fransızlar'a dostluğu sağlamak amacıyla hemen merkeze gelmesini istediği ve Salih el Abdullah'ın 8/9 Kasım gecesi 60 kadar süvariyle gelerek kuvvetinin bir bölümünü şehir dışında bırakarak 12 atlısıyla ve Abdulgani'nin aracılığıyla Fransız karargâhına gittiği ve oradan dönerek geceyi Süryanilerin evinde geçirdiği ve ertesi sabah hareket ettiği ve yanında Milli İbrahim Paşa'nın küçük oğlu olan, hemşirezâdesi Abdurrahman Bey'in bulunduğu haber alınmıştır.

  Yapılan takibat sonunda, geceyi izleyen günün sabahında Salih, Abdurrahman Bey'i de alıp Kısas köyüne gelerek Fransız Bölük Kumandanı Yüzbaşı Alber'i oraya davetle aralarında görüşme cereyan

[89]Ali Rıza, sf.38-42.

[90]Baykal, sf.48.

[91]Baykal,sf.49.Bu kitapta; 'on üçüncü kolordu' sözcüğü 'Van üçüncü kolordu 'şeklinde hatalı okunmuştur.

ettiğini ve Fransız Yüzbaşının dönüşünden sonra Salih ve Abdurrahman Bey'in, Kısas köyünü yağma ederek savuştuklarını jandarmaların verdikleri bilgilerden haber aldım.

Gerçekte, Fransız karargâhına gelen Salih'in o gece yakalanması bir iş değilse de Salih'in korunması için Fransızlar'ın çıkardıkları devriyelerle vakitsiz çarpışmak gerektiğinden bundan kaçınılmıştı. Abdurrahman Bey'in bu hareketi kardeşi Mahmud Bey'e bildirildi. Bundan evvel de Mahmud Bey'e yazılarak Salih şikayet edilmişti. Salih'in sükûneti koruması ise Mahmud Bey tarafından yazılmıştır.

Mahmud Bey, ertesi gün kardeşi Abdurrahman Bey'in aşiret arasından nüfuzu bulunmadığı ve aşiret reisinin kendisi olduğunu ve Abdurrahman Bey'in aşiret arasında bir çoban kadar değerinin olmadığını ve Milli aşireti namına söz söylemeye yetkisi bulunmadığını mutasarrıflığa yazdığı gibi Fransız kumandanına da yazıyordu.

Anadolu ve Rumeli Müdaafayı Hukuk Cemiyeti Başkanlığında zat-ı devletlerinin bulunduğu ve kutsal hareketi yönettiğini haber alan ve halen Urfa çevresinde bulunan Aneze aşiret reisi Haçım Bey, bizzat sizi ziyaret etmek için ikamet ettiğiniz yeri soruyor. Sivas'da bulunduğunuz cevaben bildirildi. Yolun uzaklığı nedeniyle üzülerek ziyaretinize gelemeyeceğini ve Diyarbekir gibi yakın yerlere teşrif buyrulursa bilgi verilmesini rica ediyor.

Haçım Bey, halen Urfa sınırında Ayn-el arus civarındadır. Halep'in düşüşünden beri Arap reisleri namına olarak hiç bir kötülükte bulunmamıştır. Hatta amcazâdesi Muçhim gibi olmadığını eylemleriyle ortaya koymuştur. Haçım Bey'e emirleriniz varsa bildirilmesi arz olunur.''[92]

- Mutasarrıf Ali Rıza Bey'den Dahiliye Nezaretine: Arap aşayirinden Geysî kabilesine mensup Siyala Reisi Salihel Abdullah, gece yarısı Fransız karargâhına gelip gizlice görüştükten ve Fransızları Millî Abdurrahman Bey ile buluşturduktan sonra Kısas köyünü yağma ederek 500 lira hasar vermiştir.[93] Bu şahsın cezalandırılmasının Fransız

[92] Ali Rıza, sf.42-44

[93] "Kısas yağmalandığında eli silah tutanların sayısı 60-65 kişidir. Ancak köyde beş silah vardır. Köyün güneyinden saldırıya geçen baskın kuvvetleri yaklaşık 1000 kişi civarındadır. Tepeden tırnağa silahlıdırlar. Köyün ileri gelenleri saldırganlara karşı koyamayacaklarını anlayınca çoluk çocuğu köyün batısındanUrfa'ya gönderirler. Geriye kalanlar ise son kurşunlarına kadar dayanıp onlar da Urfa'ya sığınmak durumunda kalırlar. Köy boşalınca saldırganlar köyü yağma ederler." Kayabaşı, Aşir, *9 Kasım 1919 Kısas Köyü'nün Kurtuluşu.* Sf.2.

kuvvetinin müdahalesine neden olacağı anlaşılarak Fransız kumandanından takibe muvafakat alındığı..[94]

12 Kasım 1919

- İstanbul'daki İngiliz Yüksek Komiseri Amiral Sir de Robeck'den Lord Curzon'a Rapor: ''Suriye ve Güneydoğu Anadolu'nun İngilizler'in işgalinden Fransız işgaline devri hususundaki kararın açıklanması üzerine burada gösterilen tepki, Adana bölgesinin, Türkiye'nin doğal ve ayrılmaz bir parçası olduğu gereğini bir kere daha ortaya koymuştur. Nitekim, bu karar üzerine İstanbul'daki müttefik devletlerin yüksek komiserlerine memleketin çeşitli yerlerinden gönderilen telgraflarda Fransızlar'ın Ayntab, Maraş ve Urfa işgalleri protesto edilmiştir. Gelen telgrafların hemen aynı formun tekrarından ibaret oluşu, milli hareketin örgütlenişinin yaygın ve sürekli olduğunu, mütareke sırasında Türk yönetiminde kalan toprakların bölünmesini Barış Konferansı kararlarının tanınmaması fikrinin ne derece yaygın hale geldiğini ve bu hususta milliyetçi hareketin ne kadar yaygın olduğunu göstermesi bakımından önem taşımaktadır.'

  Bu mesajın altında şöyle bir not bulunmaktadır: ''Fransızlar'ın Anadolu'ya sızma çabalarını teşvik etmeliyiz. Böylece onları alamayacakları bir alanda uğraştırıp, daha makul olabilecek alanlarda dikkatlerini dağıtmayı başarabiliriz."[95]

- Siverek Müdafaayı Hukuk Cemiyeti adına Cudi Paşa ve Siverek halkı adına Belediye Reisi Mehmet Emin, Fransızların Urfa'ya girişini protesto ettiler.[96]

13 Kasım 1919

- Albay Normand, Ayntab 'a geldi.[97]
- Urfa telgrafhanesinin Fransız askerleri tarafından işgal edildiği ve muhaberata sansür konulduğu Hariciye Nezaretine bildirildi.[98]

14 Kasım 1919

- Kısas köyünde Fransızlar'la görüştükten sonra köyü yağmalayan Milli aşiret reislerinden Salihel Abdullah ile Abdurrahman Bey hakkında

[94]Akalın,1997 sf.6
[95]Baytok, sf. 25.
[96]BOA. HR.SYS.2542-5/22
[97]Abadi, sf.21.
[98]BOA. DH.İUM.20-22/14-12 1338 S 19, 13.11.1919

gereken tedbirlerin alınması Heyet-i Temsiliye tarafından, Mardin'deki 5. Tümen kumandanlığına yazıldı.[99]

- İngilizler'le Fransızlar'ın Suriye İtilâfnamesinin vatan ve milletimizi ilgilendiren maddelerine ve milletimizin bu gibi canice kararlara asla boyun eğmeyeceğinin duyurulmasına Heyet-i Temsiliye'ce karar verildi.[100]

- Bu konuyla ilgili olarak, Heyet-i Temsiliye namına Mustafa Kemal imzasıyla Erzurum Müdafaayı Hukuk Cemiyeti'ne çekilen telgraf metni şöyledir:

''İngilizler'le Fransızlar 1916 yılında akdetmiş oldukları andlaşmayı esas alarak bu sene eylülün onbeşinci günü ''Suriye İtilâfnamesi'' namıyla milletin tarihine yeni bir haksızlık ve saldırı sayfası eklediler.

Milletimiz, Erzurum ve Sivas Kongreleriyle meşru ve kutsal haklarını savunmadaki inanç ve kararını dünyaya duyurmuştu. Bu ve bu gibi meşru bağımsızlık ve varlığımıza kasteden canice kararlara asla boyun eğmeyecektir. Sözü edilen İtilâfnamenin vatan ve milletimizi ilgilendiren maddelerini milli birlik ve örgütümüzün uyanık bakışlarına sunuyoruz:

1. Vatanımızda İngilizler'in işgal etmiş oldukları ve bu kez boşalttıkları bölgeleri Fransızlar, haksızlık üzerine haksızlık olmak üzere işgal ile işe başlayacaklar.

2. Halep'i dışarıda bırakarak bu şehrin batısından geçmek ve Urfa, Ayntab, Maraş ile Adana vilayetimizdeki büyük çoğunluğunu İslam ve Türk oluşturan en zengin topraklarımızı zulüm ve haksızlığın sınırları içine katan ve kuzeye doğru taa Harput ve Sivas'a kadar uzanıp bu kutsal şehirleri de içine alarak sonra Sivas'dan güneye Mersin'in batısına kadar uzanan bir sınırla Doğu Anadolu ile Batı Anadolu'yu birbirinden ayıran bir bölge Fransız nüfuz ve idaresine girecek.

3. İtilâfnamenin Suriye'ye ait kısmında bütün Beyrut vilayetinin Fransızlar tarafından işgal edilmek suretiyle dindaşlarımızın en zengin sahil bölgelerinden yoksun bırakılmak istendiğini ve güya Araplara kalan Şam, Hama, Humus, Halep bölgesinin de Fransızların iktisadi, sosyal, kültürel nüfuzları altına sokulmasının

[99]Baykal sf.56. Kısas köyünün adı bu eserde yanlışlıkla "Kassahi" olarak yazılmıştır.
[100]Baykalsf.56.

kararlaştırıldığını açıklamakla yetiniriz. Bütün yönetim kurullarına bildirilmesi ve gazetelerde duyurulması rica olunur.''[101]

15 Kasım 1919

- Yüz kişilik bir Fransız birliğinin Telebyaz istasyonuna geldiği ve bu kuvvetten bir müfrezenin Urfa'ya bir top getirdiği Karacurun'daki süvari bölüğünden XIII. Kolordu Kumandanlığına bildirildi.[102]

16 Kasım 1919

- Mustafa Kemal, Maraş, Ayntab ve Urfa'nın Fransızlar'ca işgali üzerine bir protesto yayınladı.[103]
- Midyat halkı tarafından Fransızların Urfa'yı işgali protesto edildi.[104]
- Resülayn MHC reisi Hasan Fehmi tarafından Fransızların Urfa'yı işgali protesto edildi.[105]

17 Kasım 1919

- Aşiretlerce Mutasarrıf kanalıyla Dahiliye Nezareti'ne gönderilen yazıda, her yanıyla Osmanlı memleketi olan Urfa sancağı aşiretlerinin Osmanlı'dan ayrılmamak kararı bildirildi:

  ''Tarihen bilinmektedir ki Urfa sancağı Selçukîlerden beri Türklerin ve Eyyubîler zamanında perişan Kürtlerin kadim vatanıdır. Yüzde beşi aşmayan gayrimüslim unsurlara göre büyük bir çoğunluk oluşturan sancağımız, mektepleri, camileri ve bütün uygarlık eserleri ve kurumlarıyla Osmanlı memleketidir.

  İtilâf devletleri yüksek meclisince adalet ve haktanırlık esasları içinde istişare ettiğimiz, Osmanlı Devletinden ayrılmamak kesin kararında bulunan Berazi aşireti olarak Türklerle birlikte oluşturduğumuz çoğunluğumuz göz önüne alınarak herhalde Osmanlı topluluğunda kalacağımızı Barış Konferansı adalet huzuruna iletilmesini milli mukadderatımız adına arz eyleriz.[106]

---

[101] Arsan,sf.115

[102] HTVD Belge:273. Fransızlar Urfa'ya böyle bir top getirmemişlerdir.

[103] Arsansf.124.

[104] BOA.HR.SYS.2542-6/28-30

[105] BOA.HR.SYS.2542-7/3-5

[106] Gökbilgin,sf.194-195. Bu telgraf Müftü Hasan Efendi'nin hatıratında sadece Berazî aşiret reisi Bozan Bey'in imzasıyla yer almaktadır. Urfa'nın ileri gelenlerince İstanbul'da Sadrazama ve İtilâf Devletleri

Picanlı Aşiret Reisi Galip Beyzâde Mustafa, **Bütün Berazî Aşiret Reisi** Şahin Beyzâde Mustafa, **Dinaî Aşiret Reisi** Halit Beyzâde Salih **Şeddadı Aşiret Reisi** Gökoğluzâde Haşim, **Didan Aşiret Reisi** Melikzâde Mustafa, **Millî'den Aşiret Reisi** Mehmet, **Atmanlı Aşiret Reisleri** Bozankara Yahli Reisi Abdulkadir, Şeyh Yoranzâde Yusuf ve Hacıhıdırzâde Mehmet

18 Kasım 1919

- Millî aşiret reisi Mahmut Bey'den Urfa eşrafına: "Düşmana söz vermek değil, Diyarbakır halkıyla birlikte din, vatan ve Osmanlı egemenliği uğrunda milletçe verilmiş ve cihana ilân edilmiş olan kararları her zaman icraya hazırız. Bu hususdaki azim ve kararımızın kesinliği dahi ilân edilmiştir. Baba ve dedelerimiz bu uğurda şehit ve gazi oldu. Biz de onların torunları olduğumuzu şarktan Kur'an-ı Kerim'i kaldırmak gayesini takip edenlere ispat edeceğiz.

  Vatanımızın her tarafını yangınlar sarmıştır. Kardaşlarımız Garbî Anadolu'da Yunanlılarla çarpışıyor. Bizler de yarın Şarkî Anadolu'da hayatımızın devamı için çarpışacağız. Düşmanın bizi gafil avlamaması için hazır olunuz, aksi halde dinimiz imha, namusumuz Ermeni ayağı altında kalacaktır. Düşmanın takip ettiği amacı idrak edemeyenlerin aydınlatılmasını bilhassa rica ederiz."[107]

21 Kasım 1919

- Mutasarrıf Ali Rıza Bey'den Dahiliye Nezaretine:"Salihel Abdullah'ın yağma olayının benzerlerinin meydana gelmemesi için Arap aşiretleriyle temas etmek,yağma edilenleri geri almak ve Salih cezalandırılmak üzere Fransızlar'dan takibata muvafakat alınıp Jandarma Kumandanının Harran'a gönderildiği.."[108]

- XIII. Kolordu Kumandanlığından Harbiye Nezaretine: "Fransızlar'ın Cerablus kumandanı Urfa'ya hükümet dairesine gelmiştir. Bütün memurları toplayıp, mutasarrıf makamını kendisine vermiştir. Urfa muhasebecisi 'Urfa'ya geliniz, bizim için övünülecek birşeydir' demiştir. Suruçlu olup Urfa'da oturan Hüseyin Paşa adındaki adam

---

temsilciliklerine çekilen ve Osmanlı camiasından ayrılmama kararlığını bildiren başka bir telgraf için bkz. Açanal, sf.39-41.

[107] Açanal,sf.116

[108] Akalın 1997, Harran Sayı: 52, sf.11ve Sayı:51,sf.14.

Fransız kumandanına bir at hediye etmiş ve evinde çay ziyafeti vermiştir.

Mutasarrıfın makamını Fransız kumandanına vererek ziyaret süresince hizmetçi gibi ayakta beklemesi ne meziyette bir kişi olduğunu göstermektedir."[109]

22 Kasım 1919

- Urfa Jandarma Kumandanı Ali Rıza Bey'den Heyet-i Temsiliye Başkanlığına rapor:

''Örgütümüz günler geçtikçe genişlemektedir. Kuvvetimiz altı yüzü aşkındır. Suruç Berazi aşiretinin altı kabilesi ve Urfa'nın Badıllı aşireti, Müdafaayı Hukuk Cemiyetiyle birliktir. Urfa eşraf ve reislerinin önceki protestolarını sürdürdüklerine ilişkin bilgim vardır.

Bu defa da Antakya'nın kuzeydoğusundaki Amik ovasında Fransızlar'ın zulüm ve işkencesine dayanamayıp kurulan çetelerden Amikli Hacı Ağa'nın 40 süvariden kurulu bir çetesi İslahiye yoluyla Adana civarına gelip bir çok iş gördükten ve Maraş ve Zeytun'a kadar giderek oralarda bir takım başarılar elde ettikten sonra Fransızlar'ın takibine uğradığından, güneydoğu yönüne çekilerek Suruç kazasına gelmişler ve Berazi aşiret reisi Şahinbeyzâde Mustafa Bey'e sığınmışlardır.

Hacı Ağa'nın bu yoldaki hareketleri takdir edilmekle birlikte, kendisinin dinsel inançları dolayısıyla gördüğü zahmet ve güçlükler bütün aşiretlerin dini koruma çabalarını ve yurtseverliklerini uyandırmakla, Suruç Jandarma Bölük Kumandan Vekili Teğmen Hüseyin Pertev Efendi'yi çağırarak her türlü hareket ve fiili savunmalarda bulunmak üzere, Ketkânlı Reisi Basravî Efendi'yi dahi çağırarak Kur'an-ı azimşan üzerine el koyarak and içtiklerini ve aşiretlerin tek vücut olduklarını bildirmek için Pertev Efendi'yi bizlere göndermişlerdir ki bu konuda anlattıkları zatı devletlerine ve XIII. Kolordu Kumandanlığı ile Mardin'de 5. Tümen Kumandanlığına arz edilmişti.

''Fransızlar'ın İngilizler gibi kamuoyunu okşamak ve fırsat buldukça Osmanlılığı rencide edici bir dil kullanmaktan geri durmadıkları gözlenmektedir. Bundan önce sunulan raporlarda bildirdiğim gibi

[109] Akalın 1997,sf.8

Urfa'yı işgal eden Fransız birliğinin kumandanı Binbaşı Hauger ve siyasi yönetici Sajous ile birlikte, Cerablus kumandanı ile süvari alay kumandanı geldiler.

Bütün hükümet memurları ile görüşülmek arzusunda bulunulduğu açıklanarak ve hükümet dairesine gelineceği bildirilerek belli vakitte bütün memurlarla mutasarrıflık makamında görüşüldü.

Görüşme sırasında her memurun nerede olduğu ve harp zamanında nerelerde ve harpten önce hangi yerlerde bulunduğunu ve adlarını sordular.

Ve bütün memurların verilen görevleri günü gününe yapmalarını ve kendilerinin de çalışacağından söz ederek el birliğiyle memleketin refah ve mutluluğuna, ticaretine emek verilmesini ve Osmanlı hükümeti ile Fransa Cumhuriyeti'nin tarihi ve pek eski dostlar olduklarını ve iki milletin de harp etmek amacında değilken istemeyerek bir harp meydanı geldiğini ve harbin kendiliğinden doğduğunu ve jandarmaların Adana'daki jandarmalar gibi iyi çalışmasını ve Fransız subaylarıyla birlikte çalışarak iyi geçinmelerini tavsiye ettikten sonra karargâhlarına gitmişlerdir.

''Urfa'nın, Arappınar, Telebyaz, Harapnaz istasyonlarında birer miktar askerleri olup istasyon işlerinden başka hiçbir işe karışmamakta ve bu istasyonlarla birlikte Kültepe istasyonundaki jandarma erlerimize iyi davranmaktadırlar. Fransız askerlerinin büyükbölümü Cezayir ve Tunus sömürgelerinin askerleridir. Fransızların kuşam ve silahları İngilizler gibi düzenli olmayıp çeşitli olduğu gibi, elbiseleri de İngilizler kadar mükemmel değildir. Şimdilik taşımalarını iki yük otomobiliyle yapıyorlar. Merkezdeki kuvvetleri üç yüz küsur piyadedir.

Urfa'nın Harran kazasında Geysi aşiretinin örgüte katılması arzu edildiğinden, bizzat aralarına girilerek Siyala Aşiret Reisi Salihel Abdullah dışındakiler, Bini Muhammet ve tabileri Ebu Assaf ve Ubada; Cümeyle ve tabileri Ebu Cindi, Meşhur, Ceradi ve Siyala tabilerinden Muacle ve Nevacih, Bini Zeyd ve Bini Esad, Bini Yusuf ve Tamma' aşireti dahi birlik olarak örgütü tamamlamaya ve Müdafaayı Hukukla birlik olmak üzere inanç ve saygıları bulunan İmam Bakır Hazretleri'nin kabri üzerine Kur'an-ı Azimşan üzerine and içmişlerdir.

Bunların içinde hükümete muhalif olan Siyala Reisi Salihel Abdullah'a, Kısas köyüyle Arapoğlu ve Celebikebir köylerinden yağma ettiği

mallar ve eşyalar verilmedikçe kendisinin örgüte katılamayacağı ve eğer bu yoldaki emirlere uymazsa jandarma ve Kuvâyı Milliyece cezalandırılacağı bildirilip ve bir gün beklenip gelmediği görülünce, gizlice Fransız kumandanıyla da haberleştiği anlaşıldığından Harran'da cezalandırılması amacıyla harekete geçildi. Kuvvetin yetersizliği ve aşiretin jandarmalardan pek fazla olması nedeniyle çatışma akşama kadar sürmüş ve gece Salih, aşiret ve hayvanlarını alıp çöle doğru kaçtığından, artık çölde takibi yararsız olduğundan vazgeçilmiştir. Onun cezalandırılması halinde diğer aşiretlerin Müdafaayı Hukuk Cemiyetine daha çok bağlı kalacaklarını tahmin ediyorum.

Harran Geysi aşiret reisleriyle örgütün tamamlanmasından sonra Döğerli Aşiret Reisi Bekir Bey'in de örgüte katılması en büyük arzumuzdur. Bekir Bey'in dışarıda kalamayacağı doğal olmakla birlikte birkaç gün zarfında arzusuyla katılacağına ümidimiz çok.

Urfa, Maraş ve Ayntab sancaklarının işgal altında bulunması nedeniyle sürekli bağlantıda bulunmak üzere tebdili kıyafetle uygun yerlerde bölgenin dilini bilen kişilerin bulundurulması yararlıdır.

Kuvâyı Milliye deyimini Milli Aşireti olarak anlamaktadırlar. Kendilerine bu deyimin yanlış olduğunu açıkladım ve Kuvâyı Milliye'nin ''Millî Kuvveti'' demek olmayıp "Kuvvet El Millet" olduğunu uygun bir dille anlattım."[110]

- Urfa Müdafaayı Hukuk Cemiyeti Reisi Ali Rıza Bey'den Sivas'da Heyet-i Temsiliye Başkanlığına: "Antakya ile Halep arasında Amik ovasında ve civar havalisinde Fransızlar'ın Müslüman ahaliye karşı yaptıkları zulüm ve eziyet aşırı dereceye vardığından kurulan çetelerle orada epeyce çarpıştıktan sonra Fransızlar'la başa çıkamayacaklarını anlayan Amikli Hacı Ağa ve Ceyhanlı Yusuf Ağaların dolaşarak Suruç'a geldiklerini arz etmiştim. Hacı Ağa'nın Suruç'a geldiğini haber alan Fransızlar, onu takip ediyorlar. Hacı Ağa ve yanındakilerin izini kaybetmek üzere milisi jandarma kaydettim. Daha çok sıkıştırılırsak bunlar hakkında yapılacak işlemin bildirilmesi arz olunur".[111]

[110] Ali Rıza,sf.47-51

[111] Ali Rıza,sf.54

23 Kasım 1919

- Urfa Müdafaayı Hukuk Cemiyeti Reisi Binbaşı Ali Rıza Bey'den Diyarbekir'de XIII.Kolordu Kumandanlığına: "Fransızların Urfa'daki kuvvetleri 400 neferdir. Telebyaz, Arappınar istasyonunda 25'er süvari ve Birecik'de tahminen 100 nefer piyadesi vardır.

  Üç günden beri Urfa'daki birliğin Suruç'tan gelen caddenin Akabe boğazına karşı iki top mevzisiyle, bu yönden bağlar arasında avcı siperleri yapmakta devam ettikleri ve hareketlerde tereddüt görülmekte olduğu, Ermenilerin de gizlice eşyalarını satmakta bulundukları arz olunur."[112]

- Meclis-i Mebusan'ın Anadolu'da mı yoksa eskisi gibi İstanbul'da mı toplanması hakkında sorulan soruya bura Müdafaayı Hukuk Cemiyeti, Rumların yapacakları propagandaya karşı eskisi gibi İstanbul 'da toplanmasını uygun buluyor.[113]

24 Kasım 1919

- Heyet-i Temsiliye Başkanı Mustafa Kemal'den Binbaşı Ali Rıza Bey'e: "Urfa Müdafaayı Hukuk Cemiyeti'ne ve Hacı Ağa ile Yusuf Ağa'lara, Şahinbeyzâde Mustafa Bey ve maiyetindeki diğer hamiyetli kardeşlerimize ve bütün muhterem aşiretlere din ve devletin namus ve haysiyetini korumak uğrunda gösterdikleri çaba ve direnç ve karardan dolayı teşekkürü bir büyük milli görev sayarız.

  Fransız işgaline karşı yapılacak hareket tarzına ilişkin her türlü talimat Mardin'deki 5.Tümen Kumandanı Kenan ve Diyarbekir'deki XIII. Kolordu Kumandanı A. Cevdet Beylerce de bilinmektedir. Bu kişilerle yakından temas edilerek tertibat alınmasını ve milli örgütün süratle düzenlenip genişletilmesini rica ederim."[114]

25 Kasım 1919

- Siyala Aşiret Reisi Salihel Abdullah'ın, Ali Rıza Bey'in Harran'da aşiretleri toplayıp and içirdiğini Sajous'ya ihbarı üzerine, Sajous da durumu Cerablus'a bildirdi. Ve bunun üzerine durumu incelemek amacıyla Cerablus'dan Yarbay Depoir, Urfa'ya geldi.

---

112 Ali Rıza,sf.54. Sonradan, Ketkânlı Aşiret Reisi Basravî'nin yemininden dönerek aşiretlerin birliğini ve jandarma kumandanının Kuvâyı Milliye işleriyle uğraştığını Fransız kumandanına ihbar ettiğinden Fransızlar'ın Suruç caddesinden gelebilecek bir tehlikeye karşı siper yaptıkları anlaşılmıştı (Ali Rıza, sf.55).

113 Ali Rıza, sf.56

114 Ali Rıza, sf.56-57

- Ali Rıza Bey'e gelen ve 'Heyet-i mutavassıta ve PPO örgütü namına Yarbay Depoir' imzasını taşıyan davet tezkeresinde Ali Rıza Bey'in derhal karargâha gelmesi gerektiği bildiriliyordu. Sabah alaturka 3 sıralarında Ermeniler yine ansızın dükkânlarını kapatmışlardı.

  Durumu soruşturmak için Mutasarrıf Ali Rıza Bey'le çarşıda gezinen Jandarma Kumandanı Ali Rıza Bey, tezkereyi aldıktan sonra karargâha gitti. Karargâhta işgal yaveri Teğmen Filip kendisini karşılayarak salona aldı ve sigara ikram ettikten sonra "kumandan meşguldür, istirahat ediniz" dedi. Jandarma Kumandanı Ali Rıza Bey, bekleme salonundayken kumandanın yanından bir Ermeni istihbarat memurunun çıktığını gördü. Ermeni, başıyla Ali Rıza Bey'i selamladı ve çıktı. Az sonra Ali Rıza Bey çağrıldı ve kumandanın yanına giderek sandalyeye oturdu. Sorgu hemen başladı:

  "**Soru:** Ermeni dükkânlarının kapanmasının sebebi nedir? Buna engel olmak sizin göreviniz değil midir?

  Cevap: Bu olay üç defadır meydana geliyor, iki İslam da yaralandı. Bunu Ermenilere sorunuz. Zabıta, görevini yapıyor.

  Soru: Harran kazasına neden gittiniz? Salihel Abdullah'ı neden kurşunla takip ettiniz?

  Cevap: Harran kazası sancağa bağlıdır. Ben de sancağın jandarma kumandanıyım, elbette giderim. Salih'in takibinin nedeni sizce bilinmektedir. Salih üç köyü yağma etmiştir.

  Soru: Bu gibi kazaya gitmelerinizde işgal kumandanından neden izin almıyorsunuz?

  Cevap: Elimde böyle bir kanun yoktur. Yalnız mutasarrıfa bilgi veririm.

  Soru: İmam Bakır üzerine aşiretlere ne gibi yemin ettirdiniz? Maksadınız neydi?

  Cevap: Aşiretler gezgindir. Geçtiği meskûn yerleri yağma ediyor. Bundan böyle yapılmamak üzere yemin ettirdim.

  Soru: Aynı durum Suruç aşiretleri arasında da olmuştur. Sebebi nedir?

  Cevap: Bundan bilgim yoktur, aşiretler arasında bu gibi şeyler olur. Önemli değildir.

Soru: Hükümetin ve sizin bilginiz vardır. Hüseyin Pertev Efendi buraya kadar gelmiştir.

Cevap: Hayır, bilgim yoktur. Hüseyin Pertev görevle gelmiştir.

Soru: Mustafa Kemal Paşayla haberleşiyormuşsunuz sebebi nedir?

Cevap: Paşa,milli bir harekâta memurdur. Bu harekâtı, zannederim siz de takdir edersiniz. Haberleşmiyorum, sorarsa cevap veriyorum.

Soru: Sorduğu sorular nelerdir?

Cevap: Bildiğiniz Anadolu ve Rumeli Müdafaayı Hukuk Cemiyeti hakkındadır.

Soru: Müdafaayı Hukuk Cemiyeti ne demektir?

Cevap: Meşru olan hakkı savunmak üzere silahsız kuvvettir.

Soru: Bunu size neye soruyor ?

Cevap: Burada da aynı cemiyetin kurulmasını istiyor.

Soru: Ne cevap verdiniz?

Cevap: Burada, işgal altında bu cemiyetin kurulmasının mümkün olmadığını yazdım.

Soru: Halbuki burada bir cemiyetin varlığını haber alıyoruz.

Cevap: Yalandır. Zaten Paşa'ya da mümkün olmadığı cevabı verilmiştir.

Soru: Cemiyet kimlerdir? Nasıl adamlardır?

Cevap: Olmayan bir şeyden söz etmek doğru olmaz..

Soru: Fransa Cumhuriyet Hükümeti sizi Urfa'dan azlederek uzaklaştırılıyor.

Cevap: Ben, İstanbul 'da jandarma genel kumandanlığına, burada da mutasarrıfa bağlıyım. Emir verirlerse giderim.

Soru: Öyle değil! İngiliz işgali zamanında İstanbul'un kabul ettiği General Allenby'nin bir mütârekenâmesi vardır. Onu size hatırlatırım.

Cevap : Şu halde mutasarrıfa bildiriniz. İstanbul hükümeti durdukça ben de usandığım bu muhitten çekiliyorum.

Soru: O halde yarın sizi göndereceğiz.

Cevap: Pekâla, ben de giderim.

Soru: Biz seni Adana'daki kumandanımıza göndereceğiz.

Cevap: Adana'da ne işim var? Mademki azlolunuyorum, artık bana memuriyet yok demektir.

Soru: İhtimal ki oradaki kumandan sizi İstanbul'a gönderecektir.

Cevap: Öyleyse izin verin, ailemi alayım.

Soru: Ne kadar zaman istiyorsunuz?

Cevap: Bir hafta

Soru: Ooo, bu pek çok. Bugün akşama kadar size izin veriyorum.

Cevap: Benim evimde eşyam ve hayvanlarım vardır, onu satmak gerekir.

Soru: Biz de size izin veremeyiz. Satılacakları arkadaşlarınıza bırakınız, götüreceğinizi alınız.

Cevap: Teşekkür ederim, bu mümkün değildir. İzin verirseniz Antep'e gideyim, orada akrabam vardır, ailemi oraya terk edeyim.

Soru: Olamaz.

Cevap: Öyleyse izin veriniz, Harput'a gideyim.

Soru: Hayır, siz Kemalistsiniz. Anlaşılıyor, Sivas'a gideceksiniz değil mi?

O ana kadar görüşmeye karışmayan Sajous, ayağa kalkarak 'Hayır olamaz! Bu cidden Sivas'a gitmek emelindedir. Mutlaka Adana'ya gidecektir!' dedi. Ali Rıza Bey, yeniden üç gün izin istediyse de buna izin verilmedi. 'İsterseniz ailenizi alın isterseniz yalnız gidin, şimdilik görüşeceğiz, gösterilecek odada oturunuz.' dediler.

Gösterilen odaya geçen Ali Rıza Bey, kapıyı çift nöbetçinin beklediğini görünce tutuklu olduğu kanısına vardı. 2 saat kadar bu odada kaldı. Fikren kaçmaya karar verdi. Bu ağdan nasıl kurtulacağını düşünürken, taburun silah ve cephanesiyle sandığın teslimini bahane ederek görüşmek istediğini belirtti ve işin vahametini görerek alttan almaya karar verdi. İzin verilince yeniden Depoir'ın huzuruna çıktı.

Soru: Ne istiyorsunuz? İfadeniz nedir?

Cevap: 'Ailemi almayacağım, ailem kimsesizdir. Osmanlı hükümetinin burada hiçbir mevkii yoktur. Ben ailemi Fransız Cumhuriyetinin namusuna bırakacağım. Her ne kadar Fransızlarla aramızda bir harp hali varsa da Fransızlar eski dostumuzdur. Kanuni Sultan Süleyman'ı, Kral François'yı düşünürseniz, annesinin ricası üzerine Viyana surlarına kadar giden, Osmanlı ordusudur. Herhalde Fransa, bu kadar eski bir dostluğu unutamaz. Bununla birlikte jandarma müfettişi Foulan Bey de beni iyi bilir, ben Fransızları sevenlerdenim.' deyince Depoir'in gözlerinde samimiyet belirtileri görülmeye başlandı.

Soru: Pek güzel! Fransızları seviyorum diyorsunuz, fakat Fransızca bilmiyorsunuz.

Cevap: Evet hakkınız var. Üzgünüm ki dil öğrenmeye yeteneğim yoktur. Bakınız Urfa'da bulunuyorum ama Kürtçe bilmiyorum.

Soru: Neyse yarın gideceksiniz.

Cevap: Evet gideceğim, ama ailem için kesin güvence isterim. Azlimin nedenini de öğrenmek isterim,ahali benden memnundur.

Soru: Ailenize bir Fransız ailesi gibi saygı göstereceğiz. Burada ahali sizden memnundur. Aslında siz kötü adam değilsiniz, yalnız Fransız işgaline muhalif görünüyorsunuz. Mustafa Kemal Paşa da size nüfuz etmiş. Sizin burada kalmanız Fransız çıkarlarına aykırıdır. Gidiniz, hakkınızda iyi olur.

Cevap: Ben Fransızlara muhalif değilim. Zannederim yurdunu sevenleri Fransızlar da sever. Ben yurdumu severim, bu ayıp mıdır? Yurt sevgisi taşımayan millet özgür olabilir mi? Mustafa Kemal Paşa yurdunu sevmiyor mu? Sevdiği için biz o muhterem kişiyi seviyoruz.

Soru: Her neyse! Gideceksiniz. Evinizden alacak eşyanız varsa pusulasını veriniz; getirtelim. Size bir oda ayrılmıştır.

Cevap: Ya,demek ben tutukluyum, öylemi? Öyleyse taburun depo işlemiyle sandık hesabı ne olacak? Bunun devri ve anahtarların teslimi gerekir. İsterseniz nöbetçiyle giderim. Madem ki siz ailem için pek güçlü bir güvence veriyorsunuz, izin veriniz, gideyim hem taburu teslim edeyim ve hem ailemi göreyim, yarın sabah hareket ederim.

Depoir, Sajous'yla biraz görüştükten sonra, vekâleti bölük kumandanlığına teslim etmek üzere jandarma kumandanını serbest bıraktı. Ali Rıza Bey, konuyu Mutasarrıf Bey'e bildirdi ve bölük kumandanını çağırarak da taburun emir ve kumandasını ona teslim etti ve devre başladı.

Yarım saat kadar sonra işgal kuvvetlerinden Yüzbaşı Lambert geldi ve bölük kumandanını çağırarak devir yapılıp yapılmadığını soruşturdu. Devirle ilgili bilgi alarak geri döndü. Bu sırada Mutasarrıflığa Ali Rıza Bey'in azil emri geldi.[115]

Urfa Mutasarrıfına

Urfa sancağı askeri kumandanı bugünden itibaren jandarma kumandanı Ali Rıza Bey'in memuriyetine son vermiştir. Jandarma yüzbaşısı, kumandanlığı üstlenecektir. Yarbay, bu emrin yerine getirilmesine Mutasarrıfı davet eder.

Kumandan Ali Rıza Bey Adana ve İstanbul hattında ilk treni almaya mecburdur. Hareketin tarihi ancak Arappınar istasyonunda kendisine bildirilecektir. 25 Kasım 1919

Yarbay Capitrel Bölge Askeri
Yöneticisi

Azilname aynı gün Mutasarrıf tarafından Ali Rıza Bey'e tebliğ edildi: Jandarma Kumandanı Ali Rıza Bey'e Urfa'daki Fransız işgal kuvvetleri kumandanlığından alınan yazı yukarıda ilişik olarak tebliğ olunur.
25 Kasım 1919

Urfa Mutasarrıfı
Ali Rıza

[115]Ali Rıza, sf.64-69; Akalın, Harran,sayı 26, sf.25.

26 Kasım 1919

- Siverek'e kaçmaya karar veren, gece saat 04.30'da Urfa'nın çıkış yollarını Sofizâde Hacı Mustafa Çavuş ile Halil Çavuş'a gözleten Ali Rıza Bey, Fransızların bir manga askerinin Siverek yolu üzerinde Cavsak Köprüsü civarında, bir çift nöbetçisinin Suruç yolu üzerinde kabristan içinde ve bir çift nöbetçisinin de Harran caddesinin üzerinde Beykapısı civarında dolaştıklarını öğrendi.

  Bu yönden çıkma imkanı bulunmadığını anlayan Ali Rıza Bey, Hekimdede Mahallesinden Karakoyun'u geçerek kabristan arasından Yusuf Kâmil Efendi sayfiyesine ve oradan da Sırrın Köyü yönünden doğuya doğru Urfa'dan çıktı.

  Sırrın'ın kuzeyinden, Karaköprü köyünün arkasından şoseye çıkan Ali Rıza Bey, şoseyi bırakarak köy yollarından Badıllı aşiret reisi Sait Bey'in köyüne doğru yola çıktı. Sabah erken saatlerde Döğerli aşiret reisi Bekir Bey'in köyüne uğrayan Ali Rıza Bey'den cemiyet amaçlarına katıldığına ilişkin güvence aldıktan sonra Ağılmus köyüne geldi.

  Nezdine çağırdığı Sait Bey'den, köyünün karşısında 25 kadar Arap atlısının köyü gözetlediğini öğrenen ve bunların maksadı anlaşıldıktan sonra geleceği ve geceyi orada geçireceği ya da kendisinin gelmesi gerektiği yolunda haberi alan Ali Rıza Bey, geceyi köyün büyüğü Cedan Ağa'nın evinde geçirdi.[116]

- Urfa sancağı askeri guvernöründen Mutasarrıf Bey'e "Jandarma ve polislerin bugünden itibaren Fransız ordusu subaylarına resmi selam vermeleri ve usulen özel saygı göstermeleri için Urfa sancağı jandarma kumandanlığına emir vermenizi rica ederim. İşbu emrin aksine hareket eden ile amiri, askeri terbiye ve disiplinin gerektirdiği cezayı görecektir."[117]

- Mutasarrıf Ali Rıza Bey'den Dahiliye Nezaretine: Jandarma kumandanının Fransızlarca değiştirilmesi Salihel Abdullah'ın takibinden ve onun aldatmasından ve millî teşkilâtın sancağa yayılmasındandır.[118]

[116] Ali Rıza, sf.72.
[117] Fransız Belgeleri no:51.
[118] Akalın 1997, sf.9.

27 Kasım 1919

- Siyasi Guvernor Sajous, jandarma tabur subaylarını karargâha çağırarak Ali Rıza Bey'in nereye ve kimlerin bilgisiyle kaçtığını baskı yaparak sordu. Tehdit edici sözler kullanarak ve subayların izzet-i nefislerini yaralayarak ağızlarından söz almaya çalıştı. Subaylar, izzet-i nefislerinin kırılması pahasına soğukkanlı davranarak "bilmiyoruz, ast üstün hareketlerine karışamaz, askerlikte esas, üstten astın sorulmasıdır" dediler.[119]
- Fransızlar Bnb. Ali Rıza Bey'in kaçışı üzerine üç maddelik bir muhtıra Mutasarrıflığa tebliğ ettiler:

  1. Kuzey işgal ordusunun bulunduğu yerlere, jandarma kumandanı Ali Rıza Bey'in beş yıl süreyle girmesi yasaktır.

  2. Adı geçenin bu bölgelere girmesine muvafakat eden ve hoşgörülü davrananlardan elli liradan beşyüz liraya kadar para cezası alınacak ve ayrıca bir sene hapis cezası verilecektir.

  3. Ali Rıza Bey'i Fransız işgal kumandanına teslim edene beş yüz lira ödül verilecektir. Maddelerin takibinden Mutasarrıf ve Jandarma Kumandanı sorumludur.[120]

- İşgal kumandanından Mutasarrıf Bey'e : "İstilacı memleketlerin esenliği aleyhine hareket ile müttefik hükümet ve Türkiye arasında akdolunmuş mütârekenâme aksine hareket eden Suruç Kaymakamı ile Suruç jandarma kumandanının[121] tutuklanmasına gerek görüldüğünü bildirmekten şeref duyarım.

  Bu memurların Adana'ya gönderileceklerinin ve kendilerinin hiçbir tehlikeyle karşılaşmayacaklarının ailelerine bildirilmesini zatı alinizden rica ederim. İkinci olarak, sürülen bu memurların görevlerinin vekâleten diğerleri tarafından yerine getirilmesi gerekliliğini tavsiye ederim.[122]

- Sancak Siyasi guvernörü Sajous'dan Mutasarrıf Bey'e: "Osmanlı memurlarınca hapis tehdidiyle Kürt ve Arap reislerinin Fransız memurlarla görüşmelerinin engellendiğini haber aldım. Bu

[119] Ali Rıza, sf.96
[120] Ali Rıza, sf.84.
[121] Suruç Kaymakamı Mesut Bey, Jandarma kumandanı ise 12'lerden Teğmen Hüseyin Pertev Efendi'dir. Her ikisi de üç ay Fransızlar tarafından yer yer, istasyon istasyon dolaştırıldıktan sonra İstanbul Hükümetine teslim edilmişlerdir.
[122] Fransız Belgeleri no:54

yasaklama, Fransa'nın savunucusu olduğu özgürlüğün bütün ilkelerine aykırıdır. Sancak içerisinde bu durumun tekrarlanmaması için mutasarrıf, gerekli emri verecektir. Bu emre uymayacak memurlar şahsen itaatsizliklerinin cezasını göreceklerdir."[123]

- Ali Rıza Bey, sabahleyin köyü gözetleyenlerin Siyala Aşiret Reisi Salihel Abdullah ve yanındakiler olduğunu öğrendi. Siverek yolundan vazgeçerek Cedan Ağa'yı kılavuz alıp Viranşehir'e doğru yola çıktı. Geceyi Karakeçi aşiret çadırlarında geçirdi.[124]
- Dahiliye Nezaretinden Urfa Mutasarrıflığına: "Millî teşkilâtlanmayla görevli olarak 5. Fırka Kumandanlığınca Urfa'ya gönderilen Seyit Mehmet Efendi'den haberdar olan Fransızlar millî kuvvetlerle Ermeniler ve Fransızlara baskın yapılacağı zannıyla Urfa civarına siperler kazmaya başlamışlar ve asker takviyesinde bulunmuşlardır. Ahali galeyana gelip dükkânları kapatmış, Fransızlar bu işin Urfa tabur kumandanıyla Seyit Mehmet Efendi tarafından düzenlendiği gerekçesiyle tevkiflerini istemiştir. Ahalinin galeyanının sakinleştirilerek bu yüzden bir sıkıntıya meydan verilmemesi.."[125]

- Dahiliye Nazırı Mehmet Şerif'ten Harbiye Nezareti Celilesine:

  "Devletlû Efendim Hazretleri; Arap aşayirinden Geysî kabilesine mensup Siyala Reisi Salihel Abdullah'ın Kasım'ın dokuzuncu günü anılan livada Fransız karargâhında gizlice görüştükten ve Millî Aşireti Reisi Mahmut Bey'in kardeşi Abdurrahman Bey ile de Fransızlar'ı görüştürdükten sonra da köyü yağma ederek döndüğü ve onun cezalandırılmasının Fransızların müdahalesi sonucunu doğuracağının

[123]Fransız Belgeleri no:55.
[124]Ali Rıza sf.72.
[125]Akalın1997, sf.10; Mestçi Ahmet'in,Cemil Hacıkâmiloğlu'na anlatımı: ".. Ankara'da bir subay Benden Mustafa Hacıkâmiloğlu'nu sordu.Vefat ettiğini söyledim, çok üzülerek dedi ki,' Mustafa Kemal, beni Urfa'nın Fransızlar tarafından işgal edilmesinden dolayı vaziyeti yakından öğrenmek için Urfa'ya gönderdi. Tanınmamam için köylü elbisesi giymiştim. Vaziyeti tetkik ederken Fransız kumandanı haber almış, Mutasarrıf Ali Rıza Bey'e bildirmesi üzerine polisler beni tutukladılar. Mutasarrıf Ali Rıza Bey'i hapishaneye çağırdım, dedim ki, buranın ahvalini öğrenmem için beni Mustafa Kemal gönderdi. Ben subayım, beni Fransız kumandanına teslim etme, beni kurşuna dizerler. Ali Rıza Bey, seni bırakırsam Fransız kumandanı beni kurşuna dizer, görüyorsun işgal altındayız,onun için seni bırakamam, dedi. Belediye reisi Hacı Mustafa Hacıkâmiloğlu'na haber gönderdim, hapishaneye geldi, durumu anlattım. Bir adam gönderdi, Ali Rıza Bey hapishaneye geldi. Ali Rıza Bey'e, bırak bu adamı gitsin, bizim için M.Kemal Paşa'nın göndermiş olduğu böyle vatanperver kıymetli bir subayı Fransız kumandanına teslim ederek kurşuna mı dizdirelim? Ali Rıza Bey bırakmaya yanaşmayınca,Mustafa Hacıkâmiloğlu bir adam gönderdi, pazardan bir köylü getirdi, köylünün elbisesini bana giydirdi, benimkini de ona. Mutasarrıfa döndü ve 'Fransız kumandanının tarif ve istediği adam budur', dedi. Biraz da mutasarrıfa sert çıkıştı, beni serbest bıraktı". (M.Cemil Hacıkâmiloğlu, *Şanlıurfa'nın Kurtuluşu*, sf.28-29; Karş: Mestçi, Ahmet; *Kurtuluş Savaşında Büyük Hacı Mustafa*). Bu subay Seyyid Mehmet Efendi'dir (Bkz. Akalın,1997.sf.10,12,14,15,16)

anlaşılmasıyla Fransız kumandan nezdinde girişimde bulunulup muvafakat alınarak takip olunduğu ve başındaki aşayirin dağılmasından dolayı yalnız kalan Abdullah'ın pişmanlıkla dehalet arzusunu açıklayıp firar eylediği ve Harran Araplarının topluluktan ayrılmamak üzere tümüyle söz verip and içtikleri ve Abdurrahman Bey'in olaya dahil bulunmadığı ve jandarma binbaşısının Fransızlarca değiştirilmesinin Salihel Abdullah'ı takibinden ve onun yanıltmalarından, millî teşkilâtın etrafta yaygınlaşmasından kaynaklanmakta olup, Fransızların şehir etrafında top yerleştirmek üzere tahkimat hazırlıklarından bulundukları Urfa Mutasarrıflığından önce ve sonra alınan telgrafnamelerde bildirilmiş ve durum Hariciye Nezareti Celilesine de yazılmış olmakla ol bapta emrüferman hazreti menlehül emrindir."[126]

- Urfa Mutasarrıfı Ali Rıza Bey'den Dahiliye Nezaretine Şifre:

  22.11.1919 – 17.10.1919 tarihli iki telgraftan maksat İngiliz, Fransız işgalleri arasında öncelikle ve şeklen pek büyük fark olunduğunu arz etmek idi. İngilizler idareye katiyen müdahale etmeyerek bütün taleplerini makama yönelttikleri halde, Fransızlar ise ilk defa hükümet konağına geldiklerinde memurinin umumiyle temas ederek her birisine vazifesine ait birçok sorular yoluyla nasihat ve tavsiyelerde bulunmuştur..

  On beş günlük bir ufak zaman içerisinde maksat tamamen tezahür etmiş ve her türlü zararlı işe girişmeye, hükümet memurları aleyhinde kararlar alıp icrasına başlamış olduklarının devamlı görülmekte olduğu.

28 Kasım 1919

- Ali Rıza Bey, Viranşehir'e gelerek Milli Aşiret Reisi Mahmud Bey'e konuk oldu.Durumu Heyet-i Temsiliye Başkanlığı ile XIII. Kolordu kumandanlığına bildirdi.[127]

29 Kasım 1919

- Viranşehir'de Bnb. Ali Rıza Bey'den Urfa jandarma tabur mülhakı Adil Hulûsi Efendi'ye: "Salimen Viranşehir'e geldim. Salih, yirmi beş süvariyle Siverek sınırına kadar beni izledi ise de haber alındığından yön değiştirerek Viranşehir'e geldim.

[126] Akalın,1997 sf.17
[127] Ali Rıza, sf.73.

Özel süvariyle Siverekli Ali Efendi'ye gönderdiğim mektuplar alınmış mıdır? Buraya geldiğimi Sivas, Diyarbekir ve İstanbul'a yazdım. Kuvvetimiz vardır. Siyasi durumumuzun harekâta uygun olup olmadığı Sivas'tan sorulacaktır. Alınacak emre göre hareket edeceğiz. Hacı Mustafa Efendi'ye söyleyiniz,benim uğradığım duruma düşmemeleri için iyi hareket etsinler. Meydana çıkmamız pek yakındır. Durumunuzdan ve Fransız harekâtından beni haberdar ediniz. Gözlerini öperim."[128]

- Mutasarrıf Ali Rıza Bey'den Dahiliye Nezaretine : "Jandarma Kumandanı Ali Rıza Bey'in 5 sene süreyle kuzey askeri kıtalarınca işgal edilmiş olan Osmanlı memleketlerine girişinin yasaklandığı ve aksine hareketin en az bir sene hapis ve 500 Osmanlı kâğıt parasına kadar cezalandırılacağının Urfa ve Cerablus idarî kumandanlıklarınca tebliğ edilmiş olduğu.."[129]

- 5.Tümen Kumandanı Kenan Bey'den XIII. Kolordu Kumandanlığına: "Urfa sancağında bir gezinti yapan Seyyid Mehmet Efendi bugün döndü. Raporunda Urfa'da iki fikir ve iki topluluk olduğunu, Mutasarrıf,Şükrü Nasih ve arkadaşları bir ayaklanma yapılmayarak siyasi çalışmada bulunmak, diğerleri ise aksine Fransızlar aleyhinde bir ayaklanma yapmak fikrinde iseler de durum ve kudretlerinin böyle bir şeye müsait olmadığını bildirdi. Salihel Abdullah Fransız taraftarıdır.

  Millî Abdurrahman Bey'i Fransızlarla görüştürmesinden maksat Urfa'da Abdurrahman Bey'e emirlik teklif etmek imiş. Fransızlar ciddiye almadılar. Mahmut Bey Abdurrahman Bey'i Fransızlar'a protesto etmiştir. Basravî şimdi Fransızlara yöneldiğini söylemekteymiş.

  Suruç aşayiri Osmanlı hilafetine son derece saygı duymakta ve Fransızlardan nefret etmektedirler.

  Mutasarrıf Ali Rıza Bey bana yazdığı mektubunda, jandarma kumandanı Bnb. Ali Rıza Bey'in olmayacak şeylerle başına felaket doğuracak şeylere kalkıştığından ona katılmadığını, derme çatma kuvvetlerle yapılacak bir ayaklanmanın vahim sonuçlar doğuracağını, Fransızlar çıkartılsa bile aşayirin memleketi yağmayla Hristiyanlara zarar vereceğini ve bilhassa Fransızlar'ın daha büyük kuvvetlerle gelerek katliamda bulunacaklarını ve memleketin büsbütün Osmanlı

[128] Ali Rıza, sf.74
[129] Akalın 1997, sf.11

hilafetinden ayrılmak zorunda kalabileceğini, Urfa'da eşrafın önemli kısmının Fransızlar'a fiilî karşı koymadan kaçınıp protestolar vesaireyle hukukunu korumaya karar verdiklerini ve Dahiliye Nezareti'nin tebliğatının da bu yolda olduğunu belirtti.

Urfa'daki canlılık Bnb. Ali Rıza Efendi'yle ona uyan bazılarının şahsî girişimlerinden doğmuştur. Urfa Mutasarrıfı tabii ki hain bir kişi değildir. Diyarbakır Valisi, Mardin Mutasarrıfı neyse o da odur. Urfa'da tek başına bir ayaklanma yapmak çok kötü sonuçlar doğurabilir;ancak barış sonucunda milletin hayatına kastedilecek olursa bu halde ihtimal en genel bir milli savunmaya vatanın bütün parçalarının katılmasını teminen Urfa'nın da hazırlanması gereklidir. İhtimal ki Mutasarrıf bu noktayı düşünemiyor.

Millî Aşiret Reisi Mahmut Bey, Seyit Mehmet Efendi'yle bana gönderdiği mektubunda Urfa Mutasarrıfı gibi memurların milli hisleri söndüreceğini ve Fransızlar'a karşı acz göstereceğini, Mutasarrıfın hareket şeklini düzeltmediği takdirde değiştirilmesinin uygunluğunu takdire bıraktığını" belirtmiştir.[130]

30 Kasım 1919

- Viranşehir'de Milli Aşiret Reisi Mahmut Bey ve süvari kumandanı Bnb. Hüseyin Bey arasında cereyan eden görüşme sonucunda Milli Aşireti'nden alınacak bin kişilik kuvvet ile Urfa üzerine hareket edilip edilmeyeceği Hüseyin Bey tarafından XIII. Kolordu kumandanlığından soruldu. Kolordu, Mustafa Kemal Paşa'dan gelecek cevabın bildirileceğini haber verdi.

  O esnada Salihel Abdullah yanındakilerle Viranşehir'e geldi ve Mahmut Bey'e konuk oldu.

  Mahmut Bey Salih'i jandarma kumandanının bulunduğu odaya aldı. Süvari Alay kumandanı Hüseyin Bey, Salih'in hemen tutuklanmasını istediyse de, bunun aşiret geleneklerine uygun olmadığının Mahmud Bey tarafından belirtilmesi üzerine vazgeçti. Salih, hükümete sadık olduğundan bahisle Ali Rıza Bey'le barışmak arzusu gösterdiyse de Ali Rıza Bey, böyle bir şeyin mümkün olmadığını söyledi.[131]

[130] Akalın 1997 sf.15-16; HTVD Belge no: 861

[131] Ali Rıza, sf.75

1 Aralık 1919

- XIII. Kolordu Kumandanlığından Viranşehir'e gelen telgrafta, 'Mustafa Kemal Paşa'nın Adana cephesinde Fransızlar'la müzakerede bulunduğunu ve şimdilik mücadeleye yer olmadığını bildirdiği' öğrenildi.[132]

- Heyet-i Temsiliye namına Mustafa Kemal'den Kâzım Karabekir'e: "Paris Barış Konferansı'na gitmek üzere Suriye'den hareket eden ve milli amaçlarımız ve isteklerimiz hakkında yakın bilgi edinmek ve Heyet-i Temsiliye ile görüş alışverişinde bulunmak üzere Sivas'a uğrayan Suriye ve Ermenistan Fransız Olağanüstü Komiseri F. G. Picot ile yapılan özel görüşmede, milletin amaç ve kesin isteklerinin Sivas Kongresi bildirgesinde yer aldığı açıklanarak Kilikya, Maraş, Ayntab ve Urfa'nın mütarekenameye aykırı olarak işgal ve buralarda Ermeniler tarafından işlenmekte olan zulümler, Fransızlar'ın Osmanlı memurlarına reva gördükleri aşağılayıcı davranışlar şiddetle protesto olunmuş ve bu haksız işgallerin bertaraf edilmesini milletin kesinlikle istediği ve bu amaç uğrunda bütün maddi ve manevi kuvvetini sarf etmeye azmetmiş olduğu belirtilmiştir.

  O da cevaben, daha hareketinden evvel Ermeni birliklerinin yeni işgal olunan yerlerden çekilmesini emrettiğini, Fransızlar'ın Osmanlı devletinin egemenliğini tanıdıklarını ve bunun sağlanmasını istediklerini, Adana'da iktisadi çıkarların sağlanmasına karşılık Maraş, Ayntab, Urfa havalisiyle birlikte Kilikya'nın da Fransızlar'ca boşaltılmasının ve bu arada Barış Konferansında diğer devlet işgallerinin kaldırılmasına çalışmalarının muhtemel olduğunu, sırf şahsi görüşleri olmak ve gizli tutulmak kaydıyla ileri sürdü.

  Ve bizden Adana, Maraş, Ayntab ve Urfa'da milli örgütlenişi eskisi gibi sürdürmekle birlikte Fransızlar aleyhine silahlı bir isyan, ayaklanmada bulunulmamasını rica etti. Biz de buna karşılık kendileri ve Ermenilerce sebebiyet verilmedikçe Müslüman halkın silahlı olarak tecavüzlerde bulunmamalarına gayret göstereceğimizi ve fakat sebebiyet verdikleri takdirde sorumluluğun kendilerine ait olacağını söyledik. Bu açıklamaların pek gizli tutulması gereklidir. Bu görüşmeden edindiğimiz kanıya göre Fransızlar doğuda Türkiye lehine hareketi kendi çıkarlarına görmektedirler.

[132] Ali Rıza, sf.75

Picot'nun teması sırf bu milli bakış açısı hakkında kesin bilgi ile Paris'e gitmek amacına yöneliktir. İşgal edilmiş bölgelerde eskisinden daha sıkı biçimde milli örgütlenmenin genişletilmesine çalışmak ve fakat bildirilinceye kadar silahlı hiçbir saldırıya meydan vermemek gerekir. İç işlerimize,jandarma ve polise müdahale gibi mütârekenâme hükümlerine aykırı hareketlerinin hem hükümet ve hem de ahali tarafından usulü dairesinde şiddetle protesto edilmek suretiyle bir bekleyiş ve hazırlık durumunda bulunmak siyasal amaçlarımıza bugün için uygun düşecektir."[133]

- Fransızlar'ın hükümete baskı yapıp kendisini yakalatmalarından çekinen Binbaşı Ali Rıza Bey, Siverek Jandarma Kumandanı Bnb. Aziz Rızkı Bey'e telgraf çekerek oraya gelmesinin mümkün olup olmadığını sordu.[134]

- Urfa'ya gelen Fransız kumandanının jandarma ve polislerimiz tarafından karşılandığı hükümet dairesinde vardığında makamın kendisine verildiği ve sancak muhasebecisi tarafından kendisine 'Urfa'ya gelişiniz, bizim için şereftir' denildiği bildirildiğinden Dahiliye Nezareti özel kaleminden konuyla ilgili izahat verilmesi Urfa mutasarrıflığından istendi.[135]

2 Aralık 1919

- Fransız kumandanının Urfa milli teşkilatında memur Seyyit Mehmet'in milli kuvvetlerle baskın yapacağını öğrenip kuvvetlerini takviye etmesi üzerine halkın galeyana gelmesi hususunda Urfa mutasarrıflığından bilgi istedi.[136]

3 Aralık 1919

- Sancak Guvernörü Yüzbaşı Sajous'dan Urfa Mutasarrıfına :"İngiliz askerî yönetimince hapishanede tutuklanmış bulunan Ketkânlı on kişi vardır. Fransız yönetimine geçmiş bulunan bu tutukluları serbest bırakınız.On Ketkânlı'yı tahliye etmek üzere bugün bana göndermesi için jandarma kumandanına emir vermenizi rica ederim. Bu askeri emir size ve memurlarınıza gelecek sorumluluğun bana ait olacağı anlamındadır."[137]

[133] Arsan,sf.131; *Atatürkten Bize*, sf.433
[134] Ali Rıza, sf.76
[135] BOA. DH.ŞFR. 105/11 1338 Ra 08 - 01.12.1919
[136] BOA. DH.ŞFR. 105/21 1338 Ra 09 - 02.12.1919
[137] Akalın, Harran,sayı:25, sf.5-6

- Sancak Siyasi Guvernörü Sajous'dan Mutasarrıf Bey'e: "Yarınki 4 Aralık 1919 tarihinden itibaren Fransız ordularınca işgal edilmiş bölgeye gidecek kişilere verilecek seyahat belgeleri, Türk tarafından düzenlenecek ve sonra vize edilmek üzere dairemize gönderilecektir."[138]

- Siverek Jandarma Kumandanı Bnb. Aziz Rızkı Bey'den Viranşehir'de Binbaşı Ali Rıza Bey'e : "Siverek'e geliniz, Siverek halkı arkanızdadır."[139]

4 Aralık 1919

- Viranşehir'de 1. Süvari Alay Kumandanı Bnb. Hüseyin Bey'den XIII. Kolordu Kumandanlığına: Millî Reisi Mahmut Bey şahsen hamiyetli ve iyi niyet sahibi ve bize sevgi beslemektedir. Kardeşlerinden yalnız İsmail Bey, kendisi gibi düşünmektedir.

  Başta Halil Bey olmak üzere Timur ve Abdurrahman Beyler Mahmut Bey'in lehimize olan siyasetinden memnun değildir. Bunların fikirleri Millî aşayiri Fransızlara en yakın olduğundan Fransızların bir ileri harekâtında Millî kuvvetinin ezileceği ve Osmanlı hükümetinin zayıf olmasından kendilerini koruyamayarak çekileceği, aşiretlerinin kendilerine düşman olan aşayire karşı zayıf kalacağı yönündedir.[140]

- Diyarbakır halkı, eşraf ve ulemasınca Fransızların Urfa'yı işgali protesto edildi.[141]

- Dahiliye Nezaretinden Hariciye Nezaretine:

  "..Liva Mutasarrıfı Fransızların Urfa'daki durumlarını İngiliz işgalinden farklı görmektedir. Bu fark 15 günlük kısa bir zaman içerisinde kendilerinin her türlü ufak işlere müdahale etmelerinden ve hükümet memurları aleyhine karar alıp uygulamaya başlamalarından anlaşılmaktadır.."[142]

6 Aralık 1919

- Binbaşı Ali Rıza Bey, Siverek'e vardı.[143]

---

[138] Fransız Belgeleri, no:70
[139] Ali Rıza, sf.76
[140] Akalın 1997, sf.18
[141] BOA.HR.SYS.2543-2/13-6
[142] BOA.HR.SYS.2543-7/33-4
[143] Ali Rıza, sf.81

- Tutuklama Emri: "Aşağıda imzası bulunan Urfa Sancağı Siyasi Guvernörü Sajous sizden talep eder. Hükmen iki ay hapisle iki yüz Türk altını para cezasına çarptırılan Siverekli Ali Efendi'yi, ceza süresini geçirmek üzere Urfa Jandarma Kumandanı hapse götürmelidir."[144]

  Tutuklama kararı ve gerekçesi[145]: Urfa ihtilal hareketinden dolayı sanık olan eşraftan Siverekli Ali Efendi hakkındaki tahkikatın özeti: Siverekli Ali Efendi'nin Osmanlı ihtilâlcileriyle ortaklaşa iş yapması ve işgal kuvvetleri tarafından mahkum olanlarla ilişkide bulunması cezalandırma sebebi görülmüş ve memleketin asayişini ihlale kalkışmıştır.

  6 Aralık günü tek başına ve gıyaben derhal tutuklanmak üzere Siverekli Ali Efendi iki ay hapis ve 200 Osmanlı altını para cezasına mahkûm edilmiştir. Bu ceza kararını bildiren yazının bir nüshası savcılığa bir nüshası da jandarma kumandanlığına tebliğ olunmuş, bunlar hapis hükmünün infazından sorumlu sayılmışlardır.

  Yzb. Sajous

- XIII. Kolordu Kumandanı A. Cevdet Bey'den Harbiye Nezareti Celilesine:"Fransızlar Suruç Kaza Kaymakamı ile Jandarma Bölük Kumandanını tutuklayarak Adana'ya göndermiştir. İşlemleri henüz sonuçlanmayan 8 tutukluyu Urfa'da hapishaneden tahliye ettirmiş ve bütün tutukluların tutuklama sebepleriyle birlikte künyelerini hükümetten istemiş, her gün içişlerimize karışmaya başlamışlardır. Bundan dolayı işgal kuvveti kumandanlarına bir protestoname yazdım. Kumandanın hareketleri Dersaadetdeki Fransız olağanüstü komiserinin işgalin mahiyeti hakkında Hariciye Nezaretine yaptığı açıklamaya bütünüyle aykırıdır.."[146]

7 Aralık 1919

- Urfa Jandarma Tabur Mülhakı Adil Hulûsi Efendi'den Siverek'de Ali Rıza Bey'e:

  "Siverekli Ali Efendi, 6 Aralık tarihinde iki yüz lira para cezasıyla iki ay hapis cezasına çarptırılarak Fransız siyasi guvernörü emriyle genel hapishanede tutuklandı. Nedeni, Fransız aleyhinde tahriklerde

[144] Fransız Belgeleri, no: 78.
[145] BOA.HR.SYS.2543-3/6
[146] ATASE A:5/2307,D:30-H.25,F:6-8,6-9.

bulunarak sizinle de haberleşmesidir. Kendisini Fransızlara ihbar eden eşraftan dört kişiye dayanılıyor. Vaziyet gergin. Bu herifler arzu ettikleri işi fiile koyuyorlar. Aileniz ve eviniz dört gün Fransız kordonu altında kaldı. Viranşehir'de bulunduğunuz haber alınınca abluka kaldırıldı, bugünden itibaren istedikleri yere gidebilecekleri mutasarrıflığa bildirildi. Ailenizi göndereceğiz.

Gönderilen mektupları İslam Fransızlar haber alınca Fransızlara bildiriyorlar. İhtiyatlı hareket edilmesi ve kimseye güvenilmemesi ve herkesin sizin gibi temiz kalp ve yürek taşımayacağı kanısındayım. Ellerinizden öperim, muhterem Kumandanım Efendim."[147]

- Siverek Jandarma Kumandanı Bnb. Aziz Bey'in dairesinde, Cudi Paşa[148] ile oturduğu bir sırada, "Ali Efendi'nin mahpusluğuna ben neden oldum, gidip Fransızlara teslim olup onu tahliye ettireceğim" diyen Urfa Jandarma Kumandanı Ali Rıza Bey'e, Cudi Paşa "Ailemizden bir Ali'nin hapiste bulunması ailemizi söndürmez, fakat sizi kaybetmek memleket için bir kayıp olur" cevabını verdi.[149]

8 Aralık 1919

- Siverek'de bulunan Urfa Jandarma Kumandanı Ali Rıza Bey'e, Heyet-i Temsiliyece Mardin'de 5. Tümen Kumandanı Kenan Bey'le birlikte çalışması gereği bildirildi.[150]

- Fransızlar tarafından işgal altına alınan Adana, Urfa, Ayntab, Maraş ve havalisinin tamamen tahliye olunacağına güvenin artmasından dolayı, Ermeni ve Fransızlarca sebebiyet verilmedikçe taraflardan silahlı saldırılarda bulunulmaması Urfa Müftüsü aracılığıyla eşraf ve ileri gelen kişilere bildirildi.[151]

- Heyet-i Temsiliye namına Mustafa Kemal'den Urfa Müftüsü Faziletli Hasan Efendi Hazretlerine :

  "Eşraf ve ileri gelenlerin imzalarını taşıyan telgraflar değerlendirildi. Urfalılar'ın dini kuvvetleri, kutsal halifelik makamına sonsuz bağlılıkları ve kutsal vatan uğrunda her fedakârlığı göze alacak hamiyetlilikleri tarihçe kabul edilmiştir. Mutasarrıflığa da bildirilen tebligatımız gibi,

[147]ATASE D: 1336/13-6; 47- 12,47-13

[148]Hacı Ali Efendizade Cudi Paşa. Siverek eski Belediye ve Müdafaayı Hukuk Cemiyeti Başkanı, daha sonra TBMM 2. Dönem Siverek milletvekili.

[149]Fırat 1942, sf.17.

[150]Baykal, sf.73

[151]Baykal, sf.73

vatanımızı haksız işgal eylemiş olan Fransızlar'ın durumu geçici olup davamızın hak olması nedeniyle büyük ve gerçek Koruyucu'nun yardımlarıyla oraların tamamen boşaltılacağına kuvvetle güveniyoruz. Bu konuda etkin siyasi girişimlerde bulunulmuştur.

Ermeniler ve Fransızlar tarafından sebebiyet verilmedikçe tarafınızdan silahlı saldırılarda bulunulmamasını tavsiye eder ve fakat vatanın alın yazısının övünülecek desteği olan milli birliği sağlamlaştırıp milli örgütlenmeyi genişletmeye ve güçlendirmeye son derece de gayret gösterilmesini, din ve vatanın esenliği adına talep eyleriz. Gerekirse, zamanında gerekenlere özel talimat verilecektir.[152]

9 Aralık 1919

- Fransa'nın 315. Piyade Livası Kumandanı General Querette, Ayntaba geldi ve Urfa - Cerablus bölgesi kumandanlığını üstlendi.[153]

- Dâhiliye Nezaretinden Sivas Vilâyetine Muhammed Şerif imzasıyla gönderilen şifre:

  7 Ocak 1919 da Antep ve Urfa ve Maraş sancaklarının Fransızlar tarafından işgal edilmesi üzerine hükümetçe İtilâf Devletleri komiserleri nezdinde gereken girişimlerde bulunularak tamimen yapılan tebligat maddesinde 2 Aralık 1919 tarihli şifre ile Vilayetinize bildirildiği ve söz konusu yerlere Fransız askeri sevki karakol değiştirilmesi kabilinden olup, İngiliz askeri tarafından geçici olarak yapılmış olan işgalin eski mahiyeti değişmemiş bulunduğu Fransa Fevkalâde Komiserliği'nden bildirilmiş ve binaenaleyh hükümet her zaman girişimde bulunmaktan geri kalmamış olmakla icap edenlere ona göre bilgi verilmesi temenni olunur.[154]

10 Aralık 1919

- Fransızlar'a devredilen Kilikya ve Suriye İngilizler'ce tamamen boşaltıldı.[155]

- Urfa Mutasarrıfı Ali Rıza Bey'den Dahiliye Nezaretine Şifre:

  1 Ocak 1919 da Urfa'ya gelen Fransız kumandanlarının karşılanma şekillerinin, kendilerinden evvel gönderilen iki takım Fransız askeri

[152]Açanal, sf.53
[153]Abadi, sf.23.
[154]BOA. DH.ŞFR. 105/80 1338 Ra 16 - 09.12.1919
[155]Jaeschke, 1970. sf.80.

tarafından karşılanmak suretiyle olduğu ayrıntılarıyla açıklanmıştı. Bir sorun yaratılmasına meydan vermemek için bir polis ve birkaç jandarma hükümet avlusuna gelmiş olan bu askere iştirâk ettirildiği gibi evvelce iki otomobilin gelişinden bilgi verildiği; O halde yek diğerinden ayrı olarak üç albayın maiyeti ile gelmesinden hazırlanan sandalyenin yetersizliği nedeniyle zorunlu olarak oturduğum ve diğerlerinden farklı olmayan bir sandalyeyi Albay'ın birisine terke mecbur olduğum; Sancak muhasebe müdürünün söyleşi sırasında bazı sözler söylediği açık ise de onları hüsnü kabule ve hoş geldiklerine dönük bir sözü olmadığı; Fransızların şiddete dönük işlemleri peyderpey ifa ve arz olunduğuna göre bu cihetten iyi karşılamaya bir sebep bulunmadığı arz olunur.[156]

11 Aralık 1919

- Mutasarrıf Ali Rıza Bey'den Dahiliye Nezaretine: "Millî teşkilâtın telkinleri üzerine burada memleketle alakası olan hakiki eşraf, memleketin gelecek durumunu kavrayarak ve yalnız cesaret nedeniyle iradesiyle ve kamuoyuna sözlü açıklamalar için karar almıştır. Ve bu genel düşünceye karşı silahla savunma esasını kabul eden ikinci bir düşünce varsa da bunun tarafları milletin gerçek çıkarını düşünmekten çok fırsattan yararlanmaya isteklilerden ibaret olduğu anlaşılarak kabul görmemiş olup Sancağın birinci esas çerçevesinde idare edilmekte olduğu arz olunur.[157]

- Nazır Damat Şerif Paşadan Sadrazam Ali Riza Paşa'ya: Urfa'da İngilizlerin tesis ettikleri misilli Fransızların da bu kere karargahlarında postahane tesisiyle yabancı ülkelerle posta haberleşmesine başladıkları.[158]

12 Aralık 1919

- Dahiliye Nezaretinden Hariciye Nezareti'ne "..Eşraf'tan Siverekli Ali Efendinin mahkumiyetine karar verilmesi ve bu hükmün yerine getirilmesi için mutasarrıflık jandarma kumandanlığı ve savcının zorlanması işlemleri verilen teminata aykırıdır. Bu gibi müdahale ve işlemlerin önüne geçilmesi için gereğinin yapılması.."[159]

[156]BOA DH. ŞFR. D.No: 653, Gömlek no: 128, Tarihi: 1335 Ke. 10

[157]Akalın, 1997, sf.20; Gökbilgin sf.267

[158]BOA. DH.İ.UM.D:16-2

[159]BOA. HR.SYS.2543-4/28-31

13 Aralık 1919

- General Querette'ten Urfa, Ayntab ve Maraş Sancakları ahalisine:

  "Suriye ve Kilikya'da Fransız Cumhuriyetinin olağanüstü komiseri ve Fransız Doğu Ordusu başkumandanı olan General'in emriyle Ayntab, Maraş ve Urfa sancaklarındaki Fransız kuvvetlerinin kumandasını üstleniyorum.

  Padişah ile anlaşarak bugün Fransa hükümeti, icraat ve koruyuculuğunu Suriye, Kilikya ve doğu arazileri üzerine genişletiyor. Bütün ahali, ayrım yapılmadan, kuvvet ve kudreti galibiyetiyle kanıtlanan silahlarımızın koruyuculuğu altındadır. Mezheplere, özel mülklere, Osmanlı ülkesindeki yasalara saygı duyacağız ve saydıracağız. Uzun savaş yıllarından sonra barış ve çalışma dönemi gelmiştir. Namuslu olanlar Fransa tarafına katılsınlar."

  Bu belgenin alt kısmında Mustafa Kemal imzasıyla şu not bulunmaktadır: "Üç sancak ahalisinin bu bildirgeyi protesto etmeleri. Mutasarrıfların keza.."[160]

- Urfa Jandarma Kumandanı Bnb. Ali Rıza Bey, Jandarma Genel Kumandanlığınca, uygun bir yere atanıncaya kadar Elazığ'da görevlendirildi.[161]

- Urfa'da Arap aşiretlerine mensup bazı şahısların Fransızlarla işbirliği yapıp yağma yaptıkları ve Fransızların Urfa'yı muhasara ettikleri haberlerinin tahkiki Dahiliye Nezaretince istendi.[162]

- Fransızlar tarafından Urfa'da siper kazılmasının etraftaki aşayirin tecavüzünden korunmak için ihtiyati bir hareket olduğu, ahalinin galeyana geldiği ve dükkânlarını kapadığı yolundaki haberin aslının olmadığı ve Teşkilatı Milliyeye memuren gelen Şükrü Nasih Bey'in Urfa'da olup Seyyit Mehmet adındaki bir kimsenin tanınmadığına ve jandarma tabur kumandanı Ali Rıza efendinin azlini ve Adana'ya hareketi lüzumunu talep ve açıklamaları üzerine korkarak firar edip tevkifine de teşebbüs olunmadığı ve Fransızlar tarafından bundan başka bir jandarma kumandanının tevkif edilmediği Urfa mutasarrıflığından cevaben bildirildiğine dair kalemi mahsustan Diyarbakır Valiliğine çekilen telgraf[163]

---

[160] HTVD Belge no:415/A.
[161] Ali Rıza, sf.86.
[162] BOA. DH.KMS.57-1/60 1338 Ra 20 - 13.12.1919
[163] BOA. DH.ŞFR. 105/97 1338 Ra 20 - 13.12.1919

- Fransızların resmi yerlere Fransız bayrağı çektikten başka ahaliye Fransız bayrakları dağıtıp binalara çekilmesi için kendilerini sıkıştırdıkları haber alındığından gerçek durumun bildirilmesi özel kalemce Maraş Urfa ve Ayntab mutasarrıflıklarından istendi.[164]

15 Aralık 1919

- Urfa Sancağı Guvernörü Sajous'dan Mutasarrıf Bey'e : "Askeri mahkeme hükmü gereğince sivil hapishanede tutuklu olan Siverekli Ali Efendi benimle görüşmek istiyor. Bu görüşmeyi hiçbir suretle reddetmeye hakkım olmadığından Aralık'ın 16. Çarşamba günü sabahleyin saat 10.00'da koruma altında daireme göndermenizi rica ederim."[165]

- Heyet-i Temsiliye namına Mustafa Kemal'den Urfa Mutasarrıfı Ali Rıza Bey'e:

  "Söylenti ve dedikodulara önem verilmediğine inanın ve güvenin. Gayemiz her Müslüman gibi vatanın kurtuluşudur. Vatan ve dini koruyucu duygularınızdan kuşkumuz yoktur. Osmanlı hükümetinin şeref ve haysiyetini korumaya özen gösteriniz. Mütarekeye, devletlerarası hukuka aykırı en ufak bir hareketi bile protesto etmekten çekinmeyiniz. Milli örgütlenmeyi güçlendirmeye özen gösteriniz. Fransızlar, Müslüman ahaliye asla zulüm yapamayacaklarına, hükümet memurlarının haklarına saldırıda bulunmayacaklarına, Ermeni çetelerini işgal bölgelerinden çekeceklerine dair söz vermiş olduklarından Müslüman ahali ve milli örgütlerce silahlı bir saldırıda bulunulmamalıdır. Fakat Fransızlar ve Ermeniler neden olursa, her türlü karşı koyma meşru ve vatanîdir. Bunu, ahaliye ora merkez örgütüne böylece anlatırsınız. İnşallah yakında, oraların boşaltılmış olduğunu ve mütârekenâmeye aykırı olarak yapılmış bulunan haksızlıkların giderildiğini görmekle övüneceğiz."[166]

16 Aralık 1919

- Sancak Guvernörü yardımcısı Yüzbaşı Lambert'den Urfa Mutasarrıfına:"Urfa sancağı sınırları içerisindeki ekilebilir arazinin bugünkü değerinin bildirilmesini rica ederim."[167]

---

[164]BOA. DH.ŞFR. 105/101 1338 Ra 20 - 13.12.1919
[165]Fransız Belgeleri, No:99
[166]Arsan, sf. 137
[167]Fransız Belgeleri, No:104

- Urfa Sancağı Guvernörü Sajous'dan Mutasarrıf Bey'e: "İş bu emrin varışında, mahkûm olmuş olan Siverekli Ali Efendi[168], geçici olarak tahliye edilmiş olacaktır. Makbuz karşılığında alınacak 200 lira para cezası muhasebe veznesinin cezası muhasebe veznesinin ceza faslına gelir kaydedilecektir. Yeni emre kadar Siverekli Ali Efendi her gün saat onda dairemde bulunacaktır."[169]

17 Aralık 1919

- Bütün Ermeniler dükkânlarını kapayarak koşa koşa evlerine kaçmaya başladılar. Daha önce iki defa da İngiliz işgalinde meydana gelen bu davranışların, Barış Konferansı'nı şehirde asayişsizlik olduğuna inandırmaya dönük hareketler olarak değerlendirmesiyle Urfa'nın ileri gelenlerince İtilâf Devletleri nezdinde protesto edildi.[170]

21 Aralık 1919

- Urfa Sancağı Guvernörü Yüzbaşı Sajous'dan Mutasarrıf Bey'e:

  "Yeni atanmış bulunan bir memurun görevine başlamadan önce yanımda bulunması zorunludur."[171]

22 Aralık 1919

- Sancak Askeri Guvernöründen Urfa Mutasarrıfı'na: "Urfa memurlarının aylık alamadıkları anlaşılıyor. Muhasebeci, özel idare ve telgraf müdürlerine emir vermenizi rica ederim. Her biri kendisine ait sandığı titiz bir incelemeden geçirerek hakikati gösterir biçimde bir kesin hesabı, sorumlulukları altında bize versinler. Şöyleki:

---

[168] "..Badıllı Aşiret Reisi Sait Bey'in Siverekli Ali Efendi'nin tutukluluğu zamanında Fransız kumandanına ültimatom biçiminde ki mektupları dikkate ve sözünü etmeye değer. Sait Bey Fransız kumandanına yolladığı mektupların özetini yazdığı gibi aldığı cevapları da Binbaşı Ali Rıza Bey'e göndermiş o da bunları XIII. Kolordu Kurmay Başkanı Halit Bey'e vermiştir. Sait Bey Fransız kumandanına, Ali Efendi'nin aşirete mensup bir kişi olduğunu ve Ali Rıza Bey'le bir ilgisi bulunmadığı için tahliyesini, aksi taktirde aşiretiyle birlikte Urfa'ya hücum ve Ali Efendi'yi tahliye edeceğini bildiriyor. Fransız Kumandanı da Sait Bey'in ve diğer aşiretlerin hücumunun, galip Fransa Cumhuriyeti'nin parlak ve sivri süngüsü ucunda olduğunu bildiriyordu. Sait Bey'in ikinci mektubu Ali Efendi'nin tahliyesini sağlıyor ve hediye olarak firar eden Bin başı Ali Rıza Bey'in av köpeğini hatıra olmak üzere Şeyhanlı Aşiret Reisi Hacı Ömer Efendi'den talep ediyorlardı. Ali Efendi tahliyeden sonra son Osmanlı Meclisi Mebusanı'na Urfa mebusu olarak seçilmiştir.(Ali Rıza, s.90)

[169] Fransız Belgeleri, No:103

[170] Açanal, sf.55-56

[171] Fransız Belgeleri, No:113

1. Bugünkü sandık mevcudu,
2. Tayin olunmuş ya da açıklık dolayısıyla tayin olunacak memurlarla, gelecek Martın birinci gününe kadar tasfiyesi gerekli tutarlar,
3. Bugünden itibaren gelecek Martın birinci gününe kadar tahsili gereken tutar.

Hesabın doğruluğu bir müfettiş tarafından inceleneceği için doğru verilmeyen her bilgiden hazırlayan ve imzalayan sorumludur."[172]

- 13. Kolordu Kumandanlığından gelen 21/22 aralık tarihli şifre: ""..Asker yerleştirmek için Urfa askerlik dairesini Fransızlar işgal etmişlerdir.. Fransızların Urfadaki siyasi temsilcisi Yzb. Sajous günden güne hükümet işlerine müdahale etmekte mutasarrıf da buna sessizce karşılık vermektedir.. 14 Aralıkta Sajous bir muhtıra vererek Urfa merkez jandarmasından piyadenin 90 kişi azaltılması ve süvarinin 349 kişiye çıkarılmasını talep etmiş, ayrıca bütün karakolların mevcudunu istemiştir..

  Bunların yerine Ermeni jandarmaların kaydedilip görevlendirilecekleri duyulmuştur. Jandarma kuvvetlerinim azaltılıp artırılması işinin hükümete ait olduğu ve bu konuda siyasi teşebbüslerde bulunulması, daha önce de bildirildiği gibi Urfa'da konumuna uygun bir mutasarrıfın süratle gönderilmesi gerekmektedir."[173]

23 Aralık 1919

- Binbaşı Ali Rıza Bey, Siverek üzerinden Diyarbakır 'a doğru yola çıktı.[174]

24 Aralık 1919

- Sancak Guvernörü Sajous'dan Urfa Mutasarrıfı'na:"Sancakta çalışan her memur, birer özgeçmiş halinde aşağıdaki bilgileri verecektir:

  Memurun adı, doğum tarihi ve yeri, yaptığı görev, Urfa sancağındaki görevine atanma tarihi, bundan evvel bulunduğu ve yaptığı görevler.

  Bu bilgiler, Urfa 'ya gelmeden bilgi edinebilmesi için General tarafından istenmektedir.

[172] Fransız Belgeleri, No:115
[173] BOA.HR.SYS.2543-5/8
[174] Ali Rıza, sf. 91.

Pek ivedi istendiği için bu bilgilerden Urfa'daki başlıca memurlara ait olanlarının, olabilirse bugün verilmesini rica ederim. Size ait belgenin verilmesinin unutulmaması gerekir. Kazalara ait olanların, mahallinden bilgi alındıkça iletilmesi tabiidir."[175]

- Sancak Guvernörü Yüzbaşı Sajous'dan Mutasarrıf Bey'e :

  "Fransa Olağanüstü Komiserliği'nin 8 Ekim tarihli ve 76 no'lu kararına dayanarak Amerika Konsolosu'nun kural dışı tüketim vergisi alınmasına ilişkin yazılarını göndermiştim. Ona ek olarak Standart Oil Company'den 64 sandık petrol karşılığı olarak Birecik'te alınmış olan 39.744 kuruşun geri verilmesi gereğinin muhasebeciye açıklanmasını rica ederim.

  Urfa Belediyesince kendi bütçesinin gerekli kıldığı vergilerin alınmasına asla karşı çıkmam. Giriş haklarına tekabül eden bu vergiler zaten küçük bir öneme sahiptir. Bu tarifeler Belediye Komisyonu toplantılarında tartışılarak tespit edilir. Ancak uluslararası olaylarda Standart'da olduğu gibi uyuşmazlığa imkân vermemek için tarafımdan incelenip onaylandıktan sonra uygulamaya konulmalıdır."[176]

25 Aralık 1919

- Binbaşı Ali Rıza Diyarbakır'a vardı. XIII. Kolordu Kumandanı Ahmet Cevdet Bey ve Kurmay Başkanı Halit Bey'le görüştü. Kendisi bu havalide kalmak istiyordu idiyse de kumandanlar ondan, jandarma genel kumandanlığının emirleri doğrultusunda hareket etmesini istediler.[177]

29 Aralık 1919

- Binbaşı Ali Rıza Bey, Diyarbekir'den Elaziz'e gitti.[178]

- Yüzbaşı Ali Saip Bey, Urfa'ya geldi.[179]

  "... Evvelemirde, durumu yüksekten görebilen birkaç kişiyle görüşmek gerekiyordu. O esnada Urfa'da bulunan maliye müfettişi Faik Bey, Ceza Reisi İsmail Hakkı Bey, Sulh Hakimi Fevzi Bey'le görüştüm. Hiçbir kayıt ve itiraza hacet görmeden fikrimi söyledim.

[175]Fransız Belgeleri, No:121
[176]Fransız Belgeleri, No:126
[177]Ali Rıza, sf.91
[178]Ali Rıza, sf.92
[179]Ali Saip, sf.55.

Burada milli bir kıyam hazırlamaya memur olduğumu açıklayarak hareket biçimime ilişkin beni aydınlatmalarını istedim. Her üçü de cidden övülmeye değer bir içtenlik ve hamiyetle düşüncelerimi iyi karşıladılar. Selefim Binbaşı Ali Rıza Bey'in bir örgütlenme girişiminde bulunduğunu fakat Fransızlar'a ihbar edilerek sınır dışına çıkmak zorunda kaldığını, Urfa'da geniş ve kapsamlı bir örgütlenmenin zorluğunu anladım.

Urfa'da bulunan Siverekli Ali Efendi'yi ziyaret ettim. Kendisi İstanbul'a gidiyordu. İstanbul'daki Meclis-i Mebusan üyelerindendi. Beni Mutasarrıf Ali Rıza Bey ile gizlice görüştürdü. İlk görüşmede anlaştık. Bana her türlü yardım ve destekte bulunacağına söz verdi. Yine Ali Efendi'nin, kendisinden yararlanılabileceği konusundaki güvencesi üzerine Badıllı Aşiret Reisi Sait Bey'le de haberleşmeye başladım, diğer aşiret reisleriyle de haberleşme sağladım. Bu incelemelerimden çıkan sonuç, maiyetimde bulunan jandarma ile ansızın bir kıyamda bulunmak ve aşiretleride birlikte sürüklemek idi. Urfa'daki tanıdıklarım arasından bir danışma kurulu meydana getirebildim. İlk kez fikrimi binbaşılıktan emekli İhsan Bey'e açtım. Birbirimize karşılıklı yemin içtik. Aynı şekilde Urfa Askeralma Şubesi Başkanı Binbaşı İlyas Bey; Mülkiye kaymakamlarından Şevket Bey, Baytar Müfettişi Adil, Jandarma Teğmeni Hulûsi Beyler de samimiyet ve gizliliğimize katıldılar. Örgütlenmenin genişletilmesini uygun gördüğümüz için Urfa ahalisinden Belediye Reisi Hacı Mustafa, Barutçu Hacı İmam ve Hacı Bedirağazâde Halil Ağa'yı da yemin ederek aramıza aldık.[180]

31 Aralık 1919

- Sancak Guvernörü Yüzbaşı Sajous'dan Urfa Mutasarrıfı'na: "31 Aralık akşamı, yılbaşı dolayısıyla garnizondaki birlik tarafından fener alayı düzenlendiğini size bildirmekle şeref duyarım.

  Fener alayı 19.30'da başlayacak gece saat 21'de bitecektir. Fener alayı düzenli bir yürüyüşle konağın önünden geçerek şehrin bir bölümünü dolaşacaktır[181]. Halka bildirmenizi rica ederim."[182]

[180] Ali Saip, sf.61

[181] O sırada Urfa Sultanisinde öğrenci olan Türkiye'nin önemli eğitimcilerinden M.Rauf İnan, işgal günlerini çocukların gözünden şöyle anlatmaktadır: " Karanlık Yılbaşı gecesiydi. Fransız askerleri postallarının altındaki demir çivi ve nalçaları sokakların parke kaldırımlarına vura vura çarpa çarpa devriye geziyorlardı. Bir gün okulumuzda haberi dolaştı: Fransızlar hükümetten, kışladan, postaneden, bizim bayraklarımızı indirmişler, kendi bayraklarını asmışlar. Nedeni de yeni yetme Urfa çocuklarının coşturacak kadar yüksekti: 13-14 yaşlarında bir yaşıtımız, Samsat Kapısı yöresinde ıssız bir sokakta

kucağında çocuğu ile akşam evine giden bir kadına bir teyzemize sataşan iki düşman askerinden birini koynunda sakladığı bir bıçakla vurmuş, öbürünü de kaçırmış; kendisi de kaçmış, kim olduğu bilinmiyormuş. Bizim yüreklerimizi taşırmak için bu duygu yetmişti. O gün okuldan çıkan 12-14 yaşındaki öğrencilerden bir yığını sözleştik, Samsat Kapısını dışındaki mezarlığa gittik, mermerlerin üzerine oturduk. O güne dek kendilerine hiçbir kötülük etmediğimiz, bir düşmanlık gütmediğimizi, dillerini öğrenmeye, kendilerini tanımaya çalıştığımızı bu Fransızlar buraya neye gelmişlerdi? Bizim yurdumuzda ne işleri vardı? Ne diye bizim bayrağımızı indirmişlerdi? Oradan karşı yamaçtaki hastanenin, kışlanın üzerindeki Fransız bayraklarına bakarken içlerimiz acı ile doluyordu. Bu duygular içinde herkes Urfa'yı ne kadar sevdiğini anlatmaya başladı: Kimisi anası, kimisi babası, kimisi canı… vb. gibi sevdiğini söylüyordu. Sonradan hiçbiri ölçüyü beğenmedi; Urfa'yı onlardan da çok seviyorlardı. Bunlar nasıl olsa bir gün ölecekler, yok olacaklardı; ama Urfa yaşayacaktı. Böylesine her şeyin üstünde sevilen bu varlığa asılan bu yabancı bayraklar birden hepimizin içini taşırdı, içimizden gelen hıçkırıklar birbirimizinkini arttırdı. Issız olan yoldan geçen kırçıllaşmış top sakallı, azep abalı biri aşağıdan bize seslendi: "Ne diye ağlisiz lo?" (ne ağlıyorsunuz be?) Biz bayrakları gösterdik: "Eviyize eviyize… O bayraklar gözyaşıynan yinmez. Ağlamayın, gidecehlar, gidecahlar onları biz yındıracağıkh.(Azep abalı, top sakallı, kırçıl saçlı emmiler gerçekten o bayrakları indirdiler; çok geçmeden oraların bayrakları yine yerlerine asıldı). O günden sonra bizim çocukların da bir çeşit savaşımız başlamıştı. Rastladığımız sokak başlarından, köşelerden, Sultani sınıflarındaki öğrencilere Fransızca öğretmeni Rüştü Bey'in öğrettiği iki dizeye, iki dizede kendimiz uydurarak bağırır çocukluk hınçlarımızı duyurmak isterdik: "Hélas, hélas! Milles fois hélas/Vous avezperdu Lorraine et Alsace./Purquoi venez vous ici?/Alleza votre place." Biz bu sözlerle onlara: "Yazık! Yazık! Bin kez yazık! Siz Alsas'la Loren'I yitirdiniz, buraya niye geldiniz? Haydi kendi yerinize gidin." demek isterdik. Sarayönü'nde ilk tüfeğin patladığı, kışla önünde, köprü üstünde ilk Fransız iki at koşulu arabasını bırakıp kaçtığı, Çıkarıki (dışarıki) mahalledeki handan Osman Efendi'nin evine ilk topun ateş ettiği anlarda. Ellerinde tüfekleri, göğüsleri ve sırtları fişeklerle dolu Urfa çetelerinin yanlarında, onların sayısına yakın, 12-15 yaşlarında Urfa çocukları da vardı. Sait Bey'in evinden Ömer Edib'in evine oradan hana, Çıkarıki Mahalle Camii'den Hayırsızların evine dek giden kimi yeri ateş altında, kimi yeri siper yollarda, Samsat Kapısı'ndan Tılfındır'a çıkan bağlantı yollarında gündüzleri çeteler kadar, çocuklar da eğilerek, sürünerek yürürler ve sanki o yiğit çetelerden bir gün gerekirse yine onlar gibi olmanın yöntemlerini öğrenirlerdi. Mutasarrıf Ali Rıza Bey Harran Kapısında söylevini verirken,Ulu Camii'nin avlusunda Cuma namazından sonra Hacı Abdullah Efendi Hoca "Mümin'In efdalı malen ve bedenen cihad eyleyenidir!." konusundakı söylevini yaparken orada kalabalıkta bir çocuk yığını da vardı....11 nisan gece Urfa'dan çekilen düşmanın yolda köylere ateş ettiği haberi gelmişti. 66 gün taş duvarların arkasına, toprakların içine saklanarak ölüm saçmış bu kıyıcılar gecenin karanlıklarına bürünerek dağların ıssızlıklarına güvenerek köylere saldırmışlardı. Arap atlarının getirdiği duyuklar üzerine çeteler Şebeke Dağlarına koşmuşlardı. Sabahleyin erkenden, aylardır susuzlukla yanarak bir gün öncesine dek ölüm saçan evlerin, sokakların içinde geziyoruz. Bir siperde gördüğümüz bir Kur'an-I Kerim yaprağı hepimizi delirtti. En büyük arkadaşımız Niyazi: "ben gidiyem", dedi. Akabe yokuşunun yolunu tuttu, oradan doğruca Şebeke Dağlarına gidenyola vurdu. O güne dek tırnağının ucunu göstermeyen Urfa kadınları analar, bacılar, teyzeler yüzlerin örtmek için başörtülerini uçlarını ağızlarıyla tutuyor, oranın 11 Nisan günün yakıcı güneşi altında iki ellerinde iki bakraç yoğurt, koltuklarında ekmek çıkınları, onlar da Urfa'nın bize yurt olma tarihini ve onurunu kurtarmak için akabe yokuşuna vuruyorlardı. Büyük muzaffer ordulara karşı Urfa'nın taşıdığı kahramanlık ruhu böylesine yaygın, böylesine bütündü. Yine de hepsi bu kadar değildi. Ayağından yaralanmış ve bir Fransız hayvanına binmiş, kucağında bir Fransız hafif makineli tüfeği, utku muştusuyla ilk gelen gaziyi, Bedirzaman Karakolu'nun ötelerinden karşılayan, Kaleboynu'ndaki evine dek götüren kalabalık hep çocuktu. Urfa'nın kurtuluş tutkusunun en büyük sevincini, coşkusunu da yaşayanlar onlardı: "Şebeke Dağları yüce yüce dağlar, /Sajo oturmuş yarasını bağlar/Yanında askeri hökür hökür ağlar./ Değme, değme, değme oğlana değme /Vursun yensin düşmanını arslana değme" (İnan, sf.31 vd.)

- Cerablus'daki Askeri Vali Yarbay Capitrel Urfa'yı teftişe geldi.[183]

Urfa ve civarında yerleşen Fransız kuvvetleri 31.12.1919 tarihi itibarıyla şöyleydi:
156. Tümen Genel Karargâhı Adana

I) 156. Tümene bağlı 311.Tugay Ayntab'da, kumandanı General Querette.

a) 311. Tugay'ın 18.Cezayir Avcı Alayı (Regiment Trailleurs Algérie) üç taburdan oluşuyor ve kumandanı Yarbay Reignier.
Alayın 2. Taburunun yönetimi Urfa'da. 2.Tabur'un:
5. Bölüğü Cerablus'ta,
6. ve 7. Bölükleri Urfa'da,
Mitralyöz bölüğü, Urfa ve Cerablus'ta 1'er müfreze.

b) 311. Tugay'ın Ermeni Lejyonu'nun yönetimi Ayntab'da; kumandanı Yarbay Flyo Sainte - Marie.
Bu alayın 7 ve 8. bölükleri Cerablus'ta

II) 156.Tümene bağlı 312.Tugay'ın yönetimi Adana'da; kumandanı Albay Gracy.

a) 312. Tugay'ın 412. Piyade Alayı Adana'da; kumandanı Yarbay Thibault.
Alayın 1. Taburunun 3. Bölüğü Urfa'da, bir müfreze Birecik'te.
Alayın 2. Taburunun mitralyöz bölüğünden bir müfreze Urfa'da.

III) 156. Tümene bağlı 312.Tugay'ın yönetimi Adana'da; kumandanı Albay Gracy.

a) 312. Tugay'ın 412. Piyade Alayı Adana'da; kumandanı Yarbay Thibault.
Alayın 1. Taburunun 3. Bölüğü Urfa'da, bir müfreze Birecik'te.
Alayın 2. Taburunun mitralyöz bölüğünden bir müfreze Urfa'da.

b) 312. Tugay'a bağlı 17. Senegal Avcı Alayı' (Regiment Trailleurs Sénégalais)'nin yönetimi İskenderun'da; kumandanı Albay Debieuvre.
Bu alayın 3. taburunun yönetimi Cerablus'ta. Taburun:

---

[182]Fransız Belgeleri, No:136.
[183]Paul du Véou, sf. 232

9. Bölüğü Cerablus'ta.
10. Bölüğü Arappınar, Suruç,Harapnaz'da.
11. Bölüğü Tel Abyat, Urfa, Kültepe'de.
12. Bölüğü Birecik ve Cerablus'ta.
3.Mitralyöz bölüğü Cerablus, Birecik, Arappınar ve Tel Abyat'da.

IV) Yaya ve süvarilerden oluşan Karma Doğu Alayı'nın yönetim yeri Cerablus; kumandanı Yarbay Capitrel. Bu alaydan:
bir Afrika mangası Suruç'ta, 2. Sipahi mangası Urfa'da.
Ayrıca Cerablus'da İstihkâm, Levazım ve Gezici Hastane birimleri.

Buna göre Urfa merkezindeki birlikler; (Bnb.Hauger komutasındaki Fransız askerleri 12 subay ve 500 askerden oluşmaktaydı.)

18. Cezayir Avcı Alayının 2. taburunun 6. ve 7. bölükleri ve iki mitralyöz mangası,
412. Piyade Alayının 3. bölüğü ve bir mitralyöz müfrezesi
17. Senegal Avcı Alayı'nın 11. bölüğünün 1 müfrezesi,
Karma Alay'ın 2. sipahi mangası[184]

1 Ocak 1920

- Urfa'lılardan bir kurul Yarbay Capitrel'den bazı dileklerde bulundular. Bu dilekler,Fransızlar'ın Urfa'lılara ilişkin tutumlarıyla ilgiliydi.

- Fransızlar, Ermeniler'e yüz vermemeli ve geleneklere saygı göstermeliydiler.

  Capitrel, Fransızlar'ın Müslüman dinine saygıları bulunduğunu, kötüye kullanılmadığı takdirde her iki dinin inananları arasında iyi niyete dayalı bir iş birliğinin kolayca kurulabileceğini, bundan başka Müslümanların bir özgürlük içinde Allah'a ibadetlerini yapabilecekleri gibi adet ve geleneklerini de aynı serbesti içinde sürdürebileceklerini belirtti.[185]

3 Ocak 1920

- Aşiret reislerinden cevaplar gelmeye başladı. Aneze Aşiret Reisi Haçım Bey aşiretin emre hazır olduğunu bildirdi.[186]

[184] *Les Armées Françaises au levant*..sf.313- 315,347.
[185] Paul du Véou, sf. 233
[186] Ali Saip, sf. 61

4 Ocak 1920

- Kıyamla ilgili durum ve düşünceler Ali Saip Bey tarafından Mustafa Kemal Paşa'ya bildirildi. Kıyamla birlikte Aneze Aşireti Şimendifer hattını tahrip edecek ve Urfa - Suruç - Arappınar arasındaki telgraf hattını kesecek ve Fransız müfrezesi Urfa'da ulaşımı kesik bir durumda kalacaktı.[187]

7 Ocak 1920

- Ali Saip Bey'den Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine: "Binbaşılıktan emekli İhsan,Şube Reisi İlyas, Mülkiye kaymakamlarından Şevket, Baytar Müfettişi Adil ve Teğmen Hulûsi Beyler ve memleket eşrafından uygun görülenler yemin ettikten sonra Ocak'ın 15. Perşembe günü milli bir kıyam düzenlenmesinin karar altına alındığını arz ederim."[188]

- Ayaklanma Urfa'da önce jandarma tarafından başlatılacak, Urfa'da bulunan 600 Rus tüfeğiyle bir buçuk milyon Rus cephanesi 15 Ocak 1920 sabahı tahliye edilecek olan mapuslara ve eli silah tutan gençlere verilecek ve bu ayaklanmayı Ali Saip Bey bizzat idare edecekti. Kürt aşiret reislerine şu bildirgeyi yazdı ve ayrıca hareket biçimlerini gösterir bir talimatname gönderdi:

BİLDİRGE

"Fransızlar'ca işgal edilmiş olan Adana vilayetinde yapılan zulüm ve kötülüklerden sizin habersiz olduğunuzu görüyorum. Adana'ya Fransız ayağı bastığı günden itibaren din,namus,haysiyet ve şerefe tecavüz başladı. Burada da aynı zulümler başlamak üzere bulunuyor. Fransız kumandanı, muvazzaf jandarmaların terhisiyle gönüllü nefer kaydettirileceğini söyledi. Bundan maksat da hazırladıkları 300 Ermeni jandarma kaydettirmektir. Adana ve Kozan'da kulağı kesilen ve gözleri oyulan Müslümanları gözümle gördüm.

Bu felaket görmüş bölgeden bağrım, ciğerim yanık olarak buraya geldiğim ve burada da aynı kötülüklerin başlamak üzere bulunduğuna vakıf olduğum için sizi uyarmayı,verilmiş bir görev sayıyorum.

[187] Ali Saip, sf.62
[188] Ali Saip,sf.62

Fransız kumandanı burada izleyecekleri politikayı açıkça söylüyor : "Kürt Aşiretlerini parayla elde ederek reislerini birer vesile ile ellerinden alıp bahaneyle kendilerini Cezayir ya da Tunus'a nakledeceğiz. Bu suretle Kürt ve Ermenilerden Fransız subaylarının kumandasında askeri birlikler oluşturup ve onların dinsel duygularından parayla bizlere bağlı ulema aracılığıyla yararlanıp yavaş yavaş Diyarbekir, Harput, Bitlis, Erzurum, Van, vilayetlerini işgal edeceğiz. Maksadımız göçebeliğe son vererek insanlığa hizmettir. Bunun için işe Kürtleri Türklerden ayırmak suretiyle başlayacağız" diyor.

"Ey, aşiret reisleri! Bilirsiniz ki bundan kırk yıl önce de doğu illerini Ermenistan yapmak istiyorlardı. Eğer babalarımızın direnç ve inançları olmasaydı, bugün mahvolmuştuk.

Dünyada İslamiyet'i koruyan özgür ve bağımsız olanlar ancak Türkler ve Kürtlerdir. Ve bugün İslamiyet ve vatan tehlikededir. Siz ki bütün bir Hristiyan âlemine karşı Kudüs'ü koruyan Selahaddini Eyyûbi'nin torunlarısınız. İslamiyet ve vatan sizden imdat bekliyor. Düşman istilasına uğrayan memleketlerden kanlı dumanlar çıkıyor. İki günden beri Maraş'da kanlı çatışmalar oluyor. Ayntab ayaklanmaya hazır bulunuyor.

Aneze'ler de buraya gelecekler. Haçım Bey nerede ise ona haber gönderiniz. Ve aranızda bir anlaşmazlık varsa bunu erteleyip el ele vererek tek kitle halinde Fransızlar'ın ve Urfa'nın karşısında görünmenizi rica ederim. Urfa, sizi bekliyor. Gönderdiğim gizli talimata aynen uyulması esenliğimizin gereğidir. En namdar ve hanedan bir aşiret reisi olduğunuzu dünyaya ispat edecek zaman bu zamandır.7.1.1920

Ali Saip

Bu bildirgeye ekli talimatname de şöyledir :

1. Ocak'ın 15. günü saat sekizde Urfa, Telebyaz, Arappınar Fransız işgal kuvveti kumandanlığına, ekli ültimatomun birer sureti mühürlü olarak verilecek ve suret verildiğine ilişkin kendilerinden imza alınacaktır.

2. O gün yapılacak kıyamda memleket içinde hiçbir noktada zerre kadar asayiş bozucu durumlara meydan verilmeyecektir.

3. Yurttaşlarımız olan Ermenilerin canlarına ve mallarına zerre kadar saldırıda bulunulmayacak ve hayatları güvence altına alınacaktır. Hristiyan yurttaşlarımızı korku ve heyecandan korumak için bildirgenin bir sureti ruhani reislerine verilecektir.

4. Kasabalar içinde silahlı ve silahsız hiç bir kişi giremeyecektir.

5. Fransızlara verilen yirmi dört saat mühlet içinde bulundukları yeri tahliye etmeyecek olurlarsa her birlik kendisine verilen mevkilere peyderpey baskın yapacaktır.

6. Ocak'ın on beşinci günü bütün dükkânlar, hatta fırınlar açılmayacaktır.

7. Fransız işgal kuvvetlerine gerek Müslüman ve gerekse Hristiyan hiçbir kimse tarafından yiyecek satılmayacaktır.

8. Köylerden kasabalara satılmak üzere hiçbir şey getirilmeyecektir.

9. Fransız işgal kuvvetleri kumandanları bu ültimatomu reddettikleri takdirde:

   a. Aneze Aşiret Reisi Haçım Bey, karargâhı Sultantepe, kuvvetlerinin bir bölümüyle Telebyaz'da bulunan Fransız işgal kuvvetlerini oradan atıp şimendifer hattının Fırat ile Siftek arasını tahriple telgraf hatlarını kesecektir.

   b. Suruç aşiretleri Haçım Bey'in aşiretiyle birleşerek Suruç ve Arap pınar'daki Fransız kuvvetlerini püskürtecek ve Suruç'un başka yerlerle bağlantısını kesecektir.

   c. Döğerli, Badıllı ve merkez sancağa bağlı aşiretler ile kasabadaki Kuvâyı Milliye ve jandarma, Urfa'daki Fransız kuvvetlerini

çıkarmaya ve Urfa ile diğer yerler arasındaki telgraf hattını kesmekle görevlidir.

10. İşgal kuvvetleri tarafından vaki olacak en küçük bir tecavüz büyük bir şiddetle defedilecek ve bu hususta verilen yirmi dört saatlik mühlet yok sayılacaktır.

11. Köylerin hiçbirisinde hiçbir neden ve bahaneyle saldırı ve yağmada bulunulmayacak ve bu gibi kötü işlerden kaçınılacaktır."

Bu talimatnameye bağlı olarak aşiret reislerince Fransız işgal kumandanlarına verilecek ültimatom suretide şöyledir:

"Gerek Wilson ilkelerine ve gerekse Mondros Mütarekesi hükümlerine aykırı olarak memleketi sebepsiz işgalinizi şiddetle red ve protesto eder ve kısa bir müddet içinde bulunduğunuz yeri boşaltmadığınız takdirde zorla ve savaşılarak çıkartılmanız yoluna başvurulacağından bu suretle akacak kanların sorumluluğu tamamen size ait olacaktır."[189]

8 Ocak 1920

- Urfa Sancağı Guvernörü Yüzbaşı Sajous'dan Mutasarrıf Bey'e: "Bildirdiklerime ek olarak tümen kumandanı General'den aldığım emre dayanarak hububat ihracatının daha geniş ölçüde izne tabi olacağını bildiririm.

- İhracat yalnız İskenderun ve Kilikya yönlerine yapılacak ve ihracat izni bölge kumandanı Albay tarafından verilecektir. İstanbul'dan aldığınız emre aykırı olarak yüzde yüz teminat istenmeyecektir.
  Bu bildirimin Suruç, Birecik, Harran kazalarına iletilmesini rica ederim."[190]

- 13. Kolordu Kumandanının 11 Ocak 1920 tarihli şifresi: Fransız Albayı Normand 9 Ocak'da Mardin'e gelerek Fırka kumandanı ve Amerikalıları ziyaret ettikten sonra aşağıdaki açıklamalarda bulunmuştur: "Vazifem Diyarbakır'da barışı güçlendirmektir. Fransa Türkiye'de koloni kurmak fikrinde değildir. Türkiye mali zirai ve ilmi yardıma muhtaçtır. Bu hususta en büyük yardımı Fransa yapacaktır. İstanbul'da hiç para kalmamış olduğundan son olarak Fransızlarla İngilizler 50 milyon borç vermişlerdir. Sulh iki aya kadar muhtemeldir.

[189] Ali Saip, sf.63-67

[190] Fransız Belgeleri, No: 18

General Gouraud İslâm dostudur. Beyrut'a çıkar çıkmaz ilk işi camileri ziyaret olmuştur."

Halk Normand'ın Mardin'e gelişini Fransız işgalinin başlangıcı olarak değerlendirmekte olduğundan Mardin Kuvayı Milliyesi toplanarak civara haberler gönderilmiştir. Yakın aşiretler de gelerek kasabanın her tarafı silahlı milli kuvvetlerce tutulmuştur. Hatta Normand Amerikalılarda iken silahlı bir heyet tarafından kendisine hemen Mardin'i terk etmesi tebliğ edilmiş, Mardin Müdafaayı Hukuk Cemiyeti Belediye dairesinde Normand ile görüşerek kendisine Osmanlı hükümetinden başka hiç bir hükümetin hakimiyeti altında yaşamayacaklarını, muhtemel Fransız işgaline karşı Kuvayı Milliye'nin hazırlanmış olduğunu, düşüncelerine ve hislerine önem verdikleri Fransız - Türk dostluğunu istiyorlarsa evvela işgal ettikleri yerleri tahliye etmeleri ve hakiki bir dost eli uzatmaları gerektiğini kesin bir dille söylemişler ve onu Belediye'de akşam yemeğine davet etmişlerdir. Tümen kumandanının da katıldığı akşam yemeğinden sonra Normand binekle istasyona inmek istemiş ahalideki galeyan sebebiyle üzücü bir hadiseye meydan vermemek için Tümen tarafından otomobille gönderilmiştir.

İstasyona kadar yol üzerinde grup grup hazırlıklar yapılmış yüzlerce silahlı insan arasından emniyetle geçirilmiştir. Normand istasyonda iken Diyarbakır'da bulunan Vali ile görüşmüş, Mardin'de maruz kaldığı tehditlerden dolayı Urfa - Siverek yoluyla Diyarbakır'a gelirken, muhafız olarak Urfa'ya 50 süvari ve bir de tercüman ve binek hayvanı verilmesini rica etmiş, Kolordu tarafından Urfa'ya dün sabah bir subayla 12 atlı muhafız gönderilmiştir. İlgililere lazım gelen tavsiyelerde bulunulmuştur.

Normand dün sabah Mardin'den Telebyaz'a dönmüştür. 13 Ocakta Urfa'dan Diyarbakır'a hareket edecektir. Albay'ın korunmasına çalışılacak, kendisine hürmet edilecek ettirilecektir. Ancak burada yerleşmek istediği ve işgal fikri takip ettiği anlaşılırsa Kuvayı Milliyenin kendisini Diyarbakır'dan güvenlik tedbiri altında zorla çıkaracağı kesindir. Bölgemdeki en az yüz bin silahlı ahalinin galeyanının Kolorduca yatıştırılamayacağı kesindir. Sorunun Dersaadet tarafından çözüme kavuşturulması için Osmanlı hükümetince bu kişinin Diyarbakır'a gelmekten vazgeçirilmesi yoluna gidilmesi..[191]

[191]BOA.HR.SYS.2543-10/19-20; Albay Normand'ın bu gezisinin ayrıntıları için bkz. Akalın 2015 sf. 69-79. Ayrıca 9 Nisan'da Albay Normand komutasında, Urfa ve diğer yerlerdeki birliklere destek için kurulan "şark kolu" için bkz: Andrea, sf. 13 vd.

12 Ocak 1920

- İşgal Bölgesi Kumandanı Yarbay Capitrel'in Urfa Mutasarrıflığına bildirisi:

  "İşgal kumandanı Albay, aşağıdaki hususların kararlaştırıldığını duyurur:

  1. Sancak hububat ihracatı için bölge kumandanı ya da vekili Urfa Guvernörü tarafından ruhsat verilecektir.

  2. İhracat yalnızca İskenderun ve Adana yönlere yapılacaktır. Diğer yönlerine ihracat yasaktır.

  3. Özel bir ruhsat tezkeresi, hububatın cinsini ve taşıma biçimini gösterir surette alınmalıdır. Ruhsat, ihraç edenin adını, ihraç ettiği hububatın ölçüsünü, ihraç olunan yerin adıyla ihraç tarihini ve gönderilecek şeyi taşıyacak aracı gösterecektir.

  4. Şimendifere yükleme sırasında ruhsat tezkereleri şimendifer istasyon memuru ve Fransız birlik kumandanınca vize edilecektir.

  5. Hububat taşımade kafile başkanları,ihracat ruhsat tezkerelerini taşıyacaklardır.

  İş bu hususlara aykırı davrananlar hakkında bölgede oluşturulmuş bulunan özel askeri divanda soruşturma yapılacaktır."[192]

- Urfa'da Albay Normand'dan Siverek Müdafaayı Hukuk Cemiyetine: "Büyük bir açıklıkla yazdığınız yazıdan dolayı teşekkür ederim. Ancak düşüncelerinizin doğru olmadığını söylememe izin vermenizi isterim Gayet mert bir asker olan General Gouraud beni memleketinizi işgal için değil fakat sizinle anlaşmamızın kuvvetlendirilmesi için gönderiyor. Savaş nedeniyle kesilen iki ülke arasında iyi ilişkileri kurmak amacındayım. Siverek'ten geçişimde Cemiyetinizce gerekli güvenceyi vermek üzere beni toplantı halinde kabul etmenizi ve üstün s ygılarımın akabulünü rica ederim."[193]

---

[192]Fransız Belgeleri, Ek-16

[193]Fırat 1944, sf.45."..Aralık ayında Halep'e giden bir subayla trende karşılaştım. Kendisi Mardin'e yaptığı denetim gezisinden dönüyordu. Ona Fransızların nereye kadar işgal edeceklerini sordum. 'Olasılıkla Diyarbakır ve Mardin'e kadar' diye yanıtladı. 'Kendimce bunun akıllıca bir şey olduğunu düşünmüyorum ama herhalde uygulanacak' dedi. (Holmes 1986, sf.61-62)

13 Ocak 1920

- Millî Aşireti Reisi Mahmut Bey'den Ali Saip Bey'e: "..Emelleriniz ve amaçlarınız hükümetimizin bağımsızlığını ve egemenliğini sağlamaya ve bugüne kadar izlediğimiz amaca uygun olduğundan bu konudaki azminizi ve kararınızı takdis ederiz. Yardımınıza koşmak için gerekenlere yazdık, hazırlanıyoruz."[194]

- Gece dönen atlılar Aneze aşiretinin çölde, uzakta olduğunu haber verdiler. Ali Saip Bey 15 Ocak tarihinde kararlaştırdığı ayaklanmayı 18 Ocak'a erteledi ve gerekenlere durumu bildirdi.[195]

  13. Kolordu Kumandanlığından gelen 13 Ocak 1920 tarihli şifre: Normand'ın Diyarbakır'a kadar seyahatinde ve kaldığı sürece şahsının güvenliğini sağlayacak bir takviye müfrezesi isteğine karşı Kolordu Kumandanı'nın uyarıcı ve dostça öğütlerle dolu cevabına şu mektubu yazmıştır. "Eski dostunuz olan Fransa hakkında dostluk hisleriyle dolu telgrafınıza teşekkür ederim. Oraya gelişim bir dostluğu yeniden tesis maksadına dayanmaktadır, yoksa Diyarbakır veya başka bir yerin hakimi olmaya değil.. Gönderdiğiniz müfrezeye tam olarak güvenerek kendimi teslimle 14 ocak sabahı Urfa'dan hareket edeceğimi arz ederim"

  Siverek'te fiilen toplanıp gösteri yapılmaması bir ziyafet verilerek görüşme esnasında Mardin heyetinin söylediği sözler çerçevesinde ifade edilmesi istendi.

  5. Tümen, Normand'ın yanına 13.000 lira kâğıt para alarak Halepde bozdurduğunu bu paranın Diyarbakır'da propağanda için kullanılmasının muhtemel olduğunu yazdı.[196]

14 Ocak 1920

- Fırat'ın doğusuna özel görevle gönderilmiş bulunan[197] Albay Normand'a bu bölgedeki yöneticilerle iyi ilişkiler kurmak üzere almış olduğu emri yerine getirmek için uğradığı Urfa'da[198] Fransız işgal kumandanlığınca bir çay ziyafeti verildi. Bu ziyafete davet edilen Ali Saip Bey bu çağrıyı ve ziyafeti şöyle anlatıyor:

[194] Ali Saip,sf.72
[195] Ali Saip,sf.73
[196] BOA.HR.SYS.2543-10/21-22
[197] Abadi, sf. 28.
[198] Fırat 1942, sf.21

"Bu çağrının nedenini anlayamadım. Mamafih Mutasarrıf Ali Rıza Bey'i de çağırdıklarını daha sonra öğrendiğimden önemsiz bir protokol gereği olduğunu düşündüm. Fransız Albayı Normand ertesi gün Diyarbekir'e gidecekti. Kendisini Urfa'dan Diyarbekir'e götürmek üzere Diyarbekir'den süvari teğmeni Halil Efendi kumandasına on beş kişilik bir süvari müfrezesi gönderilmişti. Akşama doğru saat dörtte Mutasarrıfla birlikte Fransız kumandanının karargâhına gittik. Orada Normand'la birlikte hemen bütün Fransız subayları hazırdı. Görünüşte bu ziyarette bir soğukluk duyuluyordu.

Çaylarımızı içer içmez Mutasarrıfla dönmek üzere veda ederken Normand biraz özel görüşmek vesilesiyle benim kalmaklığımı rica etti. Mutasarrıf gitti, ben kaldım. Normand: "Aşiret reisleriyle ilişkide bulunuyor muşsunuz?" dedi. Bu soru neden gerekiyordu? Derhal Adana Jandarma Kumandanı Yarbay Haşim Bey'i hatırladım.

Bu kişi Brémond tarafından verilen bir çay ziyafetinden sonra tutuklanarak Beyrut'a götürülmüş ve orada hapsedilmişti. Fransızlar çay ziyafetini bir tuzak olarak kullanıyorlardı, fakat Urfa, Adana'yla ve dünkü durum bugünkü durumla kıyaslanamazdı. Benim tutuklanmam bir infilâk yapacaktı. Bunu Fransızlar'ın idrak etmemesine imkân yoktu. Bilhassa Normand, ertesi günü muhtemelen Urfa'ya doğru harekete hazır bulunan aşiretlerin içinden geçerek Diyarbekir'e gidecekti. 'Gerekli oldukça aşiretlerle ilişkide bulunuyorum' dedim. Jandarma taburu mülhakı bulunan ve amaç ve teşebbüslere vâkıf olan Jandarma Teğmeni Hulûsi Bey, bulunduğumuz binanın civarında durumu gözetliyordu. Normand'ın sonraki konuşmaları ve açıklama istekleri beni hayrete düşürdü. Hemen hemen aşiret reislerine yazdığım bildirgenin içeriğini aynen tekrarladı. Ve benim böyle bir teşebbüste bulunmaklığımın kötü sonuçlar doğuracağını ve benim için en yurtseverce hareketin, yeni durumu kabullenip hiçbir suretle zorluk çıkarmamak olduğunu özel mantığıyla uzun uzun açıkladı.

Ben hiçbir girişimde bulunmadığımı ve böyle şeylerden haberim olmadığını ve eğer bir ihbarda bulunulmuşsa bunun tümüyle yalan ve asılsız olduğunu söyledim. Normand'ı ikna edemediğim kanısındaydım. Fakat esasen şimdiki halde buradan ve bu salondan ve düştüğüm bu tuzaktan kurtulmaktan başka maksadım yoktu. 'Böyle düzmece yalanlara inanılmaması gerektiğini' söyleyerek salondan çıktım.

Bütün Fransız subayları dik dik ve anlamlı biçimde bana bakıyorlardı.[199]

- Ali Saip Bey, gece Binbaşı İhsan, Şevket, Baytar Müfettişi Adil ve Hulûsî Efendilerle Binbaşı İlyas Bey'in evinde toplandılar ve Jandarma Teğmeni Hulûsî Efendi dışındakilerin Urfa'yı terk etmeleri ve Hulûsî Efendi'nin de hem bağlantıyı sağlamlaştırarak ve hem de altı yüz Rus tüfeğiyle bir buçuk milyon fişeği gözaltında bulundurmak üzere Urfa'da kalması kararlaştırıldı. Gece yarısı Hasan Efendi[200] adlı bir kılavuzla Urfa'dan çıkıldı.[201]

15 Ocak 1920

- Ali Saip Bey ve arkadaşları akşama yakın Badıllı Sait Bey'in Yedikuyu köyüne vardılar. Biraz sonra Ali Saip Bey ve arkadaşlarının Urfa'yı terk ettiğinden habersiz bulunan Albay Normand da Türk muhafızlarıyla Diyarbekir'e giderken aynı köye misafir oldular.

  Normand uyurken Ali Saip ve arkadaşları hareket planları hazırlıyorlardı. Siverek ve Diyarbekir'e gidilecek, tertibatı bilhassa aşiretlerin nezdinde yapacak ve bilhassa Kolordu kumandanının fikir ve mütalaası alınacaktı.[202]

- 18 Ocak'a ertelenen ayaklanma tekrar ertelendi.[203]

- Merkez ve mülhakatta tevkif edilecek şahısların isimleri ve tevkif sebeplerinin Fransız kumandanlığına bildirilmesi gerektiği Urfa mutasarrıflığından istendi.[204]

16 Ocak 1920

- Sabahleyin, Normand'ın hareketinden sonra Ali Saip Bey ve arkadaşları da Siverek'e doğru hareket ettiler. Aşiretlere uğraya

[199]Ali Saip,sf.73-74. Genel kurmay arşivine dayanılarak hazırlanmış askeri mecmualardan birinde "Ayaklanma düzenleyenler Jandarma Bölük Kumandan vekili Yüzbaşı Hüsnü Efendi tarafından Fransızlar'a ihbar edildiğinden yurtseverler çalışmalarını, Urfa dışına çıkarak,oradan sürdürdükleri..(Malkoç, s.131) denilmektedir.Ancak bunu kesin olarak doğrulayacak başka kaynağa rastlayamadık. Bunun için bkz: Aşağıda dipnot:243. Ayrıca Bkz. Ali Rıza, sf.105-106

[200]Bu şahıs Mamo Hasan'dı (Ünlü), yaylı bir arabası vardı. (Binbaşı İhsan Bey'in oğlu Turgut Uludağ'la yapılan görüşme)

[201]Ali Saip, sf.75.

[202]AliSaip, sf.77. Sait Bey, Normand'a "..Eğer Türk jandarması himayesinde buraya gelmeseydiniz sizi bu gübreler üzerinde koyun boğazlar gibi boğazlardım" demişti.(Cevdet Baykal, 11 Nisan Urfa'nın Kurtuluşu 1920, Urfa 1936, sf.8-9)

[203]Ali Saip,sf.78.

[204]BOA. DH.MB.HPS. 81/38, 1338 R 23-15.01.1920

uğraya epey vakit geçirip Siverek'e on kilometre yaklaştıklarında karşıdan Siverek yönünden Normand ve Türk muhafızlarının geri döndüklerini gördüler.

"...Yanında korunması için verilen Teğmen Halil Efendi kumandasındaki süvari müfrezesi ve eşliğinde de çevirmenliğini yapan emekli Binbaşı Giritli İlhami vardı. İlhami'ye yönelik olarak seslendim :

"Albay'a söyleyiniz, keşke biz Fransızlar'ı görmeyeydik. İşitmekle yetiniyorduk. Onları böyle gâsıp bir durumda memleketimizden zorla ve savaşarak çıkartmak mecburiyetini duyduğumuz için pek üzgünüz. Fransızlar'a siyaseten değil kalben ve vicdanen ve milletimizin gerçek isteğiyle husumet ilan etmiş bulunuyoruz" dedim. Albay gülümseyerek cevap verdi :

'Beş yıldır savaştan daha usanmadınız mı? Ben kişisel olarak savaş aleyhtarıyım. Ve benim gibi, Fransa'da pek çok savaş aleyhtarları bulunmaktadır. İnşallah, savaş etmekliğimize gerek kalmaz', dedi.

'Kilikya ve Türk şehirleri boşaltılmadıkça Türk ve Fransız kanlarının akması zorunludur. Bu durum sürdükçe elli yıl burada evlatlarımız çarpışacaklardır', dedim."[205]

- Şimdi değişik kaynaklardan Albay Normand'ın Siverek serüvenini izleyelim:

"..Yumruklar sıkılıyor, tokatlar kalkıyor, zavallı muavin Maumy'nin ensesinde parmaklar düğümleniyordu. Albay Normand'ın küçük kafilesi Siverek'de bir ara kalabalığın ortasına düşmüştü.

Kürtler Normand'ın çevresinde karınca gibi kaynaşıyordu. Kadınların topuklarına kadar inen irili ufaklı saç örgüleri, alınlarını çevreleyen sıra sıra mangır dizileri, yüzleri yaşmaklı, sırtlarına kılları uzun, yeni dar yelekler geçirmişler; erkekler, kara sakallı, külâhlı acayip kılıklı şeyler, yüzlerine bakılacak gibi değil, insana korku veriyorlar.."[206]

"..Normand, Diyarbakır valisine bir telgraf çekerek korunmasını daha Beyrut'ta iken istemişti. Diyarbakır valisi hastalığını bahane ederek İstanbul'a savuşmuştu.

[205] Ali Saip, sf. 79

[206] Paul du Véou, sf. 146-147.

Normand'ın geldiği gün, hava yağmurlu ve yollar çamurlu idi. Şahsını görmek için konuk olduğu Odabaşı Mahmut Efendi'nin evine ben de gitmiştim. Akşam yemeğini yedikten sonra Diyarbakır'a gideceği yanındaki çevirmenden anlaşılmıştı. Yurtsever Cudi Paşa ile Mahmut Efendi Diyarbakır'daki askeri makamlara meseleyi bildirmişler ve Normand'ın bir adım ileri atmaması için gereken tedbirlerin alınmasına ilişkin emir almışlardı.. Normand, görüşmek için yanına gelen Ermeniler'i siyasal sakınca sayarak kabul etmedi ve memleketin ileri gelenlerine, buralara uygarlık getireceklerini, memleket için bütün varlıklarıyle çalışacaklarını ve Fransız idaresini arzu edenlere çok miktarda altın vereceğini söyledi.

Normand'a gözdağı vermek için, iri cüsseli on onbeş adam silahlandırılarak Normand'ın bulunduğu odaya gönderilmişti. Ayrıca dışarıdan silah sesleri duyuluyordu. Normand, sinirli sinirli odada geziniyor ve silah seslerinin nedenini soruyordu. Kendisine Mahmut Efendi'nin oğlu Mehmet Emin, bu havalinin aşiretlerle dolu olduğunu, güzergâh üzerindeki halkın kendisinin geleceğini haber aldığını ve yolların güvensiz olduğunu ve hatta aşiretlerin şehre bile hücum edebileceklerini ve bu nedenle hazırlık yapıldığını söyledi.

Normand, çevirmen aracılığıyle Diyarbakır'a gitmek istediğini tekrarlayınca, Mehmet Emin Efendi de sorumluluk kabul etmeyeceklerini bildirdi. Morali bozulan Normand'a aynı şeyleri Siverek Mutasarrıfı ile Süvari Alay Kumandanı da tekrarlayınca, Diyarbakır'a gitmekten vazgeçerek geri döndü."[207]

"..Fırat'ın doğusuna özel görevle gönderilen Albay Normand heyeti, Telebyaz, Resülayn, Mardin, Urfa ve Siverek'e kadar gitmişse de Diyarbakır'a gidememiştir. Heyete gittiği yerlerde göstermelik olarak hüsnü kabul gösterilmiştir. Bu heyeti ülkeye el koymak için öncü kuvvet sayan hükümet memurları ve belde eşrafı kendisine zorluk çıkarmaktan geri kalmıyorlar,her türlü yola başvurarak (yollarda asayiş yok, tehlike pek çok, vali hastadır veya orada değildir vs.) onu Diyarbakır'a kadar gitmekten vazgeçirmeye çalışıyorlardı. Heyet Siverek'ten ileriye gidemedi. Önceden hüsnü kabul gösteren köylüler dönüşte husumet gösteriyorlardı."[208]

- "13. Kolordu Kumandanlığından gelen 15-16 Ocak 1920 tarih 130 nolu şifre: Ahalinin galeyanına rağmen Albay Normand'ın Diyarbakır'a

[207] Fırat 1942, sf. 21-25.

[208] Abadi, sf.28.

seyahatine izin verildiğini bildirmiştim. Ele geçirilen mektuplardan bir komplo karşısında olduğumuzu anladığımdan Siverek'e varacak olan Normand'a yazdığım telgrafın suretini ve ele geçirilen mektubu bilgilerinize sunuyorum.

"Muhterem Albay, Ermenilerden ele geçirilen bu mektuplardan ne yazık ki burada işgale sebep teşkil edecek tertipli bir olay çıkarılmak istendiği anlaşılıyor. Hiç bir hadise olmayan bölgemde asayişi bozacak en küçük bir hadise çıkmasına meydan veremem. Görünen o ki sizin burada bulunduğunuz zamanda varlığınıza dayanarak her tarafı kana bulamak isteyen ermeni komitelerinin olay çıkarıp miting yaparak taşkınlıklarını göstermek istedikleri dolayısıyla tertipli bir olay karşısında bulunduğumuz anlaşılmaktadır. Bunu haber alan ahali galeyandadır. Halk buraya ulaşmasına kati surette karşı koyacaklarını bildirmişlerdir. Bunları yatıştırmaya çalıştıysam da ne yazık ki başaramadım.

Üzücü bir olayla karşı karşıya kalarak Fransızlara saygıda kusur etmemek için Diyarbakır'a gelmekten vazgeçilmesini ve müfrezeden verilecek muhafızlarla Urfa'ya dönülmesini rica ederim.[209]

- 13. Kolordu Kumandanlığından gelen 16 Ocak 1920 tarih 164 nolu şifre: "..Sivereklıler mösyö Normand Urfa'da iken kendisine telgraf çekerek gelmemesini bildirmişlerdi. Milli aşireti de buna karar vermişken 14 Ocak günü telgraf başında 3 saat Siverek'le haberleşerek kendilerini ikna ettim. 15 Ocak günü mektuplar duyulunca heyecan başladı. Anadolu'nun doğusunda ahaliyi en çok ilgilendiren şeyin Ermeni meselesi olduğu..[210]

- Urfa'daki Fransız Guvernörü Sajous ise 21 Ocak'da General Brémond'a yazdığı mektupta dolayı şöyle değerlendiriyordu:

"..Kim ne derse desin Albay Normand'ın görevi tam bir başarısızlıkla sonuçlanmıştır. Ve bu başarısızlık bizim buradaki nüfuzumuza darbe vurmuştur. Göreve tam anlamıyla hazırlanılmamıştı. Aslında bu mümkün olabilirdi, fakat bu, Beyrut'dan Vali Faik Bey'e çekilmiş tek bir telgrafla olacak iş değildi.[211] Türkler'i bu kadar basit görmek çocukluktur."[212]

---

[209] BOA.HR.SYS.2543-12/3-5
[210] BOA.HR.SYS.2543-10/15-17
[211] General Brémond'un bu hususta ki kanısı ise şöyleydi: "Albay Normand'ın..çabaları başarıya ulaşmadıysa bunun nedeni başarıya ulaşmanın esasen mümkün olmaması idi" (Brémond. sf.43)
[212] Brémond, sf. 42.

17 Ocak 1920

- Ali Saip Bey'den Urfa Jandarma Tabur Mülhakı Hulûsi Bey'e: "Salimen Siverek'e geldik. Sizin için meraktayız. Fransızlar tarafından bir baskıya maruz kalıp kalmadığınızın ve hareketimizden sonra ne gibi olayların meydana geldiğinin bildirilmesi.."[213]

- Urfa Mutasarrıflığı'ndan gönderilen telgraf sureti: Ermenilerin bazı hareketlerinden dolayı Urfalılar tarafından üst makamlara çekilen ve bir suretinin General Gouroud'ya verildiği bildirilen protestoname:

  "17 Ocak 1920 günü saat 10.00'da bilinmeyen bir sebepten dolayı Ermeniler önce fark edilmeyecek derecede birer ikişer dükkânlarını kapayarak gitmişlerdir. Bir süre sonra bu hal ani ve umumi bir şekle dönüşerek ve heyecanla koşup mahallelerine çekilmeleriyle neticelenmiştir. Düşüncesi ve en ciddi gayesi sükûnetten başka bir şey olmayan Müslüman halk bu duruma bakakalmış ve heyecanının sebebini bir türlü anlayamadığı halde dükkanlarını açık bırakıp gitmek isteyenlere, koşup gidenlere ve herkese mümkün olan yardımı yapmıştır. Aynı gün bu gelişmelerden bir saat sonra erkek, kadın, çoluk, çocuk ve ihtiyar her sınıftan Hristiyan halkın sabahtan akşama kadar pazarda hamamda ve her tarafta serbestçe dolaşıp alışveriş yaptığı ve hiç bir Müslümandan kötü bir davranış görüp basit bir kavga bile işitilmediği halde Hristiyanlar şehirde asayişsizlikten bahsederek dükkânlarını açmamaya devam etmişlerdir. Urfa İngilizlerin işgali altında iken aynı hadise aynı şekilde iki defa daha tekrar etmişti..

  Bunda bir siyasi amaç olduğuna inanıyoruz. İngilizlerin Urfa'dan çekilecekleri söylenmeye başladığı zaman Fransızların işgaline dair henüz bir söylenti ortada yokken bu hadise bir kaç gün ara ile iki defa tekrar etmiş, bunun ardından Fransız işgali gerçekleşmişti. Şimdi de anlaşılıyor ki Osmanlı olarak yaşamak isteyen Urfa'nın senelerce işgal altında bulundurulması gerektiğine Barış Konferansına katılanları ikna için böyle bir hileye kalkışılmıştır. Memleket düzensizlikle itham edilmek istenmiştir.

  Medeniyet âleminin gerçek temsilcisi olan Amerika'nın sırf insani prensiplerine ve bütün insanlığın saygı duyduğu kanunlarına karşı siyasi düşüncelerini yayma emellerine çare bulmak istiyorlar.. Memleketimizin tarihini şerefini iyi niyetini bu siyasetle medeniyet

[213] Ali Rıza,sf.98

dünyasında lekeleme metotlarını çirkin buluyor bütün medeni dünyaya protestolarımızı iletiyoruz.

Belediye Reisi Mustafa, Eski Müftü Müslim, Urfa Müftüsü Hasan.[214]

- 17 Ocak 1920 Diyarbakır'dan Harbiye Nezaretine gelen şifre:

" ..Sivereklileri Milli reisi Mahmut Bey'le görüşerek Normand'ı sokmamağa ve dün 18 ocak'ta Urfa'da yapılması kararlaştırılan mitinge destek olmak üzere toplanmaya karar vermişlerdir.

..Urfa jandarma kumandanı Kolordu'ya 15 ocak günü öğleden sonra Urfa'da umumi bir miting yapılacağını ve yardım için Milli reisine emir verilmesini istemiştir.

..Sivereklilere fiili bir işgale uğranıldığı takdirde silahla topraklarını korumağa haklarının olduğu yazılmıştır. Bundan başka işgal haricindeki yerler ahalisinin işgal sahasındaki ayaklanmalara açıkça yardımda bulunmasının sakıncaları anlatılmış, Urfa mitingine katılmamaları için gerekli öğütler verilmiştir.

Urfa jandarma kumandanına da bu sırada Urfa'da genel ve silahlı bir ayaklanmanın uygun olmadığı ve bu konuda gereken yerlere nasihatte bulunulması, siyaseten de Müdafaayı Hukuka çalışmaları yazılmıştır..[215]

- Harbiye Nazırın Cemal'den Hariciye Nezaretine: " Bu şahıs Adana'da bulunduğu müddetçe Ermeni dostluğu ve Türk düşmanlığıyla tanınmıştır. Yaptığı seyahatin gelecekteki işgale zemin hazırlamağa yönelik olduğuna kesin gözüyle bakılabilir.. Albay Normand'ın Diyarbakır'da ikametini uzatmayarak acilen geri döndürülmesinin burası tarafından yapılacak siyasi teşebbüslerle sağlanması pek lüzumludur..[216]

18 Ocak 1920

- Siverek'te Ali Saip Bey'le birlikte bulunan emekli Binbaşı İhsan Bey'den UrfaJandarma Tabur Mülhakı Hulûsî Bey'e : "Fransızlar'ın kaçışımızdan telaşa düşerek bazı kişileri karargâha getirterek korkutup baskı yaptıkları ve tahkimat hazırladıkları haber alındı. Bu hususta değerli bilgilerinizi sabırsızlıkla bekliyoruz.[217]

[214]BOA.HR.SYS.2543-11/3527- 27 Ocak 1920
[215]BOA.HR.SYS.2543-11/5-6
[216]BOA.HR.SYS.2543-10/18
[217]Ali Rıza, sf.98.

- Urfa Jandarma Tabur Mülhakı Hulûsî Bey'den Siverek'de Ali Saip Bey ve arkadaşlarına:

  "Kaçışınızın ertesi günü Fransız karargâhına çağrıldım. Uzun ve acı bir sorguyla karşılaştım. Bütün sorulara, bilgim olmadığı yolunda karşılık verdim. Oturdukları bina içinde tahkimat yapıyorlar. Ali Saip Bey'in 'Ne esbap, ne mülâhaza ve müşahedat ve mesmuat veya zihniyet üzerine savuştuğunu 'incelemekle birlikte, resmen mutasarrıflıktan soruyorlar. Silah sesi çıkıncaya kadar zannederim Cemiyet üyeleri baskı gördükçe kaçacaklardır. Ben de ufak bir belirti görürsem gelirim. Durumumun kötüleştiğini Mutasarrıf haber vererek uyanık olmaklığımı salık veriyor. Haberleşmenin gizlice yapılmasına olağanüstü önem verilmesini ve adımın takma ad olarak Tarık olduğunu arz ederim."[218]

19 Ocak 1920

- Tarık [219] dan Siverek'de Ali Saip Bey ve arkadaşlarına:

  "Geceleri geç vakte kadar Fransızlar, telgrafhanede bulunuyorlar. Boş vakit bulamıyoruz. Ali Rıza Bey'in zamanında olduğu gibi, Karacurun'da bir makine bulunması daha uygundur. Bununla birlikte Karacurun'daki nizamiye 4. Süvari Kumandanı Şevki de güvenlidir. Ermeni ve Süryanilerin karargâhla temasları pek fazladır. Ermeniler, dükkânlarına gereği gibi devam etmiyorlar. Memlekette söylemekten çok dinlemek hüküm sürmektedir. Fransızlar, görünüşte önem vermiyorlarsa da hallerinden derin düşüncede oldukları bellidir. Tabur kumandan vekilliğine Yüzbaşı Hüsnü Bey atandı. Fransız Yüzbaşı Lamberte kontrol için uğruyor. Başkaca maruzatım yoktur."[220]

20 Ocak 1920

- Tarık'dan Siverek'de Ali Saip Bey'e :

  "**1.** Siyala Reisi Salihel Abdullah, Sajous ile pek çok temasta ve Harran'daki Fransız subayları vesile aramaktadır.

  2. Sajous, jandarma kadrosunu inceleyip kontrol etmektedir.

  3. Jandarma taburunun ne gibi eşya ve teçhizata ihtiyacı bulunduğu talep olundu.

[218] Ali Rıza sf.99.
[219] Mülazım Adil Hulûsi Efendi'nin takma adı.
[220] Ali Rıza sf.99-100.

4. Jandarma aylıklarına üç misli zam yapılmasını İstanbul'dan istediğini bildiriyor.

Levazım Subayı Falyede'ye bu işle ilgilenmesi emri verilmişse de subaylar kabul etmediler ve hükümetimizin verdiği aylığa kanaat ederiz, dediler."[221]

21 Ocak 1920

- Tarık'dan Ali Saip Bey'e:

"Bugün Harran yoluyla önemli muhafız eşliğinde iki araba silah ve beş araba cephane ve bir miktarda otomatik tüfek Fransız karargâhına getirildi.

Harran'daki Fransız subayı Calvel, aşiretleri isyan etmeleri için kışkırtıyor. Jandarma dairesindeki silah ve cephanenin yağma edilmesini tavsiye ediyor.

Urfa'daki sekiz yüz adet tüfek,mekanizması çıkartılarak mevcut elli bir sandık cephaneyle, bilgim altında, Ali Rıza Bey'in emirleri ile gömdürülmüştü. Birecik'de elli beş sandık cephane ile tüfekler de aynı biçimde saklanmış.

- Ali Saip Bey'den Tarık'a:

"Harran'a aşiretler nezdine gönderilen Fuat Efendi hakkında ne gibi bilgi alındığının acilen bildirilmesi"[222]

- Tarık'dan Ali Saip Bey'e:

Fransızlar'ın nazarı dikkatini çekmiştir. Başka amaç peşinde koştuğunu hissettirmek için Harran'da köyünde ziraatle uğraşmaktadır. Kendisine güvenilir biriyle haber gönderdim. Görüşmenin sonucunu yazarım."[223]

- Fransız siyasi mümesilliği tarafından maaşlarını alamayan Urfa memurlarının hal tercümesi hakkında yazı istendi.[224]

[221] Ali Rıza sf.100.

[222] Ali Rıza sf.101

[223] Ali Rıza sf.102

[224] BOA. DH.İUM.20-22/14-43 1338 R 29 21.01.1920

- Emniyet Genel Müdürlüğü'nden Urfa Mutasarrıflığına çekilen telgrafta; sancağın jandarma kuvveti hakkında Fransız Guvernörü tarafından gelen talep General Allenby tarafından verilen 12 maddelik isteklerin 4. maddesine değindiğinden bu isteklerin dışında müdahaleye mahal bırakılmaması istendi.[225]

22 Ocak 1920

- Urfadaki Fransız siyasi hakiminin, Urfa muhasebesinden, Özel İdaresinden ve Posta Müdiriyetinden istediği bilgiler kendisine verildi.[226]

24 Ocak 1920

- Ali Saip Bey ve arkadaşları Siverek'ten yola çıkıp Diyarbakır'a vardılar. Ali Saip Diyarbakır Jandarma Alayı Mülhakı Yüzbaşı Kadri Bey, Kolordu Kurmay Başkanı Halit Bey ve 5. Tümen Kumandanı Kenan ve 2. Tümen Kumandanı Akif Bey'lerden destek ve yardım gördü.[227]

- Mustafa Reşid, De Robeck'e, Maraş ve Urfa'daki Fransız zulümlerini protesto etti.[228]

- Sabah saat dokuz sıralarında iki Fransız askeri, kadınların bulunduğu Vezir Hamamı'na[229] girdiler.[230]

- Sancak Guvernörü Sajous'dan Mutasarrıf Efendi'ye

  "Arappınarı ile Siftek arasında bana ihbar edildiği vechile bir rayın tahrip edilip edilmediğinin acele olarak takip ve bildirilmesi için Suruç kaymakamlığına telgraf gönderilmesini rica ederim. Eğer durum

[225]BOA. DH.ŞFR. 106/100 1338 R 29 - 21.01.1920
[226]BOA. DH.İUM.20-22/14-53 1338 C 01 -22.01.1920
[227]Ali Rıza, sf. 81
[228]Jaeschke, 1970,sf.86
[229]Tahir Güllüoğlu anlatıyor: "Babam Güllü Hacı İbrahim evimizde yapılacak toplantı için hizmet edeceğimi söyledi. Misafirler geldi, en sonunda Belediye Reisi Hacı Mustafa geldi. İçeriye girdiğinde bedbin, kederliydi. Cemaate dediki: "Bugün biliyor musunuz ne oldu?. "" Hayrola Hacı, ne oldu?"dediler. Dedi, bugün Fataney (Fatma Aney) geldi daireye, başımdan fesi aldı başına geçirdi, yaşmağını bana bağladı. "Kalk dedi buradan, siz iş yapamıyorsunuz size kalırsa şerefimiz namusumuz ayaklar altında kalır. Çıkın buradan, biz gelelim. Bu gün Vezir hamamında kadınlar yıkanırken oraya yakın postaneyi bekleyen Fransız askerleri hamama girdiler, kadınlara el attılar. Biz onları peştamal ile kovaladık" Bu sözleri duyan cemaat çok meyus oldu. Hacı Mustafa dedi ki, "Bu şehirden göçüp gitmemize imkân yok, çünkü hepimiz toprak sahibiyiz. Toprak sırtta taşınır mı? Onun için bunu iyi bilin ki bu hal devam ederse yarın bir Fransız kapınızın önüne çatmasını asar, içeri girer. O zaman eviniz size haram olur gidemezsiniz" Cemaatten çıt çıkmıyordu. O sırada Güllü Osman Efendi diz çöküp kılıcını çekti, "Arkadaşlar ne korkuyoruz, bu kılıç yüz Fransız'ı öldürür" dedi. Ali Ağa dedi ki, "Hacı emmi, kurban olayım sana, bu nasıl konuşmak? Karşımızdaki Fransız, düveli muazzama. Siyala Aşireti değil, İbrahim Paşa aşireti değil, ne diyorsun?" Bu konuşmadan sonra cemaatin fiilen mücadele azmi güçlendi, moral kazandı. (Ekim 1981'deki görüşme)
[230]Bkz.aşağıda 25.1.1920.

gerçekse, Suruç ahalisi hakkında uygulamaya mecbur kalacağımız tedbirlerden korunmaları temin edilmek üzere derhal faillerin buldurularak tutuklanmaları önemli ve gereklidir.[231]

- Fransız kuvvetlerinin Urfa'yla bütün iletişimi kesildi.[232]

25 Ocak 1920

- Mustafa Kemal'den Kolordulara :

"**1.**Genel duruma göre Fransızlar aleyhine Kuvâyı Milliye'nin harekete geçmesini daha fazla ertelemede sakınca ve zarar vardır. Barış görüşmelerinin sonuca bağlanmak istenildiği budönemde, memleketimizi geri almak için en büyük gücü sarf edeceğimizden Avrupalılar şüphe etmemelidirler. Bu şüpheyi ancak harekat ile gidermek mümkündür. Diğer taraftan.Fransızlar Maraş'ta kuvvetleriyle kesin bir biçimde yerleşmeye başlamışlardır. Ki çatışmanın sonucu ne olursa olsun olay karşısında susmak, her bölge ahalisini tek tek ezilmeye maruz bırakmaktır. Bu açıdan da Maraş Fransız harekatına her yerde fiilen cevap vermek mecburiyetindeyiz.

2. Fransızlar aleyhine kıyam harekâtının şekli Fransız kuvvetlerinin hepsini ayrı ayrı ve birden bire bulundukları yerlerde kuşatmak ve bundan sonra büyücek Kuvâyı Milliye kitlelerini tedricen muhtelif yerlerde toplayarak ve ufak garnizonlardan başlayarak onları takiben esir ve imha eylemektir Kuşatma tedbirleri,şimendifer köprülerini ve tünellerini atmak, yolları otomobil işlemeyecek hale getirmek, her Fransız Kuvvetinin ulaşım yollarını gezgin müfrezelerle kesmek,her Fransız kuvvetini ne kadar az olursa olsun mutlaka bir kuvvetle tutuşturmaktan ibarettir.

Bu kıyam şeklinde kesin olan başarının sırrı ulaşımın daima kesilmiş bulunmasıdır. Cephe teşkili gibi bizim için düşmandan daha çok fedakârlığa ihtiyaç olan ve siyasal sakıncaları davet edebilen muntazam usullerden de bu suretle mümkün olduğu kadar kaçınılmış olur.

3. Kıyam dönemleri peyderpey belirlenecektir. Birinci dönem Urfa kıyamıdır. Bu kıyama hemen başlanacaktır. Bu dönemde çeşitli

[231]Fransız Belgeleri, no:47.
[232]Holmes 1986, sf.66

cephelerin görev ve amaç ve hareket biçimleri aşağıda bildirilmiştir.

4. XIII. Kolordu cephesinin görevi Fırat'ın doğusunu boşalttırmaktır. Bunun için şimendifer hattının sürekli olarak takibiyle görevli bir çok demiryolu müfrezeleri, Fransızlar'ın işlediği her yol için ulaşım müfrezeleri, her Fransız müfrezesinin bulunduğu binaları veya çadırları her gece ateşe tutacak temas müfrezeleri tayin olunacaktır.

Eğer bu müfrezeleri, işgal bölgeleri içinde yerli olarak düzenlemek mümkün olmazsa işgal bölgesi dışında düzenlemeli, gidip geleceği yolu ve zamanı tayin eylemeli, güvenliksiz köylerde yatmasına gerek kalmayacak erzakını yanına vermeli, ikinci müfrezenin girip görevini teslim alması için değişme noktalarını tayin eylemelidir.

Burada müfrezelerin icraat alanları Fırat'a kadardır. Ulaşım müfrezelerinin her nöbet esnasında mutlaka bir Fransız kafilesini vurmuş olması şart olduğuna göre, hizmet müddeti tayin olunacaktır.Temas müfrezelerinin hemen her gece, görevli olduğu Fransız garnizonuna baskın ateşi yapması şarttır. Eğer iyi düzenlenirse her biri yaklaşık on kişilik yirmi müfreze ile Fırat'ın doğusunda bulunan bütün Fransızlar'I mahsur bırakmak mümkündür. Bu icraat esnasında her taraftan Kuvâyı Milliye bölükleri Urfa bölgesi dahilinde fakat işgal altında bulunmayan yerlere gönderilecektir. Kesin hücumlar Urfa'dan değil, Fransızlar'ın en zayıf bulundukları yerlerden başlayacaktır. Şimendifer hattının bir bölümü yada belirli bir ulaşım yolu üzerindeki görevi aşirete kabul ettirmek pek yararlıdır. Aşiret Fransızlar'la tutuştuktan sonra artık devam edip gider.

5. XIII. Kolordu aynı zamanda Antep Fransız bölgesi aleyhine de faaliyete geçecektir. Faaliyet biçimi 4. maddede bildirdiği gibi ulaşım ve temas müfrezeleriyle yapılacaktır. Fakat faaliyet alanı nihayet Antep bölgesine kadardır. Ve müfrezelerin dahilde tertibi gereklidir.

6. Urfa kıyamı döneminde Maraş cephesinin ne suretle kararlaştırılıp açıklığa kavuşması şimdilik mümkün değildir. Fransızlar Maraş'dan işgal bölgesini genişletmek suretiyle ilerletmeye devam ederlerse XIII. Kolordu buna resmi ve gayri resmi bütün silah ve kuvvetiyle mukabele edecektir. Fransızlar işgal bölgesini genişletmeyerek

Maraş'ta kalırsa ne kadar yakın mesafeye kadar olursa olsun fakat her halde Maraş Pazarcık garnizonlarının gerisine yetişecek mesafeye kadar ulaşıma ve temas müfrezeleri sevk edecektir. Kozan bölgesinde de en yakın Fransız garnizonu gerisine müfreze sevkolunacaktır. Bu cephede Kuvâyı Milliye bölükleri faaliyete hazırlanacaktır."[233]

- Harbiye Nâzırı vekilinden Sadaret'e: "Bir kaç gün önce Diyarbakır'a giden Ermeni Piskoposu Kevod Kendighian Efendi'nin hain emellerinin ortaya çıkması üzerine Albay Normand'ın ne şekilde Siverek'ten geriye çevrilmiş olduğunu ve Urfa'da bazı kişilerin hazırlamaya çalıştıkları ayaklanma hakkında bilgiyi sunmuştum. Söz konusu kişiler planladıkları ayaklanmanın daha etkili olabilmesi için 13. Kolordu mıntıkasındaki köy ve aşiretlere mektuplar yazarak bunları davet etmişlerse de Kolordu Kumandanı'nın yerinde yaptığı tavsiyelerle bu aşiret ve köyler yatıştırılmıştır. Basınları da dahil olmak üzere lehimize çalışmakta olan Fransızlar aleyhine harekete geçmenin şimdilik uygun olmayacağı kendilerine uygun bir şekilde anlatılmıştır.

  Ayrıca Urfa'ya sükûnetin korunması yolunda haberler gönderilmiştir. Nezaretçe kolordularımızın Osmanlı hükümetini zor duruma düşürecek her türlü harekattan kaçınmaları hemen hemen her fırsatta teblig edilmektedir.. "[234]

- Aneze aşireti, Harran civarında şimendifer hattını tahrip etti ve aşiretler Arappınar'da Fransızlar'la çatışmaya girdi. Aneze aşireti reisi Haçım Bey ile Berazi Aşiret Reisi Şahinbeyzâde Mustafa Bey, Arappınar ve Suruç'ta mevcut Fransızlar'ın 24 saat içerisinde çekilmeleri için ültimatom verdiler.[235]

- Suruç'ta aşiretlerin Urfa'ya saldırı hazırlıkları başladı.[236]

- Urfa Mutasarrıfı Ali Rıza Bey, Fransız işgal kumandanlığın nezdinde, Fransız askerlerinin kadınlar hamamına girişlerini protesto etti :

---

[233]HTVD Belge:383; *Atatürk'ten Bize*, s.470; Güney bölgelerinde uygulanacak gerilla yönetmeliği için Bkz. Atatürk'ten Bize. 472.; Borak,'*Atatürk' Resmi Yayınlara Girmemiş Söylev, Demeç, Yazışma ve Söyleşiler*.sf.335.İst.1998.

[234] BOA EHUD 2/413

[235]Malkoç, sf.130

[236]Malkoç, sf. 130

Fransız Hâkimi Siyasîsine[237]
No:15 25 0cak 1920

"Kânunusâninin 24 üncü Cumartesi günü saat alaturka dokuz sıralarında Sarayönü çarşısında bulunan Vezir hamamında çıplak olarak yıkanmakta bulunan kadınların bulundukları sırada Fransız askeri birliğinden iki askerin sarhoş olarak hamama girdiği polis idaresince düzenlenen ve bir sureti mektupla gönderilen tutanaktan anlaşılmıştır.

Kadınlara mahsus bir hamama erkeklerin girebilmesi hiçbir din ve mezhebin kabul edip hoş görmeyeceği fikirlerden olmak cihetiyle kesinlikle caiz bulunmamakla birlikte, ahali arasında üzücü olayların çıkması ihtimali düşünülerek eşkal ve kıyafetleri sözü geçen tutanakta yazılan Fransız askerleri hakkında gereken işlemlerin açıklanıp yerine getirilmesiyle birlikte bir daha tekrarlanmaması için gerekenin yapılması önemle temenni olunur Efendim."

26 Ocak 1920

- Siverek Jandarma Kumandanı Bnb. Aziz Bey'den Urfa da Hulûsi Bey'e :

"Bugün, yüce makamdan aldığım bir emirde, Urfa taburu ile birlikte çalışmaklığım ve Müdafaayı Hukuk emellerine uygun işlemlerle ilgili olarak ve özellikle Fransızlar'ın kuvvet ve icraatları hakkında doğru bilgi almaklığım emrolunuyor.

Tabur kumandanlığı mevkiinde bulunan Hüsnü Efendi'den kuşkulanılmaktadır. Yalan, doğru, bilinemezse de bu havadis üzerine adı geçene milli emeller hakkında soru sormak doğru olmayacaktır.

Aşağıdaki soruların cevaplandırılması rica olunur:

1. Yüzbaşı Hüsnü Efendi'ye ilişkin kuşkular ne dereceye kadar doğrudur ve kanıtları nelerdir?

2. Oradaki Kuvâyı Milliye aşiret kuvvetlerine kadardır?

3. Genel olarak aşiretlerle Aneze Aşiret Reisi Haçım Bey'in durumu nasıldır?

[237]Hakimi Siyasî ya da Siyasî Hakim, siyasi konulardan sorumlu yönetici, guvernör, genel vali anlamında bir deyimdir. Urfa'da bu görevi yapan Fransız subayı, Yüzbaşı Sajous'dur.

4. Geysî aşiretinin,özellikle Salih'in durumunda değişiklik varmı dır?

5. Bini Yusuf aşiretiyle hasımları arasındaki mücadele bitmişmi dir?

6. Urfa İslam ahalisinin durumu nasıldır?

7. Hristiyanların durumları ne merkezdedir?

8. Cerablus'dan Telebyaz'a kadar bütün istasyonlarda ne kadar Fransız kuvveti vardır?

9. Fransızlar, daireleri hâlâ kontrol ediyorlar mı?

10. Albay Normand, buradan dönüşünde ne gibi faaliyetlerde bulundu ve şimdi nerededirler?

11. Fransız bayrağı nerelere çekiliyor?

12. Fransızlar'ın, anasıra karşı davranışı nasıldır?

13. Fransızlar Urfa içinde nereleri işgal ve hangi noktalarda kuvvet bulunduruyorlar?

14. Asıl karargâh nerede ve kuvvetleri ne kadardır?

15. Yeniden asker getirecekleri havadisi varmı dır?

16. Mümkünse Fransız birliklerinin numaralarının bildirilmesini rica ederim.

Not: Ayntab, Maraş'taki durumlarla Fransızların Halep, Deyrzor ve Araplarla teması ne merkezdedir? Aramızda posta düzenlenmesi emrolunuyor, bunu yapalım. Fransızlar'ın Ermeni'den jandarma, polis kaydedeceği bildirilmektedir, bilgi verilmesi. İmzam Seydel Hüsnü'dür, tereddüt etme."[238]

27 Ocak 1920

- Dr. Vischer'in hatıratından: "Türk Hükümet yetkililerinin sükûnet ve yatıştırıcı çağrılarına rağmen, 1920 yılının Ocak ayı ortalarında, Hıristiyanlar orada öldürülecekleri korkusu ile çarşı pazara gitmemeye başladılar. Kendi bölgelerinde evlerine kapandılar.

[238] Ali Rıza, sf. 106

Bunun sonucu da daha çok işsizlik ve daha çok ihtiyaçların artışı oldu. 27 Ocak'ta bölgelerinin çevresini boşaltıp daha iç tarafa, evlerden müteşekkil bir kısma sığındılar. Lüzumu halinde kendilerini savunabilecekleri bir düzene geçtiler. Bu huzursuz ortamda insan Fransızlar'a karşı bir tepkinin olduğunu çok rahat hissediyordu. Başka bölgelerde Fransızlar'a karşı harekete geçildiği de söyleniyordu. Özellikle, Bağdat demiryolunun Fırat Harran arasındaki (Urfa'nın güneyinde) düzlükte demiryolunun bedeviler tarafından tehdit edildiği, yer yer de tahrip edildiği söylentileri yayılmıştı. Gerçek olan Halep'le her türlü irtibatın kesildiği idi. Artık ne mektup alabiliyor, ne de mektup gönderebiliyorduk. Ne Fransız, ne de Türk postası çalışmıyordu."

29 Ocak 1920

- Urfa Mutasarrıflığından XIII. Kolordu Kumandanlığına : "Suruç kıyamı Fransızlar'ın hükümet işlerine karışmalarından ve hal ve davranışlarıyla Urfa'dan çıkmayacakları ve Urfa'yı sömürge gibi idare edeceklerinin ahali tarafından anlaşılmasından doğdu. Urfa'da kıyam hissedilmektedir."[239]

- Ali Saip Bey ve arkadaşları Mardin'e vardılar. Aneze aşiretinin şimendifer hattını tahrip ettiğini orada öğrendiler. Binbaşı İlyas ve Şevket Bey'lerin Resulayn'da bulunan Irak Şeyhülmeşayihi Uceymi Paşa'nın[240] yardımlarıyla Anezeler'e katılıp Suruç ve Aneze aşiretlerini birleştirerek Cerablus ve Arappınar arasındaki şimendifer hattını esaslı bir suretle tahrip ederek Urfa'ya gelmeleri, Ali Saip Bey'in de Baytar Adil Bey'le birlikte Viranşehir üzerinden Urfa'ya hareketleri kararlaştırıldı.[241]

[239] HTVD Belge no:530

[240] Müntafık Şeyhi Uceymi (Acemi) Paşa Es-Sadun: Geniş bir aşiretler topluluğu olan Müntafık'ın Şeyhülmeşayihi olan Sadun oğulları soyca Hicaz eşrafından olup 15. yüzyıl başlarında bir kolu Irak'a göç etmiş, burada dört yüz yıla yakın bir emirlik kurmuşlardır. Şuaybe savaşında şöhretinin zirvesine ulaşan Acemi Paşa, Kurtuluş Savaşı'nda İngilizler'e karşı durmuş, İngilizler'in isteğiyle Necit Hâkimi İbni Suut'un ara bulma girişimlerine karşı yazdığı mektupta, "*Ben yüce Tanrı'nın aziz kitabında kâfirlerle savaş yap! emrine boyun eğerek çarpışıyorum*" demiştir (Dr. Quassam Kh. Al Jumaıly,Irak ve Kemalizm Hareketi., sf.72 vd.)

[241] Ali Saip, sf.81-82.

- Urfa Jandarma Taburu Mülhakı Hulûsî Bey'den Siverek'ten Seydel Hüsnü'ye:

1. Yüzbaşı Hüsnü Efendi[242] hakkındaki suçlamalar henüz karanlıktır.

2. Aşiret kuvvetleri yeminle bu husus için bağlıdır. Birleşerek hizmet edecekleri kuvvetle düşünülebilir.

4. Geysî aşiretlerinden Siyala'nın reisi Fransız taraftarıdır.

5. Bini Yusuf sorunu çözümlenmiştir.

6. Urfa ahalisinin durumları pek mükemmeldir

7. Hristiyanlar müterediddir ve üzüntülüdür.

8. Fransızlar'ın bu havalide ağır silahları yoktur. Makineli ve otomatik silahları çoktur. Beş istasyonda yirmi beşerden nefer kuvvetleri vardır. Cerablus ile Telbyaz'da fazladır. Birecik'de bir bölük ve Urfa'da bir tabur miktarındadır.

9. Fransızlar daireleri kontrol altında bulundurmaktadırlar.

10. Hükümete kendi bayrağımız, Fransız karargâhına da kendi bayrakları çekilmektedir.

11. Albay Normand, hiç bir harekette bulunmamıştır. Siverek'ten ileriye gidemediğinden üzgündür. Şimdi Cerablus'tadır. Para ile adam bulmak ümidinde olduğu rivayet olunuyor. Ve hatta Siverek'ten dönerken 180.000 lirası varmış.

12. Fransızlar'ın davranışları karışıktır. Hristiyanlara saygı çoktur.

13. Fransızlar Gureba Hastanesi'yle Mahmut Nedim Efendi'nin evin dedirler. Bir müfrezeleri de Telfutur'da Amerikan mektebinde bulunmaktadır.

---

[242] Ali Saip Bey'in kendisi hakkında Heyeti Temsiliye'ye asılsız yazı yazdığını öğrenen Yüzbaşı Hüsnü Efendi şifreli bir telgrafla durumu M.Kemal'e bildirdi. M. Kemal, Ali Saip Bey'e 'şahsi mütalâaları bir tarafa bırakması'; Yüzbaşı Hüsnü'ye de 'hakkınızdaki hüsnü nazarımız bakidir, vatanın kurtuluşu için el birliği yapın' şeklinde cevap yazdı. (Kılınçkaya Derviş, *Urfa Direnişinin Meseleleri*). Yüzbaşı Hüseyin Hüsnü (Aslaner) daha sonra Kurtuluş savaşındaki hizmetlerinden dolayı S 1430 sayılı istiklal madalyası almıştır (Bkz. Akalın Müslüm, *İstiklal Madalyası ve Urfa* ŞURKAV Dergisi, sayı:24; Akalın/Kürkçüoğlu sf.130)

14. Topçu ve makineli tüfek mevzileri karargâh civarındaki bağlardadır.

15. Urfa'ya yeniden asker getirecekleri söyleniyor.

16. Birlik numaraları bilinmiyor.

17. Maraş harekâtı çok iyi devam ediyor. Kuvâyı Milliye üstündür. Burada Ermeniler İslâmları aldatıyor.Haberleşmenin Karacurun aracılığıyla yapılması mümkündür. Cemiyetin morali yüksektir. Fazla bilgiyi Cemiyet menediyor."[243]

- Emniyet Genel Müdürlüğünden Urfa Mutasarrıflığına çekilen telgrafta Urfa'da bulunan Harran Kaymakamı Şevket, Baytar Müfettişi Adil, Askeralma Şubesi Reisi İlyas ve mütekait binbaşı İhsan Bey'lerin ne maksatla görevlerini terk ederek Siverek'e geldiklerinin bildirilmesi istendi.[244]

31 Ocak 1920

- Hariciye Nazırı Mustafa Reşid'den Harbiye Nezaretine: "Fransız Albay Normand'ın seyahati sırasında Urfa civarındaki heyecanın yatıştırılması için XIII.Kolordu'nun çalışmaları takdire değer.."[245]

- Mardin'de Ali Saip Bey'den Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine: "Siverek'ten arz olunan programımızın Şubatın 5. ve 7. günleri arasında uygulanmasına çalışılacaktır."[246]

1 Şubat 1920

- İngiliz Siyasi Memuru Mr. Woolley, Arap, Kürt, Fransız siyasi memurlarıyla Cerablus'a geldi ve bütün aşiret reislerini yanına çağırdı. Aşiretlerin Urfa'ya saldırısını önlemek için yapılan bu çağrıya Ketkânlı Reisi Basravî'den başkası katılmadı.[247]

- Bu girişime karşılık olarak aşiret reisleri aralarında toplanıp Wilson'a Türk idaresinden başka idareyi kabul etmeyeceklerini telgrafla bildirdiler.[248]

---

[243]Ali Rıza,sf.106
[244]BOA. DH.ŞFR. 106/38 1338 Ca 08 - 29.01.1920
[245]HTVD Belge no: 529.
[246]Ali Saip, sf. 82
[247]Gökbilgin,sf.347.
[248]Malkoç, sf. 131.

- Diyarbekir'de XIII. Kolordu Kumandanı Ahmet Cevdet Bey'den Harbiye Nezareti'ne gönderilen ivedi mesaj:

  "Suruç şube reisinin 27.01.1336 tarihli telgrafına göre Aneze Aşiret Reisi Haçım ile Berazi aşiret reisi Mustafa Bey, birleşerek hattın bazı bölümlerini tahripten sonra Arappınarı'nda ve merkezde bulunan Fransızlar'ın 24 saat içinde çekilmeleri için ültimatom vermişlerdir.

  Ültimatomun tebliğ tarihinden önce Suruç'taki Fransız kuvveti vukuatsız olarak Birecik'e çekilmişlerdir. Arappınarı'ndaki kuvvetin de çekilmek üzere olduğu haber alınmıştır. Oradan servisle verilen bilgilere göre Telebyaz'da galeyan başlamıştır.
  Urfa Mutasarrıfı'nın 29.01.1920 tarihli bildiriminden de Suruç'daki kıyamın Fransızlar'ın hükümet işlerine karışmalarından ve bütün hareketleriyle Urfa'dan çıkmayacaklarını,Urfa'yı sömürgeler gibi idare edeceklerini ahalinin anlamalarından doğduğu, Urfa'da kıyamın hissedilmekte olduğu anlaşılmıştır.

  Milli Reisi Mahmud Bey, her taraftan vaki olan feryatnameler üzerine Kolordu'ya, artık kendilerine sahip çıkılmasını, şimdiye kadar yaptıkları protestolardan, ricalardan bir sonuç çıkmadığından kendilerinin de harekete serbest bırakılmasını, bundan sonra düşmanların protesto edilmesinin daha uygun olduğunu yazmıştır. Kamuoyunu yatıştırmaya ve reisleri iknaya çalışıyorum. Fakat Fransızlar'ın, bölgelerindeki bütün Ermeniler'i silahlandırarak ve bu vesile ile unsurlar arasında yeniden intikam ve düşmanlık hislerini alevlendirerek Ermenileri kendi askerleri arasına katarak İslâmlar hakkında katliam yaparcasına hareketleri devam ederse kıyamın yalnız Urfa'da değil, her tarafta yapılacağına ve birliğim Arabistan'la sınırdaş olduğundan Suriye'ye ve bütün aşiretlere yayılacağına emin olmalıdır. Fransızlar, Urfa, Ayntab ve Maraş'ı işgal ederken kesinlikle içişlerimize karışmayacaklarını bildirgelerle duyurmuşlar ve bazı siyasi rical de buraların tahliye bile edileceğini söylemişti. Fakat fiilleri, sözlerini yalanladı. Genel heyecanın etkisiyle her tarafta kıyam vukubularak beyhude sefalete meydan vermemek için Fransızlar'ın, İslâmlar'ı yok edercesine saldırılarına ve müdahalelerine süratle son verilmesi ve aşiretlerin sakinleştirilmesi ancak Fransız askerinin çekilmesiyle kabil olduğundan sizden başka kimsenin müdahaleye hakkı olmayan bu yerleri Fransızlar'ın derhal boşaltmaları için siyasal girişimlerde bulunulmasını istirham ederim."[249]

[249]HTVD Belge no:530

- Ali Saip Bey ve arkadaşları Mardin'den çıktılar. Viranşehir'de Milli Aşireti Reisi Mahmud Bey nezdinde iki gün kaldılar. Siverek'le haberleşildi. Programa göre Siverek'ten Cudi Paşa adına amcazâdeleri Mehmet Ramazan ve Mehmet Sakıp ağalar, Odabaşı Mahmud Efendi adına da oğlu Mehmet Emin Efendi, kuvvetleriyle Badıllı Aşiret Reisi Sait Bey'in nezdinde buluşacaktı.[250]

2 Şubat 1920

- Genelkurmay'dan Sadrazamlık makamına yazılan 02/02/1920 tarihli yazıda XIII. Kolordu Kumandanı'nın telgrafındaki tafsilattan, bu defa durumun Kumandanlığın bütün mesaisine rağmen sükûnetle yatıştırılamayacak derecede vahim olduğu ve aşayirin son derecede galeyanda bulunduğu belirtildi.[251]

- Fransız Yüksek Komiseri Défrance'dan Hariciye Nezaretine: "..Fransız Yüksek Komiseri tarafından önceden belirlenmiş gaye ve şartlar çerçevesinde Albay Normand'ın seyahatine gelince; bu üst düzey subaya Urfa Mardin Siverek mahalli yetkililerinin yaptığı karşılama şüphesiz Hariciye Nazırı'nın istekleri doğrultusunda kurala uygun ve görünürde samimi olmuştur. Ancak şurası muhakkak ki aynı yetkililer halkı düşmanca gösterilere teşvik etmişler ya da adı geçen milli teşkilatlar vasıtasıyla kışkırtılmasına göz yummuşlardır. Netice olarak Albay Normand dönüş seyahati sırasında ölümle tehdit edilmiş ve kendisine ateş açılmıştır.

  ..Adıgeçen milli teşkilatlar ve onun lideri, düzenli ordu subayları ile Osmanlı resmi görevlilerinin bir araya gelmesiyle korku ve şiddete dayalı çok geniş hareketi başlatmışlar ve yönetmektedirler. Ayrıca Fransız birliklerinin güvenliğini tehlikeye sokmakta ve ahaliyi isyana teşvik etmektedirler.Hatta çeteler ya da düzenli ordular vasıtasıyla onlara saldırmakta veya saldırtılmaktadır. Urfa Maraş Antep bölgelerinde durum ciddidir. Fransız Yüksek Komiseri Cumhuriyet Hükümetine durumu bildirirken 30 Ekim 1918 Anlaşması'nın ihlali ve mütareke döneminde Fransız birliklerine karşı bilerek ve metotlu bir şekilde işlenecek düşmanca fiillerin artması durumunda bunlardan çıkacak ağır sorumluluğun tamamen Osmanlı Hükümeti'nde olacağını beyan eder."

[250] Ali Saip,sf.83

[251] HTVD Belge no: 531

Hariciye nezareti bu yazıya verdiği cevapta sözü edilen olayların meydana gelmesini hükümet memurlarına yüklemektense Fransız askeri kıyafeti giydirilmiş Ermeni unsurların halka yaptığı tecavüz ve saldırılarda aranmasının daha doğru olacağı, teşkilatların bu saldırı siyasetine bir tepki olarak doğduğu bildirilmiş, milli teşkilatlar üzerine Osmanlı Hükümeti'nin hakimiyet ve nüfuzu olmadığı ifade edilmiştir.[252]

3 Şubat 1920

- Siyasi Guvernör Yüzbaşı Sajous'dan Urfa Mutasarrıfı'na: "Tarafımdan 50 Ermeni'ye asker elbisesi giydirildiği söylentisi devam ediyor. Bunu yayan büyük diplomatı yakalamayı başarırsanız pek ahmakça olan bu söylentiye son vermenizi rica ederim. Politikayla ilgilenmektense gidip uyku çekmeyi kendisine ayrıca tavsiye etmenizi istirham ederim. Ancak çocukları eğlendirmeye yarayan hurafe ve masallardan ibaret mesele hakkında kafa patlatmadığımız anlaşılır ki bu da sizin ve benim için pek değerlidir."[253]

4 Şubat 1920

- Ali Saip Bey ve arkadaşı Adil Bey, Viranşehir'den Badıllı Sait Bey'in köyüne doğru yola çıktılar.[254]

5 Şubat 1920

- Badıllı Aşiret Reisi Sait Bey'den Urfa'da Müdafaayı Hukuk Cemiyeti üyelerine:

  "Sizin tedbirlerinizi biz de anlayalım. Bendeniz bir mesele için Siverek'e gittim ve Siverek'ten hiçbir şey anlamadım ve Siverek ahalisinde hiçbir hareket yoktur. Ve Siverek'ten hiçbir ümit beklemeyin. Esasen Siverek iki taraftır. Bir taraf diyor öbür taraf hareket etsin, öbürü diyor o hareket etsin.

  Hamdolsun Urfa civarında olan Kürt aşayirleri, bunlara yeteriz. Bir tedbirat bize beyan edin ki biz de ona göre hareket edelim. Dün gece Siverek'te idim, bizim Mutasarrıf'ın bir telgrafını orada gördüm. Yazıyor ki, Urfa eşrafı, aşayir, İbrahim Paşa oğlu Mahmut Bey'i istiyor.

[252] BOA.HR.SYS.2544-5/3-5
[253] Fransız Belgeleri no:58.
[254] Ali Saip, sf. 83

Bizim aşayirin bundan katiyen haberleri yoktur, sizin var mı, yoksa kendinden mi söylemiş? Mutasarrıf fikri kendi başına etmişse bu fikir değildir. Ve bu fikri katiyen kabul etmeyiz. İbrahim Paşa'nın oğlu gelir evvelce bizi yağma eder, ikinci Urfa'yı yağma eder. Sonra ayak altına gideriz. Şimdiki hal bizim daha bir kolumuz, kafamız kırılmadı ve bizim bir tüyümüze bir hata gelmedi. Ne için Mutasarrıf Paşa Siverek'e yazıyor, imdat istiyor? Hamdolsun İslâmiyetlikçe bizce onlardan İslamiyetimiz çoktur. Din ve millet uğrunda canımızı feda ederiz.[255]

- Dr. Vischer'in hatıratından : "5-6 Şubat'ta gelecek olayların ilk belirtisi olarak, bizim bölgedeki tüm Müslümanlar, neleri var neleri yoksa toplayıp evlerini terk ettiler. Aynı zamanda hastanedeki Müslüman hastalar da iyileşip iyileşmediklerine bakılmaksızın hastanemizi terk ettiler.

  Sonra Ermeni bölgesine gittim. Orada bazı hastaları ve önceki gün müracaat eden kadını da ziyaret için. Şehir kapısında Türk nöbetçi askerler vardı ve benim geçişime sessizce izin verdiler.

  Ondan sonraki caddeler terk edilmişti. Ermeni bölgesinde insanlar bir arada bulunuyorlardı. Orada derin bir sessizlik hakimdi.

  Ziyaret ettiğim önde gelen Ermeniler bana Türk hükümetinin kendilerine bir şey yapılmayacağı konusunda teminat verdiklerini, sadece Fransızlar'a karşı bir özgürlük savaşı olduğunu söylediler. Bunun üzerine Ermeniler de tarafsız kalmaya karar vermişlerdi. Kendi bölgelerine olan giriş çıkışları tutup sessizce olayların gelişmesini bekleyeceklerdi."

6 Şubat 1920

- Ali Saip Bey'le Adil Bey, Sait Bey'in köyüne vardıklarında köyü bir ordugâh şeklinde buldular. Kuvâyı Milliye toplu ve emre hazır bulunuyordu. Ali Saip Bey emir ve komutayı üstlendi.[256]

- Siverek kuvvetleri de hükümet meydanında toplandılar. Siverek müftüsü Yeşilbaş Osman Efendi'nin[257] vatan ve memleket sevgisini

[255] Açanal, sf.116-117

[256] Ali Saip,sf.84; Fırat,1942, sf.36.

[257] Müftü Osman Özen, Kurtuluş savaşında millî harekâttan yana tavır koymuş, Siverek Müdafaayı Hukuk Cemiyeti'nin kuruluş ve faaliyetlerinde görev almıştır. TBMM başkanlığına çektiği telgrafla meclisin açılışını kutlayan Osman Efendi, Ankara Fetvası'nı tasdik etmiştir. (Sarıkoyuncu, s.218-219;*Tarihte Siverek*.s.219). Siverek Müdafaayı Hukuk Cemiyeti, Hacı Ali Efendizâde Cudi Paşa başkanlığında şu

işleyen konuşması dinlendikten sonra yola çıkıldı. Kuvvetlerin ilk konak yeri Hilvan ilçe merkezi olan Karacurun ve Külünçe köyleriydi.[258]

- "Bir Arap saldırısının dedikodusuyla pazarda bir panik olduğunu duyunca iki arkadaşımla çarşıya gittik. Büyük çarşıya giden yolun dışında, son üç haftada olduğu gibi dükkânların çoğu kapalıydı. Bir çok tüccar, özellikle hristiyanlar mallarını evlerine taşımışlardı."[259]

7 Şubat 1920

- Sabah Yedikuyu köyünden Badıllı aşiretinden piyade ve süvari cenkçileriyle hareket edildi. Ali Saip Bey, yanındaki kuvvetlerle Siverek kuvvetlerinden bir saat önce Karaköprü'ye vardı ve onların gelmesini beklemeden Fransız askeri temsilcisine bir ültimatom gönderdi. Ültimatomu, elinde beyaz bir bayrakla Badıllı aşiretinden Mahmut adında bir savaşçı götürmüştü.[260]

"Urfa'da Fransız İşgal Kuvveti Kumandanlığına

Yüzyıllardan beri özgür ve egemen yaşamış bir millet istila ve esirliği kabul edemez. Wilson Prensiplerine[261] ve mütareke hükümlerine aykırı olarak gittikçe artan gaddarca ve zalimce istilaya karşı kutsal haklarımızın korunmasına fiilen karar vermiş bulunuyoruz.

Urfa'daki misafirliğinize daha fazla izin vermekliğimiz mümkün değildir. Yapılan mütarekeye aykırı işgalinizi şiddetle reddeder, 24 saat içinde Urfa'yı terk edip boşaltmadığımız takdirde kesin harekete

---

kişilerden oluşuyordu: Odabaşızâde Mahmut Efendi, Fettahlızâde Refet Bey, Odabaşızâde Mahmut Efendinin oğlu M.Emin Efendi, Meclisi idare azasından Veli Ömer Ağa, Karahanlı Şeyh Musa Efendi, Zinciroğlu Mustafa, Molla Caferzâde Sadık Efendi, Gergerlizâde Ramazan Bey, Köranlızâde Bekir Efendi (BTTD Eylül 1986 s.19;Karş.: Fırat 1942, s.44 Belge:67)

[258]Fırat 1942, sf. 38.

[259]Holmes, 1986, sf.63.

[260] Ali Saip, sf. 86-87; Açanal, sf.70.

[261] Birinci Dünya Savaşı'nın bitiminde bütün milletlerin barış özlediği bir atmosferde adaleti ve süreklibarışın düzenini tespit ve temel prensiplerini teşkil etmek üzere ABD'nin 28.Başkanı Thomas Woodrow Wilson (1856-1924) tarafından 8 Ocak 1918 Salı günü Amerikan Kongre'sinde açıklanan "Wilson Prensipleri" diye ünlü (14 nokta) 14 maddelik barış programı.

Wilson Prensipleri: 1. Dünya Savaşı'nın bitiminden dokuz ay önce ilân edilen 14 maddelik Wilson Prensipleri, görünüşte yenen ve yenilen milletlere eşit haklar tanımıştır. Türklerle ilgili 12. maddesi şöyledir: Şimdiki Osmanlı İmparatorluğu'nun Türklerle meskûn kısımlarına tam bir hükümranlık hakkı tanınması, fakat bugün Türk hakimiyetinde bulunan diğer milliyetlere de tam bir emniyet içinde yaşama ve kolayca gelişme imkânının güvence altına alınması. Çanakkale Boğazı'nın milletlerarası bir güvence altında bütün milletlerin gemilerine ve ticaret ulaşımına açık kalması. (Armaoğlu sf.137)

girişileceğini ve dökülecek kanların sorumluluğunun size ait olacağını bildiririz. Urfa'yı boşaltmaya muvafakat ettiğiniz takdirde sınırlarımızın dışına kadar serbestçe gidebileceğinize güvence veririz. 7 Şubat 1920

Urfa ve Havalisi Kuvâyı Milliye
Kumandanı Namık"

Bir saat sonra Ermeni bir çevirmene yazdırılmış Türkçe cevap geldi.[262]

"Urfa Civarındaki Bütün Aşiretlere

Yazdıklarınızı aldım. Sizlerle savaş halinde değiliz. Arazinizin boşaltılması emri General Gouraud'nun muvafakatine bağlıdır. Ona istediğinizi bildirdim. Aramızda var olan içten bağları zedeleyecek durumların önlenmesi için gelecek cevabı beklemeniz rica olunur. Bu cevabın mutlaka çabucak geleceğini ümid ediyorum.7 Şubat 1920

Urfa Fransız Guvernörü Sajous"

- Ermeni murahhaslığına bir yazı yazılarak Hristiyan vatandaşların haklarının korunacağı bildirildi. Bu, eli silah tutan bin kadar Ermeni'nin Fransızlar'a katılmasına engel olmaya yönelik bir girişimdi.[263]

- Fransız Guvernörü Sajous, ültimatoma cevap verdikten sonra mutasarrıf ve eşrafı toplayıp aşiretleri vazgeçirmek için aracı olmalarını istedi.[264] Buarada Fransızlar, bulundukları yerlerden ayrılmadan savunma düzeni alıyorlardı.[265] 7 Şubat akşamı Karaköprü'de geçirildi.

- Diyarbakır Vilayeti Vekâleti'nden alınan 7 şubat 1920 tarihli şifreli telgraf.

  Fransızlarla Ermenilerin birleşerek Maraş ve diğer bölgelerde müslümanlara reva gördükleri mezalimin Urfa için de vuku bulabileceği ilgili halkın zihnini bulandıran ihtimaller üzerine kötülükleri karşılamak üzere Siverek Kuvayı Milliyesi'nden 400, Viranşehir'den de bu miktarda bir mevcudun Urfa'ya doğru hareket

[262] Ali Saip, sf.88
[263] Ali Saip, sf.89
[264] Ali Saip, sf.90
[265] Ali Saip, sf.90

ettiği haber alınmış, bu milli akımın hızla yayılacağı gidişattan anlaşılmıştır..[266]

8 Şubat 1920

- Sabah, Urfa Mutasarrıfı Ali Rıza Bey, Urfa Müftüsü Hasan Efendi, eski Müftü Şeyh Müslüm, Belediye Reisi Hacı Mustafa Efendi ve diğer eşraftan oluşan bir topluluk Karaköprü'ye geldiler.

  Bu topluluğu Sajous, kuvvetleri geri çevirmek ve dağıtmak için göndermişti.[267]Halbuki gerek Mutasarrıf Ali Rıza Bey ve gerekse öğütleri ve yol göstericiliğiyle Kuvâyı Milliye'ye büyük hizmetleri geçen Müftü Hasan Efendi ve bilhassa Belediye Reisi Hacı Mustafa Efendi ve arkadaşları milli amaç ve hareketlerin destekçileriydiler. Gelenlerle aşiretlere kumanda eden reisler bir savaş ve ihtilal konseyi gibi toplandılar.Aralarında hiçbir fikir anlaşmazlığı yoktu. O sırada eski müftü Şeyh Müslim Efendi, Ali Saip Bey'e bir takım sorular sordu:

  - Kumandan Namık kimdir?
  - Benim.
  - Kuvvetiniz yeterlimi dir?
  - Kuvvetimiz gerekenden fazladır.
  - Toplarınız varmı dır?
  - Yoldadır, yakında gelecektir.
  - Kuvvetlerin iaşesi için paranız ve zahireniz varmı dır?
  - İaşemiz ve paramız fazlasıyla vardır.

  Bu cevaplar üzerine Şeyh Müslüm Efendi, "Endişelerim yok oldu"dedi. Oysa, gerçek bu değildi. Badıllı Aşiret Reisi Sait Bey ile Siverek aşiretlerine kumanda eden Mehmet Emin, Mehmet Sakıp ve Mehmet Ramazan Ağa'ların kendi adamlarının iaşesi için getirdikleri zahire ancak o akşamı geçirebilirdi. Para da yoktu.Gerekli olan

[266]BOA.HR.SYS.2544-9/11

[267]Tahir Güllüoğlu anlatıyor: Amcam Güllü Osman Efendi'den dinlemiştim anlatmıştı: "Zannediyorum 7 Şubat sabahıydı. Sajous bizi çağırmıştı. Müftü Hasan Efendi, Barutçu Hacı İmam Efendi hep beraber Samsat kapısının önünde konuşuyoruz. Hasan Efendi, "arkadaşlar Sajous bizi çağırmış, ya bizi içeri alırsa ne yaparız" dedi. Kuşağımın arasından tabancamı çıkarıp ,'ben daha önce onu gebertirim' dedim. Barutçu Hacı İmam Efendi dedi ki, böyle telaş ve heyecan başımıza iş açabilir, siz gelmeyin. Biz geri döndük. Sajous bizleri sormuş, Hasan Efendi de 'hastadır', cevabını vermiş. Sajous hiddetliymiş ve bağırıp çağırıyormuş. Ermeni tercümanı aracılığıyla onları oturtmuş ve 'Urfa'da bulunanlar hep Türk'tür, etrafınız hep köylü, hep Arap, hep Kürt. Sizin şerefinizi korumak için biz buraya geldik, halbuki siz toplantılar yapıyormuşsunuz. Bizim bir suiniyetimiz yoktur.' demiş. Kendilerine kahve ikram etmiş, aşiretlerle işbirliği yapılmamasını istemiş." (Ekim 1984'deki görüşme).

şeylerin şehirden karşılanacağı düşünülerek böyle denilmişti. Durumu tam kavrayan Hacı Mustafa Efendi, bu konuda merak edilmemesini ve iaşenin Urfa'dan sağlanabileceğini Ali Saip Bey'e gizlice fısıldadı.[268]

- Urfa Ermeni Cemaati Murahhas vekili Papaz Artin'den Mutasarrıflığa:

  Saadetlû Urfa Kuvâyı Milliye Kumandanlığı'nca gönderilen ve tarafınızdan bize ulaştırılmasından şeref duyduğumuz 7 Şubat 1920 tarihli beyannameyi memnuniyetle aldık. Beyannamedeki açıklamalardan, memleket güvenliği uğrunda tedbirleri sizden uman cemaatimiz, sevinç, şükran ve minnet duydu.[269]

- Ültimatomla verilen yirmi dört saatlik süre, öğle üstü bitti.[270]

- Gecenin karanlığı içerisinde atlılar Urfa'ya çelik bir nehir gibi akmaya başladı..Sanki her yer ayaklanmış yürüyordu. Kuvâyı Milliye akşama doğru, Karaköprü deresini takiben Sırrın yoluyle iki koldan Harran ve Bey Kapılarından şehre girdi. Ali Saip Bey, Badıllı Aşiret Reisi Sait Bey'le birlikte Bey Kapısı'ndan şehre girdi. Hava karanlık ve yatsı zamanı idi. Sokaklar coşkuyla kaynaşıyordu. Jandarmalar, polisler, belediye çavuşları, her sınıf halk büyük bir sevgiyle Kuvâyı Milliyeyi karşılamak ve yerleştirmek için uğraşıyordu. Evler, hanlar, camiler hazırlanıyordu. Halk, sırmayla işlenmiş ipekli gelinlik yataklarını Kuvâyı Milliye'ye verdi.[271]

9 Şubat 1920

- Fransızlar Hastane ve çevresine, Ermeniler de kendi mahallelerine kapandılar.

- Ali Saip ve arkadaşları büyük bir kafile halinde hükümet önüne geldiler. Bir tutanak yapılarak mücahitlere verilmek üzere cephane, ağalar arasında bölüştürüldü.[272]

  Belediye'de bütün eşraf ve memurlar toplandı. Urfa ve civarının idaresinin ihtilal sonucuna kadar Kuvâyı Milliye tarafından üstlenildiği anlatıldı. [273] Adliye'nin, bu durum sürdükçe görev yapmasına gerek kalmayacak, memurlar eskisi gibi görevlerine bağlı kalacaklardı.

---

[268]Ali Saip, sf.92-93
[269]Akalın 1997 sf.22; Ali Saip sf.89.
[270]Holmes,1986 sf.65.
[271]Fırat,1942 sf.40.; AliSaip, sf.94
[272]Fırat,1942 sf.40
[273]Urfa'da yapılan kuşatmanın Maraş'ın kurtuluşuna etkisi ve Urfa-Antep mücadelelerinin etkileşimi için Bkz. Akbıyık Y. *Millî Mücadele'de Güney Cephesi*; Güngör, *Antep Harbi.*sf.89,114.

Ali Saip Bey Belediye heyetinin, Müdafaayı Hukuk Cemiyeti adıyla görev yapmasını ve bir komisyon oluşturarak Kuvâyı Milliye'nin iaşesinin sağlanmasını ve bunu karşılayacak paranın durumu uygun olanlardan alınmasını ve bir yardım defteri düzenlenmesini istedi.

İki bin altın liralık bir defter düzenlendi. İki bin altın lira, bir saat içinde Urfalılarca, oluşturulan komisyona toplanıp verildi.

9 Şubat sabahı Urfa'da Müdafaayı Hukuk yönetim ve iaşe kurullarına seçilen kişiler şunlardı.[274]

1. Başkan: Hacıkâmilzâde Hacı Mustafa Efendi,
2. Barutçu Hacı İmam Efendi,
3. Hacı Reşitkâmilzâde Hacı Mustafa Efendi,
4. Hacı Bekirbeyzâde Şeyh Müslim Efendi,
5. Güllüzâde Osman Efendi,
6. Güllüzâde Hacı İbrahim Efendi,
7. Bedirağazâde Halil Ağa,
8. Binbaşızâde Halil Efendi,
9. Mollazâde Mahmut Efendi,
10. Hacı Es'ad Efendi,
11. Hacı Saitağazâde Ali Ağa
12. Şeyho Ramazan Ağa,
13. Mahmutağazâde Mustafa Ağa,
14. Arabîzâde Reşit Efendi,
15. Şahapzâde Hacı Mustafa Hakkı Efendi,
16. İmam Nebo Efendi,
17. Ali Şelli Ağa,
18. Mustantik[275] Urfalı Nureddin Bey.

[274] Ali Saip,98-99

[275] Sorgu hakimi

Aşiret Kumandanları da şunlardı:

1. Kırvar aşireti reisi Mehmet Emin Efendi,
2. Bucak aşireti reisi Mehmet Ramazan Ağa,
3. Bucak aşireti reisi Mehmet Sakıp Efendi,
4. Badıllı Aşiret Reisi Sait Bey,
5. Döğerli Aşiret Reisi Bekir Bey,
6. Şeyhanlı Aşiret Reisi Hacı Ömer Efendi,
7. Bazıkî Aşiret Reisi Bekir Arus Ağa,
8. İzollu Aşiret Reisi Bozan Bey.

Bu arada, istisnasız olarak Urfa ahalisinin gösterdiği büyük ve yüksek milli duygular düşünülür ve anlatılır gibi değildi.

Dışarıdan gelenlere karşı zengin fakir bütün halk varını yoğunu feda için birbirleriyle yarışıyor, kadın ve çoluk çocuk ne şekilde ikramda bulunacağını şaşırıyordu. Atlaslı, ipekli yataklarını Kuvâyı Milliye savaşçılarının altına seriyor, sabah akşam kavurmalı pilavlar pişiriyorlardı.

Bilhassa Urfa'nın genç yedek subayları[276] genç ruhlarındaki vatan ve bağımsızlık aşkının ateşinin sonsuz şevkiyle bir taraftan savunma düzeni almaya koşuyor, diğer taraftan da Çanakkale savaşında bulunmuş olan kahraman Urfalılar'dan bir Çanakkale bölüğü oluşturuluyordu.[277]

- 9 Şubat Pazartesi sabahı çok soğuktu. Güneş doğarken kentteki her minareden, kaleden ve yüzlerce evden atılan silah sesleri duyuldu. Urfa Fransızlar'a karşı ayaklanmıştı. Ayaklanmada asker yoktu, ayaklanan halktı.[278]

[276]"Birinci Cihan Savaşı'nda, Çanakkale, Kafkas, Irak cephelerinde savaşmış, sulh döneminde ise çoğu muallim olan yedeksubaylar aklımda kaldığı kadarıyla şunlardı: Muallim Şerif Özden, Muallim Sadık Saraç, Muallim Halil Şahverdi, Muallim Fikri Hocaoğlu, Muallim Serçe Ahmet, Muallim Refik, Mamozâde Mustafa, Yahlizâde Sabri, Fikri Hatipoğlu, Müslüm Cengiz, Kâmil Parmaksız, Ahmet Üçbudak, Akif Sözeri, Suphi Sözeri, Cevdet Emiroğlu, Veysi Arar, Reşit Rastgeldi, Nahiye Müdürlerinden İbrahim Yorgancı ve Salih Şeftalioğlu, Nuri Baba, Komiser Şakir, Canbeylizâde Remzi, Muradın oğlu Hacı Osman, Ahmet Şemsettin. Teşkil edilen 100'er mevcutlu dört çete bölüğünün kumandanlıklarının birincisi Hacıkâmilzâde Rami'ye; ikincisi Canbeylizâde Remzi'ye; üçüncüsü Mestçizâde Ahmet'e ve dördüncüsü ise Muallim Fikri'ye verildi. Ahmet Mestçi, Bıçakçı Mahallesinde Şıh Süleymanoğlu Müslüm'le; Cevdet Emiroğlu ve Osman İlhami, Kışla'nın arkasında Köprübaşı'nda; Akif ve Suphi Sözeri, Dergezenli Mahallesinde; Muallim Fikrî, Hatiplerin Bağı'nda; Yahlizâde Sabri Kaleboynunda; Hatip Fikri, Camikebir Mahallesi'nde çalışıyorlardı. Han önünde Meçek Hanı vardı, Meçek Hanı da bizim tabur karargâhımızdı". (Ahmet Mestçi ile yapılan görüşme; ayrıca bkz.Mestçi, Ahmet: *Urfa Kurtuluş Savaşında Yedek subaylar*; Akalın,Müslüm: Ahmet Mestçi ile röportaj);

[277]Ali Saip,sf.98

[278]Holmes,1986 sf.65

- Urfa'da Amerika misyonerlerinin kurmuş olduğu Amerika Yetimhane Müdiresi Miss Holmes, Kuvâyı Milliye'yi 'gayri medenî veasi'telakki ederek Kuvâyı Milliye hareketinin önüne geçilmesini Mutasarrıf'dan istedi.[279]

- Hapishanenin boşaltılması sırasında mahpuslar telaş ve heyecan gösterdiklerinden ve hapishaneden çıkar çıkmaz sokaklarda öteye beriye koştuklarından hapishane binasının üstünde bulunan ve mahpusların tahliyesinden habersiz olup firar ettiklerini sanan nöbetçi erinin ihbar amacıyla bir el silah atması üzerine siperlerde bir hareket bekleyen Fransızlar tarafından şehir üzerine şiddetli bir ateş açıldı.[280]

- Urfa'daki Fransız Tabur Kumandanı Binbaşı Hauger savunma amacıyla belirli yerlerde siper ve hendekler kazdırdı. Birbiri içine girmiş duvarları yıktırmak suretiyle şehir içi savaşların yapılacağı avantajlı yerlere garnizon birliklerini yerleştirdi.[281]

- "Müdafaayı Hukuk Cemiyeti Sivas Heyet-i Merkeziyesi Riyasetine:

  1. 9/10 Şubat 1920 gecesi, Urfa Fransız Hakimi Siyasisinin karargâhına hücum edilerek, Fransızlar'ın dört maktul bırakarak püskürtüldüğü ve karargâhdan Fransa Bayrağı indirilerek, yerine Osmanlı Bayrağı çekildiği,

  2. Elde edilen ganimetlerin hücumu icra eden Badıllı aşiretine verildiği,

  3. Bilumum Urfa ahalisinin Kuvayı Millîye'ye iltihak ettiği, yerinden bildirilmiştir.

  Heyet-i Temsiliye Namına Mustafa Kemal"[282]

10 Şubat 1920

- Fransızlar'ın Antep'le telefon haberleşmesi sona erdi. Savaşçılar telgraf hatlarını kesmişlerdi.[283]

[279] Ali Saip,sf.98
[280] Paul du Véou,sf.238;Ali Saip,sf.99.
[281] Paul du Véou,sf.238.
[282] Özçelik, sf.209
[283] Paul du Véou,sf.238.

- Sabahleyin şiddetli bir ateşten sonra bazı noktalarda ilerlendi. Ermenilerle Fransızların irtibatını kesmek maksadıyla Tılfındırda bulunan ve çevreye hakim bir ev olan Şakaloz'un evi de işgal edilmişti. Bu sırada Siverek aşiretlerinden bir bölümüne kumanda eden Mehmet Sakıp Efendi diz kapağından yaralandı, Siverek'in Karakeçi nahiyesine bağlı Garbi köyünden Hasan oğlu Musa şehit oldu.[284] Bu, Siverek aşiretleri ve Urfa halkı üzerinde kötü etki yaptı.[285]

- Fransızlar akşama aralıklarla süren ateşler sonucunda biri ağır, üç yaralı verdiler.[286]

- İlçelerdeki Müdafaayı Hukuk Cemiyetleriyle haberleşme düzeni sağlandı. Urfa Mutasarrıfı, Urfa ve civarının Kuvâyı Milliye'nin idaresine geçtiğini Fransız kumandanına bildirdi.[287]

- Kuvâyı Milliye Kumandanı Ali Saip Bey'in XIII. Kolordu ile telgraf başında görüşmesi:

  - Kendi durumunuzla düşman durumu hakkında bilgi veriniz.

  - Düşman Gureba Hastanesi'ne çekilerek savunma durumuna geçti. Düşmanın topu yoktur, dört mitralyözü vardır. Hastaneye bakan tarafı işgal edilmiştir.Vaziyetimiz gayet iyidir. Bir şehit ve bir yaralımız vardır. Memlekette asayiş tamamen sağlanmıştır. Ve bugün çarşılar dahi açıldı.

  - Gureba Hastanesi şehre ne kadar uzaklıktadır? Düşmanın ne kadar kuvveti vardır? Sizin yanınızda kaç savaşçı vardır?

  - Gureba Hastanesi şehre 500 m. uzaklıktadır. Düşmanın kuvveti 500'dür. Benim yanımda 1500 savaşçı vardır. Aneze ve Suruç aşayiri Cerablus - Arappınarı - Telebyaz mevkiinde düşmanla meşgul bulunduklarından Urfa'ya gelemediler.

  - Karşınızdaki düşmanı kısa zamanda yok etmek için ne düşünüyorsunuz? Çünkü düşmanın imdat kuvvetleri alması ihtimali vardır.

  - Düşmanın iş bu savunma durumunu uzun müddet beklemek aşayirin manevi kuvvetini kıracak ve düşman kuvvetine hücum etmekde

[284] Fırat 1942, sf.42-43
[285] Ali Saip, sf.104
[286] Ali Saip, sf.104
[287] Ali Saip, sf.104

büyük kayıplara sebebiyet olacağı cihetle düşmanın bir an önce yok edilerek Antep ve Maraş üzerine yürümek için mümkünse iki dağ topunun buraya gönderilmesine emir buyurulmasını istirham ederim.

- Top göndermek zamana bağlıdır. Halbuki askeri ve siyasi durum kayba uygun değildir. Kuvvetiniz düşmanın üç mislidir. Bir iki gün içinde bu kuvveti artıracağınızı ümit ediyoruz.[288]

11 Şubat 1920

- Fransız kumandanına Kuvâyı Milliye'ce teslim olmaları teklif edildi; ancak teklif reddedildi. Taraflar arasında ateş devam etti. Bugüne kadar Fransızlar'ın kayıpları bir ölü on bir yaralıydı.[289]

- Teğmen Wedeen'in günlüğünden:Rum şoförümüz gece mevzileri aştı ve şehirden, Ermeni mahallesinden tüm haberleri getirdi. Ermeniler kendilerini savunmak amacıyla hazırlanıyordu ve bizim boş süt tozu teneke kutularından bombalar yapıyordu Pencerelerimizin çoğunda sabun ve süt kutuları, sebze konserve tenekeleriyle siper oluşturduk[290]

- Siverek Müdafaayı Hukuk Cemiyeti Başkanı Cudi Paşa'dan Diyarbakır Müdafaayı Hukuk Cemiyeti Başkanlığına:

  "Buraya gönderilecek yüz sandık mavzer fişeğiyle beş yüz sandık Rus fişeği için buradan taşıma aracı isteniyor. Halbuki araçların tamamı Urfa'ya giden savaşçıların ihtiyaçlarının taşınması için verildiğinden, mühimmatın Diyarbakır'da bulunan taşıma araçlarıyla gönderilmesinin sağlanmasını yurtseverce çalışmalarınızdan rica ediyor ve sonucunu merakla bekliyoruz.

  Şimdi Urfa'dan alınan telgrafta savaşçılar, 20 sandık cephane ve düşmanın kapandığı mevkilerin durumu göz önüne alınarak, topa şiddetli ihtiyaç gösteriliyor. Burada ise ancak altı sandık cephane bulunabildi. Bu yönü dikkate alarak tedbirlerin önemle tamamlamasını beyan eyleriz."[291]

---

[288] ATASE D: 1336/13-6; F:18-1,2,3

[289] Ali Saip,sf.106-107

[290] Teğmen Weeden C, "*Urfa'nın 62 gün süren kuşatması*".

[291] Fırat,1944, sf.48

- Siverek Müdafaayı Hukuk Cemiyeti Başkanı Cudi Paşa'dan Heyeti Temsiliye Başkanlığına :

  "Urfa savaşçılarının istedikleri iki sahra topunun alınamaması milletin inançlılığını sekteye uğratıp teşebbüslerimizi bozduğundan herhalde topların sağlanması rica ve Siverek'de bulunan iki topun alınmasında ivedi davranılacağının hissedildiği arz olunur."[292]

- Mustafa Kemal'den XIII.Kolordu Kumandanlığına:

  "Fransız kuvvetleri Urfa'da Kuvâyı Milliye tarafından kuşatılmıştır. Bu kuvvetin yok edilmesi için top gönderilmesini gerek bulunduğu Urfalılar'ın başvurularından anlaşılmıştır. Siverek'de iki dağ topunun bulunduğu Urfa'dan bildirildi. Bu dağ takımının derhal en kısa yoldan Urfa'ya gönderilmesi gerekmektedir. Bu topların yola çıkarılmasıyla birlikte, Harbiye Nezaretine bu dağ takımlarının subayları ile birlikte Kuvâyı Milliye'ye katıldığı hakkında usulen bir jurnal verilmesi uygun olup sonucun bildirilmesini rica ederim."[293]

- Siverek halkı nizamiye alayı karargâhıyla adliye dairesine hücum ederek top ve silahları müsadere etmişler ve başlarındaki muhafızlarla halkın coşkun ve taşkın aşk tufanına yoldaş olmuşlardı. Halkın omuz ve sırtlarında taşınan top ve cephaneler diz boyu karlar içinde bin müşkülâtla ancak beş altı gün zarfında Urfa'ya varabilmişlerdi.[294]

- XIII. Kolordu Kumandanlığı,11/12 Şubat gecesi Siverek'te bulunan bir şnayder dağ topunun yetmiş seksen mermisiyle birlikte bir mitralyöz takımının Urfa'ya milli kuvvetler emrine gönderildiğinin ve bunların ordugâhın gece Kuvâyı Milliye tarafından basılarak cebren götürüldüğünün Harbiye Nezaretine bildirildiği şifreli telgrafla Mustafa Kemal Paşa'ya arz etti.[295]

- Mutasarrıf Ali Rıza Bey Amerikalılar Miss Holmes ve müfettiş Woodward'a bir mektup yazarak Fransız işgalini haklı ve fiilî bir protesto şeklinde devam etmekte bulunan Kuvâyı Milliye ile Fransız işgal kuvvetleri arasında bir anlaşma yapılmasına aracılıklarını istedi ve 'Kuvâyı Milliye'nin medenî ve insanî isteklerinin özü Fransız işgaline son vermekten ibarettir.

[292]Fırat, 1944 sf. 48.
[293]Saral, sf.231
[294]Fırat, 1944, sf.55
[295]Saral, sf.231;TİH,IV.sf.106; Malkoç,sf.132.

Direnme her iki taraftan da boş yere ve gereksiz kan dökülmesinden başka bir sonuç vermeyecek. Askerî şeref ve saygı ve tam bir esenlikle gerideki kıtalara katılmak suretiyle çekilmeye aracı olursanız insanlığa pek önemli bir hizmette bulunmuş olacaksınız' dedi.[296]

- Mutasarrıf Ali Rıza Bey'den Ermeni Millet Meclisine:

  "Kuvâyı Milliye'nin üç günden beri gösterdiği harekât evvelce verdiği söze bağlılığını gösterdi. Günden güne bu olayların iyi niyeti ispat edeceği kanısındayım. İki gün önce benden de kuşkulanan bu heyet, bugün hepimizin kendisine karşı bir düşüncemiz olmadığına inandı. Şunu demek isterimki Kuvâyı Milliye'nin burada hiçbir vakit fiilî bir harekâtına taraftar bulunmadığım için şahsen daima Kuvâyı Milliye'ye karşı olduğum sanıldı.

  Biraz daha birbirimizle görüşmeye ve hepsinden önemlisi Kuvâyı Milliye ile Fransızlar arasında dostane bir anlaşma sağlamaya çalışmalıyız. Bu hususta orda bulunan Amerikan Kızılhaç müfettişinin aracılığını rica ediyorum. Kendilerine bu mektubu ulaştırarak ve ikna eyleyerek alacağınız cevabın cevabınızla birlikte gönderilmesini rica ederim, dostlarım."[297]

- Ermeni cemaati namına Milletvekili Mihran'dan Mutasarrıflığa: "Kuvâyı Milliye ile Fransızlar arasında dostane bir anlaşma için çalışmaklığımız emir buyuruluyor. Küçük bir cemaat halinde muazzam iki devletin siyasetine karışmanın gücümüzün çok üzerinde olduğunu arz ederiz."[298]

- Yüzbaşı Sajous'dan Mutasarrıf Beye:

  "Mektubunuzu aldım, Kumandan Hauger'e gösterdim. Sizin gibi dökülen kanların yersiz olduğuna ben de inanıyorum, siz ve bütün şehir tanıktır. Biliyorsunuz ufak bir olay çıkmaması için her türlü çabayı gösterdim. İşe başlayan biz değiliz. Kumandan Hauger diyor ki: Kumandanın emri olmadan burayı kendiliğimden terk edecek değilim. Antep yoluyla kendisiyle haberleşme sağlayabilirseniz, eğer emir verirse biz derhal yerine getiririz. Anlamalısınız ki biz hareketimizde serbest değiliz ve emir ve komuta bizde değildir. "[299]

[296]Holmes, 1986,sf.96
[297]Akalın, 1997, sf.24.
[298]Akalın, 1997, sf.26
[299]Akalın, Harran, sayı:.27, sf. 9-10

- Birecik Kuvayı Milliye Kumandanı Timur[300], Urfa Kuvayı Millîye Kumandanı'na gönderdiği telgrafta, 11 Şubat 1920 günü saat 9.00'da, Birecik kasabasının Kuvâyı Millîye tarafından kuşatıldığını ve kasabanın dışında bulunan Fransızlar üzerine ateş açıldığını, karşılıklı ateşin devam etmekte olduğunu bildirmiş, hâkim tepelerin de, Kuvâyı Milliye'nin elinde bulunduğunu eklemiştir.

  Birecik'te çarpışmalar başlamadan önce, Kuvayı Millîye yetkilileri, Fransız işgal kuvvetlerine teslim olmaları için teklifte bulunmuşsa da, teklif reddedilmiştir. Bunun üzerine müsademe yeniden başlamış ve böylece Birecik'te de ayaklanma başlatılmıştır.[301]

- Suruç'ta toplanan Kuvayı Millîye de, kasabanın on kilometre güneyinde bulunan Arappınar İstasyonu'ndaki Fransız askerlerine bir ültimatom vererek, teslim olmalarını istemişlerdir. Arappınar Fransız Mevki Kumandanı Suva teslim olma çağrısına karşı, "Suruç Kuvayı Millîye Cemiyetinden 11 Şubat 1920 tarihli mektubunuz geldi. Ben dahi kan dökülmesini istemem ve hiçbir kimseye teslim olmam."cevabını vermiştir. Bu cevap üzerine, burada da iki taraf arasında müsademe başlamıştır.[302]

12 Şubat 1920

- Fransızlar'ın mevzileri civarında bulunan Yetimhane binası Kuvâyı Milliye mevzilerine hakim bir durumda bulunduğundan Yetimhane binası koruma amacıyla Fransızlar tarafından işgal edilmişti. Bir gün önceki çatışmalarda Yetimhanede bulunan Fransız askerlerinin çatışmaya katıldıkları görüldüğünden Yetimhane müdiresi Miss Holmes'a Ali Saip Bey tarafından bir mektup yazılarak, yetimlerin korunması gerekiyorsa bir müfreze jandarma verileceği, Fransızlar'ın binadan çıkartılması saygılı bir ifadeyle istendi. Miss Holmes, cevabında, "Fransa, Amerika'nın müttefikidir, başka bir şey değildir. O, Amerikalılar kendi ahalisi gibi koruyacaktır. Sizin Yetimhaneye ateş ettiğinizi görünce bizi korumak için buraya geldiler" dedi ve "Amerika hükümeti sizi, Amerikalılar'ın bir hizmetlisini öldürdüğünüz ve bu kurum üzerine ateş açtığınız için sorguya çekecektir" diye bir de tehdit savurdu.[303]

---

[300] Daha sonra Urfa mebusu olan Yaşarzade Salih Hayali Efendi : Bkz. Akalın/Kürkçüoğlu sf. 127
[301] Özçelik, 1992, sf.213-214
[302] Ali Saip, sf.106
[303] Ali Saip, sf.108-110

- Mutasarrıf Ali Rıza Bey'den Amerikan Kurumları Yöneticisi Miss Holmes 'a :

  "..Şahsen mesleğimde bir çok defalar ispat ettim ki politika işleriyle uğraşmam ve yalnız idare işini düşünürüm. Size başvurum bu maksada dayalıdır. Bugün kamuoyu ayağa kalktı, silaha sarıldı. Bunun teskini için Fransız kuvvetinin çekilmesi gerekiyor. Bir kumandan askeri gereklerle yerini terk ederek düzenli bir şekilde geri çekilip geriden daha fazla kuvvet alarak geri dönebilir. Bu, o kumandanın şerefini eksiltmez. İşte benim önerim budur. Sizin Fransız kuvvetlerine Urfa'yı terk etmelerini söylemeniz, geriden daha ziyade kuvvet alarak gelmek niyeti düşünülürse insanlık alemine hizmet edilmiş de olabilir. Tekrar ediyorum, şahsım ve hükümetim fikirlerinize tamamen iştirak eder. Bu hareket Osmanlı için zararlıdan faydalı değildir. Ne çare ki kamuoyuna karşı kuvvetli hükümetler bile direnmekten acizdir."[304]

- Miss Holmes'dan Mutasarrıf Ali Rıza Bey'e:

  "Paris Barış Konferansı ne karar verirse, o karar kabul edilecektir. Ve bu kararı kabul eden İstanbul Meclisi olacaktır. Bu, bazı kişiler ya da şehirlerin ahalisi tarafından belirlenecek bir sorun değildir. Sizi uyarayım: Bana öyle görünüyor ki sizin şimdi bulunduğunuz zor durumdan kurtulmanızın yolu ancak Fransız işgal kuvvetinin buradan çekilmesini isteme fikrinden vazgeçmeniz olmalıdır.[305]

- Kuvâyı Milliye Kumandanı Namık'dan Miss Holmes'a: "Milletimiz kaynamaktadır ve milli güçler kutsal ülkelerini korumaya karar vermişlerdir. Binalarınızı korumak için getirdiğiniz Fransız askerleri nedeniyle sizin tarafınıza da kaza kurşunları gelecektir. Kendi yaşamımız kadar sizinkileri de korumak istiyoruz. Sizi koruyan Fransız askerlerini gönderir ve Süryani mahallesinde güvencemiz altına girerseniz güvenlik altında olacaksınız. Bunu kabul etmezseniz Kızılhaç bayrağı çekmenizi ve Fransızlar'a bize ateş etmemelerini söylemenizi rica ederiz."[306]

- Miss Holmes'dan Namık'a :

  "..Türkiye hakkındaki koşulları Paris'deki Yüce Meclis[307] henüz belirlememiştir. Sabredip beklemeniz daha uygundur.

[304] Akalın, 1997,sf.28
[305] Akalın, 1997,sf.29
[306] Holmes 1986,sf.79
[307] Paris Barış Konferansı

Fransız kuvvetlerini küçümsemeyin. Siz eğitim ve öğretimden yoksun, öteye beriye ateş eden maiyetinizle en iyi savaş araç ve gereçleriyle donatılmış ve Almanya'yı kendi sınırlarında yenmiş bir kuvvete zarar veremezsiniz. Fransa Amerika'nın müttefikidir, o Amerikalılar'I kendi halkı gibi koruyacaktır. Sizin yetimhaneye ateşinizi görünce bizi korumak için buraya geldiler. Amerika hükümeti sizi Amerikalılar'ın bir hademesini katlettiğiniz ve bu kurum üzerine ateş ettiğiniz için sizi sorgulayacaktır."[308]

- Dr.Vischer'in hatıratından: "Karargâhın ön tarafında büyük Türk konağı vardı. Orayı daha önce Fransız Vali büro olarak kullandı. Sonradan öğrendiğime göre Kürtlerin dikkatsizliği nedeniyle evdeki bir kaplamanın tutuşması sonucu tümev yanmıştı. Kürtler Müslümanlara karşı da sanki düşman evindeymiş gibi davranıyorlardı. Kadı, şehrin en yüksek hâkimi, o bölgede bulunan evini bu olaylar sırasında kısa bir müddet önce terk etmişti ve yalnızca çok gerekli eşyalarını beraberinde götürmüştü. Tekrar evine döndüğünde hiç bir şeyi kalmamıştı. Her şeyi kaybolduğu gibi çok kıymetli kütüphanesiyle de Kürtler, hava çok soğuk olduğu için sobayı ısıtmışlardı."

- Kuvâyı Milliye Kumandanı Namık'tan Miss Holmes'a: "Fransızlar'ın Urfa'yı boşaltmayacaklarına ve güçlerine ilişkin Mutasarrıfla yazışmalarınızdan haberdarım. Askerlerimin dört yıldır çeşitli cephelerde savaşmış ve savaş ustalığını elde etmiş olduklarını, yiğitlik ve cesaretlerini açıklamaya gerek görmüyorum. Amacımız kan dökülmesine meydan verilmeden Urfa'nın boşaltılmasını sağlamaktır. Silah ve cephanelerini teslim ederlerse istedikleri yere güven içinde onları götürürüz. Teslim önerilerinin reddi halinde etkili harekâta başlamak zorunlu hale gelmektedir.

  Ermeniler'in Basmahane yakınında Saatçi Muho'nun evinden ateş açmaları öğütlerimizi kabul etmediklerinin gösteriyor. Buna cevap verilmemişse de bundan böyle Ermeni mahallesinden tek bir kurşun atılırsa, top ve ağır makineli tüfek dahil olmak üzere şiddetle karşılık verilecektir. Sizi korumak için Fransızlar'ın yerine bir jandarma müfrezesi verilmesi daha uygundur. Ya bunu kabul edin ya da dul ve yetimleri şehirde sizin için hazırlanan güvenilir emin bir yere nakledin. Bunları kabul etmezseniz enstitünün belirgin bir noktasına Kızılhaç bayrağı çekin."[309]

[308] Ali Saip,sf.110

[309] Holmes 1986, sf. 81-82; Ali Saip, sf. 112

- Birecik Müdafaayı Hukuk Cemiyeti adına Timur'dan Namık Bey'e Rapor:

  1. "Akçakoyunlu'dan Cerablus İstasyonuna kadar olan demiryolu hattı tahrip edilmiş, demirler uzak yerlere gömülmüştür.
  2. Cerablus taarruzu yarından itibaren kesin olarak başlayacaktır.
  3. Birecik'de iki günden beri çatışma devam etmektedir.
  4. Cephane bakımından güç durumdayız. Bir dağ topuna ihtiyacımız vardır.
  5. Dün kasabada büyük bir milli gösteri yapılmıştır. Halk bölük bölük Kuvâyı Milliye'ye katılmış ve pek çok iane toplanmıştır. Ayşe Hatun adında kimsesiz bir kadın madenî elli altın vermek suretiyle yurtseverlik göstermiştir.
  6. Ermeniler kendilerine karşı gösterilen iyi davranışlardan teşekkür etmişler, para yardımında bulunmuşlardır."[310]

13 Şubat 1920

- Maraş'ın Fransızlar'dan kurtulduğu duyuldu ve Urfa'nın kan dökülmeden teslimi için Fransızlar'a bir mektup yazıldı, ret cevabı alındı.[311]

  Ali Saip Bey, mektubunda "Silah ve cephanenizi teslim etmek şartıyla sizi istediğiniz nokta ve yere esenlikle ulaştırmaya söz veririz" diyordu. Fransız tabur kumandanı Binbaşı Hauger ise cevabında, "Urfa'daki Fransız koruma kuvveti, müttefik devletlerle Osmanlı hükümeti arasında akdolunmuş mütârekenâme hükümlerine göre görev yapmak üzere buraya gelmiştir. Bu askeri kuvvet ancak Fransız hükümetinin emriyle buradan gidebilir. Mütarekeyi akdeden ne sizsiniz ne de biziz. Sorumluluktan kendinizi koruyunuz "dedi.[312]

- Fransız kumandanı Hauger karargâhını terk ederek başka yere taşındı. Yoğun ateş devam ediyor.[313]

---

[310] Ali Saip,sf.113

[311] Akgün, 29.2.1952.

[312] Ali Saip, sf.114-115

[313] Paul du Veou, sf.239; Ali Saip, sf.122.

- Heyet-i Temsiliye adına Mustafa Kemal'den Müdafaayı Hukuk Cemiyeti Sivas Merkez Heyeti Başkanlığına:

  "**1.** Urfa şehri 8/9 Şubat 1336'da Kuvâyı Milliye tarafından işgal edilmiş ve beş yüz nefer ve dört mitralyözden oluşan Fransız kuvveti Gureba hastanesine kapanmıştır. Çevrilen bu Fransız kuvvetine baskı yapılmakta olduğu gibi su yolları da kesilmiştir. Çarpışma devam ediyor.

  2. Telebyaz'daki Fransız kuvvetide kuşatılmıştır.

  3. Urfa sancağının hemen her tarafında kıyam başlamıştır. Fransızlar sıkışık bir durumdadırlar.

  4. Birecik'de galeyan artmıştır. Bura ahalisinin harekâta başlaması pek yakındır."[314]

14 Şubat 1920

- Fransızlar'a ilk defa top ateşi açıldı. Fakat toplar çok eski sistem ve bozuk olduğundan birkaç mermi attıktan sonra işlemez hale ve irca yayı kırıldı, tamiri imkânsız duruma geldi.[315]

- Dersaadet'de Sadaret Makamına ve Amerika; İngiltere ve İtalya Temsilciliklerine,

  "Urfa sancağı, ezici çoğunluğu, bayındırlık ve uygarlık eserleriyle bir Türk yurdu iken ihtiras emellerinin icad ettiği bir mesele dolayısıyla geçici olarak işgal edilmişti. Hükümranlık haklarına uymayan ve ilk İngiliz işgal kuvvetlerinin yerine gelen ve bir karakol değiştirmek niteliğinde bulunduğu bildirilen Fransız işgali yavaş yavaş istila şeklini almaya başladı.

  İşgal kumandanları, uygar dünyanın kabul ettiği insani ilkelere rağmen fikir istilalarını sağlamak için şehrin her tarafında propaganda yapıyorlar ve sekiz yüz yıl önce de Urfa'nın Fransızlar'ın olduğunu yayıyorlar. Hükümet dairelerine kontrol memurları koymak, yasalarca tutuklanan canileri tahliye ettirmek, yasalara aykırı olarak istediklerini tutuklamak suretiyle Padişahın egemenlik hakkına karıştıkları gibi bütün ruhumuzla bağlı olduğumuz bayrağımızı resmi dairelerden indirerek kutsal yurdumuzu Fransız sömürgesi haline koymuşlardır.

[314] Arsan, sf.194.

[315] Akgün, 29.2.1952

Fransa'nın bu yolsuz işlemleri Türkiye'yi buzorlu kavganın ebedi mağluplarından birisi saydıklarını açıkça ortaya koyuyor.

Buna artık tahammülleri kalmayan millet, silahsız olarak işgal kumandanlarına insani ve uygar bir dille topraklarımızın boşaltılmasını istemişse de işgal kuvvetlerinden ateşle karşılık görmüşlerdir. Bu defada Fransızlar şehrimizi ateş altına almışlardır. Kendi işiyle uğraşan işçiye, kadın ve çocuklara ateş etmekten çekinmemektedirler. Bugünkü uygarlık yüzyılının tarihine, kanlı dönemlerin geçmemesi isteniyorsa, bu haksızlıklara karşı son ferdinin kanını dökmeye karar veren milletimiz, ülkemizde herhangi bir işgalin kaldırılmasıyla Fransız kötülüklerine bir son verilmesini İtilâf Devletleri yüksek meclisine arz buyurulmasını istirham eyler."[316]

Müftü Hasan Efendi

Belediye Reisi Hacı Mustafa Efendi

Eski Müftü Şeyh Müslim

Eşraftan Hacı Reşitkâmilzâde Hacı Mustafa

Eşraftan Hacı Es'ad

Eşraftan Şıhzâde Ahmet

15 Şubat 1920

- Büyükçe bir Fransız kuvvetinin Urfa'ya doğru gelmekte olduğu söylentisi yayıldı. Halk üzerinde kötü etki yapması muhtemel olan bu haberin etkisini azaltmak için Ermenileri de tehditle Fransızlara yardımdan alıkoymak için bir miktar topçu ateşiyle birlikte biraz da piyade atışı yapıldı. Fransızlar makineli tüfekle karşılık verdiler.[317] Fransızlar, gelenlerin kendilerinden olduğunu düşünerek seviniyorlardı. Ancak sevinçleri uzun sürmedi. Gelenler, Urfa savaşına katılan çetelerdi.[318]

- Ermeni gençlerinden 1200 kişi kendilerine iyi davranılmasına rağmen Fransız tarafına geçtiler ve Fransızlar'ca silahlandırıldılar. Ermeniler, tarafsız kalmaları için yapılan nasihatleri dinlememişler ve

[316]Yeni Urfa 11.4.1960; Ali Saip sf.127. Bu protestonun tarihi Ali Rıza Bey'in hatıratında 15 Şubat (Ali Rıza,sf.22); Müftü Hasan Efendi'nin hatıratında 12 Şubat'dır (Açanal,sf.73).
[317]Akgün, 5.3.1952.
[318]Paul du Véou,sf.239.

Fransızlar'dan yana savaşa katılmışlardı. Ayrıca Ermeni mahallesinde bulunan Fransızlar Telfutur tepesini işgal etmiş ve Ermeniler'in bulundukları yerle Fransızlar'ın bulundukları Hastane arasında gizli yollar kazarak bağlantı kurmuşlardı.[319] Kuvâyı Milliye'nin yaptığı bütün hazırlıklarla ilgili her şey, yirmi yıldır istihbarat servisinde çalışan yaşlı istihbarat subayı Yüzbaşı Sajous'ya Ermeniler'ce günü gününe bildiriliyordu.[320]

- Telebyat'dan Yüzbaşı Calvel'in Urfa'ya gönderdiği haberci Sajous'nun milli kuvvetlerce sarıldığını öğrenmişti. Getirdiği haberleri Sajous'ya ulaştırmayan kurye,Fransız rahiplerine başvurmayı uygun gördü. Rahiplerden Frère Ange, kuryenin eline bir telgraf sıkıştırarak derhal Telebyat'a dönmesini ve telgrafı Calvel'e götürmesini söyledi. Calvel'e gelen telgraf şöyleydi:

  "Buradaki garnizon Siverek bölgesinden gelen ve başlarında Ali Saip adlı bir firari bulunan Kürtler tarafından ayın dokuzundan beri sarılmıştır. Kürtler aynı zamanda beraberlerinde top da getirmişlerdir. Durum düşünülmeyecek kadar vahimdir ve gerisinin ne olacağını Allah bilir."[321]

- Dr. Vischer'in hatıratından: "14 Şubat aşçının öldüğü gün, saldırganlar bir ulakla 2 mektup göndermişlerdi. Biri bana, biri de Fransızlar'a. Birincisinde altı çizilerek milliyetçilerin savaş birlikleri kumandanlığınca derhal hastaneyi boşaltmam isteniyordu. Fransızların yerlerini terk etmemeleri nedeniyle 3 saat içinde bütün güçleri ile Fransızlar'a saldıracaklarını bu arada da hastaneyi ayıramayacaklarını, bu nedenle de benden ve adamlarımdan derhal hastaneyi terk etmemizi rica ediyorlardı. Ve "Della pupli que"de (uygun yer), orada, ateşten ve hükümetin garantisi altında olacağımızı bildiriyorlardı.

  Böyle bir durumda Fransızları tıbbi yardımdan mahrum bırakamazdım. Bu nedenle de kendilerine 3 saat içinde hastanenin boşaltılmasının mümkün olmayacağını ayrıca hastanenin tarafsız olduğunu ve Kızılhaç bayrağı bulunduğunu buna saygı göstermeleri gerekirken, hastaneye ateş açarak yaralanmalara neden olduklarını, 2 kayıp verdiğimizi söyleyip durumu protesto ettim. Türklerin saldırı tehdidi hastanede çok etkili oldu."

[319]Saral, sf.232. Eserde Telfutur tepesi "Telkandır" olarak yazılmıştır.

[320]Paul du Véou,sf.233.

[321]Paul du Véou, sf.227.

- Miss Holmes'dan Kumandan Namık'a : "Enstitü üzerine Kızılhaç bayrağı çektim.Ermeniler'in tarafsız kalmalarını düşünmek benim görevim değildir. Bana düşen Ermeniler'e saldırma düşüncenizi protesto etmektir. Silahlarınızın bu kadar çok kez her şeyini yitirmiş olan bir halka çevrilmesine izin vermemelisiniz. Bunu yapmayın."[322]

- Mutasarrıf Ali Rıza Bey'den Miss Holmes'a: "İnsanlığa hizmet amacıyla yazdığım mektupları anlayamamışsınız. Tekrar dürüstçe anlatmalıyım ki milliyetçilerin eyleminin hükümetle bir ilişkisi yoktur. Basit düşünceli biri olarak, kan dökülmesin diye sizin işe karışmanızı istedim. Sanırım ki birkaç devlet memurunun kaynayan halkı yatıştıramayacağının farkındasınız ve bu nedenle sizin Fransız işgal birlikleriyle Kuvâyı Milliye arasında arabuluculuk yapmanızı istedim."[323]

- Fransız subayın günlüğünden : "Silah ve eşyalarımızla teslim önerisini reddettiğimiz için top ateşine tutulduk. Fakat çok gariptir ki düşen mermiler patlamıyordu."[324]

16 Şubat 1920

- Fransızlar'ın Urfa'da kuşatıldığını duyan aşiretler Urfa'ya gelmeye başladılar.[325] Urfa'da milli kuvvetlerin sayısı o kadar çoğalmıştı ki hem bunların hem de Urfa halkının iaşesi güç bir sorun haline geliyordu.Bu nedenle XIII. Kolordu, Elaziz Askerlik Dairesi'ne, "Urfa'ya yeter sayıda Kuvâyı Milliye toplanmıştır. Hatta Siverek, Viranşehir'den sekiz yüz kişilik bir kuvvet daha hazırlanmışken Urfa Kuvâyı Milliye Kumandanı bu kuvvetlerin gönderilmemesini istemiştir. İaşe bunalımı olmaması için fazlası zararlıdır" diye yazmıştı.[326]

- Gece, Külâflı tepesinin alınması için hazırlıklar yapıldı.[327]

- Fransız kumandanına yapılan teslim teklifi, aynı gerekçeyle red olundu.[328]

- Mutasarrıf Ali Rıza Bey'den Miss Holmes'a:

[322]Ali Saip, sf.129
[323]Akalın 1997, sf.39.
[324]Ali Saip, sf.129
[325]Ali Saip, sf.130
[326]Saral, sf. 232.
[327]Akgün, 5.3.1952
[328]Ali Saip, sf.151

"Şimdi görüyorsunuz ki silaha sarılmış kaynayan bir halk var. Her gün bu kitle büyüyor ve gücünü artırıyor. Mektubunuzu Kuvâyı Milliye Kumandanına gösterdim. Kendisi "Amacımız Fransızlar'ı ülkemizi boşaltmaya zorlamaktır. İçişlerimizde ancak böyle özgür olabiliriz. Ülkemizi terk etmeleri şartıyla Fransız askeriyle her türlü görüşmeyi yapabilirim. Bu tek koşulu kabul ediyorlarsa ülkeyi boşaltma şartlarını görüşebilirim" dedi.[329]

- Miss Holmes'dan Mutasarrıf Ali Rıza Bey'e:

  "Barış Konferansı'nda Türkiye hakkında halen bir şey kararlaştırılmamıştır. Çok arzu ederim ki Kuvâyı Milliye Kumandanını ikna edesiniz ve kendisinden Fransız kumandanıyla kayıtsız şartsız görüşme çareleri aramasını isteyesiniz.[330]

- Fransız Generali Gouraud, Urfa, Maraş ve Mardin çevrelerinde yapılan çarpışmalar hakkında bilgi verirken, buralarda vuku bulan hâdiselerin arkasında, düzenli ordu kuvvetlerinin bulunduğunu ve Fransızlar'a saldıran halka yardımdan vazgeçmesi için, İtilâf Devletleri'nin Mustafa Kemal'e baskı yapmaları gerektiğini İngiliz yetkililerine bildirmiştir. Bu düşünce İngiliz Deniz Yüzbaşısı Butler'den, İstanbul'da İngiliz, Yüksek Komiseri Amiral De Robeck'e rapor edilmiştir.[331]

17 Şubat 1920

- Şehre hakim noktadaki Külâflı tepesinin alınmasının kararlaştırılması üzerine sabahın alacakaranlığında başlayan hücumda Fransızlar bir saatten fazla dayanamadılar.Tepenin alınması halk ve çeteler üzerinde çok iyi bir etki yaptı. Tepede küçük bir birlik bırakılarak şehre dönüldü.[332]

- Külâflı Tepesine yapılan hücumda Arapmeydanı mahallesinden Ahmet oğlu Mehmet şehit oldu.[333]

- Kuvâyı Milliye İstihbarat Heyeti'nden Rapor:

  "Salı gecesi Fransızların sığınmış oldukları mevkilerden Eckard'ın evi ve Külâflı Tepesi'ne yapılan hücumda başarı sağladık. Her iki mevkiyi

[329] Akalın 1997, sf.42
[330] Akalın 1997sf.41
[331] Özçelik, 1992sf.215
[332] Akgün,6/7.3.1952
[333] Akalın 1999, sf. 42

de aldık, bir makineli tüfek, üç sandık cephane ganimet aldık. Başlangıçtan şimdiye kadar dört şehit ve on kadar yaralımız vardır."[334]

- Tepeyi alan, milis kumandanlarından yedek subay Akif Sözeri bu olayı şöyle anlatıyor :

"Bu bölgeye[335] verildiğim günden itibaren bütün hedefim Külâflı tepesini zaptetmek, bu sayede bu tepeden ta Hacı Sait ağazâde Ali Ağa'nın bağına kadar uzanan ve Alman bağı olarak bilinen Hacı Bedir Ağa'nın bağını da içine alan bütün bağlardaki Fransız ileri karakollarının gerilerini tehdit ederek onları kendi karargâhlarına çekilmeye mecbur etmek suretiyle bir taraftan Sırrın ve Karaköprü yollarını ve bir taraftan da Eski kehriz ve Moksomor deresini ve Halepli Bahçesini Fransızlar'ın kontrol ve tehdidinden kurtararak, bilhassa Fransızlar'ın bu ileri karakollarını ele geçirerek Fransızlar'ı kendi karargâhları içerisinde hapsetmekti.

17 Şubat 1336 gününü 18 Şubat'a bağlayan gece hiçbir kimseye ve dahi ağabeyime[336] bile hissettirmeden kırk kişiyle bu kararımı tatbike koydum. Tesadüfen o gece kuzey yanından o kadar şiddetli ve soğuk bir rüzgâr hatta bir fırtına esiyordu ki ufacık buz tanesi haline gelen karların tabakasını savurarak yüzlerimizi kırbaçlıyordu ve insanı donduruyordu. Bu havada kurt bile ininden çıkmazdı. Bu sebeple bu hava tam bir baskın havasıydı.

Bu baskını başarmak için en uygun hareketi, Külâflı tepesinin en tatlı eğimli tarafı olan Hacı Bedir Ağa'nın bağından başlayarak tepeye baskın yapmada buldum. Ve bu maksatla Hacı Bedir Ağa'nın bağında olan Badıllı aşiretinden açıkgöz dört kişiyi keşif kolu olarak gönderdim. Bunların görevleri Hacı Bedir Ağa'nın bağını ve içindeki binaları keşfetmek ve eğer bu bağ Fransızlar'ca işgal edilmemişse iki kişinin sessizce yanımda kalıp bizi beklemek üzere diğer iki kişiyle bize haber göndermeleri ve eğer bu bağ Fransızlar tarafından işgal altına alınmışsa yine sessizce Fransızlar'ın kuvvet derecelerini keşfe çalışarak dördü de birlikte,bana durum hakkında bilgi vermekti.

Yaklaşık yarım saat sonra bu dört kişilik keşif kolundan dönen iki kişi Hacı Bedir Ağa'nın bağının Fransız işgali altında olmadığını ve boş olduğu haberini getirince zaten daha önceden hazır halde bulunan

[334] Açanal, sf.146
[335] Dergezenli Mahallesi
[336] Yedek Subay Suphi Sözeri

kuvveti de mümkün olduğu kadar Fransız ileri karakollarının uzağından geçirerek Hacı Bedir Ağa'nın bağına geldiğimiz zaman orada kalan iki kişinin binanın dalda yerinde alevli bir ateş yakarak ısınmakta olduklarını gördüğümüz zaman büyük bir endişeye düşmüştük. Ve derhal oradaki, birbirinden ayrı halde bulunan iki büyük binayı kontrole başladık.

Konuşmamaları ve ses çıkarmamaları hususundaki bütün tavsiyelerine rağmen kırk kişinin konuşarak çıkardıkları ses sanki iki yüz kişilik bir kuvvet izlenimini veriyordu. Bereket versin ki rüzgâr işgal bölgesinden bize doğru estiği için seslerimizin düşmanca duyulamayacağı kanaatiyle teselli buluyorduk. Birinci binanın bodrum zemin katında hakikaten bir ses duymayınca ikinci binaya geçtik. Ve bu binanın bir köşesinde dama çıkan merdivenin dibinde rastladığımız ilk odayı çakmakla ışıklandırarak içini tetkik ederken bir Fransız sömürge askerinin filinta silahını iki kolu arasına sarmış ve sırtüstü uzanmış bir halde hayretler içinde görünce canlı olarak tutmamızı söylemeye kalmadı, Badıllı Aşireti Reisi Sait Bey'in akrabası olduğu için Hasan Bey dediğimiz pek kısa boylu bir kişinin bu askerin göğsüne bir kurşun sıktığını gördük. Hiçbir hayat eseri göstermeyen bu askerin nöbet yerinde olduğu ve soğuktan donarak öldüğü anlaşılıyordu. Maalesef ki bu binalar Fransızlar'ca işgal edilmiş olduğu halde keşif kolunun görevini yapmamış olduğunu görünce derhal her tarafı bizzat kontrol etmem gerekti. Ve o odanın yanındaki merdivenden dama çıktığımız zaman damın bir kısmının da kardan temizlenerek yerine saman konularak üzerine de sekiz on battaniyenin serilmiş ve etrafında da sandıklar dolusu cephane olduğunu gördük.

Diğer birinci binanın bodrumunu da kontrol ettiğim zaman kuytu bir yerde yine saman üzerinde sekiz on battaniyenin serili olduğunu ve yanı başındaki iki oyuk yuvarlak tuğladan yapılmış bir duvarın, iki adamın geçeceği kadar bir delikle açılmış olduğunu gördük ki bu bağda kalmakta olan on on beş kişilik bir Fransız ileri karakolunun, her halde çıkardığımız büyük gürültüden baskına geldiğimiz zannıyla ve mukavemet edemeyerek öldürecekleriyle korkusuyla bizim, bağa yaklaştığımız sırada görünmeden karargâhlarına döndükleri anlaşılıyordu.

Bu durum karşısında yapacağımız, Fransızlar'ın karşı bir tedbir almalarına fırsat bırakmadan, asıl hedefimiz olan Külâflı tepesine tırmanarak bir gece baskınıyla tepeyi ele geçirmek idi. Derhal bunu tatbike koyulduk. Tepeye vardığımız zaman vakit şafağa yakındı.

Zaten baskından çıkarken bu husus ona göre hesaplanmıştı. Verdiğim talimata göre Fransız karargâhı ve Moksomor deresi yönleri açık bırakılmak suretiyle hilal şeklindeki tarifimiz ve hemen kuşatma çemberini daraltmamız üzerine Külâflı tepesindeki binaya yaklaşık elli metre uzaklıktaki bir çukurdan (meğer sonra gördüğümüz ve cephanelik yapılan bir küçük mağara) iki kişinin fırlayarak tepedeki binaya doğru koştuklarını görünce yaylım ateşimiz üzerine bunlardan birinin yıkılarak yere düştüğünü ve diğerinin binaya girdiği ve akabinde tepedeki binadan sinerek fırlayan Fransızlar'ın Moksomor deresi yönünde kaçtıkları görüldü.

Bu suretle Külâflı tepesi tarafımızdan zapt edilmiş oldu. Bu baskında Bitlis muhacirlerinden Resul adındaki birisinin yalnız sağ elinin hafifçe yaralanmasından başka bir vukuatımız yoktu. Buna karşılık beri tepede yıkılarak düşen Cezayir sömürgesi askerlerinden Abdulkadir adındaki bir askerin ökçe yerinden yediği bir kurşunla ayağı kırıldığı için kaçamamış ve esir edilmiş idi ki bu askerin ayağı şimdiki PTT binasının yerindeki hastanede tedavi edilmişti. Ayrıca Fransız karargâhına doğru kaçan Fransız askerlerinden ikisinin yarım saat sonra, gün ağardığı zaman uzaktan görülüyordu ki, tam isabetle öldükleri anlaşılan bu askerlerin cesetleri ertesi günü görülmemekle bunların ertesi gece karargâha taşındıkları anlaşılıyordu. Bu sayıya Alman Bağı'nda ölenleri de eklemek gerekir.

Öte yandan, ertesi günü öğreniyoruz ki, Moksomor deresine doğru kaçan Fransız askerlerinden Karakoyun deresini takiben hastane civarına gelen ve karargâha iltica edemeyen onbeş Fransız askerinin başlarında astsubay kumandanları bulunduğu halde Yenikapı tarafından Karakoyun deresine inen milli kuvvetlerimiz tarafından esir edilmişler ve Harran Kapısındaki merhum Hacı İmam Nebo'nun evine hapsedilmişlerdi ve kurşunsuz bir halde bulunan mavzerleri de ganimet olarak alınmıştı.

İşte bu tepeyi zaptetmemizle, bu tepenin etek kısmından Hacı sait ağazâde Ali Ağa'nın bağına kadar olan bütün bağlardaki ileri karakolların hepsi boşaltılmış daha sonra bu bağlar Urfa yedek subaylarının kumandanlığı altında oluşturulmuş dört yüz kişilik bir Kuvâyı Milliye taburu tarafından işgal edilerek Fransız karargâhı tam bir kuşatma altına alınmak imkan dahiline girmiş ve bu kuşatma Fransızların Urfa'yı tahliye etmek mecburiyetinde kalmalarına en büyük etken olmuştur.

..Külâflı tepesinden Moksomor deresine doğru kaçan ve ertesi gün Karakoyun deresinden kendi karargâhlarına iltica ettikleri sırada kurşunsuz kalan silahlarıyla diğer milli kuvvetlerimiz tarafından esir alınan on beş Fransız arasında bulunan ve merhum Hacı İmam Nebo'nun Harran kapısındaki evinde muhafaza altına alınmış olan Fransızların Külâflı tepesi kumandanı bulunan halis bir Fransız başçavuşunun daha sonra merhum ağabeyim Suphi, merhum yedek subay Veysi Arar ve yedek subaylardan Osman İlhami Keskinkılıç'la beraber ziyaret ettiğimiz zaman tepenin 49 kişilik bir müfreze tarafından savunulduğunu ve tepenin zaptedilmesiyle ricat hatları tehlikeye düştüğü için karargâhlarına çekilmek zorunda kalan bağlardaki Fransız ileri karakollarının mevcudunun yalnızca kırk kişiden ibaret olduğunu ve bu suretle Külâflı tepesinden Ali Ağa'nın Bağı'na[337] kadar uzanan bölgenin 89 Fransız tarafından savunulduğunu öğrenmiştik.[338]

- Ali Saip Bey ise hatıratında olayı şöyle anlatıyor: "Bu sabah Külâflı tepesi üzerindeki Fransız mevzilerine bir hücum yaptırdım. Hücum başarıyla sonuçlandı. Fransızlar 4 ölü bıraktılar.Dördü yaralı olmak üzere on altı nefer esir ettik. Bir neferimiz şehit ve iki nefer de bombadan yaralandı.Fransız siperlerinde bir otomatik tüfek, üç piyade tüfeği, üç yüz bomba ve dört sandık cephane ele geçirdik.[339]

[337]Bugünkü Cengiztopel İlköğretim Okulu'nun kuzey ve doğusunu kapsayan bağlar.

[338]Akif Sözeri-Hatırat. Kerim Fırat'a gore bir müfrezenin başında Cevherzade Ömer Efendi vardı. (Urfa Savaşından Yapraklar s.54) Ayrıca çete kuvvetlerinin başında Kiçük Hacı Mustafa, Hacı Çavuş, Mestçi Ahmet,katılanlar arasında Sert Mahmut, Hacıkâmil Hanında bekçi Hacı, Han önünde Yahya Efendi de vardı (Akgün: 6.3.1952/17.3.1952)

[339]Ali Saip Bey, yayınladığı kitabında bu oldukça önemli olayı iki satırla geçiştirmişse de yedek subay Akif Sözeri'nin istikâl madalyasıyla ödüllendirilmesi için yazmış olduğu inha yazısında olaya gereken önemi vermiş ve gerçeği açıklamıştır: "…Bölgesinin (Dergezenli Mahallesi) Fransızlar'a karşı kuşatma hattını güvenlik altına alan Akif Sözeri, daha yüksek bir başarı sağlamak amacıyla bölgesini maiyetinden yirmi beş otuz nefere bırakarak geri kalan otuz kırk mevcutlu müfrezeyi bölgesinin dört beş kilometre açığında bulunan ve bütün şehre hakim olan ve Fransızlar'a yirmi yirmi beş km.lik geniş bir daire bahşettiren ve tek dayanakları bulunan ve önemli bir Fransız birliğince korunup savunulan Külâflı tepesi namıyla bilinen yüksek tepeye bizzat yaptığı gece baskını üzerine Fransızlar'a bir kaç ölü ve yaralı verdirmiş ve başlarında kumandanları bulunduğu halde onbeş esir ve bütün silahlar, cephane ve bir otomatik tüfek bırakarak çekilmelerini sağlamış, kendini Urfa halkına pek fedakâr ve kahraman bir genç olarak tanıtmıştır. Başarının en önemli ve dikkate değer yanı Külâflı tepesinin alınmasından dolayı tepeden Dergezenli mahallesine kadar dört beş km.lik bir hat üzeride mevcut bütün Fransız ileri karakollarının geriye çekilmesiyle yirmi yirmi beş km.lik bir alana sıkıştırılmalarıdır. Evvelce Fransızlar'ı her taraftan kuşatma imkânı yokken bu başarı üzerine tam anlamıyla sıkı bir çember içine alınmalarına imkân doğmuştur. Bunun içindir ki bu başarı bir harikadır. (11 Teşrinievvel 1341 tarihli inha yazısından: Yeni Urfa Gazetesi 11.4.1957) Ali Saip, s.134. Karşılaştırın: A. Sözeri için Ali Saip Bey'in inha yazısı. Akalın,Ş.Urfa Tarihinden Bir Belge. Harran. Sayı 29,sf.7-8

- Bir Fransız yazarı olayı şöyle anlatıyor : "17/18 gecesi, düşmanın kitle halinde yaptığı taarruzlarla geçti. Türkler, ekseriya süngülerle hücum ediyorlar, karlar içine gömülmüş ileri karakollarımızı kuşatmaya çalışıyorlardı. Bir ara, Türklerin tarafına geçen Cezayirli bir çavuş kendi postasının makineli tüfeğini de beraberinde götürmek istemiş, fakat başaramayacağını anlayarak tüfeğini tahrip etmişti. Kıymetli silahından mahrum kalmasına rağmen karakolumuz düşmanla göğüs göğüse çarpışmış ve sabaha kadar kendine küçük bir gedik bulup buradan sıyrılmaya çalıştığı bir sırada Müslüman mezarlığı içindeki bir türbenin gerisine saklanmış olan Türk makineli tüfeğinin yoğun ateşi altında kalarak mahvolmuştu. Sağ kalanlardan onyedisi de esir edilip zincire vurulmuştu. Türkler, bunların vücutlarının çeşitli yerlerine garip garip şekiller çizerek dağladıktan sonra köle diye satmışlardı. Bir taraftan kar, diğer taraftan müthiş soğuk çalışmamıza engel oluyordu. Savunmamızı daha iyi hale getirmek için yeni yeni hendekler kazıyor, siperler arasında irtibatı sağlamak için gizli galeriler vücuda getiriyorduk. Karın kalınlığı yarım metreyi bulmuştu. Askerlerimizden çoğunun ayakları soğuktan donmuştu. Siperler içinde yaktığımız birkaç odun parçasında ellerimizi ısıtırken uzaktan türkü sesleri geliyordu. Bazen türkülerin arasına kadınların kopardığı feryatlar (lü lü lü'ler) de karışıyordu.[340]

- Teğmen Weeden'in günlüğünden: Şimdiye kadarki en kötü günü ve geceyi yaşadık. Şu anda saat sadece 9.30 ve uyanalı sanki yıllar olmuş gibi. Dün gece binamızın arkasında Fransız siperlerinin bulunduğu tepede şiddetli ateş edildiğini duyduk. Sadece bekledik ve seyrettik. Belirsizlik korkunç. Dün akşam hava karardığından beri sınırdaydık. Bu sabah dışarıyı görebildiğimizde, küçük Fransız kıtalarının binamıza doğru geldiklerini fark ettik. Şehrin üzerinde ateş kontrolu için en önemli yükseklikteki tepeyi kaybetmişlerdi. Evin önündeki arazide dört asker vurulmuştu, üçü halen karın üstünde yatıyordu, diğeri sürünerek kendini güvene almıştı. Yirmi beş Fransız askeri Amerikalıları koruma için yanımıza gönderilmişti. Kar çok kuvvetli yağdığından 50 metreden ötesini göremiyorduk. Devriyeye çıktıklarında kendilerini kamufle etmeleri için çarşaf verdik.[341]

[340]Paul du Véou, sf.239- 240.

[341]Teğmen Weeden C, "*Urfa'nın 62 gün süren kuşatması*".

- Miss Holmes'dan Mutasarrıf Ali Rıza Bey'e:

  "Türkiye İtilâf'a teslim oldu. Mütareke teklif edildi ve şartları General Allenby tarafından konuldu. Unutulmamalıdır ki iş bu mütareke şartlarını ihlâl eden herhangi bir teşebbüs ve hareket tekrar General Allenby kuvvetlerini bu taraflara sevke mecbur edecektir. Ve buradaki Fransız kuvvetinin dahi General Allenby kuvveti olduğu unutulmamalıdır. Türkiye akıllı ve uslu hareket edecek olursa bütününü kaybetmeyecektir. Mütareke şartları hala cari iken Fransız işgal kuvvetine karşı harb etmek Barış Konferansı'nda İtilâf Devletleri tarafından Türkiye'ye karşı daha ağır şartların konulmasına sebebiyet verecektir. Amerika Fransa'nın müttefikidir ve Almanya'yı mağlup etmek için kendi öz evladından milyonlarcasını Fransız'ın imdadına gönderdi. Ben de bir Amerikalı olduğum için Fransızlar'a hiçbir suretle teklif yapamam."[342]

18 Şubat 1920

- XIII. Kolordu Kumandanlığı'nın raporundan : "Devamlı olarak kar yağıyor. Sevkiyat yapılamıyor. Karacadağ civarındaki yollar kapanmıştır.Devamlı kar dolayısıyla bağlantı kurulamıyor. Urfa'dan haber alınamıyor. Urfa telgraf hattı da onarılamamıştır."[343]

- Harbiye Nezaretinden XIII. Kolordu Kumandanlığına:

  "Urfa'da Fransız kuvvetleri varken tarafımızdan asker sevki uygun değildir. Fakat durumu takip ederek herhangi bir sebeple Fransız kuvvetlerini tahliye eder etmez evvelce verilmiş talimat dairesinde asayişi sağlamak maksadıyla gecikilmeksizin askerî kuvvet sevkini, Osmanlı egemenlik ve yönetiminin korunmasına çalışılarak hiçbir suretle Arap kuvvetlerinin işgaline meydan verilmemesini rica ederim."[344]

- Mutasarrıf Ali Rıza Bey'den Miss Holmes'a :

  "Size kişisel düşüncelerimi açıklamama müsaade ediniz. Benim isteğim Urfa'nın barış içinde olmasıdır. Şehri politik akımların zehirleyici oklarından koruyabilirsem görevimi başarmış olacağım. Bu hedefe ulaşmak için bakalım Fransız işgal kuvvetleri ile Kuvâyı Milliye

[342] Akalın, 1997, sf.44-45
[343] Saral,sf.232.
[344] ATASED:178, K.43, A:173 , F: 60-61; Akalın 1997, sf.49.

arasında bir barış yolu bulabilir miyiz? Bunu gerçekleştirmenin üç yolu var kanaatimce :

1. Fransız kuvvetlerinin Urfa'yı terk etmesi için anlaşmaya varmak.
2. Milli güçlerin dağıtılması.
3. Fransız kuvvetlerini uzaklaştırmak ve yönetimi milliyetçilere bırakmak.

İlk iki varsayımı birlikte değerlendirelim :

Kuvâyı Milliye hareketi gerek Türk gerek Fransız hükümetlerinin niyetlerine karşıdır. Bu nedenle milliyetçiler İstanbul'daki Türk hükümetinden korkarak Fransızlar'la anlaşmaya kalkışamazlar.

Diğer taraftan Kuvâyı Milliye'yi kuran ve başında bulunan şahıslar böyle bir anlaşmayı kabul edemezler. Çünkü haklarını savunduklarını öne sürerek silaha sarılmışlardır. Ben dahi böyle bir düşünce belirtsem bana hain gözüyle bakarlar.

Şehrin Fransızlar tarafına bırakılması halinde, onların da burada bir kumandanları ve valileri var, eğer bu iki görevli buradaki koşulları değerlendirip şehri boşaltmaya karar verirlerse, kendi hükümetleri onları bu işten sorumlu tutamayacaktır. Eğer derinlemesine düşünürlerse göreceklerdir ki insanlığa hizmet etmiş olacaklar ve aynı zamanda şehrimizden çıkmakla ülkelerine hizmet etmiş olacaklar.

Eğer Fransız işgali gerçekten Barış Konferansı'nın kararı idiyse, bu kuvvetler gidip daha büyük bir güçle dönebilirler. Sorunları çözecek toplarla ve makineli tüfeklerle bunlar problem çözeceklerdir.

Fakat eğer Fransız işgali Barış Konferansı'nın kararları arasında yoksa, Fransız kumandanı dün aldığı dersin açıkça gösterdiği gibi (önemli bir mevkiin kaybedilmesi, ayrıca milliyetçilerin ele geçirdiği 17 esir ve 3 makineli tüfek) elindeki kuvvetlerle ayaklanmış olan bir millete karşı koyamayacaktır ve kan akmasını devam ettirmenin insanca olmadığını itiraf edecektir, bunun günahını taşıyacaktır.

Siz de bu konular hakkında etraflıca düşünürseniz, hangi bakış açısından olursa olsun göreceksiniz ki hem Fransızlar'ın hem de Türkler'in çıkarları için Fransız işgal birliklerinin geri çekilmesi gereklidir, en azından kısa bir süre için. Sizden ricam bu konuyu

düşünmeniz ve bu görevi başarmanızdır, böylece insanlığa büyük bir hizmet yapmış olacaksınız."[345]

19 Şubat 1920

- XIII. Kolordu Kumandanı A. Cevdet Bey'den 20. Kolordu Kumandanlığına:

  "Urfa meselesinin hava durumunun da etkisiyle Maraş olayı gibi uzamaya ve büyümeye müsait olduğu anlaşılmaktadır."[346]

20 Şubat 1920

- Külâflı tepesinin zaptıyla birlikte etraftan milli kuvvetlere katılanların sayıları arttı.Ancak bu kez kuvvetlerin iaşesi sorunu ortaya çıktı.[347]

21 Şubat 1920

- Mustafa Kemal Paşa'dan alınan bir telgrafda, Urfa Amerikan binasında bulunan Ermeni yetimlerine bir misafir gibi bakılması ve koruması istendi.[348]

- Ermeniler'le Fransızlar'ın haberleşme noktası olan Bediüzzaman Karakolu'nun zaptı için Bucak aşireti kuvvetlerinden Ramazan Ağa oğlu Mehmet Ağa ile İzollu Aşiret Reisi Bozan Bey kuvvetlerinden bir kısım kuvvet ayrılarak Bozan Bey kumandasına verildi. Milli kuvvetler karakolu işgal ederek haberleşmeyi kesti.[349]

- İşgal olayını İzollu aşiret reisi Bozan Bey bize şöyle anlattı:

  "... Bizim yanımızda bir çocuk vardı. O çocuğu götürdüm. Dediler bu çocuk belki iş görmez. Yani, içinde düşman var mı yok mu? Urfalılar dedi vardır, ben dedim yoktur. Çocuğu götürdüm, karakolun arkasına. Dedim, ula git hele bak, kimse var mı yok mu? Dedi, emmi ben gidemem korkaram. Dedim, ula ne var? Dedi, belki düşman var. Düşman varsa oğul, ben seni kaçırtırım. Dedi, valla ben gidemem.

  Ben keşfindeyim. Hooo, baktım çocuktan hayır yok, ben gittim. Gittimki bir ataş var içerde, kimse yok. Lâkin nöbetçi falan yok. Eee, bu defa ben çocuğu orda bırakırım, çocuk durmaz ki ben kuvvet

[345] Akalın 1997,sf.47-48.

[346] ATASE D: 1336/13-6, K:24,F:23;Akalın 1997, sf.51.

[347] Akgün 7.3.1952.

[348] Akgün8.3.1952;Ali Saip,sf.137

[349] Fırat 1944, sf.47; Ali Saip, sf.140.

isteyeyim. Yani yerleşeyim. Telefon da yok. Neyse, bu yana o yana çocuğa dedim, ben durmam tez gelirim sen burada bekle. Ben gittim bir adam buldum. Hani bir çukur yerdir a, şosede. Dedim, yahu git bizim ağamıza söyle kırk elli kişi gelsin. Baktım elli kişi İzollar, telefonla geldiler. Eee, nasıl çalışacak telefon? Telefon çalışmaz nasıl edersek çalışmadı. Bilmezlera, hamdırlar. En nihayet, ben gönderdim oraya, iki günlük ekmek, iki günlük su, depo yaptım orda. Ne olur, ne olmaz diye. Dört gün dört gece orada bekledik. Saf'lı Arusoğlu Bekir Ağa geldi, bizi değiştirdi. O adam geldi yerimize girdi. Dedim, siz hamsınız, tayyare mayyare gelirse dışarı çıkmayın. Ne varsa içeride yapın. Ben, yüz çuval götürdüm. Telis çuvalı var a, orayı kazdım, diplerini kum doldurdum, hepsini bir kat tahkimat yaptık, korkmayın ben gönderir sizi değiştiririm. Ha, şey oldu. Her akşam bir adam geldi artık."[350]

- Karakolun alınmasından sonra, Hızmalı köprüsünde bırakılan beş nefer düşmanın karakola doğru geldiğini Bozan Bey'e haber verdiler. Bozan Bey, adamlara gelen kuvvetin istikametlerini geçtikten sonra verilecek işaret üzerine ateş açmalarını söyledi.Karakola kırk elli metre gelinceye kadar yürümelerini izledikten sonra ateş emrini verdi. İki ateş arasında kalan düşman kurşun fırtınasından sersemleyerek kaçtılar. Bulundukları yere vardıkları zaman on kişi ölü verdikleri görüldü.Bozan Bey, tahkimatla ilgili eksiklerini tamamladı, raporunu yazdı. Çatışmada milli kuvvetlerden Bedir oğlu Osman, Hasan oğlu Halil,Ömer oğlu Ahmet şehit düşmüşlerdi.[351]

- Miss Holmes'dan Urfa Mutasarrıfı Ali Rıza Bey'e :

  "Dün akşam millî kuvvetler tarafından üç defa yetimhane üzerine,en çok benim yattığım oda üzerine ateş edildi. Amerikan hükümetinin Dış işleri yönetim sekreteri benim en yakın dostumdur. Bu adam sizin beni ve Miss Loy'u öldürmeye teşebbüs ettiğinizi çabucak haber alacaktır. Bu defa Amerikan başbakanından hükümetinize protestodan daha fazla bir şey gelecektir."[352]

22 Şubat 1920

- Urfa Mutasarrıfı Ali Rıza Bey'den Miss Holmes'a:

  "İstenilmeyen olayların görülmemesi için Fransızlar'ın işgal etiği

[350] İzollu Bozan Ağayla 13.2.1978 günü Poro Köyünde yapılan görüşme.
[351] Fırat 1944, sf.49-50.
[352] Akalın,1997, sf.50

yerlere komşu Külâflı tepesindeki bina ve çadırlarda Amerikalı kimselerin kalmaması ve Dr. Vischer'in Hastanesinin de Ermeni mahallesine getirilmesi ve bu kurumlarda bulunan Fransız muhafızlarına silah attırılmaması gerekir."[353]

- Kuvâyı Milliye İstihbarat Heyeti Raporu:

  "..Siverek'ten firar eden iki top ve mitralyözle beraber bir millî kıtanın Urfa'ya 7 saat mesafede Yedikuyu nam mevkiye vardığı haber alındı. Urfa'dan yeterli miktarda hayvanlar bir kuvvet karşılamaya gönderildi. Bu akşam, yarın sabah varması bekleniyor."[354]

- 13. Kolordu'dan Harbiye Nezaretine:

  İngilizlerin hükümet işlerine müdahale etmedikleri için onlara karşı ayaklanma olmadığı, Fransızların aksi yöndeki davranışları nedeniyle halkın ayaklandığı..[355]

- Teğmen Weeden'in günlüğünden: (Ermeni yetimhanesinde) Şu anda yeterince yiyeceğimiz var. Fransızların da bir süre daha yetecek stokları var. Evde otuzu asker, elli kişiyiz. Oldukça büyük bir asker sofrası… Türklerin ateşine yakalanmadan dışarıya çıkamıyoruz.[356]

23 Şubat 1920

- "Kış bastırdı, kar fırtınası başladı. Kazalarla haberleşme kesildi. Hayvanlarla bile posta götürüp getirme imkânı kalmadı. Otuz öküzden sekiz tane kaldı, sebzemiz yok."[357]

- Fransızlar erzak sıkıntısı çekmeye başladılar. Fransız subayına göre: "Askerlerde tütün varsa da sigara kâğıdı kalmamıştır. Şarabın rengini bile unutmuştuk. Daima gelecek imdat kuvvetini bekliyoruz."[358]

24 Şubat 1920

- Fransızlar'a bir teslim teklifi daha yapıldı, ancak red cevabı alındı.[359]

---

[353]Akalın,1997, sf.52

[354]Açanal, sf. 146-147.

[355]BOA HR SYS 2544-13/10

[356]Teğmen Weeden C, "*Urfa'nın 62 gün süren kuşatması*".

[357]Akgün,11.3.1952.

[358]Paul du Véou sf.240; Ali Saip, sf.37.

[359]Ali Saip, sf.239.

- Fransız mevkilerinin kuzeyinde bulunan Gazino ve Keşişin Bağı noktalarına Kuvâyı Milliye'den Badıllı efradı hücum ederek düşmanı çekilmeye mecbur etmişlerdir. Bu çatışmada bir şehit ve iki yaralımız vardır.[360]

- Siverek Müdafaayı Hukuk Cemiyeti Başkanı Cudi Paşa'dan Heyeti Temsiliye'ye :

  "..En çok top cephanesiyle Osmanlı mavzer cephanesine ihtiyaç vardır. Şimdiye kadar yalnız Siverek'ten verilen ve Siverek Kuvayı Milliye'si tarafından alınan 10 sandık mavzer cephanesinden başka cephane gelmemiştir."[361]

- Miss Holmes'dan Urfa Mutasarrıfı Ali Rıza Bey'e:

  "Yüksek aracılığınızla bir takım yiyecek elde etmek acaba mümkün müdür? Zorunlu ihtiyacım şimdi 100 kile buğday, 2 kile nohut ve mercimek, bir kantar tuzdan ibarettir. Bu şeyleri teminin benim için mümkün olup olmadığını lütfen bana bildirirmisiniz? Eğer hamallar ve hayvanlarla çarşıdan taşımaya izin verirseniz odunu Erzurumlu Antranik denilen adamdan alırım.."[362]

- Kuvayı Milliye'nin bazı mahallere yerleşmiş bulunan fransız askerlerini sıkıştırdığı haber alındığından benzeri hareketlerin engellenmesine dair özel kalemden Urfa mutasarrıflığına çekilen telgraf [363]

26 Şubat 1920

- Fransızlar'ın bulundukları müstahkem mevkilerde nasıl çıkarılacakları tartışılırken o binalara giden suyun yolunun değiştirilmesi ve susuzluktan teslime mecbur edilmeleri kararlaştırıldı.Ancak havaların karlı ve yağışlı geçmesi nedeniyle su temininin mümkün olması planın başarısını şüpheli kılıyordu.[364]

- Dr. Vischer'in hatıratından:

  "Bizim hastanemiz, suyu yakından geçen kısmen açık kısmen kapalı su kanalından almakta. Bu iş için hastanede bir kişi görevlendirilmişti. Onun işi, hastanenin günlük ihtiyacı olan suyu bu kanaldan teneke

[360] Açanal, sf.150.
[361] Akalın 1997 sf.54
[362] Akalın 1997 sf.55
[363] BOA. DH.ŞFR. 107/130 1338 C 05 -25.02.1920
[364] Akgün,13.3.1952

kovalarla taşımaktı. 4 yerde bu suyolu üzerinden şehre geçit veriliyordu ve buralara köprü kurulmuştu. Yalnız bir suyolu özeldi. Ve iki zengin Türk'ün evine gitmekteydi.

Akşama doğru saat 4.00'te kanallara su veriliyordu. Herkes çabucak önceden hazır bulundurdukları kaplara su dolduruyordu, sonra hemen kanallar tekrar kuruyordu. Özel şahıslara ait kanallarda ise henüz su vardı. Ama onunda yakında kesileceğini tahmin ediyorduk. Bizler ve Fransızlar suyu nasıl temin edecektik. Türkler'e ait olan 2 evden birinde büyük bir depo vardı. Bir müddet idare ederdi. Ama uzun zaman su veremezdi."

- "Kumandanlık binasının yanından geçen ve içme suyunu sağlayan küçük derenin yatağını değiştirmek suretiyle Türkler bizi bu hayati ihtiyaçtan mahrum bıraktılar. İmdadımıza koşan İsviçreli Dr. Vischer, civarda bir avlunun içerisinde üzerinde değirmen taşı bulunan bir kuyunun varlığını bildirdi. Askerlerimiz uzun aramalardan sonra doktorun söz ettiği kuyuyu buldular. Kuyudaki suyun derinliği on metre idi. Su sıkıntısı ortadan kalkınca moralimiz bir dereceye kadar yükselmiş oldu, buna karşılık Türklerin top ve makineli tüfekleri susmak bilmiyordu."[365]

- Fransız subayının notlarından: "Türkler şimdiye kadar teslim olmamız için şu yollara başvurdular: Aralıksız teslim atışı, top atışı, her taraftan hücum tehdidi, Fransız mevzilerini ve binalarını yakmak tehdidi, erzak getirecek yolları kesmek, yeni aşiretlerin gelmesi, susuzluk, bizi bunaltmak. Bizi defetmek için daha kim bilir neler yapacaklar?"[366]

- Ayın onbeşinde Frére Ange'ın mektubunu getiren kurye, ikinci mektubu getirdi: "Kürtler kuşatmadan bir sonuç alamadılar ve kar fırtınasının başlaması üzerine yarıdan fazlası köylerine döndüler.Ancak, bu haber ihtiyatla kabul edilmelidir. Zira geriye dönen Kürtler, burada işe yaramaz hale gelen topların yerine bir başkasını Diyarbakır'dan alıp Urfa'ya getirmek için dönmüş olabilirler. Bununla birlikte düşmanın burada kalan kuvveti kuşatmayı sürdürmeye yeterlidir. Yüksek makamların ilgisizliği yüzünden durum hala vahimliğini korumaktadır."[367]

[365]Paul du Véou,sf.240.;Ali Saip,sf.151; Emiroğlu, *Kurtuluş Savaşı Hatırası*

[366]Ali Saip, sf.151-152.

[367]Paul du Véou, sf.227.

- Mutasarrıf Ali Rıza Bey'den Miss Holmes'a:

  "Fransız karargâhıyla Telfutur arasındaki Bediüzzaman Karakolu'nun Kuvâyı Milliyece ele geçirilmesinden sonra aradaki bağlantı kesilmiş olmasına rağmen Telfutur'daki Fransızlar'ın teslim olmak ya da karargâh tarafına geçmek talebinde bulunmaları bir yana ateşe şiddetle devam etmeleri bir kısım Ermeni'nin Telfutur'daki Fransızlar'a yiyecek, içecek, cephane yardımında bulunduklarını gösteriyor. Bu nedenle Ermeniler'in fakir Urfa Ermenisi sinesinde açılmış bulunan Telfutur yarasını temizlemeleri gerekir. Ermeni yetimlerine gerekli olduğu bildirilen erzak ve malzemenin, yetimler o mahalleden çıkarılmadıkça verilmeyeceği..."[368]

- Ali Saip Bey, Namık imzasıyla gönderdiği yazıyla daha iyi korunacağı gerekçesiyle Miss Holmes'dan yetimhanenin Süryani mahallesine taşınmasını tekrar istedi. Miss Holmes cevabında bunun imkânsız olduğunu belirterek "Amerikan hükümeti adına Urfa'daki tüm Amerikalılar'ın yaşamının, mal ve mülklerinin korunmasını talep ederim, bunu reddedecek olursanız sonucunun ne kadar kötü olacağını düşünmenizi isterim" dedi.[369]

27 Şubat 1920

- Fransızlar'ın Ermeniler'le bağlantıları kesilememişti. Haberleşme, güvercinler ve başka araçlarla sürdürülüyordu. Oysa,Kuvâyı Milliye, Ermenilere ateş etmemek için emir almıştı.[370]

- Halvetiye Karakolu'nda yapılan toplantıda Ermeni kilisesine Türk bayrağı çekilmesi ve Ermenilerden hatırı sayılır birkaç kişiyle görüşülmesi kararlaştırıldı.Yapılan teklif, "Biz tarafsız kalmak istiyoruz" "silahlı tarafsızlığımızı koruyacağız" diye reddedildi.[371] Fransızlar'a destek ve yardımda bulundukları için Ermeni mahallesi tecrit edildi. Ve dışarıdan yiyecek sokulması yasaklandı.[372]

28 Şubat 1920

- Düşman karargâhına ikiyüz metredeki 'Karalök'ün Bağı'na bir hücum planladı.Şehirden verilen bir işaret üzerine hücum başladı. Çeteler, yandan Amerikan binasından açılan ateşle gafil avlandılar.Çünkü

[368]Akalın 1997,sf.56-57
[369]Ali Saip,sf.151
[370]Akgün,13.3.1952.
[371]Akgün,13.3.1952;Ali Saip,sf.152.
[372]Ali Saip, sf.151-152.

buraya yetimleri korumak için sığınan Fransızlar savaşa katılmayacaklarını vaad etmişlerdi. Fransızlar'ın çektiği beyaz bayrağı gören çeteler, açığa çıkıp ilerleyince son derece şiddetli bir ateşe maruz kaldılar. Ve şaşırıp dağıldılar.

Bu sırada Arif adlı bir mücahit, ölümü göze alarak mazgal deliğinden ölüm saçan otomatiğin namlusunu yakaladı ve bütün gücüyle çekmeye başladı. Dehşete düşen düşman neferi makineliyi bırakıp kaçtı. Ne yazık ki mazgal deliği dar olduğundan otomatik çıkmadı. Bunu gören bir Fransız, yukarıdan attığı bir kurşunla mücahidi yere serdi. Rastgeldizâde Hacı Ahmet, Mamıké şehit oldular. Mestçizâde Ahmet, Kemancızâde Fuat, Fesadı Hacı Ali ile adları bilinmeyen birçok mücahit yaralandılar.[373]

- Mücahitlerden Reşit Rastgeldi anlatıyor: "Karalök'ün Bağı kuşatılırken bir cebel topu Külâflı tepesinden ateş edecek, Mestçi Ahmet de makineli tüfek ekibiyle harekete katılacaktı. Tanyeri ağarmaya başlamış, hücum saati gelmişti. Rastgeldi Hacı Ahmet, sabah namazını karın üzerinde kıldıktan ve *delaili hayrat*'ını okuduktan sonra gün doğarken hücuma geçilmişti. Fransızlar bu yıldırım gibi baskından şaşkına dönmüşlerdi. Beyaz mendil sallayarak teslim olmaya karar vermiş olan binadakilere doğru ilerleyen mücahitlere Kızılhaç bayrağı çekilmiş olan Ermeni yetimhanesinden yan ateşi açıldı. Kemancızâde Fuat ile Mestçi Ahmet yaralandılar. Rastgeldi Hacı Ahmet, Mamıkî ve Teyfur şehit oldular. Ölenlerin cesetlerini gece uzun urganların ucuna çengel takıp elbiselerine iliştirmek suretiyle çekmek mümkün oldu."[374]

- Fransız subayının notlarından: "Sabah güneş doğmadan evvel Türkler bizi yataklarımızdan fırlatırcasına kaldıran top sesleriyle uyandırdılar. Bizim ileri karakol mevzilerimizden birine hücum ettiler. Mevzi, altı Fransız ve altı Cezayirli tarafından savunuluyordu. Çoğunluk Türklerde olmakla birlikte geriye çekilmeye mecbur oldular. Yaralılar dışında harp meydanında kırk kadar ölü kaldı. Bizim zayiatımız bir ölü ve dört yaralıydı. Hücum dört saat devam etmişti. Talihimizden küçük mevzi iyi savunulmuştu. Yoksa kımıldamaya bile vakit kalmadan faka düşecektik."[375]

- Teğmen Weeden'in günlüğünden: Hayatımın en mutlu günlerinden biri. Ateş sesleriyle sabah 5 civarında uyandık ve top ateşin farkına

[373] Akgün, 16.3.1952.

[374] Reşit Rastgeldi-Röportaj *Reşit Rastgeldi ile 15.3.1978 tarihli görüşme*.

[375] Ali Saip,sf.154.

varmamız fazla sürmedi. Türklerin Fransız karargâhını topa tuttuğunu gördük, gülleler ardı ardına binaların arasına düşüyordu. Daha sonra hedef değiştirdiler ve bize 200 metre kadar mesafedeki, su aldığımız kuyunun bulunduğu karakolu topla dövmeye başladılar. Yaklaşık bir saat süren bombalama bütün Fransız askerlerinin öldüğü izlenimini yaratınca saldırıya geçtiler. Ne var ki Fransızlar karakolun bodrumunda saklanmıştı ve Türklerle Kürtler saldırdığında karşılık vermeye hazırlardı. Biz de makinalı tüfekle çapraz ateş açtık. Düşman 10 kişilik küçük gruplarla ilerlemeye başladı ama fazla gidemedi, sadece bir grup binanın duvarına ulaştı ve bu noktada içerden açılan Fransız ateşinden etkilenmiyorlardı. Fakat bizim açtığımız ateşle daha ileri gidemeden hepsi öldü. Bir buçuk saat boyunca tekrar tekrar saldırdıktan sonra geri çekildiler ve biz de rahatladık. Hepimiz oturmuş bir parça ekmek koparır ve kahve içerken aniden bir Fransız bağırdı, "Fransız uçağı"!.

Çatıya ve pencerelere koştuk. Gerçekten bir Fransız uçağı şehrin 300mt kadar üzerinde daireler çiziyordu. Hepimiz çok sevindik. On dakika uçtuktan sonra uzaklaştı. Türklerin korktukları bir şey varsa o da uçaktı. Tabancalarıyla dahi uçağa ateş açıp tarlalara doğru her yöne kaçışmışlardı. Çoğunu tek tek vurduk. Öğleden hemen sonra binamıza top ateşi başladı, hepimiz bodruma sığındık. Bir top mermisi içeri düştü, patladı ve son noktası banyo küveti oldu. Diğer mermiler sağlam çatımızın parçalarını uçurdu. Uçaktan Fransızlara atılan kağıtlardaki mesajda "Bon courage. Les mauvais joures touchent a leur fin. Vous serez hientot renforces et ravitailles." yazıyordu. Bu cesaretlendirmeyle hepimiz daha iyi hissettik.[376]

- Hücuma katılmış ve yaralanmış olan mücahitlerden Ahmet Mestçi anlatıyor :

"28 Şubat 1920, şehirde kar diz boyu. Vazife aldık. Elli mücahit arkadaşla Fransız mevzilerinden Karalök'ün Bağı'na hücum edip, bu müstahkem mevkii işgal edeceğiz. Dabakhane kahvesinde toplandık, silahlarımızı cephanemizi gözden geçirdik, gece yarısı hareket edeceğiz. Programa göre biz 25 mücahit arkadaşla hücum edince diğer 25 arkadaş bizi koruyacaklar. 50 kişilik kuvvet Eyyubiye mahallesinden ve Dabakhane Mahallesindendi Çetede ben varım, Hacı Ahmet Rastgeldi var, Sultantepeli Muhacir Arif var, Eyyubiye mahallesinden Mamıkî, Kaleboynu mahallesinden Teyfur, Dabbak

[376] Teğmen Weeden C, "*Urfa'nın 62 gün süren kuşatması*".

Mami, Dabbak Hacı Osman, Dabbak Yahya, Hamamcı İmam Ali, Kemancızâde Fuat ve ismini hatırlayamadığım kahramanlar var.

Karargaha girmek için biz geceleyin karanlıkta sine sine gizli gizli en çok mezarlıklardan geçtik karargahlarının arkasına girdik, arkasından yukarıya çıktık. Biraz eğriydi, yukarıya çıktık, Kazasız belasız Karalök'ün Bağı'nın hududuna geldik, baktık ki, 3 tane Arap nöbetçi var, tepede damda Yirmi beş arkadaşla binayı sardık. Fransızlar şiddetli bir ateş açtılar. Karşılık verdik ve içeri beş-altı bomba fırlattık. Fransız askerleri arasındaki Müslüman Cezayirli ve zannedersem Senegalliler vardı. İçerden Arapça "Eni Müslim, dahilek, dahilek!" sesleri geldi. Bu, teslim oluyoruz manasındaydı, ancak binanın demir olan kapısının arakasına yığınla taş yığmışlardı ve kapıyı açmanın imkânı yoktu. Biz binaya yaklaştık, mazgal deliklerini terk ettikleri için biz yararlanmaya başladık.

Bağın kuzeyinde dokuz yüz Ermeni çocuğun barındığı Miss Holmes idaresinde dokuz rahibenin bulunduğu Ermeni Yetimhanesinde beyaz bayrak asılı bulunuyordu. Bu çocukların iaşesi Kuvâyı Milliye tarafından karşılanırdı. Biz Fransızlar'la yaklaşmışken bu binada bulunan Fransız askerlerinin yan ateşine tutulduk. Sağımda Hacı Ahmet Rastgeldi [377] solumda Eyyubiye Mahallesinden Mamıki ve Mustafa derhal şehit oldular. Ben sol koltuk altımdan yaralandım, Kemancızâde Fuat, Kalaboynu mahallesinden Teyfur ve Sultantepe köyünden Muhacir Arif, Seyit Mehmet, Hüseyin adlı mücahitler yaralandık. Şehit ve yaralılarımızı gece vakti kurtardık. Düşman fazla zayiat verdikleri için ertesi gün kendiliğinden bağ evine tahliye etmişlerdi.''[378]

- Hücuma katılan mücahitlerden Arif Yazgan anlatıyor :

[377]Rastgeldizade Hacı Ahmet Efendi'nin Kıratoğlu Emin tarafından yazılan mezar kitâbesi: "Fi-sebilillah şehid-i seyf-i a'dayım bugün / Defnedin bu cismimi ey dostlar al kan ile / Ayet-i 'lâ tahsebenna' çün benim şanımdadır / Kurtaram yetmiş bin ehl-i fıskı ol burhanla / Bu tarik içre Hüseyin İbni Ali'dir rehberim / Ruhu terkettim rıza-yı Hakkı buldum canla / Medfenim 'cennat ü adnın tahtihe'l-enharolup / Müjdelendim ayet-i 'zü'l-as fi ve'r-reyhan' ile / Hamse-i âl-i aba geldi Emin tarihime / Cennet-i didara yetdim rahmeti rahman ile." Yine Kıratoğlu Emin'in Rastgeldizade Ahmet Efendi'nin şehadetyle ilgili başka bir şiiri:
Tarih-i Şehadet-i Hacı Ahmed der Müsademe-i Fransız: (Fa'ilâtün / Fa'ilâtün / Fâ'ilün) Bu fedayi din yolunda verdi can / Hayy ü bâki kıldı anı lutf-ı Rab / Şafi'i olsun Hüseyn-i Kerbelâ / Görmesin 'ukbada bir renc ü ta'ab / Server-i Mazlum heftad ü hezar / Olsa çok mu böyle bir 'ali-neseb / Geldi tarihi iki mısra' Emin / Nura gark etdi anı eltaf-ı Rab / Harb-i a'dada şehid olmuş görün / Rastgeldi-zade Hac Ahmed bu şeb - 1920. (Karakaş, sf.170; Dörtbudak; sf.212-213)

[378]Ahmet Mestçi-Röportaj; Yeni Urfa 11.4.1963, Yeni Urfa 11.4.1956 Ahmet Mestçi'yle 20.3.1978 tarihli görüşme

"Çete bölük kumandanı olan merhum Nuri amcam[379] taarruz planını haber verdi. Ben de amcamın bölüğündeki mücahitlerle birlikte gönüllü çetelerin toplantı yeri olan Halvetiye karakoluna gittik, karakol gönüllü çetelerle dolu idi.

Gece yarısından sonra Külâflı tepesine tırmandık. Tepedeki Fransız siperleri boştu. Düşman tepenin güneyindeki Karalök binasına çekilmiş ve müdafaa vaziyeti almıştı. Yerde diz boyu kar vardı. Top tepede düşmana hâkim bir mevkide mevzie girmişti. Gün ışıyınca top atışının başlayacağı ve top ateşinin himayesinde Karalök bağ ve ağılına doğru hücum edeceğimiz kumandan tarafından bildirildi.

Gerçekten gün doğmadan top atışları başladı. Ve çete bölüğü olarak hücuma geçtik. Karalök binasını zapt ederek orada mevzilenen düşman askerlerini esir almak üzere idik ki birden sağdaki Amerikan Yetim Yurdundan üzerimize ateş açıldı. Ateş edenler Amerikan Yetimhanesine sözde o binayı korumak maksadıyla yerleşen Fransız askerleri idi. Kızılhaç bayrağı çekili bulunan bu binadan üzerimize kalleşçe açılan ateş yüzünden iki mücahidimiz şehit oldular, bir de yaralımız vardı. Şehitlerimiz Rastgeldizâde Hacı Ahmet ve Arabacı Salih[380] idiler. Allah onlara rahmet ve mağfiret etsin. Yaralanan mücahit ise Kemancı Fuat idi."[381]

- Şehir üzerine tur atan bir Fransız uçağı Fransız karargâhına doğru süzüldü. Hiçbir tarafa yaklaşmadan birkaç tur atıp gitti.[382] Fransızlar bu uçağın kendilerine haber getirdiğini öğrenince sevinçten deliye döndüler. Herkes, hatta kumandanlar bile sazan balığı gibi sıçrıyor ve sevinç gösterilerinde bulunuyorlardı.[383]
  Fransız uçağından atılan kağıttan şu yazıyordu: ''Istıraplı günlerinizin sona ermesi yakındır. İmdat ve iaşeniz yola çıkarıldı General Dufieux"[384]

- Bu olay, Urfa üzerinde çok kötü etki yaptı.[385]

- Dr. Vischer'in hatıratından: 28 Şubat'ta topçu atışları şiddetlendi.

[379]Yedeksubay Nuri Baba. Onikilerden Komiser Şakir Efendi'nin de kardeşidir.
[380]Burada bir hafıza yanılması var. Ölenler arasında Arabacı Salih yoktur.
[381]Açanal, sf. 92
[382]Akgün, 17.3.1952.
[383]Ali Saip,sf.154.
[384]Paul duVéou, sf.241.
[385]Akgün,17.3.1952.

Özellikle içinde kuyu olan bağ evini hedef almışlardı. Aynı gün iki büyük sevinci de beraber yaşadık. Aniden bir uçak sesi (pır pır sesi) duyuldu ve peşinden de bir uçak göründü. Fransızlar'ın olduğu bölge üzerinde daireler çizdi.

Uçakta Fransız renkleri net olarak görülüyordu. Uçak milliyetçiler tarafından şiddetli ateşe tutuldu. Milliyetçilerin olduğu bölgeye paketler atarak tekrar uzaklaştı. Hastanedeki insanların sevinç ve tezahüratını tarif etmek mümkün değildi. Nihayet yardım geleceği düşüncesi herkeste yerleşti. Yardım gelmeyecekse bile, hiç olmazsa uçakların gelmesi kendilerine moral olacaktı. Ancak, günler geçiyordu ne tekrar bir uçak, ne de bir yardım işareti yoktu. Hiç olmazsa tekrar bir uçak havada görünseydi…"

- Aneze Aşireti Reisi Haçım Bey, tren hattını tahrip ettikten sonra altı yüz kadar silahlı atlıyla Urfa'ya geldi.[386]

29 Şubat 1920

- Halvetiye Karakolunda Kuvâyı Milliye durum değerlendirmesi yaptı.[387]

- Karalök'ün Bağı'ndaki binaya hücum esnasında, binadaki Fransızlar'ın beyaz bayrak asması üzerine ateş etmeyerek kendilerini teslim almaya giden Kuvâyı Milliye'ye Amerika Yetim hanedeki Fransız askerlerinin ateş etmiş olmasından dolayı Fransız kumandanına, İsviçreli Doktor Vischer'e ve Yetimhane Müdiresi Miss Holmes'a, Ali Saip Bey tarafından birer mektup yazıldı.

  Mektuplara verilen cevaplarda, böyle bir şeyin mümkün olmadığı ve yalan olduğu belirtildi.Binbaşı Hauger cevabında, "Gerekli soruşturmayı yaptıracağım. Amerika yetimhanesinin böyle bir şey yapacağına inanmam. Benim Amerika yetimhanesine kuvvet yerleştirmekliğim Amerikalılar'ın Fransızlar'ın müttefiği olması ve onları korumak mecburiyetinde bulunmaklığımdan dolayıdır" dedi.[388]

- Miss Holmes'dan Mutasarrıf Ali Rıza Bey'e : "Fransa Amerika'nın müttefikidir ve Washington hükümeti bu taraflarda bulunan bütün Amerikalılar'ın korunmalarını Fransızlar'a bırakmıştır. Urfa'nın Fransız kumandanı tarafından bir miktar Fransız asker bizim yeni eve muhafız olarak konulmuş ve bu eve düşman tarafından ateş edilmedikçe

[386]Pauldu Véou,sf.241.
[387]Akgün, 18.3.1952.
[388]Ali Saip,sf. 155.

kendilerinin de ateş etmemeleri emredilmiştir. Sizin ateşiniz üzerine ateş etmişlerdir. Erzak meselesine gelince, bana erzak satmayı reddetmekle beni tekdir yahut ızrar edemezsiniz.

Biz Amerikalılar erzakımızı Amerika'dan getirtiriz. Bizde çok var. Siz Urfa memurları Cemal Paşa'dan az mı insaniyetkâr oldunuz? Siz ve müftü ve şehrin diğer eşrafı beni ve yetimleri kayıracağınızı İngiliz kumandanı Bnb. Burrows'a vaat ettiğinizi unuttunuz mu? O vakitlerde müftü bütün camilerde bana ve işime zarar getirene lânet ediyordu. Şimdi bu lânetin sizin üzerinize geleceğinden korkmuyor musunuz?"[389]

- "Aldığım ilgi çekici bir mektup Arap ve Kürt aşiret reislerince imzalanmıştı. Aralarında Aneze aşireti şeyhlerinden Haçım'ın da imzası vardı. Hileyi protesto ediyorlardı. Bizim yeni binamızın uzağında olmayan bir evden teslim işareti olan beyaz bir mendil gördüklerini Türkler söylemişlerdi. Fransızlar oranın arkasındaki tepeyi kaybettikten sonra bizim yeni binamızı, savunmalarının ilk hattı yapmışlardı. Bu binanın üzerinde küçük bir Amerikan bayrağı dalgalanıyordu. Milliyetçiler binanın teslimini kabul etmek üzere meydana çıkınca üzerlerine makineli tüfek ateşi açılmış, birkaçı ölmüştü. Olay doğruydu.

  Hileci bir Cezayirli asker bu işareti vermişti. Aynı çavuş kuşatmanın başında eski yetimhanedeyken, Bnb. Hauger önemli bir mevkide güvenemediği için onu geri çekmişti. Binbaşının korkuları yerindeymiş. Çavuşu kuşatma süresince tutuklu bırakmıştı. Sonunda Fransızlar Urfa'dan çekildiklerinde saldırıya uğradılar. Cezayirli kendini sanki bağışlatmak için ölene kadar çarpışmış."[390]

- Müdafaayı Hukuk Cemiyeti'nden Millî Aşireti Reisi Mahmut Bey'e:

  " Bağımsızlığımızı mahvetmek cüretinde bulunan Fransızlara karşı haklı ayaklanma sonucunda millet din ve namusun korunması uğruna birleşerek gerek Siverek etraf aşayiri, gerek Urfa etrafındaki aşayirle beraber Aneze aşiret reis Haçım Bey dahi iştirak ettiği halde mühim bir kuvvet meydana geldi. Miktarı ancak beş yüze ulaşan düşmana karşı yirmi günden beri çarpıştığı halde ne yazık ki küçük bir başarıdan başka bir şey elde edemedi. Düşmana karşı başarısızlığın sebebi

[389]Akalın 1997, sf.58-59
[390]Holmes 1986, sf. 88-89

ahalimizle birlikte Urban aşayirin muntazam harp görmemeleri ve muhkem tabiyeler karşısında bulunmaları, düşmanın istihkâmlarını tahrip edecek ağır toplar bulunmamasıdır.Harp görmüş muntazam bir kıtanın süratle gönderilmesi gerekir. Herhalde başlarında Kumandan ve subayları bulunmak şartıyla talimli bir birlik ile civarınızda ne kadar top varsa bütün mermileri ile birlikte mümkün olduğu süratle gönderilmesi rica olunur."[391]

- Aşağıda imzaları yazılı olan biz Kuvayı Milliye reisleri, yanımızda bulunan efradla bu defa Urfa şehrine geldik. Burada bulunan Kuvayı Milliye ile birleştik. Asıl maksadımız vaktiyle buralara misafir olarak kabul edilen Fransız işgal kuvvetlerinin bugüne kadar buraları terk etmemesidir. Hakikat şudur ki bütün Osmanlı milleti Fransızların artık bu bölgede daha fazla kalmalarına ve ülkemizi işgal etmelerine kesinlikle razı olmayacaktır. Şimdiye kadar boş yere kan dökülmemesi için kendilerine yaptığımız insani tavsiyelerimizi kabul etmeye kesinlikle rıza göstermemişlerdir. Son defa olarak dün tarafımızdan Urfa'daki Fransız kumandanına iyi niyetle yapılan ihtarımız üzerine makamlarından emir almadıkça buraları terk etmeyeceklerini bildirmişlerdir. Artık sevgili memleketimizi her şeyi göze alarak işgal güçlerinden tahliye ettirmeye kesin olarak karar verdiğimizden gereksiz yere kan dökülmemesini istiyoruz. Bu bakımdan memleketimizi hemen tahliye etmeleri gerekliliğine dair kendilerine İstanbul'daki Fransız temsilciliği aracılığıyla emir verdirilmiştir. Durumun tarafımıza da bildirilmesi istirham olunur.

  Hacim (Kuvayı Milliye Kumandanı ve Aneze aşireti Reisi ve Urban Kaymakamı), Said (Kuvayı Milliye Kumandanı, Badıllı Kürt aşireti reisi), Hamza (Kuvayı Milliye Kumandanı Döğerli aşiret reisi), Hacı Ömer (Kuvayı Milliye Kumandanı Şeyhan aşiret reisi) 29 Şubat 1920[392]

1 Mart 1920

- Urfa'daki Süryanilerin Fransızlarla birlikte hareket ederek Türkler aleyhine çalıştıkları yolunda Mardin'in Süryani Patrikliğine yapılan şikayete karşı, Mardin'den Urfa Süryani Cemaati Başkanlığına gelen yazıda, bu işin gerek Patriklik ve gerekse Cemaatin rızalarına aykırı olduğu ve aziz vatan uğrunda fedâkârlık gösterilmesinin tavsiye edildiği bildirildi.[393]

[391]Açanal,sf.125
[392]BOA.HR.SYS.2544-33/34
[393]Ali Saip, sf.168

- Fransız işgal kuvvetlerine taarruz edilmemesi için Dahiliye Nezareti özel kaleminden Urfa Mutasarrıflığına telgraf gönderildi.[394]

2 Mart 1920

- Albay Normand komutasında önemli bir Fransız kuvvetinin Akçakoyunlu'ya geldiği haber alındı. Kuvvetin 3000 kişilik ve makineli tüfek ile topla donatılmış olduğu söyleniyor.[395]

- Ali Saip Bey, Fransız kumandanının bu haberi alınca bir huruç harekâtına kalkışabileceği yolunda kaygı duydu.[396] Gelen kuvvetlere ilişkin sağlıklı bilgiler alınabilmesi için aşiretlerin kumandanlarına yazılar yazıldı.[397]

- Urfa'daki Fransız kıtalarının bir çok haftalardan beri Urfa'da mahsur kalıp ulaşım yollarının kesilmiş olması Anteplilerin Fransızları Antep'den kovmak hususundaki fikirlerini ve cesaretlerini artırdı.[398]

3 Mart 1920

- Birecik Müdafaayı Hukuk Cemiyeti'nden alınan telgrafta, önemli bir düşman kuvvetinin Cerablus'a geldiği, aşiretlerin Birecik'i terk ettiği, durumun çok kötü olduğu bildirildi.[399]

  Gelen bir haberci ise düşmanın dört yüz kadar bir kuvvetinin Birecik'e bir buçuk saat uzaklıkta o yöne giden Suruç aşiretleriyle çatışmaya girdiğini ve kasabaya yaklaştıklarını haber verdi. Binbaşı İhsan, Harran Kaymakamı Şevket ve Baytar Adil Efendiler Aneze aşiretiyle birlikte Urfa'dan ayrılarak Suruç'a doğru yola çıktılar.[400]

- Teğmen Kemal Bey komutasında iki cebel topu Urfa'ya getirildi.[401]

- Akşam üzeri karargâhda aşiretler ve çete bölük Kumandanlarıyla bir toplantı yapıldı. Belediye Reisi Hacı Mustafa, top da gelmişken halkın moralini düzeltmek için Fransızlar'a yapmayı düşündükleri genel taaruzu ertesi gün başlatmayı önerdi. Öneri oybirliğiyle kabul edildi.

---

[394] BOA. DH.ŞFR. 108/5 1338 C 10 -01.03.1920
[395] Akgün, 19.3.1952.
[396] Ali Saip, sf.169
[397] Akgün,19.3.1952.
[398] Abadi, s.31
[399] Ali Saip, sf. 170.
[400] Ali Saip, sf. 170.
[401] Ali Saip, sf. 172.

Yalnız nereden baskın yapılacağı konusunda birlik sağlanamadı. Sonuçta şu karara varıldı: Hücum için ayrılan kuvvetlerden başka gerek halk ve gerekse aşiretler [402] her taraftan Fransızlar'a işgal ateşi açacaklar ve toplar da, hücum edilecek binalara ateş edecekler. Ve bu suretle hazırlık yapıldıktan sonra, Hacı Bekir'in Camii içinden Kürkçü Osman Efendi'nin evine; Hayırsızların evinden Şişko'nun damına; Samsat kapısından da Kürkçüzâde Mahmut Nedim Efendi'nin evine taarruz edilmesine karar verildi.[403]

4 Mart 1920

- Fransızlar'a, kuşatıldıkları günden beri ilk olarak ciddi genel bir hücum düzenlendi. Kısa bir top atışından sonra her taraftan birden hücuma kalkıldı. Birkaç kez Fransız mevzilerine ve hatta Fransız binalarına girildiği halde Fransızlar'ın karşı saldırısıyla püskürtüldüler. Savaş pek kanlı ve şiddetli oldu. Savaş alanında yetmiş şehit bırakıldı. Aşiretler, yaralılarını hastaneye getirmediklerinden gerçek yaralı miktarını bilmek mümkün olmadı.[404]

- "..Ansızın etrafı çınlatan makineli tüfek ve top sesleri herkesi titretti. Top, ateşine boyuna devam ediyor, makineli tüfekler ve piyadeler etrafı inletiyordu. Hacı Bekir'in camiinden hücum edenler Osman Efendi'nin binasının duvarına kadar ilerlemişlerdi Hatipzâde Mustafa Efendi'nin bağında bulunan 4. çete bölüğü, bağın en yüksek yerine gelmişken Amerikan hastanesinden açılan ateşe maruz kaldı. Böylece iki ateş arasında kalan 4. bölük çok kayıp vermeye başladı. Osman Efendi'nin evinin içine kadar giren çeteler çok kayıpla geri dönmek zorunda kaldılar.[405] 4. bölükte 8 şehit 15 yaralı vardı. Hayırsızların

[402]Bu sırada Urfa'da bulunan aşiret kuvvetleri Ali Saip Bey'e gore şunlardı: 1) Siverek ahalisinden olan ve Milli namını taşıyan aşiretlerin mevcudu 150 nefer olup reisleri Siverek Belediye Reisi Mehmet Emin Efendi. 2) Bucak aşireti 150 nefer olup reisleri Ramazan ağazâde Mehmet Ağa. 3) Badıllı Aşireti 150 nefer olup reisleri Sait Bey idi. 4) Döğerli aşireti 100 nefer olup reisleri Bekir Bey idi. 5) İzollu aşireti 100 nefer olup reisleri Zülfikâr Ağa ile Bozan Ağa idi. 6) Aneze aşireti 600 mevcutla katılmıştı, reisleri Haçım Beydi. 7) Şeyhanlı Aşireti mevcutları 100 nefer olup reisleri Hacı Ömer Efendiydi.

[403]Akgün, 21.3.1952.

[404]Ali Saip,sf.174

[405]"Fransızların makinelı tüfek ve otomatiklerle tahkim ettikleri Kızılhaç bayrağı taşıyan Amerikan Hastanesi'nden yaptıkları amansız ateş sonucu taarruz dalgaları ölüm ateşiyle kırılıyor, zayiatımız artıyordu. Denilebilir ki Urfa savaşındaki zayiatımızın yüzde sekseni bu yılan yuvasından atılan kurşunlardan vukua gelmişti.. Bu hastanenin yanı başındaki Şişko'nun evini Fransızlar işgal etmişlerdi. Buraya yapılan bir taarruz ve baskınla hastanenin muhasara ve zaptı kolaylaşır ümidiyle bir gece baskını kararı alınmıştı. Tombul Bakır'la on onbeş arkadaşından mürekkep Küçük Hacı Mustafa kumandasındaki kuvvet her taraf karla kaplı olduğu için beyaz gömlekler giyerek Dergezenli mahallesinden hareket ettiler. Tombul Bakır en önde bir elinde tüfeği diğerindeyse bir muhlu ile kapıyı sökecek malzemeyi kuşağının arasına yerleştirmişti. Kapıyı sökmek için sürünerek kapıya varan Bakır, soğuk rüzgârın uğultusu altında büyük demir kapıyı sessizce sökmeğe çalışıyordu. Geride onun işaretini gözleyen

evinde yalnız bir kapının açılıp kapanmasıyla 19 şehit verilmişti. Camin duvarı önünde ve arada 32 şehit vardı. Nedim Efendi'nin tek dükkânı içerisinden 3 şehit çıkarılmıştı. Yalnız tanınan şehitlerin sayısı 82 idi. Bunun içine köylülerden ve sahibi tarafından götürülen şehitler dahil değildi. Yaralıların sayısı ise belli değildi. Hastane bir günde dolmuştu."[406]

- Samsat kapısındakiler de diğer milli kuvvetler gibi topun ilk işaretini bekliyorlardı. Top sesleriyle yerlerinden fırlayan çeteler için ilk kademe, Nedim Efendi'nin kapısının karşısındaki nalbant dükkânıydı. Nedim Efendi'nin konağının yanındaki değirmende Fransızlar bir otomatikle pusudaydılar. Samsat kapısına giden yolun iki yanında harap dükkânlar vardı. Karşı dükkâna atlamak suretiyle otomatiğin ateşinden korunabilir noktalardan ikinci kademe hücuma katıldı. Birinci kademeyle handan hücuma kalkanlar, Mahmut Nedim'in cadde üzerindeki avlu duvarına bitişik dükkânının önüne vardılar. Top konakları dövmeye devam ediyordu. Dükkânın kepenkleri, götürülen baltalarla parçalandı.

  Avluya girilmek için duvar aceleyle delindi. İlk olarak bir Urfalı arkadaşımız avluya girmişti. Bu sırada büyük bir talihsizlik baş gösterdi: Top gürlemiyordu, susmuştu! Avluya açılan delikten giren çete şehit olmuş, top ateşini kesildiğini hisseden düşman el bombaları, makineli ve otomatiklerle dükkânın önünde toplanan mücahitlere yağmur gibi ateş yağdırıyordu. Nalbant dükkânında akşama kadar beklemektense sıçramalarla Samsat kapısına doğru harekete karar verildi."[407]

- Mücahit Arif Yazgan anlatıyor:

  "Ateş için iki top hazırlanmıştı:

  1. Hamevizâde Sait Bey'in evinin bahçesinde mevzilenen top.
  2. Kışlada mevzie giren top.

---

arkadaşlarından Şeyho Ramazan'ın oğlu Abdulhamit yardıma geliyor, bu kapıya bakan Mahmut Nedim'in evindeki düşman nöbetçileri bundan haberdar olunca makineliler ve otomatikler orasını cehenneme çevirip aralıksız çelik yağmuruna tutuyordu. Tombul, göğsünden aldığı kurşunların tesiriyle orada şehit oluyor, arkadaşı Hamit te aldığı yaranın sıcaklığıyla köşe başında duran arkadaşlarının kucağında ruhunu teslim ediyordu. (Burada hafıza yanılması var, Şeyho Ramazan oğlu Abdülhamit yalnızca yaralanmıştır) Saatlerce al kan içinde kalan Tombul'un naaşı tanyeri ağarmadan uzun bir sırığa takılan çengel ile kardeşi tarafından çekilmiştir (Fırat, *Urfa Kahramanları*, s.70-71).

[406] Akgün, 25-27.3.1952

[407] Fırat 1944, sf.56-57; Emiroğlu, *Kurtuluş Savaşı Hatırası*

Gece göreve çağırıldım. Topçu Kumandanı Üsteğmen Kemal Bey vazifemi anlattı: Topla tahrip edilecek ev halamın evi idi (Mahmut Nedim Bey halamın eşidir). Atış esnasında bir yanlışlığa mahal vermemek için evi ve müştemilatını tanıyan bir kimsenin, hedefin tarifinde, yardımcı olması gerekiyordu.

Gün ağarınca atış başladı. Fransız ağır makinelileri top mevziini tespit etmiş ve bizi hedef alarak şiddetli bir ateşe başlamıştı. Üstümüze mermi yağıyordu. Önce korktuğumu itiraf etmeliyim. Üsteğmen bataryanın başından ayrılmıyordu. Ateş altında göreve devam ettik. Savaş heyecanına kapılmış, şehadet şerbetini içmeye kendimi hazırlamış, ölüm korkusunu yenmiştim."[408]

- Emekli Önyüzbaşı Ömer Avni Şit anlatıyor:

" Bir taarruz günü Fransız kuvvetlerinin karşısında Hayırlı'ların evinde toplanan kahramanların şu fedakârlıklarına şahit olmuştum. Bizim topun Fransızlara karşı atılan bir mermisi sözü geçen evin bir odasına düşerek Döğerli aşiretinden bir kaç kişi yaralanmıştı. O esnada Antepli Bakır namındaki er de kafasından yediği bir kurşunla şehit olmuştu. Fransızlar mazgallardan sürekli ateş ediyorlardı, bomba yağdırıyorlardı. Bu esnada Döğerli merhum Bekir Bey, elinde bulunan kırbacıyla müteredditbulunan aşiretini taarruza sevk ediyordu. İşte tam bu sırada Harrankapı mahallesinden Tumbul Bakır bu kuvvetin önüne düşerek "arkadaşlar yürüyün, yazılan gelir başa" dedi ve hep birlikte tüfek ve bomba yağmuru altında taarruza geçtiler. Ne çare ki bu bir avuç kahraman hedefe ulaşmadan şehit oldular"[409]

- Fransız subayının notlarından : "Sabahın saat altısında Türkler bu defa iki top ile mevzilerimize ateş açtılar ve piyadelerle hücuma kalktılar. Dört defa birbiri ardına yapılan hücumların sonuncusunda Türkler, terk etmeye mecbur olduğumuz mevzilere girmeyi başardılarsa da Puvalü'ler cesarete gelerek onları girdikleri bahçeden çıkardılar.
Bu dehşetli günde zayiatımız mühimdir. Kuşatıldığımız günden beri ilk defadır ki Türkler bu kadar şiddetli hücum ediyorlar. Bizim zayiatımız dört ölü ve otuz yaralıdır. Herhalde Türkler'in zayiatı bilhassa ölüleri pek fazladır. Ben asla Türkler'in bu hücumlarına karşı akşama kadar dayanabileceğimizi ümit etmiyordum. Moralimiz bozuktur. Türkler

[408] Açanal, sf.91
[409] "URFA Demokrasinindir" gazetesi,11 Nisan 1952. Ömer Avni Şit Urfanın Hekimdede Mahallesinden olup Urfa'nın kurtuluşunda jandarma mülâzımı (teğmen) idi.

yarın da aynı şiddetle hücuma devam edecek olurlarsa dayanamayacağız. Geceyi dehşetli bir korku içinde geçirdik."[410]

- Urfa savaşının bu en çok zayiat verilen gününde bir Fransız yazarı da olayı şöyle anlatıyor : "Türkler, 412. Alaya mensup birlikler tarafından tutulan mevziler üzerine 150 kadar top mermisi yağdırdıktan sonra bunun desteğinde kenar mahallerdeki evleri teker teker işgale başlamış, daha ilerleyerek 412. Alaya ait depo ve ambarların bulunduğu yerin 50 metre önüne gelip dayanmışlardı. Depolar 18. Cezayir Avcı Alayından ayrılmış bir bölük kuvvetindeki piyade kıtaları tarafından savunuluyordu. Türkler burasını ele geçirmek için altı defa saldırmış, altısında da başaramamışlardı ve geri çekilmişlerdi. 7.20'de saldırıya geçtiler ve bir bahçe duvarını aşmayı başardılar, ancak büyük kayıplar verdiler ve geri çekilmek durumunda kaldılar. Saat 9'da yeniden başarısızlığa uğrayan bir girişimde bulundular. Saat 16'da, 412. Piyade Alayı'nın işgal ettiği binanın 400 m. kuzeydoğusuna iki top getirerek, bahçe duvarını yıkacak olan şiddetli bir bombardımana başladılar ve tüm nöbetçileri art arda saf dışı bıraktılar. Bunun üzerine, geriye kalan personelle, zaten zarar görmüş olan iki mitralyözün iç avluya getirilmesi emri verildi. 16.30'da, birkaç fanatik, içeri girmek için binanın camlarını kırmayı denediler. İçlerindeki ölümü hiçe sayan kabadayılar top mermilerinin altında depolara yaklaşıyorlar, bu pencerelerin camlarını kırarak içeri hücum ediyorlardı. Yüzbaşı Perrault, birliğinin başında son bir gayretle mütecavizlerin üzerine atıldı ve onları depoların bulunduğu bahçeden dışarı atmayı başardı. Fakat göstermiş olduğu tedbirsizce kahramanlık yüzünden az kalsın Türklerin eline düşüyordu. Komşu birliğin makineli tüfek takım kumandanı Başçavuş Duchet, düşman makinalılarının yağdırdığı kurşunlara rağmen kendi insiyatifiyle hareket ederek bahçenin duvarları altına sokulmayı ve buradan yapmış olduğu iki isabetli koltuk atışıyla da düşmanın makineli tüfeğini muharebe dışı bırakmayı başarmıştı. Çatışma gece saat 21'e kadar sürdü. Saat 21'de asiler 412. Piyade Alayı'ndan Başçavuş Joyeux'nün karakolunu yine ele geçirmeye çalıştılar ama birkaç dakikalık bir çatışma ardından geri püskürtüldüler. Türkler mevzilerimize belki beş yüzden çok top mermisi yağdırmış buna karşılık depoların duvarları önünde yüzden fazla ölü bırakmışlardı. 412. Piyade Alayı'nın kayıpları gün içerisinde 2 ölü ve 18 yaralıdan ibaretti."[411]

[410] Ali Saip,sf.174-175.

[411] Paul du Véou, sf.243; Historique..sf.213-214

- Düşman kuvveti Birecik'e taarruz ve işgal ederek kuşatılmış olan Fransızlar'ı kurtardı. Birecik düşman ve aşiretlerce yağma edildi.[412]

- Mustafa Kemal'den 13. Kolordu ve 5. Fırka Kumandanlıklarına:

  "Urfa cephesinde çalışan rüesa civar Müdafaayı Hukuk Cemiyetleri top cephanesi Hakkında buraya müracaat ediyorlar. Bu hususlar için 5.Tümene müracaat etmeleri lüzumunu yazdım.Urfa'nın tahlis edilmiş olmasına ve yalnız bir kaç binada düşman bulunduğuna göre telaş etmeye mahal olmadığını ve binalar zapt oluna bilirse sıkı bir muhasara ile yetinilmesini kendilerine tebliğ ettim.Anlaşıldığına göre Urfa'daki işler askerlikten anlamayan adamlar tarafından yönetiliyor. Oradakilere baş olacak uygun bir kişinin Kolorduca gönderilmesinin münasip olduğu fikrindeyiz."[413]

5 Mart 1920

- Birecik'e giren düşmanın oradaki Fransız kuvvetiyle birleşerek Suruç'a doğru yürüdüğü haber alındı. Bu haber, Urfa'da büyük heyecan yarattı. Suruç Müdafaayı Hukuk Cemiyeti, telgraf başında imdat ve top istiyordu.[414]

- Diyarbakır'daki XIII. Kolordu'dan alınan bir telgrafda, Milli Aşireti Reisi Mahmut Bey'in kardeşleri Abdurrahman Bey ile İsmail Bey'lerin Harran'da Fransız subaylarıyla haberleşip görüşmede bulundukları ve Siyala Aşireti Reisi Salihel Abdullah ile birlikte Harran'da gasp olayları meydana getirdikleri ve bunun üzerine Mahmud Bey'in hükümetin bunları denetlemesini istediği ve bunların aşiretten çıkarıldıklarını, Millî aşiretinden Abdurrahman ve İsmail Bey'lere tabi olanlara her zaman ihtiyatlı ve tedbirli davranılması gereğini bildirdi.[415]

- Genel saldırının başarısızlığı ve Fransızlar'ın yaklaşmakta oldukları haberi halkın moralini çok kötü etkiledi. Ketkânlı aşireti reisi Basravî'nin Fransız kuvvetlerine katıldığı ve katliam yaptıkları haberi, Fransızlar'ın Urfa'ya gelmesi halinde çok kimsenin idam edileceği ve geniş tutuklamalar yapılacağı haberiyle ve Ermeniler'in intikam alacakları haberleriyle birleşti, yayıldı. Karargâhta yapılan toplantıda geniş yetkili bir çete bölüğünün devriye gezerek panik yaratanları ve

[412] Ali Saip, sf.176

[413] ATASE K; 24, D:1336/13-6,F:29-11; Akalın 1997, sf.60

[414] Ali Saip, sf.175.

[415] Ali Saip, sf. 176.

teşvikçilerini yakalayıp Heyeti Merkeziye'ye teslim etmeleri kararlaştırıldı. Bir kaç kişi cezalandırıldı.[416]

- Çok kimsenin beklediği Fransız huruç hareketinin gerçekleşmemesi, halkın moralini biraz olsun düzeltti.[417] Fransızlar'ın ümitle bekledikleri Fransız uçağı şehir üzerinde üç tur atarak ve hiçbir haber bırakmayarak gitti.[418] Akşama doğru,kuvvetlerimiz aynı mevzilere hücum ettilerse de şiddetli bir ateşle karşılaştılar ve çekildiler.[419]

- Dr.Vischer'in hatıratından: 5 Mart'ta daha henüz odamda yataktan kalkmamıştım ki, top gürültüsü işitildi. Arkasından da 2. kattaki cam, taş ve duvar parçaları aşağı avluya indi. Anlaşılan bu kez direkt hastane hedef alınmıştı. 3 kez daha bina titredi ve duvarlar aşağı indi, sonra da patlamalar bizden uzaklaştı ve daha öncekiler gibi rastgele, şuraya buraya değil, belli bir hedefle ve peşpeşe atışlar devam etti. Fransızlar sessizce duruyorlardı. Milliyetçiler buna karşılık top atışlarını yağmur gibi ardı ardına devam ettiriyorlardı. Kıskaç gibi ıslık çalarak, kulaklarımızı sağır etmişlerdi.

  Bugün düşman, top atışları yanında makineli tüfek atışına da başlamıştı. Birden bire düşmanın vahşi bağrışmaları işitildi: "Havar! Havar!". Ses gittikçe yaklaşıyordu. Bazıları bunlardan ürperiyordu. Acaba düşman Fransızlar'ı alt edecek miydi? Bu sürekli top atışları Fransızlar'ı zayıflatmış mıydı? Fransızlar dağılacaklar mıydı? Ya bizim kardeşlerimiz ne olacaktı? Kızgın fanatik Kürtler, savaşan Fransızlar'la hastanedeki savunmasız bizlere bir ayırım yapmayacaklar mıydı? Zavallı kötü kaderli kadınlara ne yapacaklardı? Biz Avrupalılar adamlarımızı koruyabilecek miydik? Ya kendimizi koruyabilecek miydik? Bu defada Fransızlar'ın makineli tüfekleri orada da el bombaları homurdandı. Düşmanın gürültüsünü bastırdı ve tekrar her taraf sessizliğe büründü. Sonra düşman tekrar denedi, Fransızlar'ın makineli tüfek ve el bombaları onları tekrar püskürttü. Hiçbir şey göremiyorduk, çünkü top atışları esnasında mümkün olduğunca, korunabileceğimiz odalarda oturuyor, ancak seslerden durumu tahmin etmeye çalışıyorduk.

  Gecenin çökmesi ile Fransızlarla irtibata geçtik ve onlardan durumla ve günün olayları ile ilgili haberleri aldık. Fransızlar 400 top atışı saymışlardı. Ve hedef de 2 Türk eviydi. Bu arada 2 birlik hücuma

[416] Akgün, 29.3.1952.
[417] Akgün, 29.3.1952.
[418] Ali Saip, sf.178.
[419] Ali Saip, sf.178.

kalkışmış bir çoğu da evlerin bahçesine daldığından, büyük kayıplar vermiş olmalıydılar. Fransızlar da 2 ölü bir de ağır yaralı ki o da hemen öldü ayrıca 2 ağır yaralı ve de çoğu kol ve omuz seviyesinden olmak üzere 20 de hafif yaralı vermişlerdi. Bir top atışı (gülle) bir grup askerin arasına düşmüştü, şans eseri hafif sıyrıklarla kurtulmuştu. Ateşe maruz kalan hedef evlerin üst katları tamamen tahrip olmuş, bizim evlerin damları da isabet almıştı. Yastıklar, yataklar, halılar, elbiseler vs. delinmişti. Fransızlar'ın ahırında bir çok katır ölmüştü. Kadavralar ahırın önünde bulunan bahçeye atılmıştı. Baharın gelip havaların ısınması ile de çok kötü kokmaya başlamıştı. Düşman şimdi toplarını oldukça yakına, Türk evlerinin bahçesine koymuştu. Bu bizim için iyi olmuştu çünkü topu ateşlediklerinde ancak evlerin dış duvarlarını vurabiliyorlardı. Oysa alt kattaki evlerin duvarları çok kalın olduğundan çok büyük hasar olmuyordu. Buna karşılık üst katlar daha ince olduğundan, hemen yıkılıyorlardı. Sabah gün ışıyıncaya kadar hastalarımızın üstüne titreyerek onlara hizmet ettik. Aşağıda, doğu odalarından birinin penceresi önüne bir şarapnel parçası düştüğünden odayı hastalar terk etmişlerdi.

6 Mart 1920

- Urfa ve kazalarında asayiş bozuldu, yağma olayları arttı.[420]

- Birecik'i ele geçiren düşman kuvvetine Ketkânlı Aşireti Reisi Basravî'nin[421] katılmasıyla Birecik'de yapılan katl ve yağma Suruç'da büyük heyecan yarattı.[422]

- Dr. Vischer'in hatıratından: Bu sabah da düşman beklendiği gibi sessiz kaldı. Öğleye doğru tekrar bir Fransız uçağı göründü, ama kendisine verilen sinyallerin sonucunu bile beklemeden ortadan kayboldu. Atışların binadaki hasarlarını görmek üzere cesaretimi toplayıp 1. Kata çıktım. Bir şarapnel duvara saplanmış kalmıştı. Buna karşılık 3 şarapnel odanın içinde patlamış ve odadaki her şeyi pencere ve duvar kapılarını yok etmişti. Şimdi konuşacak konularımız vardı. Sayısız kurşun ve şarapnel parçaları ortalıktaydı. Bu sessiz ve sakin zamanı ben, şans eseri yukarda tahrip olmamış bandaj malzemelerini aşağıya taşımakla geçirdim. İyi de oldu çünkü öğleden sonra tekrar top atışları başladı.

[420] Akgün, 30.3.1952.

[421] Urfa Mebusu Hacı Hayali Efendi'nin Basravî'nin şekâvetine değindiği konuşmasından:".. Basravî'nin bir sözünü hatırlatmak isterim: Be kelpoğulları, bir eşek alıyorsunuz, bir de esir alıyorsunuz. Be hey eşekoğulları, bir eşek alıyorsunuz bir de esir alıyorsunuz. Be hey eşekoğulları, evvelâ öldürünüz..nazariyesini kendilerine telkin etti. Onun tesiriyledir ki ondan sonra soyulanlar hayatlarından mahrum bırakıldılar. Yani evvela öldürüldüler, sonra soyuldular."(TBMM Gizli Celse ZabıtlarıC:2,sf.369)

[422] Ali Saip, sf.179.

Ancak bu defa hastaneyi hedef almamaktaydılar. Biz de başlangıçta bize isabet eden 4 atışın bizi hedef almadığı ancak yakınımıza düştüğü kanısına vardık. Top atışı gece yarısına kadar devam etti. Akşamdan sonra tekrar 2 piyade (taburunun) birliğinin hücumu Fransızlar'ca püskürtüldü. Buna karşılık Fransızlar'ın boşalttığı iki karakol, içindeki 7 adet makineli tüfekle beraber, Türkler'ce ateşe verildi.

7 Mart 1920

- Teğmen Kemal Bey, Ali Saip Bey'e iki şnayder topunun da bozulduğunu ve onarılması gerektiğini rapor etti. Topun biri onarım için bırakılıp diğeri cephanenin tükenmiş olması nedeniyle Siverek'e gönderildi.[423]

- XIII. Kolordu'dan Kolordu Kumandanlıklarına ve Harbiye Nezaretine :

  "Urfalılar kısmen göçe başlamışlardır. Ermeniler'in bir kısmı mahallelere girerek Müslüman ahaliye ateş etmeye başlamışlardır."[424]

- Diyarbakır'dan Harbiye Nezaretine:

  " Urfa'da 5 ve 6 Mart'da şiddetli çarpışmalar meydana gelmiş, Kuvayı Milliye 18 şehit 67 yaralı vermiştir. Kuvayı Milliye'nin zorla elde ettiği top vasıtasıyla Fransızların işgal ettiği binalar tahrip olunmuş ise de yapılan taarruzda milli kuvvetler muvaffak olamamışlar ve aşiretler kısmen dağılmıştır.

  Birecik'te Ermenilerin de katıldığı olaylardan ve Fransız kuvvetlerinin hatboyundan Arappınar'a geldiği haberlerinden moralleri bozulan Urfalılar kısmen göç etmeye başlamışlardır. Urfa mutasarrıfı ahalinin Kolordu'ya müracaatıyla diplomatik yoldan meselenin güzel bir şekilde sonuçlanması mümkün değilse halkı Ermeni katliamından korumak maksadıyla düzenli birliklerin gönderilmesini talep etmektedir..

  ..Muhtelif fırka ve alaylara mensup olup gerektiğinde Siverek ve Viranşehir'de bulunacak kuvvetlerin kumandasını birleştirmek ve bir elden idaresini sağlayıp ahaliyi ve heyecanı yatıştırmak üzere 2. Fırka Kumandanı Yarbay Akif Bey görevlendirilmiştir. Bir kaç güne kadar Siverek'e hareket edecektir. Albay Cevdet "[425]

[423] Ali Saip, sf.179.
[424] Akalın, 1997, sf.60
[425] BOA.HR.SYS.2544-17/4-5

- Mustafa Kemal'den Müdafaayı Hukuk Cemiyetine :

  "XIII. Kolordu'ya Urfa'nın son durumu hakkında bilgi verdim. Mümkün olan tedbirleri uygulayacaktır. Göçe mahal yoktur. Halkın heyecanını teskin ediniz."

- Mardin'de 5. Tümen Kumandanı Kenan Bey'den Urfa Mutasarrıflığına:

  "..Beşyüz Fransız ve üç yüz Ermeni dört bin kişilik Kuvâyı Milliye'ye karşı taş binalar içinde kendilerini nasıl savundularsa otuz bin nüfusu olan Urfa şehri böyle üç beş yüz kişiden neden korksun? Ahalide en az bir kaç bin silah vardır.Kendi namus ve hukukunu fazlasıyla muhafaza edebilirler. Metanet tavsiye edilmelidir. Kimse göç etmeyecektir. Göçü hükümet yasaklamıştır. Hükümetçe Urfalılar'ın hukukunun korunması için her türlü seri ve etkin tedbirlere tevessül edilmektedir."[426]

- Siverek 3. Bölük Kumandanı'ndan Urfa ahalisi namına Tarık'a

  "Burada müfreze her vakit hazır bir haldedir. Henüz Kolordu'dan bir cevap alınamamıştır. Beş on şehit birkaç yaralı vermekle moralinizi bozmayınız. Yaşamak için ölmek lâzımdır.

  Herhalde bir çaresi düşünülecektir. Biraz sabır ve metanet lâzımdır. Maraş göz önündedir."[427]

- Urfa Mutasarrıfı Ali Rıza Bey'den Dahiliye Nezaretine:

  "Bir ayı aşkın süredir Kuvayi Milliye ile Fransız kuvayı işgaliyesi hala çatışma halindedir. Kuvayi işgaliye her tarafta mahsur bulunmakla beraber kesin sonuç elde edilememiştir. Bu halin devamı bittabi iktisadi hayatı keşmekeş hale getirmektedir. Bir gün evvel diplomasi yoluyla işgal kuvvetlerinin çekilmesi için gereğinin yapılması.."[428]

8 Mart 1920

- 50 vagon Fransız askerinin Telebyaz'a gitmek üzere Arappınarı'na ulaştığı, Telebyaz'a hareketten önce Karapınar köyü ile Şahin Beyzâde'lere ait Mektele köyünü yaktıkları, Atmanik köyünün kadın ve

[426]Açanal, sf.105
[427]Açanal, sf.105
[428]BOA DH. ŞRF D.105/V.11

erkek ahalisini vagonlara doldurarak birlikte götürdükleri haber alındı.[429]

- Suruç yoluyla gelmesi beklenen Fransız imdat kuvvetinin Telebyaz üzerinden Urfa'ya geleceğine muhakkak gözüyle bakılıyordu. Çünkü bu yol onlar için çok uygundu.

  Ömeriye Camiinde toplanan eşraf ve reisler, çete kumandanları ve halk ne yapmak gerektiğini tartışmaya başladılar. Durum çok kötüydü. Herkes bir şey söylüyor, kimse kimsenin fikrini Kabul etmiyordu. Herkes gerilmiş bir yay gibiydi. Belediye Reisi Hacı Mustafa, "Memleketi savunacağız, isteyen gidebilir" dedi. Muhaliflerin sesi kesildi.[430]

  Bunun üzerine Harrankapı'da istihkâm yapılması ve devriye dolaştırılması kararlaştırıldı. Abdurrahmandede'nin sağ tarafını sıralayan dağ dibinden itibaren Germuş Dağı eteğine kadar onar süvariden oluşan dört süvari takımı geceli gündüzlü birbirleriyle belli zamanlarda birleşmek üzere gezmeye başlayacaklardı.[431]

- Kuvâyı Milliye mensubu bir kısım eşraftan Siverek'te Akif Bey'e:

  "Alınan acele tedbirlerden biri olmak üzere düşman kuvvetini karşılamak için Urfa'daki mevcut kuvvetten bir kısmının ayrılarak Suruç'a hareketi eşrafça uygun görüldüğü halde Kuvâyı Milliyemiz Kumandanı Ali Saip Bey, bu fikri muvafık görmüyor. Otuz beş günden

---

[429] Ali Saip, sf.180

[430] Muhalifler bir gün bir cami toplantısını Mutasarrıftan istiyorlardı. Hasanpaşa Camiindeki toplantıda köhne ve içi geçmiş Ali Yaver Efendi, 'Ey ahali görüyorsunuz ki Kuvâyı Milliye başarılı olamıyor. Memleketin gençleri ve serveti bu uğurda feda oluyor. Avrupa galip hükümetlerine karşı bu silahlar ve hükümetsizlikle iş görülemeyeceği gün gibi aşikârdır. Fransızlar'la barışmaktan başka çare yoktur, memleketi bu duruma getiren ve bizi Fransızlar'la barışmaya mecbur eden kişilerden hesap sormamız icap eder. 2 aydır her türlü fedakârlığı yaptık, yetişir. İki çürük topla bu iş görülmez, cevap isterim' der. Mutassarıf Ali Rıza Bey, Belediye Reisi Hacı Mustafa Efendi'ye, 'cevap veriniz' diye teklifte bulunuyor. Hacı Mustafa Efendi, 'Bunlar kimdir, ben bunları bilmiyorum? Bunlar geceleri memleketten firar eden, yalnız eşyalarıyla kadınları düşünmek emelinde bulunanlardır. Akraba ve komşusunun namusunu düşünmeyen insanlardır. Bunların bu memleketle alakaları yoktur. İstirham ederim, Ali Yaver Efendi ve arkadaşlarının hangi adamı şehit olmuştur? Defterciğiniz kaç para bağışta bulunmuştur? Memlekette bir kargaşalık olmasın diye bunlar hep firar ederken ben dipçikile bunları döndürüyorum. Servet imha edilmişse bizimdir, şehit var ise o da bizimdir. Bunlar aynı zamanda Fransızlar'a erzak veriyorlar, bunlar haindir. Fransızlar'ın cephanesi kalmadığı gibi katır eti yiyorlar. Böyle bir zamanda Fransızlar'a müracaat demek, ölmüş bir adamı diriltmek demektir. Hariçten gelen kuvveti meneden Kuvayı Milliyemizin maneviyatı pek yüksektir. Kuvâyı Milliye ile biz harice çıkarız, Fransızlar'la barışmak arzu eden Ali Yaver ve arkadaşları buyursun' dediği bir anda cami kapısında bekleyen Badıllı Aşiret Reisi Sait Bey'in aşiretine 'evlatlarım vurunuz!' komutu vermesi üzerine aşiret, tüfek mekanizmalarını açıp kapayıncaya kadar pabuçlarını alan muhalifler camiden firar ediyorlar..(Ali Rıza,s.130)

[431] Akgün, 2.4.1952

beri başımıza toplanan ve zerre kadar bir faidesi görülmeyen aşayirle buradaki kuvveti imha etmenin mümkün olmadığını cereyan eden olaylar ispat etmiştir. Cerablus yönüne giden düşmanın döneceğine şüphe yoktur. Bu kuvvetin Urfa'ya vardığı haberi alınınca memleket tamamen dağılacak ve belki aşayir ahaliden evvel firar edeceklerdir. Herhalde düşmanı karşılamak ve mümkün olduğu kadar hattı tahrip etmek üzere bir mitralyözla birlikte sırf ahaliden ve Belediye Reisi kumandası altında buradan bir kuvvet ayrılarak acilen Suruç'a çıkarılması emrinin sözü geçen kumandana verilmesi.."[432]

9 Mart 1920

- Ali Saip Bey, Fransız kuvvetini karşılamak üzere şube reisi Bnb. İlyas Bey'i vekil bırakarak 600 kadar kuvvet, bir top, mitralyöz ve bir otomatik tüfek ile Telebyaz'a doğru hareket etti. Çünkü düşmanı Urfa'da beklemenin kuşatılma anlamına geleceğini düşünüyordu. Geceyi Sultantepe köyünde geçirdiler.[433]

- Suruç Berazî Aşireti Reisi Şahinbeyzâde Bozan Bey'den Urfa Kuvâyı Milliye Kumandanlığına:

  "Düşmanın istasyonlardaki kuvvetleri alarak üç lokomotif ve üç katar halinde Cerablus'a doğru gelmeleri üzerine Suruç aşayiri ile Cerablus mevkii tutuldu. Silahları, üçyüz kadar piyade ve yüze yakında süvariden oluşuyordu. Nezdlerinde birçok otomatik tüfeklerle ağır mitralyözler ve bir adet de beş buçuk santimetrelik cebel topu vardı. Hareketlerini önlemeye çalıştıksa da etraf ve civar köy halkının yardımlarıyla Birecik'e gitmeye muvaffak oldular. Oradaki kuşatılmışları sevindirip Arappınar'a dönüşlerinde Siftek civarında tekrar mevzi aldık. Mahalli aşayirden bize yardım gelmediği için bize çok üstün olan kuvvet tren hattının harap yerlerini tamir ede ede 9 Mart gecesi Arappınar'a vardılar. Topu dört yüz kişiden oluşan düşmanı olduğu yerde mahvetmek hiçten iken köylerinde istirahata çekilen ve iş görülecek zaman olduğunu hatırlayamayan ve gönderilen haberlere ve edilen davetlere tenezzül etmeyen, yağmadan başka bir şeye hevesleri olmayan ağalar ve efradı aşayir, velev bir fert olsun imdada gelmediler.

  Dört yüz nefer düşmanın dört saat devam eden fasılasız top, bomba, mitralyöz ve silah ateşlerine biraderlerimle on beş nefer akrabalarım

[432] Açanal, sf. 107
[433] Ali Saip,sf.181

dehşetli dayanarak etraf ve civarın otuz bin nüfusu havi ahalisinden imdat diye bir nefer bile gelmemiştir. Evvelce Suruç Şubesi'nde çavuş iken Fransızlara iltihak eden Şakir, biraderi ve Cezayir Ahmet'in biraderi Hamo Hırço, Basravî'nin kayınpederidir Fransızlar'a rehberlik ederek ailemizin bulunduğu köye ilerlemişler, suretleri İslam, siretleri vatan haini ahali ailemize hücum eden evimizi harap eden düşmana pek uzaktan seyirci gibi bakmış, biz de mecburen ateşi keserek düşman köye varmadan aileyi kurtaralım diye köye doğru gittiğimizde düşman hücuma devam ve biz de mukavemetle ailemizi ikişer yorganla öküz ve ineklere yükleyerek köyden uzaklaştık. Biraz sonra düşman sözü edilen kimselerle köye gelerek top ateşiyle evlerimizi yıkıp köyü tamamen yaktılar. Evimiz yandı, felâket oldu. Malımız mahv ve telef oldu. Bununla da yetinmeyen Ketkânlı Aşireti ki başlarında Basravî var hücum ederek yollarda kazadan kurtulmuş, düşmandan can kurtarmış kadınların önünden inek ve öküzlerle karıların başındaki puşuları yağma ediyorlardı. Kazada Aligör karyeli Seyfettin Beyzâde Salih Bey'le Reşit Efendi ve akrabaları ve Betha karyeli Hacı Ali bin Yahli'den başka cümlesi Fransızlar gelirse teslim olacaklarını mazbatayla düşmana bildirmişlerdir."[434]

10 Mart 1920

- Sultantepe Köyünden Melikzâde Mehmet'den Belediye Reisi Hacı Mustafa Kâmil'e:

  "..Dün gece Kuvâyı Milliye Kumandanı Namık Bey misafirimiz idi. Bugün sabahleyin Akçakale'ye hareket ettiler. Dün gece Harran'da akşamdan sabaha değin ateş yaktılar. Ve anın üzerine şark tarafından iki bin atlıdan ziyade toplanmıştır. Ve Muhaymit Bey'in tarafı ve Meşhur aşayiri ve Abu İshak kabilesi tamamen yekûnu Haçim Bey nezdinde toplanmıştır. Kumandanın emri üzerine ben de yarın kuvvetimle Harran'a hareket edeceğim. İki yüz kadar fişek himmet buyrulmasını rica ediyorum.[435]

- Keşif kolları Ali Saip Bey'e, Albay Normand kuvvetlerinin Telebyaz yakınlarındaki Aynelarus köyü civarında Bnb. İhsan komutasındaki Aneze aşireti kuvvetleriyle çatıştığı ve daha ileri gidemeyerek geri döndüğü haberini getirdiler.[436] Telebyaz'a doğru biraz ilerledikten sonra haberin gerçek olduğunu gören Ali Saip Bey, Albay Normand'ın

[434]Açanal,sf.121 Feridun Şahin ile yapılan görüşme
[435]Açanal, sf.134
[436]Ali Saip,sf.182

Harapnaz üzerinden Urfa'ya taarruz planladığını düşünerek aceleyle Urfa'ya döndü.[437]

- Albay Normand kuvvetlerinin Urfa'ya doğru geleceği haberi şehirde korku yaratmıştı. Şehre dönen Ali Saip Bey ve yanındakiler Halvetiye karakolu önünde durum değerlendirmesi yaptılar. Ali Saip Bey, kuvvetlerin Karaköprü'ye çekilmesine taraftardı. Ancak Urfa Belediye Reisi Hacı Mustafa Efendi ile Siverek kuvvetleri başında bulunan Odabaşızade Mehmet Emin Efendi buna şiddetle karşı çıktılar. Ali Saip Bey Badıllı aşiret kuvvetlerini de alarak bir bölüm kuvvetle Karaköprü'ye çekildi[438] ve ertesi gün de düşman kuvvetlerinin gelmediğini görünce şehre döndü.[439]

- Şimdi Fransızlar'ın ağzından Albay Normand kuvvetlerinin Telebyaz'a gelip geri dönüşlerini izleyelim:

  ''Albay Normand, araba ve hayvanlardan mahrum bir kolla yola çıktı. Yolda Bernard'ı taburu ile Timur Bey'in kabilesine göndererek Halwa Kürtlerinin neden cezalandırılmadıkları hakkında açıklama istedi. Bernard, önde gidiyordu. Beraberinde kolun biricik topu, 12 istihkâm eri, 20 kadar Senegalli süvari vardı. Nasıl oldu ise yolu bir ara azılı düşmanımız olan Haçım'ın bulunduğu Aynelarus'a düştü. Bizden fazla şaşkına düşen Kürt bedeviler, hayvanlarını, kadın ve çocuklarını darmadağınık bir halde bırakarak dağlara kaçmışlardı. 40 kadar öküz, 60 koyun ve keçi ve birçok tavuk ve hindiden başka bizi asıl ihya eden 60 devenin burada bulunup elimize geçmiş olmasaydı. Uzakta dağınık bir halde kaçışan sürüler, kadınlar, atlar ve yayalar görüyorduk. Avcılarımız evvela bunlarla alay ettiler. Fakat bir süre geçince şeyhlerinin açtığı bayrak altında birer birer gelerek sıralandılar. Herhalde kaçmaktan caymış olacaklar ki sivri külahlı süvarilerin birden bize doğru ilerlediklerini hayretle gördük. Hayvanların nalları altından fışkıran karlar Kürtlerin gerisinde yoğun bir sis tabakası oluşturuyordu.

  Normand, bu sefer vakit kaybetmek gibi bir hataya düşmekten çekindi. Zira ilk hedef Urfa idi. Bir dakika sonra çalınan borular geri çekilme emrinin verildiğini bildirdi. Ricat çok ağır bir tempo içinde yapılıyordu. Halbuki sol yanımızda oldukça ilerisinde bir hayli düşman piyadesi de görünmüştü. Gerçi, öncülerle yancılarımız bizi örtebilecek

[437] Ali Saip,sf.182

[438] Bu olay Ali Saip Bey'in hatıratında yer almamaktadır.

[439] Fırat 1944, sf.84-91.

durumda idiler, fakat bir müddet sonra yani öğleye doğru iş değişti. Düşman miktarca artmış, üstelik süvarilerle de takviye görmüştü. Keşif kollarımızın getirdikleri haberlerden düşman kuvvetlerinin başında Haçım'ın bulunduğunu öğrenmiştik. Emrindeki kuvvetlere gelince bunlar Aneze Kürtleriydi.[440] Haçım bunlarla Telebyaz'a gidiyordu. Fakat kolumuzun birden bire yön değiştirdiğini görür görmez fikrinden cayarak peşimize düşmeyi daha uygun bulmuştu.

Normand, ilk hamlede onun hareketine önem vermedi. Ve Haçım'ın bulunduğu yöne bir infilak mermisi gönderilmesini emretti. Atılan mermi düşmanın uzaklarında bir yerde parçalandı. 18 süvariden oluşan devriye kolumuz önlerinden kaçan bedevilere pala sallayıp neşeli neşeli nâra attıkları bir sırada Kürtlerin çemberi içine düşmüş, fakat kendilerini birdenbire toparlayarak çalakılıç bunları yararak büyük bir kısmını atış tesir alanına kadar getirmeyi başarmışlardı. Nitekim bu andan itibaren faaliyete geçen makineli tüfeklerimizin kurşun yağmuru altında Kürtlerin onar yirmişer yere serildiklerini görüyorduk. Makineli tüfeklerimiz o gün bir sürü sivri külahlıyı ekin biçer gibi biçti. Çatışma bize bir saate mal olmuş güneş de tam başımızın üzerine gelmişti. Kuzeyden (Urfa'dan) 77'lik ve 105'lik topların boğuk sesleri işitiliyordu. Milli Kuvvetlerin şimdi de Urfa'yı bu toplarla dövdükleri anlaşılıyordu. Askerler top sesleri duydukça birbirlerini dürterek, ''Gayret arkadaşlar, yaklaştık, çabuk olalım, ha gayret" diye bağırışıyorlardı.

Fakat durum iyi değildi. Şu anda Anezeler'in ortasında yol aldığımızı unutuyorduk. Sağımızda, solumuzda ve nihayet ufukta dalgalar halinde yaklaşıp uzaklaşıyorlar. Bazen kolun daha rahat ilerlemesi için büsbütün uzaklaşarak gözden kayboluyorlardı. Yaptıkları bütün bu manevralardan, yavaş yavaş kolun gerilerine düşerek burada toplanmak istedikleri ve biz Urfa önlerine gelip Mustafa Kemal Kuvvetleriyle temasa geçtiğimiz de arkamızdan yetişerek çemberi tamamlamak niyetinde oldukları anlaşılıyordu. Bu durumu Normand iyice anlamış olacakki şöyle diyordu: "Galibiyeti garanti ederek muhabereye girişmek için Beyrut'da boş duran üç taburla 75'lik batarya ve hiç olmazsa bir ya da iki süvari bölüğünün şu anda burada olması gerekliydi." Birliklerimizin arasında kuvvetli bir haberleşme ve bağlantı kurulabilseydi bu da yeterliydi. Zira askeri talimatname küçük kıtaların da tıpkı büyük kıtalar gibi donatılmasını emreder. Halbuki biz kendimizden bihaber olduğumuz gibi düşmanın ne durumda

[440]Aneze, Arap aşiretidir.

olduğunu da bilmiyorduk. Normand, tam kapıya kadar gelmişken cesaretsiz ve ümitsiz geri çekiliyor. Kimin kaçtığı, kimin kovaladığı belli değil, tam bir kör döğüştü. İçinde Normand'ın sesi yükseliyordu; "Hazır ol! Sola çark! Adi adım!.."[441]

- Diyarbakır'da XIII. Kolordu Kumandanlığı'ndan Harbiye Nezaretine:.

  ''Maraş, Antep ve Urfa sancakları acınacak haldedir. Bu sancaklardan Maraş harabeye dönmüş, köyler, yıkılmış, ticaret durmuş, emniyet, can, mal, ırz kalmamıştır. Bunun tek sebebi Fransızlar'ın işgali ve kötü idaresi, Ermenileri İslam aleyhine tahrik edip silahlandırmalarıdır. İngilizler'in işgali zamanında İngilizler'in hükümet işlerine karışmamaları ve İslamlara nispeten iyi muamele etmeleri hasebiyle buralarda sükûn ve asayişin pek mükemmel olduğu düşünülürse bugünkü halin ve milli ayaklanmanın nedeni anlaşılır. Milletin maruz olduğu tehlike hasebiyle hükümetin siyaseten bir tesir yapmadığını, kendi hukuklarını, can, mal ve ırzlarını bizzat savunmaya kalkışmaları en meşru bir haktır. Bu durumda millete 'savunmadan vazgeçiniz' demek, Ermeniler'in silahlı intikamlarına, Fransızlar'ın her türlü saldırılarına her şeyinizi teslim ediniz demektir. Bedeninin bir parçası kesilen bir adama bağırma, ağlama ne demekse, ne kadar felsefeye aykırıysa; meşru haklarına ve namusuna, canına saldırılan bir millete de sükûn tavsiye etmek böyledir. Nitekim Urfa kıyamında öğütlerimiz dinlenmemiştir. Bilakis Urfa'dan, Birecik'den, Antep'den sürekli olarak muntazam kuvvetler, top, silah ve cephane istenmiştir. Muntazam kuvvetlerin gönderilmesi Fransa'ya savaş ilanı demek olduğundan hükümeti ve bütün millet zor duruma düşürecek isteklerde bulunulmaması öğütlenmiş ise de yine de feryatları kesilmemiştir. Dün Urfa ahalisi, Birecik'e Fransızlar'ın imdat kuvvetlerinin gelmesi ve Birecik'de katliam başlaması nedeniyle etkili bir dille aynı isteklerde bulunmuşlar, Kolordu'ca istekleri yerine getirilmemiştir. Fakat haklarını savunmaktan başka kabahatleri olmayan İslamların kâtliama maruz bırakılması insanı vicdanen üzüyor. Daha kuzeyden Diyarbakır vilayetinden Urfa'ya yardım için toplanmalar başladı. Fransızlar'ın Diyarbakır'a Harput'a kadar geniş bir alanı işgal etmesi ve bununda Ermenistan demek olduğunu düşünceleri bölge halkını huzursuz ediyor..."[442]

[441] Paul duVéou, sf. 245-247.

[442] HTVD. Belgeno:532

- Kuvâyı Milliye'den Kızlar, Aşık, Maşuk Köyleri İslâm Mücahitlerine:

  "Külâflı ile Hacı Bedir Ağa'nın bağı ve o civardaki yerler Badıllı aşireti tarafından işgal olunmuş ise de Külâflı'daki kuvvetimiz zayıf ve bu üç köyde elli tüfek mevcut bulunduğu anlaşılmıştır. Vatan ve memleketin selameti için bu elli adamın üç köyden bugün Külâflı'da Badıllı aşiretine katılarak faaliyet göstermelerini rica ederim. Bu emre uyulmazsa tüfekleri Kuvâyı Milliye tarafından alınarak diğer mücahitlere verilecektir."[443]

- Urfa'ya yardım sağlanması için Diyarbakır'a giden Siverek Müdafaayı Hukuk Cemiyeti üyesi Zeki'den[444] Müdafaayı Hukuk Cemiyeti Başkanlığına:

  1. "Bugün 3'de vardım.

  2. Gerekli yerlere ve cemiyet başkanlığına durum ayrıntılı anlatıldı.

  3. Buradan kuvvetin gönderilmesine bilinen makamca kesinlikle muvafakat edilmediği gibi taşıma ve yiyecek yönünden de kesin zorluklar olduğu tabiidir.

  4. Dün sabah buradan 45 top mermisi gönderilmiş. Mardin'den de 250 mermi Viranşehir'e gönderildi. Ayrıca Viranşehir'den de Mardin'e araç gönderilerek 500 mermi daha aldırmaları Viranşehir'e yazılmıştır.

  5. Sahra topu, ancak muntazam kuvvetlere verilebilir, deniliyor. Ve bu mevsimde her yere hareket edemez. Ergani'den buraya çıkarılan sahra topları gelmedi. Tarmil'de kalmışlardır. Sahra topuyla cebelin etkisi birmiş. Urfa'daki topların iyi kullanılması emrolunuyor.

  6. Buradan, her biri için 250 fişek olarak 500 Rus tüfeği gönderileceği, araçlarla müfreze gönderilmesi için bilgi verilmiştir.

  7. Cephaneler mevzilerin aleyhine kullanılmıyor. Geleceği düşünmek gereklidir.

  8. Buradan gönderilecek tüfek, cephaneler için araç arıyorum. Sonucu bildiririm.

[443] Açanal, sf.131

[444] Zeki, Gergerli Ramazan Bey'in kullandığı takma addır. Bkz. Dipnot. 448

9. Öteden beri yalnız başına faaliyet gösteren büyük memur[445] bugün tarafınıza hareket etti. Onun tedbiriyle bir muntazam kuvvet oluşabileceği kanısı Vilayet'de doğmuştur.''[446]

11 Mart 1920

- Kuvâyı Milliye elindeki toplardan tamir edileni de işe yaramaz hale geldi.[447]

- Fransızlar'ın yardım umutları kırılıyor. At ve katır eti yemeye başladılar.[448]

12 Mart 1920

- Hatipzâde Mustafa Efendi'nin bağından Amerikan yetimhanesine yapılan siperlerin tamamlanmasına çalışıldı.[449]

- Her Cuma günü Kuvâyı Milliye'nin hücumuna alışan Fransızlar, bugün tek tük tüfek atışlarını görünce şaşırdılar. Ermeniler, Kuvâyı Milliye'nin Diyarbakır'dan obüs getirmek yolundaki çabalarının boşa çıktığını bildirdiler.[450]

13 Mart 1920

- Diyarbakır'da Rüştü Bey'den Siverek Müdafaayı Hukuk Cemiyeti Başkanlığına:[451]

  ''500 tüfek, 30 sandık Alman cephanesi, 140 Rus cephanesi şimdi alınarak bağlandı. Bu gece hareket edecek ve yarın akşam da buradan bir sandık Rus cephanesi yola çıkarılacaktır. Siverek'deki topun tamiriyle Urfa'daki topların muayenesi için cephanelerle Hayri Efendi adındaki çakmakçı dahi yola çıkarıldı. Gerek Urfa ve gerekse Telebyaz, Harapnaz yönlerinin durumlarından açık bilgi verilmesi

[445]Sözü edilen kişi 2. Tümen Kumandanı Akif Bey'dir
[446]Fırat 1944, sf.50-52.
[447]Ali Saip, sf.185
[448]Ali Saip, sf.185
[449]Akgün, 2.4.1952.
[450]Ali Saip, sf.186
[451]Siverek Müdafaayı Hukuk Cemiyeti Başkanı Cudi Paşa, Urfa'daki mücahitlerin, muhtaç oldukları cephane vs. yi temin için Cemiyet üyelerinden Gergerli Ramazan Bey'I Diyarbakır'a göndermiş ve orada bulunduğu sürede masrafını karşılamak için 60 madeni lira vermiştir. Gergerli Ramazan Bey, Siverek'le haberleşmede Zeki ve Rüştü imzasını kullanırdı. (Fırat, Urfa Kahramanları s.48)

isteniyor. Yarın gerekenlerle görüşülüp diğer top gereçlerinin taşınmasının çaresine bakılacaktır.''[452]

- 2. Fırka Kumandanı Yarbay Akif Bey'den XIII. Kolordu Kumandanlığına:

  "Aşiretlere ve ahaliye kumanda yok denecek düzeyde olduğundan Urfa Kuvâyı Milliye Kumandanına karşı bir hoşnutsuzluk vardır."[453]

14 Mart 1920

- Fransızlar'ın cephaneleri tükenmeye yüz tuttu.[454]

- Berazî Aşireti Reisi Şahinbeyzâde Mustafa Bey'den Urfa Kuvâyı Milliyesine:

  "Urfa'dan gönderilen Kuvâyı Milliye ile birlikte çalışarak Siftek İstasyonundan itibaren şimendifer hattının ayrıca tamirine imkân bırakmamak üzere tahribine başladık. Kuvâyı Milliyeyi gören Suruç halkının maneviyatı yükseldi, bize mütemayil oldular.[455] Urfadan gelen kuvvetle bin kişiye yakın muazzam bir kütleyle çalışıyoruz. Tahribat bitince istasyonlarda mahsur kalacak düşmanın tenkili için Urfa'daki toplardan birinin gönderilmesi maneviyatı artırır, halkı mücahede etrafında toplar.[456]

- Harbiye Nazırı Fevzi Paşa'dan Sadaret'e: "Albay Normand'ın emrindeki muhtelif sınıflardan oluşan kuvvetle Cerablus'tan Birecik'e gelerek kasabayı bombardıman edip ahaliye kayıp verdirdikten sonra ve hükümet heyetini kaçmaya zorladıktan sonra eski Fransız işgal kuvvetlerini yerinde bırakarak döndüğü ve bu kuvvetin Suruç üzerinden Urfa'ya geleceği haber alınmıştır..

  Ermeni mezalimine ve Urfa mıntıkasında ahalinin heyecan ve galeyanına sebep olan Fransız askeri harekâtına engel olacak girişimlerin yapılması Padişahın isteğine bağlıdır.. Acilen girişimlerde bulunulması..[457]

---

[452]Fırat, 1944, sf. 54.
[453]ATASE K.318,D:31-H.29,F:34-29; Akalın 1997,sf.61.
[454]Ali Saip, sf.188
[455]Siverek Müdafaayı Hukuk Cemiyeti Başkanı Cudi Paşa, Urfa'daki mücahitlerin, muhtaç oldukları cephane vs. yitemin için Cemiyet üyelerinden Gergerli Ramazan Bey'I Diyarbakır'a göndermiş ve orada bulunduğu sürede masrafını karşılamak için 60 madeni lira vermiştir. Gergerli Ramazan Bey, Siverek'le haberleşmede Zeki ve Rüştü imzasını kullanırdı. (Fırat, Urfa Kahramanları s.48)
[456]Açanal,sf.126
[457]BOA EHUD Şb.1/1368

15 Mart 1920

- Ayntab'daki Kılıç Ali'den, Fransız imdat kuvvetinin Akçakoyunlu civarına geldiği ve Sacur Köprüsü'nü onarmakla meşgul bulundukları, bu kuvvetin Ayntab üzerine gelmesi ihtimalini düşünerek üzerlerine yürünmesinin yararlı olacağı bildirildiyse de Ali Saip Bey Urfa'dan ayrılmanın şu sırada imkansız olduğunu bildirdi.[458]

- Urfa'daki karışık durum üzerine Siverek'e gelen 2. Tümen Kumandanı Akif Bey Urfa Müdafaayı Hukuk Cemiyetiyle telgraf başında görüştüğünde Cemiyetin söyledikleri şunalardı. "..Bugüne kadar dört yüz bini aşkın fişek ve yedi yüzü aşkın top mermisi sarf edilen savaşta günde dört yüz lirayı aşkın iaşe bedeli olmak üzere on beş bin lira sarf olunduğu halde sayısı dört yüzü geçmeyen Fransızlar Urfa'dan çıkarılamadı. Ahali genellikle aşayirden ümidini kesti, aşayir de uzun süren bu beklemeden usandı. Öyle bir halde ki Ermeni mahallelerine konulan nöbet yerlerine gitmemeye başladı. Ve reislerle kumandan arasında bu başarısızlıktan dolayı bir ihtilaf ve güvensizlik meydana geldi. Kesin bir askeri harekât için zaman uygun değilse Fransızlar'ı şimdiki durumda muhafaza etmek üzere muntazam kuvvet gerekir. Urfa düştüğü yerden kalkmak, her neye mal olursa olsun bu meselenin iyi bir şekilde sonuçlanmasını istiyor. Bunun için size başvuruyoruz. Tek muhtaç olduğumuz şey muntazam bir kuvvetin sivil olarak Urfa'ya gelmesidir.

  Akif Bey, muntazam birlik gönderilmesinin güçleri dışında olduğunu Kolorduya başvurmaları gereğini söyledi."[459]

- 2. Tümen Kumandanı Yarbay Akif Urfa Kuvâyı Milliye kumandanıyla görüştükten sonra XIII. Kolordu'ya şu raporu yazdı: ''Aşiretler öteden beri, örgütlü olmadıklarından verilen görevi yapmakta nizamiye birlikleri gibi kabiliyet gösterememektedirler. Makineli tüfek yoktur. Topların da cephanesi bittiğinden ateş edememektedirler. Aneze Aşireti de Telebyaz İstasyonuna gitmiş, orada Fransız takviye kuvvetlerine baskınlar yapmaktadır.

  Badıllı Aşiret Reisi Sait Bey'le İzollu Aşiret Reisi Bozan Bey Urfa hareketinde en ciddi ve itaatli aşiret kumandanları olarak görülmektedirler. Her türlü durum karşısında kabadayılık

[458] Ali Saip, sf.189
[459] Açanal, sf.97-98

göstermekten zevk alan aşiretler önemli ve ciddi sorunlar karşısında varlık gösterememektedirler. Bu ufacık Urfa işinin ancak muntazam kuvvetlerle haledilebileceği kanaati hasıl olmuştur.''[460]

- Diyarbakır'da Zeki'den Siverek Müdafaayı Hukuk Cemiyeti Başkanlığına:

  "Bu gece 110 sandık cephane yola çıkarılacaktır. Kiraları 3300 kuruştur. Oraca ödenmesi zaruridir. Ayrıntılar mektuptadır. Top ve fazla silah almak için teşebbüslerden geri durduğumuz yoktur. İnşallah başaracağız.''[461]

16 Mart 1920

- Diyarbakır'da Rüştü'den Siverek Müdafaayı Hukuk Cemiyeti Başkanlığına:

  "110 sandık Rus cephanesi bu gece hareket ettirildi. Şimdi bilinen makama gidilerek gerekli girişimlerde bulunulacaktır. Bugünkü durumdan bilgi bekliyorum. Başka emriniz varsa telgraf başında bildiriniz.''

- Bu telgraf Cudi Paşa tarafından cevaplandırılmıştır.

  ''Urfa'da durumun sakin olduğu ve Cerablus'a doğru şimendifer hatlarının tahrip ve keşfinde bulunmak üzere bir süvari müfrezesi gönderildiği[462] ve düşmanın imdat kuvveti olarak Telebyaz'a kadar gelip tekrar Cerablus'a dönen kuvvetinin kesin miktarı anlaşılmadığı, Suruç aşiretlerinin milli harekata katılmadıkları ancak Şahinbeyzâde

[460]Saral, sf. 236; Belen, sf. 155.
[461]Fırat 1944, sf.52
[462]Müsademe bir taraftan devam ederken, hariçten Fransızlar'a takviye birliklerinin geleceği haberi herkesi endişeye düşürmüştü. Bu hadiseyi ilk işiten Hacisazâde Ömer Efendi ve Hocazâde Abdurrahman, Arabizâde Reşit Efendi'nin evinde toplanarak aralarında bu mesele hakkında uzun boylu görüşerek konuştuktan sonar tren hattının tahribine karar veriyorlar. Bunu gerçekleştirmek için atı olan Urfalılar'dan 100 kadarının isimleri bir kâğıda tespit ediliyor. Bu göreve katılmayacaklar hakkında da çok fena muamele yapılacağı ekleniyor. Bu kıymetli ve fedakâr insanlar fikirlerini Hacı Mustafa Kâmil'e ve Ali Saip'e anlatıyorlar. Ali Saip bunların fikirlerini Kabul ediyor. Tren hattının nasıl tahrip edileceğini bilen ve eskiden muhabere memurluğunda bulunan Kemancızâde Nuri, Mamozâde Hasan, Abuzer oğlu Abdiyle kuvvetler Hacisazâde Ömer Ağa'nın köyüne gidiyor. Ömer Ağa'nın köyde bulunan oğlu Osman Ağa ile amcazâdesi Halil ve akrabaları bu kuvvetlerle birlikte Suruç'a hareket ediyorlar. Suruç halkı büyük bir tezahüratta bulunarak, milli kuvvetleri kucaklayarak kurbanlar kesiyorlardı. O zaman Suruç Kaymakam Vekili Celâl Bey idi. Şahin Bey'in oğulları Bozan ve Mustafa Bey'ler Urfa ve Siverek Milli kuvvetleriyle birlikte bulunan Siverekli Bozan Ağa'ya katılarak İlyas Bey'le birlikte Cerablus'a doğru şimendifer hattını tahribe başlamışlar. Hattın sökülmesine Harapnaz'dan, Çal köprüsüne kadar birçok yerden başlanmıştır. Hacisazâde Osman'la Halil Ağalar hattı sökerken bir Fransız müfrezesiyle çarpışıyorlar müfreze dikiş tutturamayıp ricat ediyordu.. (Fırat 1944, sf.105 vd.)

Mustafa Bey'in tahribat müfrezemize katılarak Cerablus tarafından düşmanla çatışmaya girdiği ve Cerablus'un kuşatıldığı yazılıyorsa da doğruluğu anlaşılamamıştır."[463]

- Dahiliye Nezaretinden Urfa Mutasarrıflığına:

  "Şu önemli ve kritik dönemde yöre halkı ile Fransız askeri arasında çatışmanın sürüp gitmesi memleket menfaatine aykırı olduğundan her iki taraf arasında saldırının ve düşmanlığın önlenmesi için haberleşme ve görüşmeler yapılmakta olduğundan sonuç alınıncaya kadar bizim tarafımızdan asla saldırı yapılmaması önemle tavsiye olunur."[464]

- 2. Tümen Kumandanı Akif Bey'den Urfa Mutasarrıflığına:

  "..Urfa işinin Fransa'nın lehimize olan fikirlerini devam ettirecek tarzda, iki tarafın onuruna ve özellikle devletin çıkarlarına uygun bir şekilde dirayetle halline gayret çaba lütfedilmesini ve bu hususta dirayet ve maharetlerinizin gösterilmesini bütün devlet makamları beklemektedir."[465]

17 Mart 1920

- Aşiret kumandanlarından[466] Fransa'nın Suriye Olağanüstü Komiserliğine:

  "Kırk günden beri Urfa'da bulunan Fransız işgal kuvvetleriyle karşı karşıya bulunmaktayız. Memleketi her türlü ecnebi işgal ve istilasından kurtarmak fikriyle silaha sarıldığımız halde, burada karşımızda bulunan

[463]Fırat 1944, sf. 53. "Bilinen Makam", XIII. Kolordu Kumandanlığı'dır.
[464]Ali Saip, sf.198
[465]Açanal, sf.108
[466]Bütün aşiret reislerinin bu mücadelede hizmetleri çok büyüktür. Bunlar içinde pek büyük fedakârlık ve yararlılıklarla her türlü tehlikeli işle atılan ve canı gönülden çalışan Badıllı Aşiret Reisi Sait Bey başta gelenlerdendir. Bu aşiretin değerli reisi Sait Bey'in hizmetleri unutulmayacak derecede büyük ve yüksektir. Bununla birlikte aşiretileri gelenlerinden Sait Bey'in biraderi Bekir ve Hasan, amcazâdesi Cüneyt Bey'le Yedikuyulu Ahmet ve Hasan Ağa'ların çalışmaları sözü edilmeye değer. Badıllı aşireti reislerinin, aşiretleri önünde eski serdarlara yakışacak biçimde yer almaları aşiretleri coşturup kendilerinin değerlerini artırıyordu. Sait Bey'in çok zamanlar bizzat ileri atılması takdir eşayandı. İzollu aşiret reisi Bozan Ağa'nın aşireti ve bizzat kendisi çok çalışmıştır. Telfutur'un kuzeyinde Fransızlar'a üstünlük sağladığı gibi Ermenilere de sukuta mecbur etmiştir. Bozan Ağa cidden cesur ve faal genç bir aşiret reisidir. Döğerli Bekir Bey, altmışlık bir kişi olduğu halde iki evlâdı ve üçyüz kadar aşiretiyle çok hizmet görmüştür. Fransızlar'a vâki hücumda aşiretini elindeki değnekle ileri sevk etmiştir. Suruç aşiretlerinden Şeddadî Aşiret Reisi Casım ve Şeyhanlı Reisi Nuh Ağalarla Picanlı Reisi Galip Beyzâde Mustafa, Dinaî Reisi Salih Beyler ve kardeşleri, Mustafa Bey'in kardeşleri Müslüm Bey ve Arap aşiretlerinden Bini Yusuf Reisi Mustafa Halaf harika icad edercesine çalışmalarıyla genellikle taktire değer.Bunlarla birlikte Şıh Cevherzâde Ömer Efendi'ninde hizmetleri övülmeye değer. Şimalden Urfa'nın yardımına koşan Siverek eşrafından Cudi Paşa ile Odabaşızâde Mahmut Efendi'nin de gönderdikleri kuvvetlerin başında bulunan Cudi Paşa'nın amcazâdesi Mehmet Ramazan Ağa ile yeğeni Mehmet Sakıp Efendi ile Mahmut Efendi'nin oğlu Mehmet Emin Efendi ile Hacı Abuzer, Ramazan ve Şeyh Musa Ağalar ve Hüseyin Efendi ve Küçük Ömerzâde Rüştü ve Paşazâde Şevket Efendiler ve adlarını bilemediğimiz pek çok kişi büyük yararlıklar ve fedakârlıklar göstermişlerdir.(Ali Rıza, sf.126 vd.)

kuvvetin eski bir dost millet mensup olması ve Fransız kültürünün medeniyetinin memleketimizde husule getirdiği irfan semereleri hasebiyle kendilerine karşı şiddet göstermiyoruz.

Dostane vaki olan tahliye tekliflerimize karşı kumandan, bir emir olmadıkça bu havaliyi terk edemeyeceğini bildirmekte ve size müracaatla emir çıkartılması lüzumunu beyan etmektedir.

Arzumuz, işgalin kaldırılmasından ibaret olmasına göre, milletlere fikir bağımsızlığı sağlanmasına çalışan medeni Fransa'nın medeni bir kumandanı sıfatı ile isteğimizin yerine getirilmesiyle bir gün evvel memleketimizin tahliyesi emrini kumandana vermenizi ve bize de bilgi vermenizi beyhude kan dökülmemesi için rica ederiz.[467]

Mehmet Ramazan (Bucak Aşiret Reisi), Mehmet Emin (Milli Aşiret Reisi),Haçım (Aneze Aşireti Reisi), Bekir Arus (Bazıki Aşireti Reisi)Said (Badıllı Aşiret Reisi), Bekir (Döğerli Aşiret Reisi), Hacı Ömer (Şeyhanlı Aşiret Reisi), Zülfikar (İzollu Aşiret Reisi).

- Albay Normand kuvvetlerinin artık Urfa üzerine yürüyemeyeceğine kanaat getiren Kuvâyı Milliye, "sizinle savaş halinde değiliz, haksız yere yapılan işgali kaldırmak için meşru olarak silâha sarılmak zorunda kaldık" diyerek Fransız kumandanına Urfa'yı tahliye teklifinde bulundu. Yine red cevabı verilerek tahliye emrinin ancak Fransız kumandanlarınca verilebileceği, oraya başvurulması gerektiği bildirildi.

  Kuvâyı Milliye'nin bu mektubunu götüren yedek subay Reşit Rastgeldi bugünü şöyle anlatıyor:

  "Harbin ortalarına doğru Mahmut Nedim Bey'in evinde etrafa yoğun bir leş kokusu yayılmaya başlamıştı. Bunun kaynağını tespit edebilmek için oraları yakından görmek gerekti. Bu işi üzerine alacak bir gönüllü düşünülürken bana verilmesini rica ettim. Fakat bunun çok sakıncaları vardı. Fransızlar'la birlikte bir çok Ermeni'nin de bizlere ateş açtıklarını biliyorduk. Bunların beni tanımamalarına imkân yoktu. Bu takdirde benim sağ dönmem imkânsızdı. Bununda çaresini buldum. Kılık değiştiririm dedim. Ve en yakınlarımın bile tanıyamayacakları bir köylü kılığına girdim. İkindi vakti koynuma yerleştirdiğim bir mektupla birlikte elime aldığım beyaz bayrakla köprübaşından askeri mahfele doğru yürüdüm. Beni gören Fransızlar ateş kestiler, fakat bizim taraf ateşe devam ediyordu. Bilhassa o zaman Şakaloz'un evi dedikleri ve

[467] Ali Saip, sf.198

Kadir Kavasoğlu'nun şimdi değirmen yaptığı Samsat Kapı civarındaki binadan atılan kurşunlardan birkaçı yanıma düşüyordu. O tarafa doğru elimdeki beyaz bayrağı birkaç defa sallamak suretiyle elçi olarak gittiğimi onlar da anlamış olmalılar ki orası da ateşi kesti. Leş kokusu tamamen Nedim Bey'in evinden yayıldığı için en çok o binanın içine girmek istiyordum. Büyük demir kapısını birkaç kez vurdumsa da içeriden ses çıkmadı. Bunun üzerine bahçe duvarından içeriyi incelemeye başladım. Bahçenin ötesinde berisinde birçok kadana leşlerinin atılmış olduğunu ve kargaların konup kalktığını gördüm. Meğer attığımız top mermilerinden birisi hayvanların bağlı bulunduğu binanın duvarını delerek içeride patlamış ve hayvanların ölümüne neden olmuş. Bunu tespit ettikten sonra ilerideki kayalıklara yürüdüm. O zamanlar Şişkonun evi dedikleri binanın batıya bakan kapısı ile hastane arasında yapılmış olan taş siperden Fransızca seslenildiğini duydum, o tarafa doğru yürüdüm. Siperin arkasında elinde büyük ve kalın bir mendil tutmuş olan bir asker gözlerimi ve bu arada yüzümü bağladı. Adamın bu hareketinden çok memnun oldum. Artık beni kimse tanıyamazdı. Koynumdaki mektubu çıkarıp askere verdikten sonra ellerimi derhal abamın ceplerine sokarak gizledim. Nasırsız olan ellerimin hiçbir zaman köylü eline benzemeyeceğinin farkına yolda varmıştım. Bu tedbiri almaktan başka çare yoktu.

Mektubu alan asker uzaklaşırken etrafımda birçok ayak sesi duydum. Her iki taraftan da ateş kesilmişti. Civar siperlerdeki askerlerin etrafımızda toplandıklarını anladım. Bunlardan bir bölümü Fransızca, bir bölümü de Arapça konuşuyor, benim hakkımda birbirlerine bir şeyler anlatmak istiyorlardı. Bu arada birisi bana Kürtçe olarak bana şu soruyu sordu: "Hangi memlekettensin?" Ben de Kürtçe olarak Diyarbakır tarafından geldiğimi söyledim. Çünkü harbin başından beri Fransızlar'a Urfa'ya binlerce kuvvet geldiğini bildiriyorduk. Bu cevabımla bunu bir kere daha teyit etmek istiyordum. Yoksa Diyarbakır'dan yaralılarımız için istediğimiz eczalı pamuğa red cevabı almıştık. Adam bu defa terbiyesizlik ederek "yakında ananızı sinkaf edeceğiz" diye söylenmeye başladı. Maksadı tahrikti. Yakında kimin anasının belleneceği anlaşılacaktır, dedim. Bu sırada getirmiş olduğum mektubun cevabını iade etmiş olduklarından etrafımdaki askerler siperlerine koştular ve Ermeni ile aramızdaki tatsız konuşma sona erdi. Evvelce gözümü bağlayan nöbetçiden başka kimse kalmamıştı yanımda. Yüzümü şehre doğru çevirdi ve mendili açarak arkamdan itti. Güneş batmış, etraf alacakaranlık idi.[468]

[468]Reşit Rastgeldi'yle yapılan 15.03.1978 görüşme.; Yeni Urfa , 11.4.1957

18 Mart 1920

- Siverek'de Cudi Paşa'ya:

  "Müptilhisklornemel şişe 10, ayrıştırılmış pamuk kilo 25, lastik sargı adet 6, ampul kloru maiyeti morfin adet 150, kafein adet 100, platin iğne adet 2, refkor şırıngası adet 2, mislisınai ampulu adet 6, kadküt şişe 20, rekor iğnesi adet 1, hegador iğnesi adet 6. Kuvâyı Milliye hastanesindeki yaralıların tedavisine gerekli olup Urfa'da bulunmayan yukarıda cins ve miktarı yazılı tıbbi malzemenin Diyarbakır askeri medhalinden mümkün olduğu kadar süratle getirilerek tamamlanması arziyle takdim kılındı."[469]

  Belediye Reisi Mustafa Kâmil, Kuvâyı Milliye Hastanesi Tabibi Hamdi Kasım

- Dr. Vischer'in hatıratından :"18 Mart'ta tekrar Ermeni bölgesi ile irtibat kuruldu.

  Ermeniler yiyecek sıkıntısı çekiyorlardı ve bir Türk evinden temin edebilirlerdi, ancak milliyetçilerin Kumandanı buna izin vermiyordu. Çünkü Ermeniler de kendi bölgelerinden bir Fransız karakoluna yapılacak hücuma izin vermemişlerdi. Bu nedenle de onlar da yiyecek teminine mani oluyorlardı. Hatları aşarak Fransızlar'a gelen iki Ermeni, yardım kuvvetinin yüz kilometre kadar uzakta bulunduğu haberini vererek Fransızlar'ı umutlandırdı.[470]

- Suruç Kaymakam vekilinden Kuvâyı Milliye'ye:

  "Siftek istasyonundan Cerablus'a doğru beş yüz metre kadar bir mesafenin rayları kaldırılıp atılmış, dördü küçük biri büyük olan Çaloğlu köprüleri tamamıyla tahrip edildiğinden ve bu tahribat trenin bundan böyle geçişini imkânsız bir hale getirdiği kanaatine binaen mücahitler bugün merkez kazaya dönmüşlerdir.[471]

- 2. Tümen Kumandanı Akif Bey'den Urfa Mutasarrıflığına:

  "..Teşkilâtsızlık Urfa ahalisinin muhalefetinden ileri gelmiştir. Urfa ahalisi ki devletin muntazam kuvvetlerinde çok zamanlar görev

[469] Fırat 1944, sf.49.
[470] Ali Saip, sf.199.
[471] Açanal,sf.128

yapmışlardı. Madem ki keyfi olarak iş yapmak taraftarı oldular, o halde aynı suretle işin neticesini intaç ve idrake mecburdurlar."[472]

- 2. Tümen Kumandanı Akif Bey'den Urfa Mutasarrıflığına:

  "..Urfa ahalisinden beklenen şey yapılan teşkilatı kabul ederek yiğitlikle iş görmektir. Yakın mesafede savaş tekniği süngü ile gösterilecek yiğitliktir."[473]

19 Mart 1920

- Hat boyundan gelen haberlerde Fransızlar'ın Cerablus ve diğer istasyonlarda süvari kuvvetleri bırakarak şimendiferle geriye çekildiği ve Akçakoyunlu'da düşman kuvvetleriyle Kuvâyı Milliye ve aşiretlerin çatışmaya girdikleri bildiriliyor ve dört köprüyle dört kilometrelik tren yolunun tahrip edildiği kaydediliyor.[474]

- Urfa Ahalisinden Heyet-i Temsiliye'ye; Bilhassa Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine:

  "Burada on beş günden beri dertlerine acil şifa ve sizden ümitli haberler bekleyen Urfa ahalisini temsil etmekteyiz. Kırk iki gündür savaşa sahne olan Urfa, Fransızlar'dan daha çok kuşatılmış bir haldedir. Bu uzun müddette verdiğimiz şehitlerin ve yaralıların toplamı bize yardım için gelen aşiretlerin hepsinin verdikleri kayıplardan fazladır. Muntazam kuvvetler yardımımıza yetişmedikçe hiçbir iş görülemeyeceği kanısında olan Urfa ahalisinin size karşı ricalarını tebliğe mecbur bulunuyoruz. İsteklerimizin yerine getirileceğine ve Kolordu'ya talimat verildiğine dair üç gün evvel aldığımız müjdenizin sonucunu sabırsızlıkla beklediğimiz halde henüz Kolordu'dan biraz olsun ümitlendirici haber alamadık. Bittabi iki günden beri alınan İstanbul havadisleri ile Urfa daha önem kazanmış bulunuyor. Memleketlerimiz doğu vilayetleri ile Kilikya'nın sınırı hiç olmazsa Fırat olmalıdır. Fırat terk olunursa doğu vilayetlerinin de kapısı düşmana açılmış olur.Genel bir menfaat sağlamak için tek çareyi Karacurunda'daki taburun bizimle birlikte Urfa'ya hareketi için emir verilmesinde görüyoruz[475] Bu tabur mevcudu ne kadar eksik olursa

[472]Açanal, sf.102
[473]Açanal,sf.103
[474]Ali Saip,sf.201
[475]İngilizler Urfa'yı işgal ettikleri gün Urfa'da bulunan 1. Süvari Alayı Kumandanı Binbaşı Hüseyin Bey'i çağırarak Alay'ın Urfa'dan çekilmesini istemişlerdi. Önce Karaköprü'ye çekilen Alay, İngilizlerin isteği ve tehditleri üzerine bir birliğini Karacurun'da bırakarak Siverek'e çekilmiştir. Sözü edilen birlik budur. (Saral,sf.213-214)

olsun Kuvayı Milliye'den tamamlanır ve Kuvayı Milliye bu tabur ile birlikte yine memleketimizde önemli bir etken olur. Bu maruzatımıza bugün iki saate kadar yeterli cevap alamazsak üzgün olarak Urfa'ya dönecek[476] ve Urfalılar'a başlarının çaresine bakmalarına mecbur olduklarını tebliğ edeceğimizi arz ederiz.

Urfa Eşrafından Hacı Es'ad, Diğeri Hacı Yusuf,Diğeri Şeyh Müslim, Diğeri Şakir

Belgenin altında şu cevap notu vardır: "13. Kolordu ciddi olarak Urfa meselesini halledecektir. Talimat verildi, muhabere ediniz.

Heyet namına Mustafa Kemal."[477]

- Fransızların Urfa'daki işgallerinin halkta milli hislerin uyanmasına sebep teşkil ettiği..[478]

20 Mart 1920

- Fransızlar'ın su aldıkları kuyudaki su iki metreye indi. Hücum etmeden ateş eden Kuvâyı Milliye için 'Bugün cuma olduğu için adet üzere sessiz geçmesine imkân yoktu' diyen ve sürekli beygir eti yiyen Fransızlar, uzaklardan su getirmeyi düşünüyorlar.[479]
- Miss Holmes Ali Saip Bey'e yazdığı mektupta yetimhaneye gönderilen ekmekler için teşekkür ederek kesilen suyun yeniden gelmesinin sağlanmasını istedi. Miss Holmes, yetimhanenin bir bölümünün Amerikan Konsolosluğu olarak ayrılıp daha çok saygı duyulacağı düşüncesiyle üzerine Amerikan bayrağının çekildiğini ve Amerikan bayrağına gelecek herhangi bir ateşin doğrudan doğruya Amerika hükümetine karşı yapılmış sayılacağını söyledi. Bu davranış Ali Saip tarafından 'Miss Holmes konsolossuz Amerikan Konsolosluğu icat etti' şeklinde değerlendirildi.[480]

[476]Telgraf Karaköprü'den çekilmektedir
[477]HTVD.Belge no:336.
[478]BOA. DH.ŞFR. 657/121 – 19 Mart 1920
[479]Ali Saip, sf.206
[480]Ali Saip,sf.207

21 Mart 1920

- Fransızlar'da su sıkıntısı arttı. Fransız subayın günlüğünde, susuzluktan hiç kimsenin yıkanamadığı, cilt renkleri itibariyle Senegallilerden farkının kalmadığı belirtiliyor. Yiyecek sıkıntısı da devam ediyor.[481]

- Dr. Vischer'in hatıratından, "Bizim Süryaniler arasında kuyu kazıcılar vardı. Kuyuyu temizleyip tekrar verimli hale getirmeyi teklif ettiler. İpe bağlanıp aşağıya indirdiler. Kuyunun içinde çok miktarda taş ve içine düşmüş kova vs. ile kapanmış olduğunu söylediler. Kuyuyu temizleyip, hatta daha çok su kazanmak için, sızıntı yerleri daha da derinleştirdiler. Ermenilere yardım etmek üzere, İsviçre'den gönderilen ayakkabı ve elbiselerin konduğu torbalar su geçirmez yelken bezindendi ve halen bizde mevcuttu. Onlar iyi iş gördüler. Onlar kova yerine kuyudan su çekme işinde çok başarılı kullandık. Gerçi kovalar gibi çabuk kuyunun dibine inmiyorlardı ama daha hafiftiler ve kovalar gibi sağa sola çarpıp zarar görmüyorlardı. Aynı zamanda en iyi çamaşır iplerimizi de bu işte kullandık. Ama yine de su yetersizdi. Bir kısmı, katırlarla uzak bir çeşmeden getirilmesi gerekiyordu. Hastanenin günlük su ihtiyacı 350 litre idi. Şimdi bir açıdan yeni yolla Fransızlar bize gündüz gözü ile de su getirebiliyorlardı.

- Akşama doğru Akçakale yönünden gelen elli kadar atlı, Fransızlarca, kendilerine gelen yardım kuvveti üzerine giden birliğin dönüşü ve Kuvâyı Milliye'nin takviyesi olarak değerlendirildi.[482]

22 Mart 1920

- Miss Holmes'dan Ali Saip Bey'e:

  "Besin eksikliği nedeniyle yetimhanede birkaç çocuk bayıldı. Türkiye hakkında şahsen iyi davranılmasına taraftar olan Cumhurbaşkanı Wilson eğer yetimhanedeki çocukların açlıktan bayılacak hale geldiğini duyacak olursa hiç kuşkusuz bunun etkisi ve sonucu iyi olmaz. Bunu siz de takdir edersiniz. İşte bu nedenle çok rica ederim yetimhane için bana istediğim ölçüde yiyecek satın almama izin veriniz."[483]

[481] Ali Saip,sf.207
[482] Ali Saip, sf.208
[483] Ali Saip, sf.209

- Urfa Belediye Reisi Mustafa Kâmil'den telgraf başındaki XIII. Kolordu Kurmay Başkanı Halit Bey'e:

  "Kırk iki gündür devam eden savaşın safahatı mutasarrıfımız ve eşraf tarafından Mustafa Kemal Paşa Hazretleriyle Cevdet Beyefendi Hazretlerinin bilgilerine sunulup kurtuluşumuzun muntazam bir kuvvetin gönderilmesine bağlı olduğu arz edilmişti. Mustafa Kemal Paşa Hazretlerinden aldığımız cevabi emirde Urfa hadisesinin ciddi bir şekilde halli için Kolordu'ya yazıldığı ve oraya müracaatımız gerektiği tavsiye olunmuştu.

  Halbuki Cevdet Beyefendi'den sevindirici bir emir alınamadığı gibi anılan eşraf beş gün Karaköprü'de telgraf başında bekledikten sonra üzüntüyle Urfa'ya döndüler. Telaş ve üzüntüyle hicreti düşünen ahalinin manevi gücünü tamir için Karacurun'daki askerin hareket emri için yardımcı olmanızı bekleriz. Fransızlar'ın kısa bir süre sonra ele alacağı şiddetli tedibatdan kim yakayı kurtarabilir? Bu tafsilatla ilgili hem talimat ve hem de tek kurtuluş çaresi bildiğimiz muntazam silahlı kuvvet isteriz."[484]

23 Mart 1920

- Siverek ve Havalisi Kuvâyı Milliye Kumandanı Timur'dan Urfa Kuvâyı Milliye Kumandanlığına:

  "Belediye Reisi ve Mutasarrıf Beylerin açık telgrafla Urfa için muntazam kuvvet istedikleri Kolordu'dan bildirilmiştir.

  İstanbul'daki tutuklamalara Fransızlar katılmamış; İstanbul'dan gelen bütün ecnebi gazeteler başta Fransızlar'ın Tan gazetesi olduğu halde İngilizler'in İstanbul tutuklama harekâtını yermekte ve İngilizler'e hücum etmektedir. İstanbul'un işgali muvakkattır. Partilerin çekişmesi sonucu olup yakında iyi bir şekilde sonuçlanacağı ve muhaliflerin pişmanlık getirerek partilerinden ayrıldıkları anlaşılmıştır. Fransa'nın el'an bizi savunduğu görülmektedir. Bunun için Fransızlar'a karşı askerî harekât icrasını Kolordu kesinlikle tasvip etmiyor ve asker göndermeyecektir..

  Urfa, Suruç, Birecik asker alma merkezinde sayısız silahlı aşayir vardır. Müdafaayı Hukuk Cemiyeti yedek subayları kumandasında harp görmüş kişilerden kıtalar teşkil edilerek o civardaki Fransız kuvvetleri çıkartılabilir. Kolordunun kesinlikle muntazam kuvvet

[484] Açanal, sf.109

göndermeyeceğinin Mutasarrıf Bey'le Belediye Başkanlığına bildirilmesi lazımdır."[485]

24 Mart 1920

- Heyet-i Temsiliye Başkanı Mustafa Kemal, XIII. Kolordu Kumandanlığından Kurmay Yüzbaşı Sabri'yle telgraf başında görüştü:"Mustafa Kemal, bir miktar muntazam kuvvetin milli kuvvet şekil ve mahiyetinde Urfa'ya süratle gönderilmesinin meseleyi bir an önce halledeceğini, bunu vatan görevi olduğunu, bu meselenin Kolordu'ca gerekli derecede ele alınmamasındaki nedenlerin anlaşılamadığını söyledi.

  Yüzbaşı Sabri, cevabında Kolordunun subay silah ve cephane konusunda her türlü yardımı yaptığını, askerleriyle birlikte belirtilen biçimde yardımın ise henüz mümkün olacak dereceye gelmediğini ve çalışıldığını söyledi."[486]

- XIII. Kolordu Kumandanı A. Cevdet Bey'den Heyeti Temsiliye'ye:

  "Miktarı önemli bir sayıya ulaşan Kuvâyı Milliye savaşçıları saldırıya cesaret edemiyorlar. Bundan başka teşkilat ve emirlere uymuyorlar. Bu durumda Urfa meselesinde bir an evvel saldırıyla hareket etmek için düşmanın iki misli düzenli kuvvete ihtiyaç vardır. Bütün kolordunun savaşçı sayısı 1500 kadardır. Bu bölgede asker tedarik ederek kadroların tamamlanması, talim ve terbiyesi şimdiye kadarki çalışmaya göre mümkün değildir. Buna rağmen bütün Kolordunun Urfa meselesi için toplanması mümkün değildir. Çünkü bölgenin asayiş durumu el vermez."[487]

25 Mart 1920

- Urfa Kuvâyı Milliyesiyle Siverek Kuvâyı Milliyesinden Odabaşızâde Mahmut Efendi telgraf başında konuştular. Urfalılar, onlarca telgrafa ve M.Kemal'in talimatlarına rağmen nizamî kuvvet göndermeyen Kolordunun davranışına anlam veremediklerini söyleyince Mahmut Efendi, mevcut azlığından olabilir, cevabını veriyor.. Urfalılar moral aradıklarını ve göçü önlemeye çalıştıklarını ifade edip' bu defa da boş dönecek olursak Urfa muhakkak dağılacaktır' diyorlar.[488]

---

[485] Açanal, sf.110-111
[486] Saral, sf.240
[487] ATASE, K:318,A:5/2307,D:31-H.30,F:35-10; Akalın 1997, sf.62
[488] Açanal, sf.99.

26 Mart 1920

- Fransızlar yiyecek bakımından zor durumdalar. Hayvanların iaşesi için erlerin yataklarındaki otlar yiyecek olarak kullanılmaya başlandı.[489]

- Suruç'daki Binbaşı İlyas Bey, Ali Saip Bey'e Urfa'daki Fransız kumandanlığından Arappınar'daki Fransız kumandanlığına gönderilen Urfa Ermenilerinden İbrahim adlı birinin yakalandığını ve elindeki şifrenin alındığını bildirdi. İbrahim sorgusunda, 20 lira ücretle Urfa'daki iki Ermeni tarafından gönderildiğini ve eğer mektup ele geçip kendisi Arappınarı'na gidebilirse onlara "Erzak ve cephane bitmek üzeredir, şu yakınlarda kuvvet gelmeyecek olursa teslim olmaya mecburiyet hasıl olacaktır" biçimindeki mesajı ileteceğini söyledi. Aşiret reisleri kendisini öldürmek istedilerse de İlyas Bey izin vermedi.[490]

28 Mart 1920

- Urfa'daki Fransızlar'ın bitkin bir halde bulundukları ve erzak hususunda zorluk içinde bulundukları, ciddi ve kesin bir teşebbüs üzerine teslim olmalarının ya da çekilmelerinin muhakkak olduğu Urfa'dan Heyeti Temsiliye Başkanlığı'na bildirildi.[491]

- XIII. Kolordu Kumandanı A. Cevdet Bey'den Heyeti Temsiliye'ye:

  "Urfa'daki Fransız kumandanı tarafından 20 lira verilerek bir ulakla Arappınarı'na gönderilmekte olan bir mektup elde edilmiştir. Ulağın ifadesi de Fransızlar'ın erzak ve cephane bakımından zor durumda bulundukları yolundadır. Bunun üzerine Fransızlar'a yeniden bir baskın yapılmak üzere hazırlık yapılmaktadır. Urfa'da düzenli bir taburun teşkilâtı hayli ilerlemiştir.

---

[489] Ali Saip, sf.216.

[490] Ali Saip, sf.218. Bugünler Kuvayı Milliye ve Fransızların casuslarının ortada dolaştığı günlerdi. "..Bir adam yakaladık bir gün. Kürt. Dedim, ula git Fransıza söyle biz açız. Bize imdat verin. Hele bak ne yer içerler. Keşişin bağı var a, gittik, baktım bir bayrak çıkardı. Yani onlar çıktı, çocuk ta bir bayrak çıkardı. Aldı götürdüler. Götürmüşler, demiş ben Suruç'tan gelmişim. Mehmedey Süleyman var ya, Boztepeli. O Fransa'yı tutuyordu ha. Biz onların dilinden mektup yazdık. Onların namına yazdık, bize aşair tat vermiyor, diyorlar siz Fransız taraftarısınız. Biz nereye gidelim. Hojer, binbaşıydı ha. Bir kolu sakattı, Fransız. O demiş korkma. Fransa düveli muazzamadır, size imdat gelecek. Neyse o adam geldi, bırakmışlar. Bir de altın vermişler. Kaç gün geçti bir mektup daha yazdık. Yahu daha gelmediler, bize tat yok, her gün bize baskın veriyorlar, bize imdat. Yakalamışlar bu sefer, bırakmamışlar. Demişler bu hiledir yahu, çocuğu yakaladılar, hapsettiler. Dediler sen muhbirsin (İzollu Bozan Bey'le yapılan görüşme'den). Ali Saip Bey, Fransızlara sözde haber getirip götüren ve birkaç defa gelip gittikten sonra casus olduğu anlaşılıp Fransızlarca tutuklanan Cuma adlı Arap gencinin Şeyhanlı aşireti reisi Hacı Ömer Efendi tarafından bulunduğunu yazmaktadır (Ali Saip,sf.210-212) Cuma, 10 Nisan günü tutsakların iadesiyle serbest kalmıştır (Ali Saip, sf.236)

[491] HTVD.Belge no:349.

Hısnı mansur taraflarından da Kuvâyı Milliye'nin son saldırısına katılmak üzere hareketleri bildirilmiştir. Urfa'da bulunan İtilâf Partisine mensup bazı kişilerin Ankara Kongresi'nin Padişahın rızası hilafında olduğundan delege gönderilmemesi ve Fransızlar'la barış yapmak gerektiği hakkında propaganda yaptıkları haber alınmıştır. Bunlardan ileri gelenlerin tutuklanarak Diyarbekir'e gönderilmeleri emrolundu."[492]

- Çetelerin bulunduğu yerden şiddetli ateş duyuldu. Sonra bu ateşin Fransızlar tarafından açıldığı ve birkaç köpeğin bağlar içerisinden süratle geçip gitmelerinden kuşkulanıldığı anlaşıldı.

  Fransızlar'ın halini anlayan çeteler bir kaç kopek bulup kuytu yerden bağlar içine bırakıyorlardı. Fransızlar böylece çok cephane harcadılar. Sonra onlar da bunun bir hile olduğunu anladılar ve ateş etmemeye başladılar.[493]

- Halep Amerikan Konsolosluğundan alınan bir yazıda Amerikalılar'ın hayatlarından kaygılanıldığı bildirilerek bilgi verilmesi ve kendilerinin özel olarak korunmaları rica ediliyordu.

  Bunun Miss Holmes'a tebliği üzerine Miss Holmes cesaretlenip Mutasarrıf'a mektup yazarak 'resmen açıklamak zorundasınız' diye millî hareketin nedenlerini soruyor ve gözdağı verdikten sonra 'anlıyorum, bu işin sonunda siz ve Ali Saip kaçacaksınız, kendilerini felâkete attığınız mülk ve arazi sahibi eşraf burada kalacaklar ve onlar korkunç sorumluluklarla karşı karşıya kalacaklardır, eğer onlar kendi çıkarlarını korumak istiyorlarsa bu işlere engel olmalıdırlar' demektedir.[494]

29 Mart 1920

- XIII. Kolordu Kumandanlığı'ndan ayrıntılı telgrafta İstanbul'da dağıtılan meclisin Ankara'da toplanacağı, İstanbul'a gitmemiş olan mebuslarla yeniden seçileceklerin Ankara'ya gönderilmeleri rica ediliyordu.[495]

[492] Akalın 1997, sf.63
[493] Akgün, 11.4.1952.
[494] Ali Saip, sf.219.
[495] Ali Saip, sf.220.

30 Mart 1920

- 2. Fırka Kumandanı Yarbay Akif Bey'den XIII. Kolordu Kumandanlığına:

  "Urfa'daki kuvvet çok azalmıştır. Ahaliden istifade olunamayacağına kesin kanaat olunmuştur."[496]

- XIII. Kolordu Kumandanı A. Cevdet Bey'in cevabı:

  "Hısnımansur Kuvâyı Milliyesi'nin hareketi için yazı yazıldı. Urfalılar'ın dışarıdan gelen kuvvetlere dayanarak Maraşlılar gibi hamiyet göstermemesi esef vericidir. Ermeniler'in katliamına uğramamak için gönderdiğimiz 400 tüfekle hemen bir millî tabur teşkil edilmesi temenni olunur."[497]

- Mustafa Kemal'den XIII. Kolordu Kumandanı A. Cevdet Beyefendi'ye: "Ahali ve aşiretleri coşturup teşvik etmek amacıyla en yakın askeri birliklerden yeterli miktardaki kuvvetin Kuvâyı Milliyeye katılma biçiminde Urfa'ya gönderilmesi ve iki aydan beri sürüncemede bulunan bu sorunun çözümünü tekrar ve önemle rica ederim."[498]

- Jandarma hariç,iki yüz elli savaşçının katıldığı bir gönüllüler taburu oluşturuldu.[499]

- Badıllı aşireti, başlarında Murad'ın oğlu Hacı Osman olduğu halde Fransızlar'ın ileri karakollarına bir baskın yaptı. Nino Hacı Bekir'in hanından ilerleyen kuvvetler Hacı Sait Ağaların bağı içerisinden ilerleyerek Şişko'nun bağındaki ağılda bulunan Fransızlar'ın kuvvetli bir takımına doğru ilerliyorlardı.Uyanık bulunan Fransızlar'ın şiddetli ateşiyle karşılaşan çeteler ilerlemek istedilerse de makineli tüfeklerin yağdırdığı kurşun yağmuru altında çok zayiat vererek döndüler. 7 şehit ve üç yaralımız vardı.[500]

1 Nisan 1920

- Çeteler geç vakitlere kadar saz çalıp eğlenirken nöbetçinin "silah başına" dediği duyuldu. Herkes sipere koştu. Karşı bağlar içinden yüz kadar Fransız askerinin ilerledikleri görüldü. Açılan şiddetli ateş bütün

[496] Akalın 1997, sf.64
[497] Akalın 1997, sf. 64
[498] HTVD. Belge no: 349.
[499] Ali Saip, sf.224.
[500] Akgün,11.4.1952.

sipere yayıldı ve bir saat süren ateşten sonra Fransızlar ilerleyemeyeceklerini anlayınca geri çekildiler.[501]

- Fransız subayının günlüğünden: "Erzak elde etmek için şehre karşı bir hücum düzenlemek istedikse de tuzağa bastık. Zira Türkler o anda ileri karakolları değiştiriyorlarmış ki alışılmışın dışında bir kuvvetle karşıladılar bizi. Bir yaralı bıraktık.[502]

- Ermeni Cemaati namına milletvekili Mihran'dan Ali Saip Bey'e:

  "..Casusluk edilmesi ve tek tük Türkler'in öldürülmesi gibi derecesini bilmediğimiz ve bir iki edepsizce isnat olunan kötülüklere ihtimal verilse bile bu bütün Ermeni siyasetini etkilemez. Biz sözümüze sadık kaldık ve Fransızlar'ın baskılarına önem vermeyerek İslam vatandaşlarımıza zarar vermeye yönelik birçok önerileri reddettik ve edeceğiz. Biz bu şehrin sahibi değiliz. Ve ne de olacağız. Aynı zaman da buralarını Fransızlar hesabına kanımızla zapt edecek kadar değiliz. Çarpışmakta olan bu iki kuvvetten birine bağlılığımızı bildirmeye mecbur kalacağımızı bildiğimiz ve Barış Konferansı'nın 15 Mart kararlarını da haber almamıza rağmen herhangi bir tarafa yanaşmak bizim için büyük cinayettir. Biz iyi ilişkilerden yanayız. Buna içte ve dışta tanıdıklarımız vardır. Tarafsızlığımızı çiğnememek şartıyla esenliğimizi sağlayacak her türlü tedbire başvurup araçları hazırlamak bizim hakkımızdır. Bu, düşmanlık olarak değerlendirilmesin. Mecbur edilmedikçe bugünkü görüşümüzden sapmayacağız. İyi ilişkiler ve Urfa'nın esenliği arzu ediliyorsa hizmet ve içtenliğimize güvenilsin ve bizi mecbur edecek sebepler her gün bir kat daha arttırılmasın. Biz ölmek istemiyoruz fakat bu bizim için mutlak ve mukadderse şerefimizle ölmeye karar vermişizdir. Mamafih her iki tarafın iyi niyeti sayesinde bir esenlik yolu bulunabileceğini ümit eder, cemaat namına içtenlik ve saygılarımı sunarım."[503]

2 Nisan 1920

- Dr. Vischer'in hatıratından: "2 Nisan günü beklenmedik ve de hoşumuza gitmeyecek şekilde sükunetimiz bozuldu. Tekrar top atışları başlamıştı. O anda ben hafif yaralıları sarmakla meşguldüm, karım da yanımda bana yardım ediyordu. İşimi henüz bitirmiştim. Karımla beraber hemen hastaneye geri döndüm. Anlaşılan Türkler tekrar top

[501] Akgün,11.4.1952.
[502] Ali Saip,a.g.e.sf.223
[503] Ali Saip,sf.220-221

atışları için mermi temin etmişlerdi. Ve kuzey tepeden 60 mermi bizim hastaneye ve Türk hastanesine doğru attılar. Bu da epey hasara neden oldu, ama hiçbir Fransız askeri yaralanmadı. Bundan sonra tekrar bir sessizlik çöktü. Eğer Türkler top mermisi (ağır cephane) temin edemezlerse, makineli tüfekler ile Fransızlar'a pek ulaşamıyorlardı.

3 Nisan 1920

- Fransız hücumuna karşı açılan top ateşini takiben Fransızlar'a teslim teklifinde bulunuldu. Binbaşı Hauger imzasıyla gelen cevapta kan dökülmesine taraftar olunmadığı, ancak General Gouraud'nun emir olmadan Urfa'yı terk edemeyecekleri bildirildi.[504]

4 Nisan 1920

- Ankara'da toplanacak olağan üstü meclis (BMM) için seçim yapıldı. Seçimle ilgili olarak yapılan tutanak şöyledir:

  "Ankara'da olağanüstü olarak toplanması Heyet-i Temsiliye'ce öngörülen heyet için sancak merkezi İdare Meclisi; Belediye Meclisi, merkezi heyet meclisi ile sancak merkez ilçesi ikinci seçmenleri önünde yapılan gizli seçim ve Suruç, Birecik ve Harran ilçeleri sonucunu gösteren üç parça tutanağa göre gelen oylar sayılarak yukarıdaki cetvelde[505] gösterildiği üzere büyük ve yüce hilafet makamı ve Osmanlı yönetim biçimine bağlılık göstermek şartıyla Jandarma Tabur Kumandanı Ali Saip Bey (75), Suruçlu Berazi Aşiret Reisi Bozan Bey (70) ve Urfa Belediye Reisi Hacı Mustafa Efendi'nin (71) ve yine Urfalı Hacı Es'at Efendi'nin (53) Birecikli Hayali Efendi'nin (42) oyla çoğunluk sağlamış olmaları nedeniyle seçilmiş olduklarını kanıtlayan işbu tutanak üç nüsha olarak düzenlenmiştir.

  Maarif Müdürü Celil, **Nafia Baş mühendis**i Mustafa Nazmi, **Ziraat Memuru** Hüseyin Hüsnü, **Kadı** Mustafa Şevket, **Muhasebeci v.** Mehmet Nuri, **Tahrirat Müdürü** Yusuf Ziyaeddin, **Urfa Mutasarrıf**ı Ali Rıza, **Aza** Hüseyin Hüsnü, **Aza** Abdurrahman, **Aza** Mehmet Arif, **Aza Belediye Reisi** Hacı Mustafa Kâmil

- Fransız subayının günlüğünden: "Matemli bir paskalya. Gece ve gündüz sakin geçti. Türkler'in bu sessizliğine ne anlam vereceğimi

[504] Ali Saip,sf.226

[505] Alınan oylar tutanakta yazılı bulunduğundan sözü edilen cetvel metne alınmamıştır. Bu belgenin bir örneği, Ankara'da Ulus meydanında bulunan ve bugün müze olarak kullanılan 1. TBMM binasındaki sergide bulunmaktadır.

bilemiyoruz. Belki adetleri olduğu gibi büyük bir hücuma hazırlanıyorlar. Dışarıdan hiç haber alamadık."[506]

5 Nisan 1920

- Kuvâyı Milliye Hastanesi Tabibi Hamdi Kasım Bey, Ali Saip Bey'e verdiği raporda 8 Şubat'tan 1 Nisan'a kadar hastaneye 122 savaşçının yaralı geldiğini, bunlardan 55'inin sağlıklarına kavuşarak taburcu edildiğini, 14 savaşçının hastanede öldüğünü ve 21 savaşçının evlerine gönderildiğini ve geri kalanının da tedavi altında olduğunu bildirdi.[507]

- Fransız subayının günlüğünden:"Türkler bize, paskalya günlerimizi rahat geçirtiyorlar. Başka zaman olsaydı herhalde hücum ederlerdi. Aynı zamanda boş da durmuyorlar. Bütün savunma hatlarımızın ilerisinde siper kazıyorlar. Hayvanlarımızın yiyeceği kalmadığı gibi çekilecek olursak da hayvanlarla nasıl çekileceğiz? Havalar ısınmaya başladı. Daha fazlalaşırsa sıtma başlayacak ve bir düşman daha peyda olacak demektir."[508]

- Gece Fırfırlı Kilise'deki Fransız subaylarına bir emir geldi: "Yiyeceğimiz bitmiştir.Ermeniler, açlıklarını gerekçe göstererek Urfa'dan hareketimiz konusunda aracılık etsinler."Fransız işgal kuvvetlerinin bu emri Ermeniler arasında şok etkisi yaptı.[509]

6 Nisan 1920

- Urfa'dan ayrılarak Amerika'ya yerleşmiş bulunan Urfa Ermeni Cemaati ileri gelenlerinden Dr. Agop Beşliyan, Ali Saip Bey'e 30 Nisan 1924 tarihinde bir mektup yazarak Ermeniler'in Fransızlar'la ilişkilerini ve Urfa'dan ayrılışlarının nasıl olduğunu anlattı. Bu ilginç mektubu aynen izleyelim:"… (Fransızlar'ın yiyeceklerinin bittiğine ilişkin) haber yıldırım gibi tepemize indi ve biz Ermeniler hemen toplanıp Fransızlar'ın Urfa'dan bu sebeple ve böylece ayrılmalarının herhalde mahvolmamız sonucunu doğuracağından Türkler'e başvurmadan önce Fransızlar'ın başkumandanıyla yüz yüze görüşmeyi karar altına aldıktan sonra Mutasarrıf Ali Rıza Bey'e hitaben, yine Mihran imzasıyla tatlı bir mektup yazıp açlık, tarafsızlık ve bağlılığımızdan söz ederek görüşme isteğimizi bildirdik.Nihayet geldik ve biliyorsunuz,

[506] AliSaip,sf.229
[507] Ali Saip,sf.229
[508] Ali Saip,sf.230
[509] Dr.Beşliyan-Mektup,Ali Saip, a.g.e. sf.265

Mutasarrıflık makamında sizlerle görüştük. Siz o zaman benim iç yüzümü anlayamadınız. Ve sizleri kandırarak (siz de o zaman pek sıkışmış olduğunuz için kandınız ya) Fransızlar'ın Urfa'dan çekilmelerini rica etmek için sizden izin alarak Fransızlar nezdine gidebildik. Bütün bu harp sahnesinden burası pek dramatiktir. Siz de, biz de, Fransızlar da hep son derece sıkışmış idik. Bu esnada bizim daha 35 günlük erzakımız varken açlık namına rol oynamaya başladık.

Fransızlar nezdine gittiğimde kumandan Hauger ve siyasi kumandan Sajous'yu pek perişan ve telaşlı buldum. Kendileriyle iki saat tartıştıktan sonra bir karara gelemedik. Yani ne biz kendilerini kandırabildik, ne de kendileri bizi. Kendileri ısrar ve hatta bizden rica ediyorlardı ki hemen dönüp size diyelim ki." Fransız kumandanı ricamızı Kabul etti, silah ve cephaneleriyle salimen gidebilmeleri hususundaki teklifinizi esas tutarak yarın harekete hazırdır."

Şöyle ki, kendileri bu suretle güya şerefle Urfa'dan çıkabileceklerdi ve on gün geçmeden bizi kurtarmak için on bin askerle döneceklerdi. Daima Ermeniler'i kabahatli bulan Sajous, o esnada "Doktor! Bundan böyle bu Ermeni kalbidir" diyerek bana kalbini gösterdi.

Ben daima fikirlerini reddettim. Ve "Böyle hazırlıksız ve size yaptığımız uyarı ve ihbarlara rağmen daima bizleri korkak, yalancı sayarak bizleri Türkler önünde birçok kere rezil ettiniz. Ve bir gün Ali Rıza Bey, huzurunda beni resmen kovduktan başka hiçbir gün de bir hizmetinizi görmedik. Billahi sizin beceriksizliğiniz yüzünden ateşlere düştük. Ve bugün de elde silah Türkler'e karşı durmaktayız. Türkler'e karşı hiçbir intikam ve isyan fikri beslemediğimiz halde sizin yüzünüzden yine katil olup ayak altına biz gideceğiz. Ermeniler'in açlığını sebep tutarak bu suretle çıkmanız şimdiye kadar yapmış olduğunuz hataların en büyüğü olup muhakkak mahvınıza neden olacaktır. Çünkü Türkler'de zaten varolan şu düşünceyi doğrulamış olacaksınız. Yani Fransızlar Ermeniler'in hatırı için Urfa'ya geldi ve Ermeniler'in hatırı için gidiyor, denecektir. Yine kabahatli biz olacağız."

Bunun üzerine kumandan Hauger ağlayarak itiraf etti ki, artık askerlerine güvenemiyordu ve iki günlük erzakı kalmıştı. Ben sizi Ermeni mahallesinden alırım. Cezayirli Müslümanları Ermeniler'le değiştirerek gecenin birinde sizle biz dağlar yoluyla Telebyaz'a çekilelim" dedi.

Silahlarınızı teslim edip resmen teslim olunuz, hiç olmazsa Türkler'in hiddeti geçer, dedim. "Hayır onu yapamayız" dedi. Sajous, ısrarla rica

ediyordu ki biz uslu duralım. "Siz bizimle birlik olmazsanız Türkler bize bir fenalık yapamaz" diyordu. Velhasıl anladık ki, Fransızlar bizi kurbanlık koyun gibi Hacı Mustafa'ya bırakıp kendileri şerefle sıvışmak peşinde. Yani, kasap yağ derdinde, keçi can derdinde... Fransızlar yalnız şereflerinin korunması emelinde biz ise, bu kez ölmeyelim de ister Fransız kazanmış ister Türkler, bizlere fark etmez. Nasıl ki o vakit sizlere de öyle yazmıştık. Velhasıl, yirmi dört saat sonra yine görüşmek üzere ayrıldık. Dönüşte sizlere dedik ki," Gerçi Fransız kumandanı teklifinizi reddetti ise de lâkin kabule eğilimli görünüp, yirmi dört saat sonra kesin cevabını verecektir."

Biz o gece, Fransızlar gidecek olursa ne yapacağımızı düşünür taşınır iken, Fransızlar bizden kendilerine vefa olmadığını ve bizleri bu kez kendilerine alet yapamadıklarını anlayıp Dr. Vischer aracılığıyla bizim açlığımızı ileri sürerek size başvurdular. Siz dahi bu, bizim çalışmamızla oldu zannedip köprü üzerinde yapılan antlaşmada hazır bulundunuz.

'Au Revoir'dan[510] sonra ben Ermeni mahallesine çekildim. Başı kesilmiş tavuk gibi parpazlıyordum. Nereye gideceğimi, ne yapacağımı, milletime ne söyleyeceğimi bilemiyordum. Herkes telaşta idi. "Beşliyan Türkler'den para yemiş, Fransızlar'ı çıkarıyor. Milleti satmış, millet hainidir." diye mırıldanmaya başladılar. Kendi gerçek hareketimizi örtmek için tabii bu yalanları biz çıkartmıştık. Zira o esnada içimizden bazı hafiyeler kaçıp size geliyordu.

Bütün ahaliyi topladım ve bir nutuk çekerek Fransızlar'ın mel'un, bizi sevmez olduklarını ve şimdiye kadar bizlere hiçbir iyilik yapmadıktan başka bir çok kötülük yaptıklarını bu muharebeye kendilerinin neden olduklarını ve Urfa'ya gelir gelmez en önce Ermeni mahallesine çıkıp güzel kadın ve kız aradıklarını, bizim yiyeceğimizin artık bitmiş olduğunu ve Türkler'in bu kez bize karşı hiçbir düşmanlıkları olmadığını, velhasıl bir çok sözlerle ahaliyi yatıştırmaya çalıştım. Bu nutkumda gerçekten ciddi idim. Zira Fransızlar'a karşı kalbimde bir nefret uyanmıştı, sizleri dahi sevmeye başlamıştım. Sizde, Mutasarrıfta ve diğer kumandanlarda bir ciddiyet görüyordum.

Aynı vakitte durumun bu biçimde ansızın değişmesiyle fikir ve kalbi değiştirip kendimi ve milletimi hemen duruma uydurmaya çalıştım. Bazıları ise beni "Türkofil"[511] diye nitelendirmişlerdi. Lakin, nafile.

[510]Tekrar görüşmek üzere

[511]Türk Hayranı

Herkes ağlıyor ve diyordu ki "Fransızlar gittikten sonra Türkler muhakkak öfkelerini bizden alacaklardır." O gece Ermeni mahallesi sabaha kadar kaynadı. Her kafadan bir ses çıkıp, bir kısmı Fransızlar'la kaçmaya hazırlandı. Düzen, görev, itaat, hiçbir şey kalmadı. Bereket versin hemen bütün yolları, dağları tuttunuz ve kimse yerinden kıpırdamadı. Ertesi gün Fransızlar çekildi. Bu çekiliş, insanlık namına ya da Ermeniler'in açlığı için miydi? Hayır, hayır kendileri çekilmeye mecbur kalmışlardı. Ve bu bahaneyle çekilmekle şerefleri en az kırılmış oluyordu. Fransızlar dağların işgal edildiğini gözleriyle gördüler.

Hatta Ermeni mahallesinde bulunan Teğmen Marceroux, bu hususta yazılı bir rapor vermişti. Ben de kendilerine söyledim. Sajous, "Biz Ermeni değiliz" cevabını verdi. O gün son defa görüştüm. Çok telaşlıydı. Ben hiddetimden sustum, lakin bir çok masumun, bir Sajous'nun şeref iddiası inadına kurban gideceğini kuvvetle ümit ediyordum…"[512]

- Binbaşı Nuri Bey (Pehlivanzâde) 2. Tümen kumandanlığından gelen bir emirle Urfa Kuvâyı Milliye Kumandanlığı'na atandı.[513] Ali Saip Bey, mebus seçildiği için Kumandanlığı Nuri Bey yürütecekti.[514]

- Fransız Subayının günlüğünden: "Türkler siperlerin münasip yerlerine Türk bayrakları çekiyorlar. Bayraklar tamamen kuşatılmış bulunduğumuzu gösterdi. Askerlerin moralleri çok bozuk, artık imdat kuvvetlerini beklemek abes."[515]

- Dr. Vischer'in hatıratından: İlk huzursuz edici haberi Kapusen papazından aldık.Bizi ziyaretinde, söylediğine göre, ancak 10 günlük yiyecekleri kalmıştı. Ayrıca Cezayirli askerler arasında da bir hoşnutsuzluk vardı. Suratlarını asmış ve gayrimemnun bir çehre ile etrafta dolaşıyorlardı. Fransız askerleri ona karşılık olgun davranıyorlardı. Senegalliler ise sessiz ve kanaatkârlardı. Bu sıra yaklaşık 6 Nisan idi."

7 Nisan 1920

- Binbaşı Nuri Bey, Urfa'ya geldi. Ali Saip Bey de izinli olarak Urfa'da kaldı.[516]

---

[512]Ali Saip sf. 265
[513]Türk İstiklal Harbi, IV. sf. 114
[514]Ali Saip, sf. 231-232
[515]Ali Saip,sf.231
[516]TİH, IV. sf.114

- Doktor Beşliyan ile Ermeni milletvekili Mihran bizzat başvurarak Ermeniler'in yiyeceklerinin tükendiklerini ve zor durumda kaldıklarını bildirdiler ve Ermeniler'e erzak verilmesini rica ettiler. Kendilerine erzak verilmesinde herhangi bir sakınca görülmediği, ancak Türk ahalinin de aynı durumda bulunduğu ve aylardan beri her türlü ticari işlemlerin durduğu, şehre pek az şeyin ithal edildiği ve Fransızlar çekilip gitmedikçe bu durumun devam edeceği bildirildi. Dr. Beşliyan ve Mihran, bu hususun kendilerince Fransızlar'la görüşülmesine izin verilmesini rica ettiler ve kendilerine izin verildi.[517]

- Fransız subayın günlüğünden: "Öğleden sonra bir Türk jandarması eşliğinde iki Ermeni ziyaretimize geldi. Kumandanla uzun süren görüşmede bulundular. Urfa'yı terk etmek hususundaki şartlarımız kararlaştırıldı. Bu başvuru tam zamanında oldu. Çünkü Puvalü'lerin fikri herhalde Urfa'yı terk idi. Bunlar gerçekten tahminimizden fazla dayandılar.[518]

- Fransızların 412. Alay tarihinden: "7 Nisan'da garnizonun sadece altı günlük erzağı kalmıştı ve cephane stoğu da kayda değer bir biçimde azalmıştı. 13 kişinin yitirilmesiyle, sayısı 448 olmuştu. Bu rakam içinde toplam 110 yaralı bulunmaktaydı ve bunlardan sadece 30'u savaşamayacak durumdaydı.Bu durumdan ötürü ve hiçbir yardım haberi gelmediğinden, kumandan düşmanla görüşmeye karar verdi ve subaylarına bunu ağlayarak bildirdi. "[519]

- Mis Holmes de Bnb. Hauger ile bir mektup yazma konusunda anlaşmıştı:"Bu mektup onu utançtan kurtaracaktı. Yetimhanedeki şartları yazacaktım ve yiyecek sorununun çözümü için yardım isteyecektim. Yazılması güç bir mektuptu ama sonunda mektubu yazdım. Yetimhane'de, Ermeniler de açlıktan ölüm aşamasına gelmişlerdir. Kuşatmayı kaldırıp daha büyük güçlerle dönmek üzere Urfa'dan çekilebilir misiniz?[520]"

8 Nisan 1920

- Dr. Vischer'in hatıratından: 8 Nisan'da Fransız Kumandan bir subay refakatinde bizi ziyaret etti. Beylerin moralleri çok bozuktu. Yenilgiyi kabullenmişlerdi ve benden aracı olmamı istediler. Yeterince

[517]Ali Saip,sf.231-232
[518]Ali Saip,sf.233
[519]Historique..sf.213-214
[520]Holmes 1986,sf.95-96

cephaneleri vardı, ancak iaşeleri azalmıştı. Bu nedenle gıdalarını alamayan askerlerin iyi savaşmayacaklarını bildirdiler. Ben de kendilerine yeterince yiyecek verebileceğimi söyledim. Buna karşılık ayrıca yardımsız, habersiz bırakıldıklarını ve Türkler'in sürekli barış çağrılarına bu nedenle kabul edeceklerini ve Urfa'yı boşaltacaklarına dair bir mektubu Türkler'e iletmemi istediler. Buna karşılık ben de henüz yiyeceğimizin bulunduğunu ve kendileri ile paylaşabileceğimizi söyledim.

Subaylar, bunun geçici bir çare olacağını söylediler. Bir guantum buğdayı da teşekkür ederek aldılar. Bununla birliklerine 2 günlük ekmek temin etmiş oldular. Mensuplarımızdan birini beyaz bir bayrakla gönderdik, bir müddet sonra, ertesi gün görüşmelere başlanılabileceği haberi ile geldi.

- Dr. Vischer imzası ile Mutasarrıf Ali Rıza Bey'e iletilen ve aşağıdaki şartlar dairesinde Fransız kuvvetlerinin Urfa'yı boşaltmasını teklif eden Bnb.Hauger'nin mektubu şöyleydi:
"Kuvvetlerinizin sayısız hücumlarına rağmen Fransız garnizonu, üzerine almış olduğu işgal vazifesini bugüne kadar bihakkın yerine getirmiştir. 6000'den fazla Ermeni halkının açlık yüzünden ölmelerine mani olmak gayesiyle birliklerimi muvakkat bir zaman için buradan ayırmak, dolayısıyle bulunduğum bu mevkii terk etmek mecburiyetindeyim. Böyle bir hareketi aşağıdaki şartlar altında üzüntüyle Kabul ediyorum:

1. Ermeniler'in hayatlarını korunması,

2. Amerikalılar'ın hayatlarının ve mallarının korunması,

3. Urfa'da ölen Fransızlar'ın mezarına saygı gösterilmesi,

4. Cerablus'a kadar ağırlıklarının taşınması için 60 deve ve 25 yük arabasının verilmesi,

5. 17 Şubat tarihinde esir edilen Fransız askerlerinin geri verilmesi,

6. Urfa eşrafından on kişinin Cerablus'a kadar kendilerine eşlik etmesi,

7. Dr. Vischer hastanesinde bulunup taşınması mümkün olmayan yaralıların hayatlarının korunması,

8. Fransız kuvvetlerinin gidecekleri yere varıncaya kadar güvenliklerinin korunması,

9. Savaşa derhal son verilmesi

10. Düzenlenecek antlaşma hükümlerinin bir taraftan işgal birliği kumandanı, diğer taraftan Mutasarrıf, Belediye Reisi ve Kuvâyı Milliye Kumandanı tarafından imza edilip onaylanması.[521]

- Hauger, bunu, garnizona şu cümlelerle bildirdi: "Kumandan ve düşman kumandanı arasında bir antlaşma imzalandı. Türklerin bizi de kuşattıkları gibi, kuşattıkları Ermenilerin açlığına bir son vermek için, Fransız bölükleri Urfa'yı tahliye edecektir. Bu durum, bize emanet edilen toprakların tarafımızca terki demektir, ancak kuşatmanın başından beri görevini fazlasıyla yerine getirmiş olan garnizon açısından bir sorumluluk söz konusu değildir: İki ay geçmesine rağmen kimse yardımımıza gelmemiştir. 10 Nisan'da saat 1'e doğru yola çıkılacaktır. Nöbet, o ana kadar kuşatma esnasında olduğu gibi devam edecektir. Kumandan, bu pek meşakkatli zaman zarfında askerlerin sergiledikleri dirençten dolayı onları tebrik eder ve Urfa'dan ayrılana dek, herkesin durumumuzun gerektirdiği yaraşır tutumunu sürdürmesini diler.[522]

- Ermeniler kuşatma boyunca, Fransız davasına karşı büyük bir sadakat ve bağlılık sergilediler. Şehirdeki bağlantıları sayesinde, düşman kuvvetleri ya da örgütleri, bombardıman tarihleri vs. hakkında birçok bilgi edindiler ve bunları akabinde bize bildirdiler. Kumandan birçok kez, durumu bildirmek ve yardım istemek amacıyla, Cerablus, Arappınar ya da Telebyad'da bulunan Fransız karakollarına mesaj iletmek üzere, Ermeni özel görevlilerine başvurdu. Ancak bunların hepsi yakalandı ve kurşuna dizildi. Hatta Namık, her defasında, yakalanan mesajların numaralarını belirterek Fransız otoritelerini bizzat bundan haberdar ediyordu.Kumandan Hauger tahliye için kararının gerçek sebebini saklayarak şehirde yaşayan Ermenilerin açlıklarını tahliye gerekçesi olarak bildirmişti.[523]

- Ali Saip Bey, teklifin esas itibarıyla kabul edildiğini ancak şartların incelendiğini bildirdi.[524]

---

[521]Ali Saip, sf. 233;Paul duVéou,sf.258. Ali Saip Bey'in kitabında yalnızca ilk altı şart yazılıdır.

[522]Historique..sf.215

[523]Historique..sf.215

[524]Ali Saip, sf.233

Tahliye şartlarının Müdafaayı Hukuk Cemiyeti'nde görüşülmesini çete bölük kumandanlarından yedek subay Akif Sözeri şöyle anlatıyor:

"...Külâflı Tepesi'nin alınmasından sonra bana büyük sempati besleyen Ali Saip Bey, yanında bulunduğum o gün beni beraberinde Ellisekiz Meydanı'ndaki Erkek Numune Mektebi'ne götürdü. Gittiğimde orada o günün Mutasarrıfı Ali Rıza Bey de vardı. Biraz sonra hafızamda kaldığına göre Belediye Reisi Hacı Mustafa, Ali Şelli, Şekercizâde Eyüp, Hacı İmam Nebo ve şimdi adlarını hatırlayamadığım milli kahramanlar geldiler. Bu toplantı o sırada Fransız kumandanından Urfa Mutasarrıfına gelen ve tahliye şartnamesini kapsayan yazının üzerine yapılmıştı. Bunu orda öğrenmiştim. Fransızlar bu şartnamede, Kuvâyı Milliye'yi resmi bir kuruluş olarak kabul etmedikleri için yazıyı Mutasarrıflık makamına hitaben yazmışlardı. Ali Saip Bey öncelikle tahliye isteğini kapsayan yazının eki şartnamenin Kuvâyı Milliye Kumandanlığına hitaben yazılmasını gerektiğini, çünkü sivil ve askeri idarenin Kuvâyı Milliye'ye geçmiş olduğunu, bu durumun Fransızlar'a bildirilmesini Mutasarrıf Ali Rıza Bey'de istedi. Haklı olarak bu hususta mutabık kalınmakla birlikte, şartnamenin diğer hususları da görüşüldü. Ali Saip Bey, Urfa eşrafından teminat maksadıyla istenilen on kişilik heyetle ilgili madde dışındaki maddeleri ılımlı ve kabul edilebilir buldu ise de oradaki Kuvâyı Milliye ileri gelenleri Fransızlar'ın, silahlarını başka taraftaki vatandaşlara kullanmamaları maksadıyla Kuvâyı Milliye'ye bırakılmaları şartıyla kendilerini en yakın Fransız karargâhına yerleştirmeyi üstleneceklerini ve aksi halde bu şartlar çerçevesinde tahliyeyi hiç bir vakit kabul etmeyeceklerini büyük bir sinirlilik ve heyecanla açıkladılar. Ali Saip Bey, bu şartları kabul etmemizin iyi olacağını, başımıza bir gaile daha açmanın doğru olmadığını savundu. Kuvâyı Milliye ileri gelenleri fikirlerinde ısrar ettiler. Ve bu fikirlerine aykırı olarak Fransızlar'ın silahlarını bırakmayarak tahliyelerine izin verildiği takdirde, yolda karşılarına çıkacaklarını ekledikleri zaman, Mutasarrıf Ali Rıza Bey, Kuvâyı Milliye'yi haklı buldu ve Kuvâyı Milliye'nin bu fikrini Fransızlar'a ek olarak bildirmenin doğru olacağı görüşünü bildirdi. Bunun üzerine Mutasarrıf verdiği cevapta, şartnamenin Kuvâyı Milliye kumandanı ve ileri gelenleri tarafından incelenerek öncelikle tahliye hususundaki teklifin mülki ve askeri idareyi elinde bulunduran Kuvâyı Milliye Kumandanlığı'na yapılması gerektiği hususu özellikle vurgulanarak, silahlı olarak tahliye önerisini reddeden Kuvâyı Milliye Kumandanlığı'nın, silahları teslimle Urfa'yı tahliye etmelerinin kabul edilmesi halinde Fransız askerlerinin en yakın karargâhlarına kadar Kuvâyı Milliye'nin koruması altında teslim

edilmeyi üstlendiği, aksi takdirde savaşmanın devamının zorunlu olduğu bildirilecekti. Kuvâyı Milliye ileri gelenleri, bu kararla ayrılırken bundan başka anlaşma Kabul edemeyeceklerini kesin bir dille açıkladılar. Arkalarını izlerken dışarı çıktığım zaman bu hususta gerçekten çok kararlı olduklarını gördüm ve ben de görüşlerine katıldım.

Sonra öğreniyoruz ki, Fransızlar'ın yine Mutasarrıf Ali Bey'e yazdıkları cevapta birinci tekliflerindeki teminat olarak Urfa eşrafından istedikleri on kişilik heyetten caymışlar, yalnız rehberlik etmek üzere bir subay kumandasındaki bir müfrezenin eşliğinde memleketi silahlı olarak tahliyeyi kabul ettiklerini, Kuvâyı Milliye'nin, yolları çevirmesi halinde kendilerini savunmaya muktedir olduklarını bundan da kimseyi sorumlu tutmayacaklarını bildirmişler."[525]

10 Nisan 1920

- Dr.Vischer'in hatıratından: 9 Nisan'da Türkler bir yazı gönderdiler, yazıda Fransızlar'ın tekliflerini kabul ettiklerini bildiriyorlardı. Öğle üzeri Fransız Kumandanı ile milliyetçilerin Kumandanı ve Mutasarrıf köprü üzerinde buluştular. Savaşı sona erdirmek için iki aydan beri ortalıkta hiç görülmeyen insan kalabalığı da damların üzerinde yerlerini almışlardı. Olacakları görmek amacıyla sayısız insan kalabalığı toplanmıştı.Akşam Amerikalılar'a ziyarete gittik ve kendilerine evlerinde korunabilecekleri yerleri gösterdik. Ve o gece, uzun zamandan beri ilk kez herkes tüfek ve top gürültüsü olmadan uyudu

- Öğleden sonra saat ikide tarafların buluşmaları kararlaştırılmış olduğundan saat ikide hastanenin karşısında bulunan Karakoyun üzerindeki köprüde Mutasarrıf Ali Rıza Bey, Ali Saip Bey ve Belediye Reisi Hacı Mustafa ile Fransız kumandanı Hauger ve Dr. Beşliyan ve Siyasi Guvernör Sajous buluştular. Şartlar görüşüldü. Fransızlar'ın şartlarının biri dışında kabul edildiği, kendilerine eşlik etmesi istenen eşraftan on kişi yerine jandarma subayı ve eratı verilebileceği söylendi. Kabul ettiler, anlaşma yapıldı.[526]

- Binbaşı Hauger, bölüklerine şu bildiriyi yayınladı:

  "Düşman kumandanıyla kumandanlığımız arasında bir anlaşma imzalanmıştır. İşbu antlaşma hükümlerine göre Fransız birlikleri uzun

[525]Akif Sözeri- Hatırat
[526]Ali Saip,sf.234-235

müddetten beri mahalleleri içinde Türkler'ce sıkı sıkıya kuşatılmış bulunan Ermeniler'in daha fazla açlık ve ıstırap çekmelerini önlemek için Urfa'yı boşaltacaklardır.

İçinde bulunduğumuz durum, korunmasını bugüne kadar yüklendiğimiz bu bölgenin maalesef tarafımızdan boşaltılmasını zorunlu kılmaktadır. Fakat şurasını unutmayalımki kuşatıldığımız ilk günden itibaren görevini hakkıyla hatta fazlasıyla yapmış bulunan garnizonumuzun üzerine yöneltilecek herhangi bir sorumluluğun varlığı artık düşünülemez. Zira iki aya yakın bir zaman geçmiş ve bu zaman içinde imdadımıza tek kişi dahi gönderilmemiştir.

Kumandanlığımız, geçirilen bu çok çetin ve zahmetli dönem içerisinde büyük feragat ve tevekkül gösteren ve her türlü sıkıntıya göğüs geren birliklerimizi canı gönülden kutlamayı şerefli bir görev bildiği gibi, buradan hareket edeceğimiz ana kadar her birinizin durumunuzla orantılı olarak takınacağı şerefli davranış ve hareketten de emin bulunmaktadır."[527]

11 Nisan 1920

- Taşıma amacıyla Fransızlar'a 60 deve ile yük arabası tedarik olundu. Fransızlar'a eşlik etmek üzere Teğmen Ömer İzzet Efendi komutasında 10 jandarma eri görevlendirildi. Fransızlar'ın esirleri iade edildi.

  Bu sırada Fransız kumandanı Hauger'den Mutasarrıfa hitaben yazılmış şu yazı geldi: "Ermeni yetimlerini ve Vischer hastanesini korumak için gönderilmesi gereği bildirilen jandarmaları, bize eşlik edeceğine söz verilen jandarmalarla birlikte gönderebilirsiniz.

  Civarımızdaki, olabilecek şeyleri engelleyici tedbirlerinize teşekkür ederim. Askeri, şiddetli sıcakta yolda bulunmaktan korumak içinbu gece yarısından sonra saat 1'de Urfa'yı terk edeceğim. Eşyalarımı taşıyacak taşıma araçları ve kılavuzların ücretlerine ait parayı Miss Holmes'a verdim. Arappınar'a vardıktan sonra onları geri göndereceğimi ümit ediyorum. Bu meseleden dolayı artık zorluk kalmaz sanıyorum. Arappınar'a varışımda eğer imkân bulursam bölge kumandanı Albay'a Fırat'ın doğusunda bulunan istasyonlardaki Fransız kuvvetlerinin geri alınmasını önereceğim. Bu boşaltma

[527] Paul duVéou, sf. 260.

kararını, bize eşlik edecek jandarmalarla size göndereceğim mektupta bildiririm. Saygılarımın kabulünü rica ederim."[528]

- Saat dört sıralarında hastane yakınlarındaki kayalar üzerinde Dr. Beşliyan, Mr. Weeden, Kumandan Hauger ile vedalaştıklarında Hauger, Beşliyan'ın elini sıkıp hareket sırasında Ermeniler'in kendilerine katılmamalarını, dağların ve yolların Türkler'ce işgalinin bu amaca yönelik olduğunu ve Türkler'le savaşmayıp siyasetle Ermeniler'i kurtarmasını rica etti. "Ya yolda size hücum edecek olurlarsa ne yaparsınız?" diye soran Dr. Beşliyan'a Hauger, "Silahlarımız elimizdedir" diye cevap verdi. Dr. Beşliyan, "Siz yarın hareket eder etmez bizler de kayıtsız şartsız Türkler'e teslim olacağız ve eğer bize bir kötülük gelirse bunun sorumlusu doğrudan doğruya sizsiniz" dediğinde, kumandan Hauger'in yanaklarından yaşlar süzülerek ağladı.[529]

- Ali Saip Bey, Fransız kuvvetlerini Cerablus'a kadar izlemek ve geriye dönebilme ihtimaline karşı tedbir olmak üzere yüz kişilik bir jandarma müfrezesi hazırlatarak Teğmen Halil Münir Bey kumandasında Fransızlar'ı üç kilometre kadar geriden izlemesi için emir verdi.[530]

- Fransız kuvvetleri hastane ve Hızmalı Köprü yolunu izleyerek iki koldan Suruç yönüne doğru yola çıktı. 412. Alay'ın 3. Bölüğü Yüzbaşı Perrault emrinde öncüye memur edildi. Perrault, yürüyüş güvenliğini sağlamak için birinci takımı kolun ilerisine ve diğer iki takımı da yanlara çıkardı. Fransızlar'a eşlik etmek üzere verilen on Türk jandarmasından ikisi yanlarında Ermeni kılavuzlar olduğu halde kolun ilerisinde, diğer dört jandarma ile Ömer İzzet Efendi de Binbaşı Hauger'in yanında yer aldılar.[531]

- Şebeke çatışmasından kurtulan bir Fransız, yürüyüşü şöyle anlatıyordu: "Yaşamak sevinci içinde ilerleyen bu insanların hali gerçekten hüzün vericiydi. Saç karışmış, yüz göz toprak içinde, üzerinde elbise yerine paçavralar.. Sanki mezardan çıkmış gibiydik.Midelerimiz bomboştu. Hissettiğimiz kuvvetli açlığı adım başında yuttuğumuz toz ve toprakla gidermeye çalışıyorduk."[532]

---

[528]Ali Saip,sf.237

[529]Dr. Beşliyan-Mektup, Ali Saip, sf.270.

[530]Paul duVéou, sf. 261; Ali Saip, sf.238

[531]Paul duVéou,sf.260

[532]Paul duVéou,sf.261

- Sabah, Ali Saip Bey, Belediye Reisi Hacı Mustafa Efendi, Mutasarrıf Ali Rıza Bey ve Ali Saip Bey'in yerine atanmış olan Pehlivanzâde Binbaşı Nuri Bey, Amerikan Yetimhanesi'ne Miss Holmes'i ziyarete gittiler. O sırada boğuk bir şekilde bomba ve mitralyöz seslerinin geldiği duyuldu. Dr. Beşliyan da Miss Holmes'ın yanındaydı. Miss Holmes, "Saip Bey bu silah sesleri nedir?" diye anlamlı biçimde sordu. Silah seslerinin devamı üzerine işin aslının anlaşılıp, gereken tedbirlerin alınması amacıyla Yetimhane'den ayrıldılar. O sırada çeşitli söylentiler dolaşmaya başlamıştı. "Fransızlar Normand kuvvetleriyle birleştiler geri geliyorlar", "Fransızlar köyleri yakıyorlar", "Fransızlar aşiretlerle savaşa tutuşmuş" ve daha bir sürü söylenti.. Gönderilen keşif kollarının arkasından olay yerine harekete karar verilmişken, Fransızları üç kilometre geriden izleyen Teğmen Halil Münir Efendi'den Ali Saip Bey'e şu rapor geldi: "Düşman öncüsü ve bilhassa öncüde bulunan Ermeniler'in yolda rastladıkları aşiretlere ve bilhassa yol üzerindeki köylülere ateş etmeleri üzerine Şebeke Boğazında şiddetli bir çatışma başladı. Kumandan Fransız kuvvetlerine savaş düzeni aldırdı, bize karşı da ateş etmeye başladılar. Urfa yolunu koruma altında bulunduruyorum, durumumuz tehlikelidir, acele emrinizi bekliyorum."

  Ali Saip Bey Urfa'yı boşaltmanın doğru olmadığını düşündü. Aşiret ve halk silahlarıyla akın akın olay yerine gidiyorlardı. Olay yerine hareket eden Ali Saip Bey, yarı yolda Fransızlar'a eşlik etmeleri için verilen Jandarma Teğmeni Ömer İzzet Efendi ile bir Amerikalı ve yanlarındaki Ermeni tercümana rastladı. Ali Saip Bey çatışmanın içinde bulunanlardan dinlediği olayı hatıralarında şöyle aktarıyor:

  "..Sabah olunca öncüde bulunan Ermeniler rastladıkları aşiretlere ve köylülere ateş etmeye başladılar. Kumandan ateş edilmemesini istediyse de etkili olamadı. Fransızlar'ı gören köylüler baskın geliyor zannıyla tertibat aldılar. Tepelere çıkınca o sırada kendilerini izleyen Halil Münir Efendi'nin müfrezesini gördüler. Kumandan Hauger, İzzet Efendi'ye "bunlar kimdir?" diye sordu. İzzet Efendi de "arkamızda güvenliği sağlamak için bizi izleyeceklerdi, onlar olmalıdır" dediyse de kumandan başını sallayarak bu cevaba inanmadığını açıkladı.

  Bir süre yürüyüşe devam olundu. Fakat öncüden, bilhassa Ermeniler'in açtığı ateş üzerine o civarda bulunan aşiretler ve köylüler de tuttukları tepelerden Fransızlar'a karşı etkisiz bir ateş açtılar. Esasen Urfa'dan bir kuvvetin gelmekte olduğunu gören kumandan, ileriden de ateş

edilmeye başlandığını görünce planlanmış bir saldırıya uğradığı korkusuyla derhal yüklerini açtı ve askerler arasında bir karışıklık oldu. Tepelerden ve uzaklardan ateş eden aşiretler, Fransızlar'ın firar ettiklerini zannederek daha fazla sokuldular. Civar köylülerki tamamen silahlıdırlar silah seslerine peyderpey üşüştüler, çatışma başladı ve şiddetlendi. Halil Münir Efendi de durumu görünce çatışmaya engel olmak amacıyla ileriye doğru hareket ederek, bomba, mitralyöz ateşiyle karşılaştı ve kaçınılmaz biçimde çatışmaya katıldı. Bu durumu gören İzzet Efendi müfrezeyle birlikte atlarını sürüp kaçmaya çalıştılarsa da iki ateş arasında kaldılar. Atı vurulan İzzet Efendi'yi Fransızlar tutukladılar ve orada bulunan bir köprünün altına götürdüler. Biri Fransız, diğeri Cezayirli iki Fransız askerinin koruması altında tutulan Ömer Efendi ateş edilmemesini, bunun bir yanlışlık eseri olduğunu söylediyse de kimse dinlemedi. Önemli bir şey söyleyeceğinden bahisle kumandanın yanına götürülmesini isteyen İzzet Efendi'yi Kumandan, köprünün on metre yakınındaki bir mağarada, yanında Sajous ve yardımcısı Yüzbaşı Lambert, bir Amerikalı ve Cezayirli askerlerin imamı olduğu halde kabul etti.

"İnanınız olay planlanmış değildir, bir yanlış anlamadan kaynaklanmıştır. Bu olaydan kumandanımızın kesinlikle haberi yoktur. İzin verirseniz, gideyim derhal ateşin kesilmesini sağlayayım" diyen İzzet Efendi'ye Sajous hiddetlenerek "bizi aldattınız, şimdi yinemi aldatmak istiyorsunuz?" diye cevap verdi. "Ve seni muhakkak öldüreceğim" diyerek onu mağarada alıkoydu. Bir saatten fazla çatışma devam etti. Ne olduğunu anlamadan her taraftan aşiretler çatışmaya koştular. Bu suretle bir saatten fazla süren çatışmadan sonra Hauger, aldığı raporlardan askerlerin susuzluğu ve fazla cephane harcaması nedeniyle çatışmaya devam edilemeyeceğini anlayınca bu defa kendiliğinden "Anlıyorum ki yanlış anlama sonucu bu duruma düştük. Hayatımıza kastedilmemek şartıyla teslim olacağız, gidin kumandanınıza söyleyin ateşi kestirsin" dedi. İzzet Efendi, Fransızlar'la Urfa'yı terk eden Amerikalıyla bir tercümanın kendilerine eşlik etmesini istedi, muvafakat ettiler.

Aynı mağarada bulunan Cezayirli askerlerin imamının sarığını Sajous'un bastonuna bağlamak suretiyle bir teslim bayrağı yaptılar ve İzzet Efendi'nin bir elinde bayrak, bir kolunda Amerikalı, bir kolunda Ermeni tercüman olduğu halde şosede ilerlemeye başladılar. Aşiretler teslim bayrağını önce almak şerefini kaptırmamak için "buraya, buraya!" diye bağırıyorlardı. İzzet Efendi, doğruca onları izleyen müfrezeye doğru giderek ateş edilmemesini, Fransızlar'ın teslim

olacağını söyledi. Teslim sözünü işiten ve emir ve kumandaya pek bağlılıkları bulunmayan aşiretler, bulundukları mevzileri ve çatıştıkları Fransızlar'ı bırakarak Fransızlar'ın eşya yüklü arabalarına yağma için saldırdılar.

Bir karışıklık meydana geldi. Eşya ve hayvan yağması maksadıyla Fransızlar'ı unutarak birbirleriyle çatışmaya başlayacakları sırada Fransızlar'ın şiddetli ateşine ve süngü hücumuna uğradılar.

Bir yanlış ve mevsimsiz saldırı sonucunda aşiretlerden on kişi öldü ve otuz kişi yaralandıysa da kendilerinin teslim teklifiyle kandırıldıklarına inanarak eşyaları bırakıp Fransızlar'a saldırdılar. Tekrar çatışma başladı. Bu kerede Fransızlar arasında disiplin, düzen kalmadı. Her asker süngüsünün ucuna mendil takarak teslim olmak istedilerse de yine kandırılacaklarını sanan ve önemli kayıplar veren aşiretler Fransızlar tam bir panik içinde kaçmaya başladılar."

Ali Saip Bey bu haberi Amerikalı'yla Ömer İzzet Efendi'den alınca çatışma yerine gitti. Hauger, Sajous ve subayları öldürülmüş, yerlerde yatıyorlardı.[533] Panik içinde kaçışan Fransız askerlerinin silahlarını alarak öteye beriye kaçtıkları anlaşıldığından bunları toplamak ve hayatlarını korumak amacıyla etrafa jandarmalar gönderildi. Otuzu Fransız, gerisi sömürge askeri olmak üzere yüz esir getirildi.[534]

- Ali Saip Bey'den Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine:

"Gece yarısını bir saat geçe silah ve donatımlarıyla tarafımızdan verilen taşıma araçlarıyla Urfa'yı boşaltarak Cerablus'a doğru hareket eden Fransızlar yol üzerinde rastladıkları aşiretlerle köylülere saldırmaları üzerine civar köyler ahalisinin olay yerine yetişerek üç saat süren çatışma sonucu işbu kuvvetin kumandan ve subaylarıyla birlikte büyük kısmının öldüğü ve yüz askerin de esir edilerek Urfa'ya getirilip koruma altına alındığını arz ederim."[535]

- Fransızlar tarafından yazılmış bulunan bir kitapta Şebeke olayı şöyle anlatılıyor:

"..Bir aralık yolda ilerlerken Sajous, teğmen Deloir'a, kumandanı uyarma bize düşmemekle birlikte ben şahsen bu işin sonunda bir tuzak bulunduğu kanısındayım. Ali Saip'in içten bir davranışla

[533] Ali Saip, sf. 244-250
[534] AliSaip,sf.250
[535] Ali Saip, sf.251; HTVD, Belge no:2120

ellerimizi sıkarak yanımızdan ayrıldığına bakmamalı, göreceksin, yakamıza yine yapışacaktır,dedi.Taşınan eşyanın fazlalığı, hayvanların yürüyüşünü iyiden iyiye ağırlaştırmıştı. Bu yolun tercih edilmesindeki hikmeti bir türlü anlayamamıştık Açık araziden geçen Telebyat yolu dururken ne diye bizi Suruç'un bu dar vadili kayalık geçitlerinden yürütüyorlardı?

Öncüye ayrılan Sajous ve Deloir, dört Türk jandarmasının yanında bunları düşünürken atların kulakları dikildi. İki subay birbirlerine kaygıyla baktılar. Geriden telaşlı ayak sesleri işitiliyordu. Biraz sonra bunlara koşuşan develerin boyunlarındaki küçük çanlar ve çıngıraklar da katıldı. Kolun arkasında şiddetli bir çatışma başlamıştı. Geriden gelen jandarmalar ilk olarak miktarca pek zayıf bulunan artçılarımız üzerine hücum etmişler ve bunları kısa zamanda muharebe dışı bırakmışlardı. Fakat yürüyüş halinde bulunan kolun bütün derinliği 1300 metreyi aşmadığından düşman kısa zamanda kolu dört yandan sarmıştı. Pek az sonra düşman kuvvetlerinin sevk ve idaresi Ali Saip ve Ali Rıza'nın eline geçmiş oldu.[536]

Etrafımız arı kovanına dönmüştü. Türkler, üzerimize sağlı sollu hücum ediyorlar, bilhassa kayalıklar arasında çok oldukları görülüyordu. Bir ara çektikleri beyaz bayrakları sallaya sallaya burnumuzun dibine kadar sokulmuş ve burada makineli tüfeklerle ateş açarak kola ağır zayiat vermişlerdi. Gerek artçıya, gerek yanlara çıkarmış olduğumuz müfrezelerle bağlantımız kesilmişti. Atı vurulmak suretiyle yakalanan Ömer İzzet, eli kolu bağlı olarak Binbaşı Hauger dahil, Yüzbaşı Sajous, Yüzbaşı Lambert, papaz Woodward ve Cezayirli birliklerin imamından oluşan kurulun önüne getirildi. İzzet ağlayarak "Böyle bir saldırını yapılacağını kesinlikle ummuyordum. İzin verirseniz ben karşı tarafa ateş kestiririm"dedi. Çatışma boyunca, civardan gelen binlerce Türk, Ali Saip'i destekllediler bir makineli tüfek takımımız muharebe dışı bırakılmış, cephaneleri tükenen artçılarımız da düşman eline düşmüştü.

Biraz sonra Türkler, kolun ön tarafına saldırdılar. Askerlerimiz yere yamanmış, düşmanın sürekli ateşi karşısında kendilerine sığınacak yer arıyorlardı. Hauger, cephanelerinin tükendiğini dolayısıyla askerlerin kendilerini savunmak için süngülerinden başka bir şey kalmadığını görünce çatışmaya son vermek için rahip Woodward'ı Ali Saip'e[537] gönderdi. Papazın elinde, Cezayirli avcıların sarıklarından yapılmış beyaz bir bayrak vardı. Türkler bu işareti görünce teslim olduğumuzu

[536]Bu kişiler olay sırasında orada değil, Urfa'da bulunmaktaydılar.
[537]Ali Saip Bey savaş alanında değildi.

anladılar. Hauger, subaylarından dağınık bir durumda bulunan askerleri toplayarak bir araya getirmelerini, bu suretle Türklerin verecekleri cevabın beklenmesini emretmişti. Fakat düşman sanki teslimden haberdar değilmiş gibi saldırılarına devam ediyordu. 412. Alaydan Üsteğmen Frangue yediği kurşunlarla delik deşik olmuştu. Biraz sonra oda yıkıldı. Hauger yaralı bir durumda oradan oraya koşarken kafasına indirilen bir sopayla kendinden geçerek yere yuvarlandı. Bunu gören Türk subaylarından biri hemen yaklaşarak yerde baygın yatan Hauger'in başını elindeki saldırmasıyla kesmeyi fırsat bildi.

Rahip Woodward[538] dahil bütün subaylar öldürülmüştü. Türkler öldürdükleri her Fransız subayının tenasül aletini kesmeyi ihmal etmiyorlardı. Sajous bir Türk'ün elinden kurtulup kaçmaya çalıştığı sırada diğerinin hücumuna uğrayarak boğazlanmıştı. Bu badireden yalnız Yüzbaşı Perrault ve Teğmen Deloir, o da düşünülmeyecek bir gayret sarf ederek kırk kadar askerle kurtulabilmişler ve kendilerine batı yönünden bir yol açmayı başarmışlardı.

Fakat pek az yol almışlardı ki, dört-beş kilometre ilerilerinden yüksek bir tepenin doruğunda düşman kuvvetlerinden bir grubun bulunmakta olduğunu fark ederek durdular. Yüzbaşı Perrault, tepenin eteğini izleyerek Birecik üzerine gidilmesinde ısrar etti. Üsteğmen Deloir ise güney yoluyla Arappınar'a ulaşılmasının daha emin olacağı kanısındaydı. Aralarında çıkan bu anlaşmazlık üzerine Perrault, herkesin kendisine göre bir düşüncesi olabileceğini ve istediği gibi harekette serbest olduğunu üsteğmene bildirdi. Küçük kol iki guruba ayrılmıştı. Astsubay Joiyeux ve onbeş kişi Üsteğmen Deloir'in peşine takılarak güneye doğru yürüdüler. (Yüzbaşı Perrault ve adamlarının akibeti hakkında hiçbir bilgi alınamadığı gibi Fransız ordusu bunları cephede ölenler arasında göstermektedir. Bunların geride kalan ailelerine Fransız hükümetince daha sonraları yetim maaşı bağlanmıştır).

Üsteğmen Deloir ve yanındakiler iki saat kadar güneye yürükten sonra Kürt süvarilerin hücumuna uğramışlardı. Kürtler bunları donlarına varıncaya kadar soyduktan sonra çırılçıplak bir durumda çölün ortasında bırakılar. Bu durumda yola devam mecburiyetinde kalan Fransızlar 11 ve 12 Nisanı yolda geçirdikten sonra ayın 13'ünde Suruç'un yaklaşık üç kilometre yakınındaki bir köye ulaştılar. İki gün, geceli gündüzlü yürüyüşleri esnasında ne kursaklarına koyacak bir

[538]Papaz Wooward, çizik almadan jandarmaların yardımıyla Urfa'ya dönmüştü. (Holmes, s.100-101)

lokma ekmek, ne de içecek bir yudum su bulabilmişler, buna karşılık güneşten kömürleşen vücutlarına ayaklarındaki pişik ve yaralara rağmen yine de vadeleri yetmediği için ölmemişlerdi. Bu sefer köylüler Fransızlar'a nispeten insanca davrandılar. Fakat bir kaç gün baktıktan ve karınlarını doyurduktan sonra yola dayanabilecek bir hale geldiklerini görerek kafileyi aynı kıyafet içinde Suruç'a götürüp Türk makamlarına teslim ettiler. Fransızlar'ın kasabaya getirilmeleriyle hapse atılmaları bir oldu.

Askerlerimizin hapsedildikleri koğuşta beş Fransız daha bulunuyordu. Burada üç gün yattıktan sonra çıkarıldılar ve ancak o zaman Türkler bunlara üzerlerini örtmek için yırtık pırtık birer elbise verdiler. Bir müddet sonra yanlarına jandarmaları katarak Urfa'ya gönderdiler. Suruç ile Urfa arası kırkbeş kilometredir. Fransızlar bu yolu kırbaç altında ve yaya olarak yürüdüler. Yolda sırayı bozan olursa bunların sırtına ya bir odun iniyor yahut bir süngünün ucu çıplak vücutlarının herhangi bir yerine girip çıkıyordu. Zaman zaman bazılarının kulaklarına bir tabanca ve mavzerin sıkıldığı da oluyordu. Ayaklarının altına keçe sarmış olanlar yolda nispeten daha az ıstırap çekiyorlardı. Urfa'ya gelir gelmez Türkler, bunları tekrar hapse tıktılar. Diyarbakır'a sevk edilip ve orada çırılçıplak halkın yuhaları arasında bütün şehir dolaştırıldıktan sonra yine Urfa'ya gönderildiler. Ali Saip, kazandığı zaferin sarhoşluğuyla Yüzbaşı Sajous'nun başını bir mızrağın ucuna takarak Urfa sokaklarında dolaştırdı, Binbaşı Hauger ve diğer subayların başları da bir yığın köpeğin boyunlarındaki tasmalara bağlanarak caddelerde teşhir edildi.. Kurtulmayı başaran askerlerimizden üç kişilik bir grupta (412. Alaydan Lambert, Regard ve Pihan) gündüzleri saklanıp geceleri yürümek suretiyle tren yoluna kadar gelebilmiş ve buradan trene binerek General Andrea'ya ulaşabilmişlerdi. General Andrea, olup bitenleri bu üç askerin anlattıklarından öğrenebildi."[539]

- Şebeke çarpışmasına katılan mücahit Arif Yazgan olayı şöyle anlatıyor:

"Gece haber vermişler, Suruç yolunu tercih etmişler. Biz tabur kaleminde otururken Fransızlar'dan bir çavuşla bir er geldiler. Mevcutlarının 460 olduğunu ve gece yarısı çıkacaklarını anlattılar. Biz müslümanız size katılmak istiyoruz" dediler. "Peki"dendi. O sırada bizim jandarmalardan yüz kişi fedai vardı. Ben fedailerden değildim. Bu yüz kişinin üçü o gün hastaymış, benimle birlikte üç kişi daha katıldı

[539] PaulduVéou,sf.266-267

fedailere. Böylece yüzbir mevcutla hazır olduk. Gece alaturka 7'de haber aldık ki çıkmışlar. Biz Samsatkapısı'na geldik. Başımızdakilerden Hacı Çavuş 'dur' emri verdi. Ali Saip Bey ve Hacı Mustafa orada duruyorlardı. Onları selamladık."Bizim önümüzde ve düşmanın önünde çok halk var. Bunlar Fransızlar'a ateş ederse Fransız askerleri Urfa'ya geri girmeye kalkar, sizin göreviniz bu durumda onları geri bırakmamaktır", dediler. "Peki" dedik. Akabe denilen mevkii geçtik. Daha ortalık karanlık. Akabe'nin üst kısmına çıktığımız zaman bir karaltı gördük.

Vardım ki sandık başında bir adam duruyor. İyice baktım, Telgrafçı Nuri[540]. "Nuri, ne yapıyorsun burada?" dedim. "Muhabereyi temin ediyorum" dedi. "Önde kim var?" dedim. "Kimse yok" dedi, "Fransızlar önde, siz arkadasınız". Ben geldim, Hacı Çavuş'a haber verdim. Biz üçe ayrıldık. Bir caddeden, bir soldan, bir sağdan ayrı kollara gittik. Ben sola düştüm. Soldan gittik. Şebeke'nin üstüne çıktık. Biz tepede otururken Fransızlar aşağıda önümüzden geçmeye başladılar. O sırada geriden bir silah patladı. Biz artık kırk kişi bunu bir işaret Kabul ederek başladık ateş etmeye. Beş dakika sürdü sürmedi, Fransızlar yüklerini yıktılar. İndirdiler makineli tüfekleri, bize ateş etmeye başladılar. Orada epeyce mücadele oldu. Halktan daha kimse yok. Yalnız Hacı Çavuş karşı tepeye adamlar göndermiş, çok güzel ateş ediyorlardı. Ortalık açıldı. Bir de baktım Urfa'dan binlerce kişi söküldü, gelen katıldı harbe, Fransızlar harp ede ede çekiliyorlardı. En çok çarpışanlarda mavi elbiselilerdi. Diğerleri müslümandı. Bunlardan bir kısmı ellerine beyaz bez alarak salladılar. Haber aldığımıza göre kırk kişi kurtulmuş, Mürşitpınarı'na zor atmışlar kendilerini.[541]

O tarihte 23 yaşında ve jandarma taburunda yazıcı olan aynı mücahidin bir aile meclisinde aynı konudaki daha ayrıntılı anlatımı da şöyledir:

"Urfa Milli Kuvvetlerinin kuşatması altında bulunan Fransız işgal kuvveti bir Binbaşı ve Siyasi Yönetici subayın komutası altında 460 kişiden ibaretti. Bu kuvvette subay, astsubay ve er olarak Fransızlar, Fransız asker elbisesi giydirilmiş Ermeniler ve Kuzey Afrika halkından müslüman askerler vardı.

[540]Kemancızade Nuri Bey (Toksöz), komşu iller ve heyeti merkeziye ile telgraf muhaberesini üzerine almış, Sarımağara'ya kurduğu bir makine ile etrafa Urfa savaşı hakkında bilgi veriyor, oralardan haber alıyordu (Akgün 3.2.1952).

[541]Ekici/Bayladı/Alptekin, sf.185-187

10 Nisan 1920 günü Fransızlar ile Kuvâyı Milliye Kumandanı Ali Saip Bey arasında yapılan anlaşmaya göre Fransızlar 11 Nisan 1920 günü gece yarısından sonra saat 01.00 de Urfa'yı terkedecekler, kendilerine mühimmat ve ağırlıklarını taşımak için 60 deve ve 25 mekkâre (yük hayvanı) verilecekti. Refakatçi olarak bir jandarma subayı emrinde 10 kişilik bir jandarma müfrezesi görevlendirilecekti. Fransızlar, takip edecekleri yol olarak Akçakale veya Arappınar istikametlerinden birini seçecekler ve bunu Kuvâyı Milliye kumandanına hareketten 6 saat once bildireceklerdi. Fransızlar verilen süre içinde Suruç - Arappınar cihetini seçtiklerini bildirdiler.

9 Nisan 1920 günü Karakoyun deresi üzerindeki Hızmalı Köprü'nün Memleket Hastanesi yönünde Fransız Binbaşısı ve yardımcısı Yüzbaşı, karşı yönden de Ali Saip Bey, Belediye Reisi Hacı Mustafa ve Mutasarrıf Ali Rıza Bey geldiler. Köprü üstündeki buluşmayı ben de seyirci olarak izledim.

10 Nisan akşamı Jandarma Çavuşu Urfalı Sofizâde Hacı Mustafa Çavuş'tan Fransız kafilesini 3 kilometre geriden 100 mevcutlu bir jandarma müfrezesinin takip etmesinin planlandığını öğrendim. Hacı Çavuş kıtadan 4 kişi noksan olduğunu ve benim gönüllü olarak katılmak istersem Samsat Kapısı haricindeki meydanlıkta yapılacak toplantıya gelmemi söyledi. Ben bu kıtaya sivil elbise ile yani çete hüviyetiyle katılmak istedim. Sivil çete olarak Rastgeldi Yusuf da benimle beraber katıldı.

Fransızlar'ın 10/11 Nisan gecesi Suruç istikametinde yola koyulmasından bir saat sonra (saat 02.00 gibi) Samsat Kapısı önünde toplandık. 100 kişilik müfrezenin komuta heyeti Mülâzımı evvel Halil Münir Bey, Jandarma Çavuşu Hacı Mustafa Sofi ve İzmirli Mustafa Çavuş idi. İzmirli çavuş piyadeden jandarmaya geçmişti ve askerlik bilgisi yönünden kuvvetli idi.

Biraz bekledikten sonra Kuvâyı Milliye Kumandanı Jandarma Tabur Kumandanımız Ali Saip Bey beraberinde Belediye Reisi Hacı Mustafa olduğu halde müfrezemizi teftiş etmek ve emirlerini vermek üzere geldi. Kumandanı selâmladık."

Ali Saip Bey şöyle konuştu:

"Bu gece vazifeniz Suruç - Arappınar istikametinde giden Fransız kafilesini 3 kilometre geriden takip etmektir. İki aydan beri yaptığımız savaşta hep önünüzde duvarlar, manialar ve hâkim mevkilerde

konuşlanmış düşman kuvveti vardı. Bu gece gerekirse yapacağınız karşılaşmada önünüzde düzlük vardır. Artık karşınızda ne taş, ne de bina var. Siz de, onlar da aynı şartlardasınız. Düşmanın adetçe sizden üstün olması sizi düşündürmesin. Çünkü onlardan evvel bu istikamette yola çıkan ve Fransızlar'I yolda bekleyen 3000 Urfalı mücahit vardır.Ön taraftan onlar yeri gelince ateş edecekler. Fransızlar bu ateş karşısında geri döneceklerdir. İşte o zaman sizin vazifeniz düşmanı ateşle kıskaç altına almaktır. Yolunuz açık olsun."

Bize silah ve cephane dağıtıldı ve yola koyulduk. Şehir çıkışındaki Bediüzzaman Jandarma karakolu müfrezemizi selamladı ve Suruç yolu üzerindeki takip yürüyüşümüz başladı. Fransız kafilesi ile aramızdaki mesafeyi korumak ve görünmemek için iki öncü çıkardık, çünkü kafile bizden pek uzakta değildi ve onların bizi görmesi planı bozabilirdi.

Akabe Boğazı'nı geçtikten sonra Düz Kesme düzlüğüne çıktık. Ben önde yürüyordum. Henüz tanyeri ağarmamıştı, her taraf zifiri karanlık idi. Tam o sırada bir karartı gördüm. Bu bir insandı. Geride kalmış bir Fransız olabilirdi. "Sen kimsin?" diye seslendim. "Benim! Ne var?" diye Türkçe cevap aldım. Ancak bu şahıs bizim müfrezeden değildi. Yakına gelince tanıdığım bir telgraf memuru olduğunu gördüm. Telgraf memuru akşamdan beri orada olduğunu, Ali Saip Bey'in emriyle Ayntab'a Urfa Kuvâyı Milliye Kumandanlığı'nın telgraflarını çektiğini söyledi. Ondan Fransız kafilesinden once buradan geçen 3000 kadar Urfalı çete efradını görüp görmediğini sordum. Telgrafçı Fransızlar'dan önce yoldan hiç kimsenin geçmediğini söylüyordu.

Sözü edilen 3000 mücahit nerede idi? Fransızlar'la aramızda bir müsademe olursa biz 100 muharip 460 kişilik muntazam mücehhez düşman askeri ile nasıl savaşacaktık? Bu haberi Hacı Mustafa Sofi Çavuş'a anlattım. Ancak yapılacak bir şey yoktu. Bu arada arkadan gelerek bize yetişen İzollu aşireti mücahitleri bizim kafileye katıldılar. Aşiret Reisi Bozan Ağa onlarla beraber değildi. Onun arkadan takip ettiğini söylediler. İzollular bizden öne çıkmak istediler ise de biz yanlış bir harekette bulunurlar korkusu ile müsaade etmedik. Onlar da bizim kafileye katılarak yürüdüler.

Müfrezemizde askerlik tecrübesi olan iki çavuş vardı: Urfalı Hacı Çavuş ve piyadeden geçen İzmirli Mustafa Çavuş. Artık 3000 kişilik bir çete kuvvetinin Fransızlar'ı önden karşılaması diye bir yardım beklemek söz konusu değildi. Biz 100 kişilik müfreze olarak 460 kişilik Fransız birliği ile savaşmak emir vakii ile karşı karşıya idik.

Firuz Paşa Hayratı (sarnıcı) mevkiine yaklaşıyorduk ve gün ışımaya başlıyordu. İzmirli Mustafa Çavuş müfrezeyi 33 er kişilik üç gruba ayırdı. Kendisi grubu ile beraber yolun sağındaki tepelerden, Hacı Çavuş ve grubu ortadan, benim bulunduğum grup da soldaki tepelerden ilerlemeye başladık. İzmirli Çavuş kendi grubunun erlerinden 16 kişiyi koşturarak Fransızlar'ın önünü kestirdi ve sağda yola hâkim bir tepede mevzilendirdi. Bir ara soldaki tepelerden birinden ileriye doğru baktığımda Fransızlar'ın artçı bölümünde ilerleyen arabaları gördüm.

Fransız kafilesi Şebeke Boğazı'na eriştiği bir sırada arkadan bir silah sesi geldi. Bu bir el ateşten sonra başka ses çıkmadı. Fakat yanımda yürüyen İzollu bir çete "Bu işaret atışıdır" dedi. Benim böyle biri şaret verileceğinden haberim yoktu. Gerçekten az sonra hep beraber beşer el ateş emri geldi. O sırada benim bulunduğum sol grupta bize sonradan katılanlarla birlikte 41 kişi vardık. Hep birden beşer el ateş ettik. Sabahın sessizliğinde yer gök inledi. Bu muharebenin başlangıcı demekti.

Tepeden Şebeke Boğazı'ndaki köprü görünüyordu. İzmirli Mustafa Çavuş'un sağdaki hâkim tepede mevzi almış olan 16 jandarma eri Fransızlar'ı tesirli bir ateş altında tutuyorlardı. Fransızlar'ın komuta kademesi köprünün altından savaşı yönetmeye çalışıyordu. Onların ağır makinelileri hem sağdaki Mustafa Çavuş takımına hem de merkez ve sol kanadımıza doğru ateş yağdırıyorlardı.

Sağdaki tepede mevzilenen 16 jandarma erinin ateşi gayet tesirli idi. İzmirli Mustafa Çavuş savaş deneyimi olan bir asker bilgisi ile 16 muharip askerine güvenli bir yer seçmişti ve düşmana göz açtırmıyordu. Fransızlar o tepeyi zapt etmek istediler, fakat başaramadılar.

Benim bulunduğum sol kanat Fransız ağır makinelisinin açık hedefinde ve tehlikeli bir konumda idi. Yanımda ateş eden Muşlu bir jandarma eri Fransızlar'ın kesif ateşini hiçe sayarak düşmana doğru hücum ediyor ve "Haydi yiğitler" diye hem kendine hem etrafındakilere cesaret vererek durmadan ateş ediyordu. Bulunduğumuz yerden sağdaki hâkim tepeye kadar koşarak yetişebilirsek kendimizi korumak ve ateşe devam etmek mümkün olacaktı. Bu fikrimi etrafımdaki arkadaşlara söyledim. Orada tanıştığım Derviş Temo isminde bir aşiret ağası "Bak dedi oturduğun yerden ateşe devam et! Kıpırdadığın taktirde seni arkadan vururum." diye tehdit etti. O benim kaçacağımı

sanmıştı. Ona niyetimin kaçmak olmadığını, fakat daha hâkim bir yer aradığımı söyledim. Cevaben bana güvendiğini ifade etti ve ben 10 arkadaşla birlikte önümüzdeki inişi hızla geçip yokuşa tırmandık ve hâkim tepeyi tuttuk. Aramızda meydan muharebesi tecrübesi olan yoktu. Zayiat vermemiz mukadderdi. Nitekim Fransızlar'a doğru kendini feda edercesine cesaretle hücum eden Urfalı mücahit Şekerci Emin Efendi'yi şehit verdik. Fransızlar'dan iki maktul vardı.

Biz bu meydan savaşının heyecanlı ve hayatı hiçe saydığımız dakikalarında iken birden şose yolu ve iki taraflı tepeler Urfa'dan imdadımıza yetişen silahlı mücahitlerle doldu. Urfa yönünden gelen çeteler arı kovanından boşanan arılar gibi muharebe meydanına akıyordu. Bu mücahitler sözü edilen ve Fransız kafilesinin önünü kesmek üzere planlanan 3000 kişilik silahlı Urfalılar ordusu idi. Sonradan öğrendiğime gore bu arkadaşlar 10 Nisan akşamı Halepli bahçesinde toplanmışlar, ancak planlandığı gibi Fransızlar'dan önce yola çıkmamışlar ve ancak sabahleyin Şebeke'ye erişebilmişlerdi.

Şebeke Boğazı'nın tepeleri kanlı bir savaş alanı halini almıştı. Kan gövdeyi götürüyordu. Artık ne kumanda eden, ne de kumandaya uyan belli idi. Savaş bir keşmekeş halini aldı. Düşman tarafındaki müslüman Afrikalı askerler teslim oluyorlardı. Düşman kuvvetleri tam bir bozguna uğradılar. Fransızlar'dan da beyaz mendil açıp teslim olanlar vardı. Neticede 160 esir aldık. Düşman kuvvetinin bir kısmı (takriben 140 kadar) dağınık bir şekilde tepelerden batı yönündeArappınar yönünde kaçarak hayatlarını kurtarmışlardı. Bu meydan savaşında düşman, kumanda kademesi dahil, 160 er ve zabit zayiat vermişti.

Fransız kafilesine 10 jandarma eri ile refakat görevi verilen Üsteğmen Ömer İzzet Bey beni orada görünce acı bir şekilde çıkıştı: "Senin bu pusudan haberin vardı da niye bana haber vermedin. Bilseydim bu tehlikeli görevi almazdım" dedi. Ömer Bey benim bölük kumandanımdı. Ona benim de habersiz olduğumu söyledim. Ömer Bey atlı jandarmalarını alarak Urfa'ya doğru süratle uzaklaştı."[542]

- Çatışmaya katılanlardan Hüseyin Ademoğlu, şunları anlatıyordu: "Mahkemelerimizi kontrol etmek istiyor, yapılan mahkemeleri izliyorlardı. Bunu iyice gördük, hastanenin duvarının arkasında, siyah fasulyeyle beygir eti pişirmiş, yemişlerdi. Artık o da bitmiş, mecbur kalmışlar gitmeye. Ölülerimize de hürmet göstereceksiniz dediler.

[542] Açanal, sf.86.

Hastanede ufak bir sırt vardır, orada cenaze yıkarlar. Orayı gösterdiler ölülerinin yeri olarak...Biz bu işi geceleyin düşündük taşındık. Hacı Halil'in hanında toplanıldı. Orada bütün Urfalılar bulundu. Konuştuk, dendi ki : "Canım bırakın bunu gitsin. Urfa rahat etsin kurtulsun hiç olmazsa" Bunu bazıları Kabul etti, bazıları Kabul etmedi. Fransızlar gecenin 12'sinde düştüler Suruç yoluna. Askeri tertibat almışlardı. İlk iki mangaları öncü, sonra askerlerinin esas kısmı, en arkada da artçıları gidiyordu.

Bizim o Şebeke civarında ve yakın köylerden silahını alıp gelen birçok insan toplanmıştı oraya. Şebeke Köprüsü'nün altında Fransızlar ağır makineli tüfek kurmuşlar. Hem arkadan, hem önden tarıyordu ki kimse köprünün üzerinden gelmesin. Nihayet bizim köylüler çoğaldı. O Kızılburç, Yoğunburç, Keşişlik ve daha ismini unuttuğum bir takım köylerden gelenler Şebeke deresinde çevirdiler Fransız'ı. Bizler de oradaydık. Her taraftan Allah Allah nidasıyla köprüye hücum ettik. Hücum başlayınca ne bizde, ne Fransızlar'da muntazam harp kalmadı. Herkes önüne gelenle uğraştı. Yalnız Fransız askerleri içerisine bulunan Tunuslu ve Cezayirli Müslümanlar şahadet getirerek ellerini kaldırdılar. Bunları öldürmedik, getirdik, 120 kişi kadar esir aldık."[543]

- Ahmet Mestçi anlatıyor: 10 Nisan 1920 Fransızlar yapılan anlaşma gereğince Fransızlar komiteci Ermenilerle bu gece saat 1'de Urfa'yı terketmiş olacaklardır.

  12'ler tarihi bir karar safhasında idi. Haşimiye Çarşısındaki 12'ler'in merkezinde, Şehbenderiye vakfında, yedeksubaylarla bir toplantı yapıldı. Bütün yedeksubayların toplantıya katıldığı bu tarihi toplantıda 12 'ler tam kadro halinde idi, Ali Saip Bey de vardı.

  İaşe kollarından Binbaşızade Halil Efendi, Sait Ağazade Ali ağa , Reşit Görgün, Mahmutoğlu Mustafa Ağa, Parmaksızzade Şıh Müslüm Bey, Hacı İbrahim Güllü, Şahapzade Mustafa Hakkı Efendiler hazırdılar.

  Bize verilen son emir, Urfa'da mevcut jandarmalar, Kuvayı Milliye taburu, eli silah tutan süvari ve piyade bütün Urfalılar iki kol halinde, birinci kol Eyyübiye Mahallesinde ikinci kol Direkli mevkiinde toplanacak. Akabe yolunda görünmeden düşmanla paralel bir şekilde hareket edecek, şayet Ermeni asıllı General Normand kuvvetleriyle karşılaşır ve yolda bu kuvvetlerin birleşmesi ihtimal dahilinde olduğunda bu kuvvetlerle açık arazide sahra muharebesi yaparak

[543] Ekici/Bayladı/Alptekin, sf.221-223

şehre sokmayacaksınız, dediler. Söz bitti ayağa kalktık büyüklerin ellerini öptük onlar da yüzlerimiz öptüler ve bizi uğurladılar. Benim kolum Eyyübiye Mahallesinde idi..[544]

- Dr. Vischer'in hatıratından: Fransızlar'ın yürüyüş saati olan gece 2'ye kadar hemen hemen hiç uyumadım. Böylece bir çok subayın, yaralının, hastanın, son kez elini sıkıp, hasta ve yaralıların taşınmalarına yardım ederek, hasta bakıcılara hoşça kal deyip iyi seyahatler dileyebildim. Ermeni bölgesindeki karakolun yetkili subayı; Türkler'in hışmından korktuklarını kendisine söyleyen Ermeniler'e: "Je crains que nous serons attagues en route" (korkarım ki hepimiz birden hücuma uğrayalım) demiş. Sonra askeri konvoy; yük arabaları, hayvanlar karanlığın içinde kayboldular. Çekilen Fransızlar bize sığınan Hıristiyan erkekleri ve iki Amerikalı görevliyi de, Türkler'in intikamından korktukları için -çünkü onlar Fransızlar'ın yanında kalmışlardı- yanlarına aldılar. Onlara da Fransız üniforması giydirdiler, ancak silahsızdılar. Ayrıca Amerikan yardım teşkilatının bir yetkilisi de Halep'deki Amerikan yardım komitesi ile irtibat sağlamak amacıyla kendilerine refakat ediyordu. 11 Nisan sabahı erkenden karımla birlikte eve gittik. Fransızlar'ın bölgesi, aralarında bizim ev, subay evleri olarak kullanılan yerler, düzenli Türk birlikleri tarafından işgal edilmişti. Bizim evin bir top mermisi ile büyükçe delinmesi büyük bir şansızlıktı.

  Bu dışarıdan girişi kolaylaştırmıştı. Selâm verdiğimiz Türk subayına evi beklemelerini söylemekten başka yapılacak bir şey kalmamıştı. Herşey için söz verdiler ve hemen de akabinde bize nezâket ziyaretinde bulundular. Bu arada şehrin Müslüman halkı, şehirden buraya akın ederek her şeye merakla bakıyor ve belki şurda burda çalınacak bir şey bulunur umuduyla dolaşıyorlardı. Birisi pencereden içeri süzülüp sağ elinde taşıdığı bir şilteyle kayboldu. Diğerleri de hastaneyi taşıyorlardı. Tabii, komşu evlerin sahipleri Kürtler de, evlerinin harap halini görünce feryadı basıyorlardı. Yüksek sesle bağrışmalar ve küfürler birbirini kovalıyordu. Birden bire bu evlerin üzerlerinde bulunan silahlı askerler hastaneye hücum ettiler. Ben önlerine geçtim ve kendilerine bir istekleri varsa kapıdan gelmelerini söyledim. Geri adım atmaya niyetleri olmadığından ben de önlerinden çekilmedim ve yüksek sesle yakında olduğunu bildiğim jandarma kumandanına seslendim. Bunun üzerine geri çekildiler. Tekrar hücuma geçmek üzere bu arada acil çıkışlardan birini aşağı indirip tekrar içeri girdiler.

[544]Ahmet Mestçi Röportaj; "12'lerle Yedek subayların Son Toplantısı"

Kızgınlıkla üzerlerine doğru gittiğimde tüfeklerini bana doğrulttular. O anda da benim yardım çağrılarıma jandarma yetişti ve askerleri geriye sürüklediler. Hemen Valiye bir mektup gönderdim. Bana önceki gün verdiği söz gereği hastane ve evimize nöbetçi koyması için ricada bulundum. Biraz sonra da kendisi, milliyetçilerin kumandanının refakatinde ve bazı zevatla birlikte (müftü, belediye reisi, vs.) geldi. Hepsi benden dikkatle bilgi aldılar, birer fincan kahve içtiler ve en iyi dostluk garantisi vererek ayrıldılar. Henüz hastaneyi terketmişlerdi ki Ermeniler korku içinde hastaneye gelerek, Fransız konvoyunun hücuma uğradıkları haberini verdiler. Haberi Türkler'den öğrendiklerini, ayrıca yükleri taşıyan deve ve atların da geri döndüklerini görmüşlerdi. Hemen üst kata seğirttim, ovadan Fransızlar'ın gittiği caddenin büyük bir kısmı görünüyordu.

Gerçekten birçok hayvan ve insanın, çevrede kendilerine tezahürat yapan insan kalabalığı arasından şehrin kapısına doğru geri geldiklerini gördüm. Fransızlar'ın hücuma uğradıkları ve yenildikleri şüphe götürmezdi artık. Hemen peşinden Türk askeri ve subaylarının makineli tüfeklerle, Fransızlar'ın gittiği yönden geri geldiklerini gördüm. Durmadan bir sürü adamlar, hayvanlarla ve dolu çuvallarla geri dönüyor ve Müslüman kadınlar da (tililli) tezahüratı ile kalbimizi yutarak onları karşılıyorlardı.

Akşama doğru Fransızlar'a refakat eden Amerikalı'nın ölümden kurtulduğunu ve şehre ulaştığı haberini aldık. Bir müddet sonra da kendisi bizzat bize geri geldi. Tamamen bitkin bir haldeydi. Yaşadığı olaydan o kadar etkilenmişti ki, olayları doğru dürüst anlatamıyordu: Fransız birliği çok yavaş, alçak tepelerle çevrili alanda ilerliyordu. Sabah 8'e doğru, dar bir geçitten geçerken, birden bire arkadan ve her taraftan ateşin içine düşmüşlerdi. Ateş edenler taş ve kayalar arkasına gizlendiklerinden görünmüyorlardı. Fransızlar hemen ateş durumuna geçtiler ve kendilerini korumaya çalıştılar. Pozisyonları müsait değildi ve binlerce saldırganın açtığı ateşte kayıplar o kadar çoktu ki, Fransız Kumandan teslim olmaya karar verdi. Amerikalılar refakatçiyi bu amaçla beyaz bayrakla saldırganlara göndermek istiyordu ama, onlar ateşi kesmiyorlardı. Bir mucize kabilinden Amerikalı refakatçi bir Türk Jandarma Kumandanını bularak yanında bir Ermeni tercümanı ve bir Süryani ile düşman hattına ulaşmış, uzun zaman bir köprü altında saklanarak beklemek zorunda kalmış ve korkunç vahşeti görmek zorunda kalmıştı. Bütün zavallılar katledilmişti. O hiçbir Fransız'ın kurtulduğunu sanmıyordu, inanmıyordu. Kendisi subay olarak Fransa'da harbe katılmasına

rağmen bu olaydan o kadar etkilenmiş, akli dengesi o kadar bozulmuştu ki, onu evine kadar korumam altında götürmem gerekti.

Çok iyi dostlarımızı, arkadaşlarımızı kaybetmiştik. Üzerlerinde sevgi ve ihtimamla durduğumuz, iyiye gittiklerini gördükçe çok sevindiğimiz hasta ve yaralıların hepsinin öldüğü düşüncesi çok acı verici bir duyguydu. Fransızlar buraya ülkeyi işgal için gelmediklerini, savaşmak için de gelmediklerini, sadece hükümetlerinin yaptığı anlaşma gereği düzeni sağlamak için geldiklerini ne kadar sık vurguluyorlardı. Yerlerini terk etmeleri için kendilerine emir verilmemişti. Sadece görev ve inançlarından dolayı fanatic Türkler, belkide kısmen vatanlarımızın yanlış politikaları yüzünden toprağa düşmüşlerdi.

Fransızlar'la görüşmeleri bitmesinden hemen sonra milliyetçilerin silahlı olarak o tarafa çekildiklerini, hatta siper kazdıklarını öğrenmiştik. Fransızlar'a saldıranlar düzenli ordunun kendisi değildi ama, Mustafa Kemal taraftarlarının teşkil ettiği, her ırktan ve yaştan Müslümanlardan oluşan bir Mustafa Kemal organizasyonu idi. Çoğunluğu Urfalılar'dan ve çevredeki Kürtler'dendi. Urfa Araplar'ı uzak durdular. Silah ve cephanenin tamamı hükümet deposundan verilmişti. Düzenli asker topları ve makineli tüfekleri kendi eğitimli elemanlarınca taşınmıştı. Zaten Fransızlar'ın terk etmesiyle aynı yerlere kendi müfrezeleri yerleşmişti. Hükümet çok rahatlıkla yalnız çevreden gelen Kürtler'e değil, şehirden giden Türkler'e de mani olabilirdi en azından. Fransızlar'ı korumak görevleri idi. Bu konuda Fransızlar Urfa Hıristiyanları'nca da uyarılmıştı. Ancak Fransızlar, Türk hükümet yetkilerinden kendilerine verilen söze güvendiler ve bu onların ölümü oldu. Fransız birliklerinin mağlubiyeti belli olunca, tabur doktorunun kendisi bana Fransızlar'ın ihanete uğradığı yerde düzenli askerlerin, yaralı Fransız askerlerini kurtardığını ve Urfa'ya getirdiklerini anlattı. Şunu da söylemeliyim ki bir çok Urfa'nın Müslüman ileri gelenleri Fransızlar'a karşı yapılan ihaneti ayıplıyorlardı. Kendileri ile anlaşma yapılan bir düşmana arkadan saldırmak İslam'a aykırı idi. Peki yerli Hıristiyanlar ne düşünüyorlardı?

Daha önceden de belirttiğim gibi Ermeniler, neutral kalmaya karar vermişler ve lüzumu halinde kendilerini savunmak üzere bölgelerine kapanmışlardı.

- Amerikalı Rahip G. Woodward, yaşadıklarını daha sonra şöyle anlatacaktı:

"Urfa'yı 11 Nisan Pazar günü sabah 1.30'da terk ettik. Yüzbaşı Perraut, öncü muhafız olarak dört jandarmayla önden gidiyordu, yürüyüş kolunun ortasında, varış yerine kadar bize eşlik edecek Jandarma Subayı Emir Efendi[545] bulunuyordu.

Tepenin sırtından geçerken çok sayıda jandarma gördük ve bunların görevleri gereği orada bulunduğu bize söylendi. Tırmanış çok zordu, zira atlar yem ve hareket yetersizliğine bağlı olarak kötü durumdaydı. Develer ise, fazlasıyla yüklü oldukları ve yavaş yürüdükleri için bizi geciktirdiler. Alışılagelmiş şekilde, her saatte bir, on dakika mola verdik. 150-160 adamdan oluşan arkadaki muhafızlar ise iki kilometre geriden geliyordu.

Sabah saat altıda, derin ve dar vadide düz bir hat halinde uzanan yolda ilerlerken, aniden geriden ve yanlardan, makineli tüfeklere de sahip düşmanın saldırısına uğradık. Ateş, develerin vadiden çıkmasından once başladı. Develer bir birlerine bağlı ve moladaydılar. Saldırıdan önce, Kumandan Hauger ile yürümüş ve ateş başlamadan beş dakika önce de iki yaralıyı taşıyan Kızıl Haç arabasına binmiştim. Ateş başladığında, diğerlerinin önünde giden iki arabanın atları ve katırları vurularak öldüğü ya da yaralandığı için durdular. Arabadan atladım, yol kenarındaki çukura sığındım ve tepenin zirvesinden açılan ateşe açık olduğumun farkına vardım, iki metre kadar önümde olduğunu bildiğim Kumandan'ı bulmak ümidiyle ileriye doğru hareketlenmeye karar verdim.

O sırada saldırı ciddi bir hal almaya başladı. Bulunduğumuz yer, tepelerle çevrili çukur bir alandı ve sığınacak yer yokluğundan dolayı, savunma noktası bulabilmek için kolun ilerlemesi zorunluydu, böylece 500 metre kadar ilerlediler. Bu istisna dışında, yolculuk tamamen durmuştu, o esnada atların çoğu öldürülmüştü. Bu sırada ateş çok şiddetlendi, ben ileriye giderek tepe eteğinde bir kovuktaki Kumandan Hauger ve diğer iki subaya katıldım. Daha sonra, silahsız olan iki subay ile Türk jandarma subayı ve iki tercüman da yanımıza geldi. Sabah saat 9'da, artçı muhafızların sesi duyuldu ve ateş daha da şiddetlendi. Kısa süre içinde, artçıların başındaki subay da bize ulaştı ve olanlara dair nefes kesen tanıklığını dile getirdi; bir sel yatağında pusuya düşürülmüşlerdi ve çok azı kaçabilmişti.

Kuzeye uzanan bir tepede, milliyetçi Türk bayrağını gördük. Hemen akabinde tepelerden aşağıya, bir aşiretin mensubu oldukları anlaşılan

[545] Mülazım Ömet İzzet Efendi

Kürtler inmeye başladılar. Saat 10'da veya o sularda, Kumandan Hauger bir istişare yaptı ve teslim olmaya karar verdi.

O esnada hat doğuya doğru yarılmıştı, nakliye araçları yitirilmişti ve artçı muhafızlar dağılmış, çok sayıda yaralı geliyordu. Hauger, jandarma subayına ateşkes bayrağıyla çıkmasını söyledi. Yanımızda korunmaya muhtaç çok sayıda Ermeni bulunması nedeniyle, onlara eşlik edebileceğimi söyledim. Kumandanın bu önerimi onaylaması üzerine, Amerikan bayrağı taşıyan tercümanımı alarak ve ben de beyaz bayrak göstererek ortamızda jandarmayla düşmana doğru ilerledik. Üzerimize devamlı ateş açılıyordu. Mahvolmuş nakliye hattına ulaştığımızda, büyük bir birlikle karşılaştık ve kumandanlarını sordum. Nizami kuvvetler olmadıkları, "çete vb." oldukları ve kumandanları bulunmadığı bize ifade edildi.

Jandarma subayına ateşin durdurulması için haberciler gönderilmesi talimatını verdim ve sabah 10.20 civarında bu gerçekleşti. Bir kaç dakika sonra, kalabalık Kürtler tepelerden aşağıya doğru Fransızlar'ın bulundukları yerlere hücum ettiler ve çatışma yeniden başladı. Ateşkesi reddettikleri için bir şey yapma imkânı kalmadığından, jandarma subayına 15 km. uzaklıktaki Urfa'ya atla gitmesini, Mutasarrıf'ı olanlar hakkında bilgilendirmesini ve yaralıları taşıyacak arabalar getirmesini söyledim. Dediğimi yaptı.

Bulunduğum yerde, yaralıların ve elleri havada teslim olanların öldürüldüğüne tanık oldum. Buna şahitlik edecek, şu anda Urfa'da tutsak olan Teğmen Deloir dahil çok kişi vardır. Bunun üzerine bana Urfa'ya kadar eşlik edecek bir jandarma kuvveti istedim. Bir tepenin etrafından dolandık ve su temin edebileceğimiz doğal bir sarnıca doğru yol aldık. Urfa jandarmalarına komutanlık yapan subay yanıma geldi ve ilave altı muhafız vererek, en kısa zamanda şehre ulaşmamız yönünde muhafızlara emir verdi, zira aşiret mensupları büyük düşmanlık gösteriyorlardı. Bir vadide kıvrılarak giden yolda ilerledik ve Urfa'ya öğleden sonra saat 2.30 civarında ulaştık, 12 saat yürümüştük, yanımda Urfa'daki İsviçre misyonunda çalışan Süryani Yakup da vardı.

Çatışma alanından geçerken, Türk düzenli piyade bölüğünün ve katırlarla ilerleyen makineli kolunun Fransızlar'ın mevkilerine doğru gittiklerini gördüm. Eğer tepelerdeki saldırı sona ermişse ve çarpışma devam etmiyorsa, muhtemelen biraz geç kalmışlardı. Saldırı Urfa'nın

15 km. batısındaki ve Suruç ile Arappınar yol kavşağına 3 km. mesafedeki tepelerde vuku buldu."[546]

- Şebeke olayı, Fransız kamuoyunda 15 gün kadar sonra duyuldu. Bir gazeteye gore "Ermeniler'in ihaneti yüzünden Fransız garnizonu şehri terk ederek pusuya düştü." Haber ancak nisan ayı sonunda bütün gazetelerin yayınladığı bir resmi tebliğle kamuoyuna duyuruldu:

"Harbiye nezaretine gelen resmi bilgilere göre asilerle yapılan antlaşma sonunda şehirdeki Ermeni halk garnizonun yiyecek ihtiyacını artık sağlayamadığı ve su boruları kesildiği için Fransız garnizonu şehri terk etmek zorunda bırakıldı. Bu amaçla garnizonun mevzilerimizden

[546]George Horton; The Blıght of Asıa. ChapitreXXVI.www.aina.org.; Müftü Hasan Efendi (Açanal) 'nin hatıralarını yayına hazırlayan oğlu Necdet Açanal, Şebeke çarpışmasıyla ilgili şu hususlara dikkat çekiyor: "Gerek geçici olduğu söylenen işgalin Fransızların gelişiyle devamlı olacağı hissinin uyanması, gerek Ermeniler arasında dolaşan, Fransızların Urfayı terk etseler bile sonradan daha kuvvetli bir birlikle Urfayı işgal edeceği, bu suretle ermenileri Türk boyunduruğundan (!) kurtaracağı söylentilerinin fısıltılarla müslüman halkın kulağına gelmesi, ve gerekse işgal kuvvetinin mütareke görüşmelerinde terkin geçici olduğu anlamına gelecek sözler sarfetmiş olması Urfa'nın Müslüman halkında kendilerini kötü günlerin beklediği kanaatini uyandırıyor ve şu değerlendirmeleri yapmak zorunda bırakıyordu: 1) Fransızlar Urfaya kısa sürede geri dönüp vilâyette sömürgeci olarak yerleşeceklerdir.2) Urfa ermenilerini Türk boyunduruğundan (!) kurtarmak bu planın önemli bir kısmıdır. Bunun anlamı Urfa Türk ve Müslüman halkının kıyımıdır. 3) Fransızların beklediği büyük askeri yardım gücü büyük bir olasılıkla yoldadır. Bu kuvvet batıdan Urfaya doğru gelirken Arappınarına giden kafile ile karşılaşacaklar, hep beraber Urfaya dönecekler ve melun planın uygulamasına hemen geçeceklerdir. 4) Düşmanın bu planını akamete uğratmak için alınacak her türlü önlem meşrudur". (Bu konudaki yorum için, Bkz: Açanal, Urfa Kurtuluş Mücadelesi Hatıratı sf.87-90).

Albay Andrea anlatıyor:" Fransızların 2. Tümeni Fırat'ın öte tarafında Elcezire'de harekat icrası için "Şark Kolu" adıyla bir kol kurdu. Bu tarafta bulunan postalarımız, az veyahut çok tehdit altında olup "Urfa" ve "Arappınar" da bulunan kıtalarımız da kuşatılarak muhasaraya alınmış ve bu taraflarda Urfa Mutasarrıfı Ali Rıza Bey ve jandarma yüzbaşısı Ali Saip Bey tarafından yapılan propagandalar neticesinde Kürt kabilelerinin bir kısmı bize isyan etmişti. Kolun görevi, saldırıya uğrayan olan kıtaları kurtarmak, şarkta bulunan Sacur, Cerablus, Birecik, Arappınar, Urfa, Harapnaz, Kültepe ve Telebyad postalarına erzak temin etmek ve bu postalarda mevcut bulunan Birinci Tümene mensup kıtaları değiştirerek "Kilis"e getirmek idi. Bölge kumandanı kaymakam Capitrel, Urfa hakkında henüz bir bilgi alamamıştı. Fakat akşam bir Kürt reisinden, buradaki askerimizin şehirden çıkmasına müsaade edildikten sonra 11 Nisan tarihinde Suruç yolu üzerinde Sarı Mağara'ya doğru Türkler tarafından saldırıya uğrayarak kısmen katledildiği haberini aldı. Bu haber üzerine üzüntüye boğulduk ve daha evvel hazırlanamadığımız için pek geç kalmıştık. Müfreze Albay Normand'ın kumandası altına girerek Cerablus'ta bir tabur piyade, bir sipahi bölüğü ve bir cebel bataryası terk ettikten sonra 14 Nisan sabahı yeni görevi için yürüyüşe geçti. Şark kolundan bu nedenle ayrılan kıtalardan küçük bir grup teşkil edilerek Arappınar bölgesinde harekât icra etmek üzere emir almıştı ki bu grup daha sonra kendisine katılacak olan Şark Kolu'nun burada icra edeceği harekât için hazırlıklarda bulunacaktı. Kol, en evvel Türk çeteleri tarafından muhasara edilen Arappınar karakolunu kurtaracak sonra bu karakol civarında ve bilhassa uzlaşmaz bir düşmanımız olan Şahin Bey'in reisi bulunduğu Alâeddin aşiretinin bulunduğu bölge dâhilinde hafif kuvvetlerle polis devriyesi vazifesi görecek ve aynı zamanda bedbaht Urfa garnizonumuzun döküntülerini toplamaya çalışarak Sarımağara katlini tertip ve icra eden aşayir ve kişiler hakkında bilgi toplamaya gayret edecekti. "Sarı mağara" katliamını tertip ve icra eden kişileri cezalandırmak üzere Urfa'ya kadar ilerlemek çok arzulanıyordu (Andrea, sf.30)

birine serbestçe gidebileceğini öngören bir antlaşma yapıldı. Hatta Türkler, garnizona bir konvoy ve muhafızlar bile temin etmişlerdi. Fakat bu, herhalde tam bir tuzaktı. Çünkü yolda, anlaşmaya rağmen adamlarımız Türkler'in ve Kürtler'in haince saldırısına uğradı ve önemlik ayıplar verdi". Resmi makamlar bir yandanda asker ailelerinin endişeye kapılmamaları için tebliğler yayınlıyorlardı. Bir gazetede çıkan tebliğde "haber alamamanın nedeni çoğu kez ulaşım güçlükleridir. Bu nedenle haber alınamayınca endişeye yer yoktur. Başlarına istemedik birşey gelen askerlerin ailelerine Harbiye Nezareti'nde, durum hemen bildirilmektedir".

Fransız kamuoyu yeterli bilgiyi almaya başlayınca başarısızlığa canları sıkıldı. Ve bunu bir uyarı olarak değerlendirdiler. Bir yazar, gazetesinde" ne bir adam, ne bir kuruş" sözleriyle olayı karşılarken bir başkası yazısına "Urfa'da ne arıyorduk?" başlığını koymuştu:

"Urfa'da yani Küçük Asya'nın göbeğinde bir Fransız garnizonunun işi neydi? Bizde halk askerlerimize verilen angaryalardan habersizdir. Avrupa Türkiye'si ve Asya Türkiye'sinin birçok yerinde bizi ilgilendirmeyen işlerle meşgul askerlerimiz bulunduğunu halka göstermek için Urfa ve Maraş'daki gibi darbeler gerek. Urfa, İngilizler'in kendi nüfuzlarına ayırdığı Mezopotamya'nın güvenliğini koruyucu bir yerdir. Fransa başkası hesabına jandarma rolü oynamamalı. Mustafa Kemal'in ordusuyla kapışmak için ileri hatlarda bizim askerlerimizin bulunmasına hiç sebep yok.[547]

- XIII. Kolordu Kumandanlığı'nın olayla ilgili 17 Nisan tarihli raporundan:

"Urfa'dan çekilen Fransızlar'ın, Urfa'nın 15 kilometre kadar batısında, Firuzpaşa deresinde, aşiretler tarafından taarruza uğradıkları ve bir müddet çarpışmadan sonra çekildikleri, teslim işareti üzerine aşiretler yaklaşmaya çalışmış ise de Fransızlar ateşe devam ettiğinden Fransızlar'dan 296 ölü, 67 yaralı verilmiş ve 140 kişide esiredilmiştir. Esirlere Urfa Müdafaayı Hukuk Cemiyeti'nde bakılmaktadır. Fransızlar verilen kılavuzlarla kendi silahlarına güvenerek ve geceyarısından iki saat sonra şehri terketmişlerdir. Kılıç Ali Bey tarafından silahlı olarak Fransızlar'ın geri çekilmesine izin verilmesinin,Ayntab vilayetini müşkül duruma düşüreceğine ilişkin çekilen telgrafın aşiretlerce duyulmuş olması nedeniyle bu hal başlarına gelmiştir."[548]

[547] Akyüz,sf.126-127.

[548] Saral, sf. 246; TİH, IV. sf. 115. "..Bu arada Urfa'da kuşatma altında bulunan Fransızların silahlarıyla birlikte kaçmalarına izin verildiği haberini aldım. Bu, bizim için büyük tehlike demekti. Urfa'dan silahlarıyla çıkacak düşmanın Antep'e sarkması ve buradaki durumu düzelttikten sonra tekrar Urfa'ya

- Yine olayla ilgili olarak düzenlenen XIII. Kolordu'nun 21 Nisan tarihli raporundan:

  "Urfa'ya gelen Kızılhaç kurulu, 20 Nisan'da Urfa'dan ayrılmışıtır. Bu kurul milli ayaklanmayı haklı görmüş gayri müslîm unsurlarla esirlere yapılan işlem ve davranışlardan memnun kalmışlardır. Yalnız, aşiretlerin çekilen Fransızlar'a saldırıp öldürmeleri fena suretle yayılmış olduğundan Mutasarrıflıkça kendilerine bir rapor verilmiştir. Fransızlar'ın Urfa'ya bir daha gelmemeleri için rapor vereceklerini, Maraş'a kendi raporları üzerine Fransızlar'ın tekrar gelemediğini söylemişlerdir. Ermeniler de güvenlik içinde yaşadıklarına ilişkin bir tutanak yaparak Amerikalılar'a vermişler ve Fransızlar tekrar gelirlerse Müslümanlarla birlikte Urfa'yı savunacaklarını bildirmişlerdir."[549]

- Şebeke ya da Firuzpaşa adıyla anılan olayın soruşturması için Urfa'ya gelen Amerikan Komisyonu'nun Birecik üzerinden Urfa'ya varışından bir saat sonra Mutasarrıf Ali Rıza Bey komisyona resmi bir ziyarette bulundu. Komisyon üyesi Dr. Lambert'e kendisinin Firuzpaşa olayıyla hiç bir bağlantısının olmadığını kanıtlamak için nasıl davranması gerektiğini sordu ve Fransızlar'a verilen söze aykırı davranışta hiçbir rolü olmadığını hatta 'katliamı' önlemeye çalıştığını söyledi. Dr. Lambert de; masum olduğunu, aynı zamanda kuşatmanın tam muhasebesini ve gelişmeler karşısında milliyetçilerin tavırlarını belirten yazılı bir açıklama yazmasını istedi. Mutasarrıf Ali Rıza Bey, Osmanlı ülkesinin çeşitli bölümlerinin birbirine ters düşen uygulamalarla işgal edilmesinin bütün ülkede heyecanlı altakımları doğurduğunu, her yerde olduğu gibi Urfa'da da kolayca başlayan protestoların eyleme dönüştüğünü, İşgal kumandanının Urfa'yı tahliye etmeyeceğini bildirmesi üzerine Kuvâyı Milliye'nin yönetime el koyduğunu ve amacın yalnızca Urfa'nın tahliyesi olduğunu, Fransızlar'ın silah dağıtmalarına rağmen Ermeniler'i kışkırtamadıklarını, kendi silahlarının korumasında Urfa'yı terk etmeleri gereğini anlayınca ileri sürdükleri şartların kabul edildiğini, elli atlı jandarma ve bir jandarma subayının hem kılavuz ve hem de koruma olarak Cerablus'a kadar eşlik etmesi onlara teklif edildiğinde hükümetin koruması altında gidiyorlarmış gibi gözükeceğinden şerefsizlik sayıp on atlı ve bir subayın yeterli olacağını ve kendilerini koruyacak güçte olduklarını ifade ettiklerini, Fransız siperlerinden açılan ateşlerle yakınları ölen şehir halkından bazı kişilerle aşiretlerin

saldırması kaçınılmazdı. Bu durumu Siverek ve Urfa Kuvayı Milliye Kumandanlarına birer telgraf çekerek hatırlattım" (Turgut, Kılıç Ali'nin Anıları,sf.105).

[549] Saral,sf. 248.

hükümetin ve hatta Kuvâyı Milliye Kumandanı'nın bilgisi dışında saldırıyı düzenlemiş olduklarını ve bu kişilerin Fransızlar'ın Cerablus'dan kuvvet alıp dönmeleri ihtimalini düşünerek Kuvâyı Milliye Kumandanı'na karşı çıktıklarını, Fransızlar'ın Şebeke'de teslim olduktan sonra siperlerinden çıkan aşiretlere ateş açmalarının yanlış olduğunu yazıp 'düşünceme göre Fransız hükümeti buraya yeni güç göndereceği yerde Urfa konusunu barış masasında çözerse daha uygarca bir iş yapmış olur' dedi.[550]

- 11 Mart 1921 tarihinde Londra'da Fransız Başbakanı Briand ve Ankara Hükûmetini temsil eden Bekir Sami Bey tarafından imzalanan "siyasî, askerî, ekonomik, nitelikli ve Türkiye - Suriye sınırını saptayan" Türk - Fransız anlaşmasının koşulları arasına Fransızlar "Urfa pususu"sorumlularının cezalandırılması maddesini de koymuşlardı. Bu anlaşma TBMM tarafından onaylanmamış, daha sonra yapılan görüşmeler ve değişikliklerle 20 Ekim 1921 tarihli Ankara Anlaşması'na[551] dönüşmüştür.[552]

[550]Holmes 1986, sf.110-113

[551]Türkiye Büyük Millet Meclisi hükümeti ile Fransa Cumhuriyeti arasında imzalanan İtilâfname'nin (antlaşmanın) konumuzla ilgili maddeleri şunlardır:

Madde 3- İş bu İtilâfnamenin imzasından itibaren azâmi 2 ay müddet zarfında Fransız kıt'atı 8 nci madde de mezkûr hattın cenubuna ve Türk kıtaatı hattı mezkûrun şimaline çekilecektir.

Madde 8- Üçüncü maddede zikredilen hat berveçhi ati tesbit ve tasrih edilmiştir: Hattı hudut; İskenderun Körfezi üzerinde Payas mevkiinin hemen güneyinde olmak üzere intihap olunacak bir noktadan başlayacak ve takriben Meydanı Ekbez'e doğru gidecektir. Şimendifer istasyonu ve bu mevki Suriye'de kalacaktır. Oradan hattımezkûr, (Mersevi) mevkii Suriye'ye ve (Karnebi) mevki'i ile Kilis şehrini Türkiye'ye bırakmak üzere cenub-u şarkîye doğru meyledecektir. Oradan Çoban Bey istasyonunda demiryoluna mülâki olacaktır. Müteakiben Bağdat demiryolunu takip edecek ve demiryolunun platform tayine kadar Türk arazisi üzerinde kalacaktır. Oradan Nusaybin ve Ceziretül Ömer arasındaki eski yol Türkiye'de kalacaktır. Bu yoldan istifade hususunda her iki memleket aynı hukuka malik olacaklardır. Çoban Beyli ile Nusaybin arasındaki demiryolunun istasyon ve mevkileri demiryolu plâtformunun aksamından addedilerek Türkiye'ye kalacaktır. İş bu İtilâfnamenin imzasından itibaren bir ay zarfında hattı mezkûru tespit etmek üzere tarafeyn murahhaslarından mürekkep bir komisyon teşkil olunacaktır. Bu komisyon aynı müddet zarfında işe mübaşeret edecektir. (Saral,sf.357vd.)

[552]Yavuz, sf. 115; Borak, sf.39-40; Urfa-Suriye sınırına ilişkin tartışmalar için Bkz. Yavuz, sf.200 vd.; Birecik Kuvâyı Milliye'sinden Urfa mebusu Hacı Hayâli Efendi'nin sınırla ilgili eleştirileri için bkz. TBMM Gizli Celse Zabıtları C.2 sf. 366-368. Urfa Mebusu Şahinbeyzâde Bozan Bey, bu anlaşmayla Berazî aşiretine ait köylerin 50 kadarı Suriye tarafında kaldığı için, 'Urfa'nın toprağının bölünmesini Kabul edemem' deyip mebusluktan ayrılmış Suriye'de yaşamını sürdürmüştür (Oğlu Feridun Şahin'le görüşme).

KAYNAKLAR

I. KİTAPLAR

Abadi; *Türk Verdün'ü Gaziantep*. Çeviren: Yüzbaşı Necmettin, İst. 1339.

Açanal,Hasan; *Urfa Kurtuluş Mücadelesi Hatıratı*, Ank.2001

Akalın, Müslüm; *Cumhuriyet Halk Fırkası Urfa Heyeti İdaresi Mukarrerat Defteri*, Ank. 1999

Akalın, Müslüm; *Urfa Kurtuluş Yazıları*, Ank.2015

Akalın, Müslüm; *Urfa'nın Kurtuluşuyla İlgili Belgeler*, Ank. 1997

Akalın, Müslüm; *Urfa Mutasarrıfı Şehit Nusret Bey'in Nemrut Mustafa Paşa Divan-ı Harb'indeki Savunması*. Ank. 2011.

Akalın Müslüm - Kürkçüoğlu Cihat; *Urfa Milli Mücadele Albümü*, Ankara 2016

Akbıyık, Yaşar; *Millî Mücadele'de Güney Cephesi* (Maraş), Ank. 1990

Akşin, Sina; *İstanbul Hükümetleri ve Millî Mücadele*, İst.1976

Andrea, *Şarkta Askeri Hayat Suriye ve Kilikya Muharebatı*, İst.1341

Akyüz Yahya; *Türk Kurtuluş Savaşı ve Fransız Kamuoyu*, Ank.1988.

Ali Rıza; *Urfa Mücahedesi*, Sinop. H. 1343.

Ali Saip; *Kilikya Faciaları ve Urfa'nın Kurtuluş Mücadeleleri*,Ank. 1340.

Armaoğlu, Fahir*; 20. Yüzyıl Siyasî Tarihi*, Ank. 1984.

Arsan, Nimet; *Atatürk'ün Ta'mim, Telgraf ve Beyannameleri*, Ankara, 1964

Atatürk; *Nutuk*, Türk Devrim Tarihi Enstitüsü Yayını, İst. 1971.

Atatürk'ün Millî Dış Politikası, 1919-1923, C:I, Ank. 1981. Kültür Bakanlığı Yayını.

Bağdadlılar, Adil; *'Uzunoluk' İstiklâl Harbinde Kahramanmaraş*. İst.1974

Baslu, Şevki; *Harb-ı Umumide Müstakil Süvari Livasının Harekâtından Bir Yaprak*, İstanbul, 1340

Baykal, B. Sıtkı; *Heyet-i Temsiliye Kararları*, Ank. 1974

Baytok, Taner; *İngiliz Kaynaklarından Türk Kurtuluş Savaşı*, Ankara, 1970

Belen, Fahri; *Türk Kurtuluş Savaşı*, Ank. 1973

Berkem, *Süreyya Sami; Unutulmuş Günler*, İst. 1960

Bıyıklıoğlu, Tevfik; *Atatürk Anadolu'da*, Ank. 1959

Borak, Sadi; *'Atatürk' Resmi Yayınlara Girmemiş Söylev*, Demeç, Yazışma ve Söyleşiler, İst. 1998

Borak, Sadi; *'Atatürk' Gizli Oturumlardaki Konuşmalar*, İst. 1997.

Brémond, E; *La Cilicie en 1919-1920*, Paris 1921

Coşar, Ö.Sami; *İstiklal Savaşı Gazetesi*.

Çankaya, Mücellitoğlu Ali; *Mülkiye ve Mülkiyeliler Tarihi*, c.1 Ank. 1966

Dr. Quassam Kh. Al-Jumaıly; *Irak ve Kemalizm Hareketi*, Ank. 1999

Dörtbudak, M.Veysi; *Kıratoğlu Emin Divanı*. İzmir, 2003.

Ekici/Bayladı/Alptekin; *Cumhuriyete Kan Verenler*, İst. 1971.

Emiroğlu, Cevdet; *Kurtuluş Savaşı Hatıratı*

Erikan, Celal; *100 Soruda Kurtuluş Savaşımızın Tarihi*, İst. 1971.

Fırat, Kerim; *Urfa Kahramanları*, Gaziantep, 1944

Fırat, Kerim; *Urfa Savaşından Yapraklar*, Gaziantep, 1942.

Gazi Mustafa Kemal Atatürk'ten Bize, Hürriyet Vakfı Yayını, İst. 1987

Georgeon François-Dumont,Paul;*Osmanlı İmparatorluğu'nda Yaşamak*. İst. 2000

Genelkurmay Harp Tarihi Dairesi; *Türk İstiklâl Harbi*, c.IV.Ank.1966.

Göğem, Ziya; *Dadaylı Halit Bey* (Akmansü), c.1, İst. 1954

Gökbilgin, Tayyip; *Milli Mücadele Başlarken*, I-II. Ank. 1959-1965

Gömeç, Sadettin; *Millî Mücadele'de Gaziantep*, Ank. 1989

Görgülü, İsmet; *On Yıllık Harbin Kadrosu* (1912-1922), Ank. 1993.

Güngör, M. Birol; *Antep Harbi*, İst. 2004

Güzelbey, C. Cahit; *İbrahim Hakkı Bilgin'den Birecik'in Kurtuluşu*, İst. 1988

Hiçyılmaz, Ergun; *Belgelerle Teşkilâtı Mahsusa ve Casusluk Örgütleri*, İst. 1979

Horton, George; *The Blight of Asia*. Chapitre XXVI. Assyrian International News Agency Books Online. www.aina.org

Hacıkâmiloğlu, Cemil; *Şanlıurfa'nın Kurtuluşu*, İstanbul, 1986.

Historique du 412' Régiment d'Infanterie (412. Alay Tarihi) Charles-Lavauzelle et Cie, Éditeurs militaires - Paris 1923

Holmes, Mary Caroline; *Between the Lines in Asia Minor*, London-Edinburg, 1923 (Aydın Özbay'ın yayınlanmamış çevirisi, 1987)

Holmes, Mary Caroline; *Urfa'da Ermeni Yetimhanesi* (Çev. Vedii İlmen), İst. 2005

İğdemir, Uluğ; *Heyet-i Temsiliye Tutanakları*, Ank. 1975

İnan, Afet; *Urfa'da 1917 yılında Yapılmış M. Kemal Paşa Anıt Çeşmesi ve 50.yılda Kemal Atatürk Anıtı*, Ankara, 1973

İnan, M.Rauf; *Bir Ömrün Öyküsü*. Ankara 1986

Jaeschke, Gotthard; *Türk Kurtuluş Savaşı Kronolojisi*, Ank. 1970.

Jaeschke, Gotthard; *Kurtuluş Savaşı İle İlgili İngiliz Belgeleri*, Ank. 1971.

Kansu, Mazhar Müfit; *Erzurum'dan Ölümüne Kadar Atatürk'le Beraber*, Ank. 1988, sf. 298-299

Karakaş, Mahmut; *Şanlıurfa Mezar Taşları*. Ş.Urfa 1996

Kılınçkaya, Derviş; *Millî Mücadele'de Urfa*, Yüksek Lisans Tezi (1985)

Kieser, Hans - Lukas; *Iskalanmış Barış*, İst. 2005

Kutay, Cemal; *Türk Millî Mücadelesi'nde Amerika*, İst. 1979

Künzler, Jakob; *Kan ve Gözyaşı Ülkesinde*, İstanbul 2012

Lohanizâde M. Nurettin; *Gaziantep Savunması*, İst. 1989

Malkoç, Nami; *1920 Yılının Kurtuluş Savaşları*, Ank. 1937.

Ministre de la Defense Etat-major de l'armee de Terre Servıce Historique; *Les Armees Francaises au levant (1919-1939)*, Tome 2, p. 313-315, 347, Château de Vincennes, 1979

Olcay, Osman; *Sevr Anlaşmasına Doğru*, Ank. 1981

11 Nisan Urfa'nın Kurtuluşu 1920, Urfa Halkevi Neşriyatı'ndan No: 3 Urfa İlbaylık Basımevi 1936.

Oran, Baskın (Ed.); *Türk Dış Politikası*, İst. 2002

Öke, M. Kemal; *İngiliz Ajanı Binbaşı E.W.C. Noel'in "Kürdistan Misyonu"*, İst. 1989

Öke, M. Kemal; *Ermeni Sorunu (1914-1923)*, Ank. 1991

Öncel, M. Bakır; Öncel Aile Albümü, Ş.Urfa, 2005

Özalp, Kâzım; *Millî Mücadele 1919-1922*, Ank. 1988

Özalp, Yalçın; *Millî Mücadele'nin İlk Zaferi*, Ank. 1976

Özçelik, İsmail; *Millî Mücadele'de Urfa (Yüksek Lisans Tezi)*, Ank. 1984

Özçelik, İsmail; *Millî Mücadele'de Güney Cephesi (Urfa)*, Ank. 1992

Özgültekin R, Akman E, Demirbağ H, Sun K; *Tarih ve Kültürüyle Siverek*, Ank.2003

Peker, Nurettin; *İstiklâl Savaşının Vesika ve Resimleri*,İst.1955

Sabis, Ali İhsan; *Harp Hatıralarım*, c.5, Ank.1951

Saral, Hulki-Tosun; *Vatan Nasıl Kurtarıldı*, Ank. 1970

Sarıhan, Zeki; *Kurtuluş Savaşı Günlüğü*, Ank. 1984

Sarıkoyuncu, Ali; *Millî Mücadele'de Din Adamları II*, Ank. 1997

Selek, Sabahattin; *Anadolu İhtilali*, İst. 1976

Siverek Kaymakamlığı; *Tarihte Siverek Sempozyumu Bildirileri*, Ank. 2001

Sonyel, Selahi R; *Türk Kurtuluş Savaşı ve Dış Politika I*, Ank. 1987

Sözeri, Akif; *Kurtuluş Savaşı Hatıratı* (El Yazısı yayımlanmamıştır)

Şanlıurfa Belediyesi; *Şanlıurfa Kurtuluşu ve Tarihi Sempozyumu Bildirileri*, Urfa, 1986

Tansel, Selahattin; *Mondros'tan Mudanya'ya Kadar*, I-IV Ankara, 1977-1978

Turgut, Hulusî; *Kılıç Ali'nin Anıları*, İst. 1995

Ulagay, Osman; *Amerikan Basınında Türk Kurtuluş Savaşı*, İst. 1974

Ulubelen, Erol; *İngiliz Gizli Belgelerinde Türkiye*, İst. 1982

Véou, Paul du; *Kilikya Faciası*, Çeviren: Reşat Göğen (Basılmamış Daktilo Metin.) Ank.1938

Vischer, Dr. Andreas; *Erlebnisse eines Schweizerarztes bei den Türkischen Nationalisten,(Bir İsviçreli Doktorun Türk Milliyetçileri Arasında Yaşadıkları).* Basel: Basler Nachrichten, 1921 Çeviren:Abdulkadir Gürüz)

Weeden, Charles F. *"The Sixty- Two Day Siege of Urfa" (Urfa'nın 62 Gün Süren Kuşatması)https://www.unz.org/Pub/AtlanticMonthly-1920sep-00419*

Yavuz, Bige; *Kurtuluş Savaşı Döneminde Türk-Fransız İlişkileri*, Ank.1994.

II.MAKALELER

Akalın, Müslüm; *Kurtuluş Savaşında Urfa*, Edessa, s. 1

Akalın, Müslüm; *Kurtuluş Savaşçıları*, Edessa, s. 2,

Akalın, Müslüm; *Son Osmanlı Meclis-i Mebusanı'nda Urfa Mebusları -1*"Şükrü Nasih Efendi" Edessa, s. 3,

Akalın, Müslüm; *Son Osmanlı Meclis-i Mebusanı'nda Urfa Mebusları - 2* "Siverekli Ali Efendi". Edessa, s. 7,

Akalın, Müslüm; *Urfa'nın Kurtuluşu ve Mutasarrıf Ali Rıza Bey*, ŞURKAV Dergisi, s:1,

Akalın, Müslüm; *İstiklal Madalyası ve Urfa*, ŞURKAV Dergisi, s:24,

Akalın, Müslüm; *Bir Kuvâyı Milliye Öyküsü: Urfa'nın Kurtuluşu*, Cumhuriyet, 10 Nisan 2005

Akalın, Müslüm; *Kurtuluş Hareketi Nasıl Başladı?* Ş.Urfa Belediyesi Yayını, sf.38-41, 1983

Akalın, Müslüm, *Fransız Albayı Normand Urfa'da*, Kurtuluşumuz 65. Yıl, Ş.Urfa Belediyesi Yayını, sf. 29, 1985

Akalın, Müslüm; *Bir Halk Önderi: Hacı Mustafa*, Ş.Urfa'nın Kurtuluşu 66.yıl, sf.38-41

Akalın, Müslüm; *İngiliz İşgaline İlişkin Bir Belge*, Ş.Urfa'nın Kurtuluşu 67. Yıl, sf. 59-61

Akalın, Müslüm; *11 Nisan Sabahında Urfa, Ş.Urfa'nın Kurtuluşu 69. Yıl*, sf. 20-25

Akalın, Müslüm; *Urfa'nın Kurtuluşuna Kısa Bir Bakış, Ş.Urfa'nın Kurtuluşu 75. Yıl*, sf.18-20

Akalın, Müslüm; *Kurtuluş Savaşımızda Kumandanlar, Şanlıurfa'nın Kurtuluşu ve Tarihi Sempozyumu*, Urfa Belediyesi Yayını, 1992

Akalın, Müslüm; *Ali Saip ve Kurtuluş Savaşımız, Şanlıurfa Kurtuluşu ve Tarihi Sempozyumu (1985-1986)*, Urfa Belediyesi Yayını, 1987

Akalın, Müslüm; *M. Kemal ve Urfa'nın Kurtuluşu; Ş.Urfa Kurtuluşu ve Tarihi Sempozyumu (1985-1986)*, Urfa Belediyesi Yayını,1987

Akalın, Müslüm; *Fransızlar'ın Urfa'yı Tahliyesi, Şanlıurfa Kurtuluşu ve Tarihi Sempozyumu Bildirileri*, Ş.Urfa Belediyesi Yayını,1987

Akalın, Müslüm; *Urfa'da Kuvâyı Milliye*, İleri, s.3, sf.167

Akalın, Müslüm; *Fransız İşgalinden Belgeler*, Harran, Ocak 1989, s. 25

Akalın, Müslüm; *Urfa Tarihinden Bir Belge*, Harran, Şubat s.26

Akalın, Müslüm; *Urfa Tarihinden Bir Belge*, Harran, Mart 1989, s. 27

Akalın, Müslüm; *Urfa Tarihindan Bir Belge*, Harran, Nisan 1989, s. 28

Akalın, Müslüm; *Urfa Tarihindan Bir Belge*, Harran, Haziran 1989, sayı 29

Akalın, Müslüm; *Urfa Tarihindan Bir Belge*, Harran, Temmuz 1989, s.31

Akalın, Müslüm; *Urfa Tarihindan Bir Belge*, Harran, Ocak 1991, s. 37

Akalın, Müslüm; *Urfa Tarihindan Bir Belge*, Harran, Şubat 1991, s. 38

Akalın, Müslüm; *Urfa Tarihindan Bir Belge*, Harran, Mayıs 1994, s. 41-42

Akalın, Müslüm*; Urfa'nın Kurtuluşuyla İlgili Belgeler*, Harran, Eylül 1994, sayı 47-48

Akalın, Müslüm; *Urfa'nın Kurtuluşuyla İlgili Belgeler*, Harran, Aralık 1994, s.49

Akalın, Müslüm; *Urfa Tarihinden Belgeler*, Harran, Ocak 1995, s. 50

Akalın,Müslüm;*UrfaKurtuluşundanBelgeler*,Harran,Ekim1995,s. 51

Akalın, Müslüm; *Urfa Tarihindan Bir Belge*, Harran, Kasım 1995, s. 52

Akalın, Müslüm; *Fransız İşgalinde Önemli Günler*, 11 Nisan Gazetesi, 11 Nisan 1989

Akalın, Müslüm; *Urfa Aşiretleri ve Milli Mücadele*, 11 Nisan Gazetesi, 11 Nisan 1985

Akalın, Müslüm; *Ahmet Mestçi ile Röportaj* (TRT2'de yayınlanan bu röportajın bant çözümü 11 Nisan 2008'de Ş.Urfa Belediyesi'nin çıkardığı gazetede yayınlanmıştır)

Akalın, Müslüm; *Ahmet Mestçi'nin Ardından*, Güneydoğu, 11.8.1994

Akalın, Müslüm; *Ali Saip Bey Üzerine*, Güneydoğu, 18.10.1988

Akalın, Müslüm; *11 Nisan Üzerine*, Güneydoğu , 12.4.1988

Akçar, Adnan; *11 Nisan Hatıralarımız*, Yeni Urfa Gazetesi, 11 Nisan 1960

Alpay, Bedri; *11 Nisan'a Tekaddüm Eden Günler*, Feryad Gazetesi, 1 Mart 1954;

Alpay'ın Aynı adla yayınlanan yazısı için Bkz. *Halkevi Bülteni* sf.8-9. Urfa.1936)

Ekinci, Abdullah; *Bugün 11 Nisan*, 11 Nisan 2009 Belediye Gazetesi Ergin, M.

Emin; Nafi Gün (Budak), *11 Nisan Gazetesi*, 1981

Ergin, M. Emin; *Teyfur ile Mağmiko, 11 Nisan Gazetesi*, 1981

Emiroğlu, Cevdet; *Urfa Kurtuluş Savaşına Girerken*, Yeni Urfa Gazetesi, 11 Nisan 1962

Emiroğlu, Cevdet; *Urfa Mutasarrıfı Şehit Nusret Bey'in Bugüne Kadar Yayımlanmamış Bir Mektubu*, Yeni Urfa 11 Nisan, 1965

Güzelbey, C. Cahit; *Şanlıurfa Savaşının Nitelikleri, Şanlıurfa Kurtuluşu ve Tarihi Sempozyumu (1985-1986) Bildirileri*, Ş.Urfa Belediyesi Yayını, 1987

Güzelbey, C. Cahit; *Ulusal Kurtuluş Savaşında Üç Kentimizin Rolü,Urfa'nın Kurtuluşu*, 70. Yıl, 1990

Kapaklı, Kemal; *Millî Mücadele Öncesi ve Sonrasında Urfa: Reşit Rastgeldi ile röportaj*. Anzılha, sayı 4.

Karahan, Abdulkadir; *Üç Mücahit Şehrimiz*, 11 Nisan, 11.4.1986

Karahan, Abdulkadir; *Şanlıurfa İşgali ve Kurtuluşu Şiirleri Üzerine Düşünce ve Görüşler*, Ş.Urfa'nın Kurtuluşu 67.Yıl, sf. 12 vd., 11 Nisan 1987

Karahan, Abdulkadir; *Urfa Kurtuluşu Üzerine, Şanlıurfa Kurtuluşu ve Tarihi Sempozyumu Bildirileri*, Ş.Urfa Belediyesi Yayını, 1987

Karahan, Abdulkadir; *Urfa Mücadelesinin Manası,Şanlıurfa Kurtuluşu ve Tarihi Sempozyumu (1985-1986) Bildirileri*, Ş.Urfa Belediyesi Yayını, 1987.

Karakurt, Esat Mahmut; *Bir Destan*, Feryad, 1.3.1954.

Kayabaşı, Aşir; *9 Kasım 1919 Kısas Köyü'nün Kurtuluşu*

Kılınçkaya, Derviş; *Urfa Direnişinin Meseleleri, Şanlıurfa Kurtuluşu ve Tarihi Sempozyumu Bildirileri*, Ş.Urfa Belediyesi Yayını,1987.

Kılınçkaya, Derviş; *Urfa'nın Kurtuluşu Üzerine Düşünceler, Şanlıurfa Kurtuluşu ve Tarihi Sempozyumu (1985-1986) Bildirileri*, Ş.Urfa Belediyesi Yayını, 1987.

Kılıçaslan, M. Hulûsi; *Urfa Kurtuluş Tarihin el şık Tutan Bir Kitabe*, Fırat Gazetesi, 30.7.1963.

Kılıçaslan, M. Hulûsi; *1918-20 Yıllarında Urfa'da Umumi Durum*, Anzılha, s. 4.

Kılıçaslan, M. Hulûsi; *O Günü Anarken*, Balıklıgöl, Nisan 1967, s. 5

Kılıçaslan,M.Hulûsi;*Urfa'nın Kurtuluşu'nun 50.Yılında*. Bizim Kara koyun,11 Nisan1970

Kürkçüoğlu, Cihat; *Türkiye'de Mustafa Kemal Adına Dikilmiş İlk Anıt*, 11 Nisan Gazetesi, 11.4.1981.

Kürkçüoğlu, Cihat; *Harb-i Umumi Şehitleri Abidesi*, Kurtuluşumuz, 11.4.1984.

Kürkçüoğlu, Cihat; *Urfa Kurtuluş Savaşında Düşmanın Kullandığı Binalar ve Mevkiler*, 11Nisan1983, Ş.Urfa Belediyesi Yayını,s.44-50, 1983.

Maraş, M. Atilla; *Urfa Kıyamından Anılar*, Kurtuluşumuz 11 Nisan, Ş.Urfa Belediyesi Yayını, sf.49-56, 1984.

Mestçi,Ahmet; *Hacı Ahmet Rastgeldi'ye İthaf*,YeniUrfa Gazetesi,11 Nisan1956

Mestçi, Ahmet; *Er Meydanında Kahraman Urfalılar*, Yeni Urfa Gazetesi, 11 Nisan 1959

Mestçi, Ahmet; *Urfa Milli Mücadelesi ve Gençlik*, Yeni Urfa Gazetesi, 11 Nisan 1960

Mestçi, Ahmet; *Urfa Kurtuluş Savaşında Yedeksubaylar*, Yeni Urfa Gazetesi, 11.Nisan1963

Mestçi, Ahmet; *Urfa Kurtuluş Savaşı*, Balıklıgöl Dergisi, Nisan, 1967

Mestçi, Ahmet; *Kurtuluş Savaşında Büyük Hacı Mustafa*, Yeni Urfa Gazetesi, 10 Nisan 1968

Mestçi, Ahmet; *Urfa Kurtuluş Savaşı Böyle mi Yazılır?* Yeni Urfa Gazetesi, 18 Mart 1970

Mestçi, Ahmet; *Urfa Kurtuluş Savaşının Başlangıcı*, Yeni Urfa Gazetesi, 10 Nisan 1974

Mestçi, Ahmet; *Karalök'ün Bağına Hücum*, 11 Nisan Gazetesi, 11.4. 1981

Mestçi, Ahmet; *Urfa Kurtuluşuna Dair Birkaç Söz*, Şafak Gazetesi, 15.4.1982

Mestçi, Ahmet; *Urfa'nın Kurtuluşunda Ermenilerin Tutumu*, Hizmet Gazetesi, 21.1.1983

Mestçi Ahmet; *İngilizler ve Fransızlar Urfa'da Aşiret Avına Çıktılar*, Hizmet Gazetesi 11.4.1983

Öcal, M. Hulûsi; *Şehit Nusret'e Selam*, Balıklıgöl Dergisi, Nisan 1967, sayı 5

Öcal, M. Hulûsi, *Urfa Kurtuluşunun Kronolojisi*, Ş.Urfa Belediyesi Yayını, sf.19-23,1983

Özçelik, İsmail; *Urfa ve Çevresinin İşgaline Tepkiler*, Şanlıurfa Kurtuluşu ve Tarihi Sempozyumu (1985-1986) Bildirileri, Ş.Urfa Belediyesi Yayını, 1987

Özçelik, İsmail; *Millî Mücadele'de Urfa'da İlk Teşkilatlanma Çalışmaları*, Şanlıurfa Kurtuluşu ve Tarihi Sempozyumu Bildirileri, Ş.Urfa Belediyesi Yayını, 1987

Özsoy, Osman; *Düşman kuvvetiyle Alay Eden Urfa'lı Bir Kahraman*, Urfa 11 Nisan 1948

Palalı, İlhan; *Urfa'nın Fransız İşgali Sırasında Ermeni ve Fransız İş birliği ve Ötesi*, Şanlıurfa Kurtuluşu ve Tarihi Sempozyumu (1985-1986) Bildirileri, Ş.Urfa Belediyesi Yayını, 1987

Rastgeldi, Reşit; *Reşit Rastgeldi'yi Dinleyelim*, Yeni Urfa Gazetesi, 11.4.1957

Sözeri, Akif; *Külâflı Tepesini İşgal Eden Kuvvetlerin Başında Yedek subay Akif Sözeri Bulunuyordu*, Yeni Urfa Gazetesi, 11 Nisan 1957

II. CANLI KAYNAKLAR

Ahmet Mestçi (Yedek subay)

Bozan İzol (İzollu Aşireti Reisi)

Cemil Hacıkâmiloğlu (Hacı kamilzâde Hacı Mustafa'nın oğlu)

Reşit Rastgeldi (Yedek subay)

Hacı Yusuf Rastgeldi (Kuvayı Milliyeden)

Sadık Parmaksız (Parmaksızzâde Hacı Mustafa'nın oğlu)

Tahir Güllüoğlu (Güllüzâde HacıİbrahimÂin oğlu)

Turgut Uludağ (Bnb. İhsan Bey'in oğlu)

Feridun Şahin (Şahinbeyzâde Mustafa Bey'in oğlu)

Mustafa Eren (Güllü Hacı Osman Efendi'nin torunu)

III. ARŞİV, GAZETE, DERGİ ve YILLIKLAR

Akgün Gazetesi

Anzılha Dergisi 1966 (1-2)

Anzılha Dergisi1978 (2.çıkış.1-7)

ATASE Arşivi

Balıklıgöl Dergisi

Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA)

Demokrat Türkiye Gazetesi

Devlet Salnamesi (Ank. 1926/1927)

Edessa Dergisi

Eyvan Dergisi

Feryad Gazetesi

Güneydoğu Gazetesi

Harran Dergisi

Harp Tarihi Vesikaları Dergisi (sayı 1-67)

Hizmet Gazetesi

Meclisi Mebusan Zabıt Ceridesi

11 Nisan Gazetesi

Şanlıurfa'nın Kurtuluşu 65. yıl, 11 Nisan 1985, Ş.Urfa Belediyesi Yayını

Şanlıurfa'nın Kurtuluşu 66. yıl, 11 Nisan 1986, Ş.Urfa Belediyesi Yayını

Şanlıurfa'nın Kurtuluşu 67.yıl, 11 Nisan 1987, Ş.Urfa Belediyesi Yayını

Şanlıurfa'nın Kurtuluşu 69.yıl, 11 Nisan 1989, Ş.Urfa Belediyesi Yayını

Şanlıurfa'nın Kurtuluşu 70. yıl, 11 Nisan 1990, Ş.Urfa Belediyesi Yayını

Şanlıurfa'nın Kurtuluşu 72. yıl, 11 Nisan 1992, Ş.Urfa Belediyesi Yayını

Şanlıurfa'nın Kurtuluşu 75. yıl, 11 Nisan 1995, Ş.Urfa Belediyesi Yayını

ŞURKAV Dergisi

TBMM Gizli Celse Zabıtları, C 1-4, T. İş Bankası Yayını, Ank.

'Urfa' Gazetesi (1925-26)

Urfa Halkevi Bülteni, Urfa 1936

Urfa Salnamesi, Urfa Vilâyeti Yayını, İst. 1927

Urfa 'İzmir Enternasyonal 1938 Fuarında'

Yeni Urfa Gazetesi

Yurt Ansiklopedisi 1982-84.

EKLER

EK-1

T.E.O

Cercle de Djerablus

Ourfa le 25
novembre
1919

Arrête

Le lieutenant-colonel commandant du territoire militaire du sandjak d'ourfa relevé de ses fonctions à la date de ce jour le commandant de gendarmerie Ali Rıza Bey.

Le capitaine de gendarmerie prendre la commandement du détachement et le service.

Le Colonel invite monsieur le moutesarrife a assurer l'exécution de cet ordre.

Le commandant Ali Rıza Bey prendra le premier train sur Adana et Constantinop-le, la date du passage à Arab-Punar lui sera communiquée.

Le Lieutenant-Colonel
cdt. Militaire du
territoire Capitrel

EK-2

Territoires Ennemis Occupés

Zone Nord

Sandjak d'Ourfa

No: 51

Ourfa le 26 novembre
1919

Le gouverneur militaire du sandjak d'Ourfa

A monsieur le Mutesarrif

Je vous prie de donner tous ordres utiles au commandant de gendarmerie du sandjak d'Ourfa a fin qu'a dater de ce jour, les gendarmes et policiers saluent et rendent les honneurs réglementaires a tout officier de l'armée Française.

Toute infraction à cette prescription entraînerait une sanction disciplinaire à l'égard du délinquant et entraînerait également la responsabilité de son supérieur.

Pr. le Gouverneur Militaire et
P.O. le capitaine Lambert
Adjoint au Gouverneur du Sandjak

EK-3

Territoires Ennemis occupés

Zone Nord

Sandjak de Djerablous-Ourfa

No: 54

Ourfa le 27 Novembre 1919

Le Colonel Commandant le territoire

A monsieur le Mutesarrif d'Ourfa

J'ai l'honneur de vous informer que je viens de faire procéder à l'arrestation du caimakam de Seroudj et de capitaine de gendarmerie de ce Kaza pour agissements contraires a la sécurité des territoires occupés et inexécution des clauses de l'armistice conclu entre les nations allies et la Turquie.

Ces fonctionnaires seront conduite a Adana je vous invite à rassurer immédiatement leur famille sur leur personne qui ne court aucun danger.

Je vous inviter également à désigner les fonctionnaires qui assurèrent provisoirement le service des fonctionnaires expulsés ci dessus désignés.

Le Colonel Commandant le Territoires

EK-4

Territoires Ennemis Occupés

Place d'Ourfa

No: 55

Ourfa le 27 Novembre 1919

Le capitaine Sajous gouverneur du sandjak

A monsieur le Mutesarrif d'Ourfa

Le bruit m'est parvenu que des fonctionnaires ottomans empêchaient, sous menace de prison, les chefs Arabes et Kurdes d'entrés en relation avec les autoritésFrançais.

Cette interdiction est contraire à tous les principes de liberté dont la France s'est faite le défenseur.

En conséquence, monsieur le Mutessarife donnera les ordres nécessaire pour que de pareille faits ne se renouvellent plus sur le territoire du sandjak; les fonctionnaires qui n'observeraient pas ces prescriptions seraient rendu personnellement responsables de leurs désobéissance.

Le Capitaine Sajous

EK-5

Territoires Ennemis Occupés

Zone Nord

Sandjak de Djerablous-Ourfa

No: 67

Ourfa le 3 décembre 1919

Le capitaine Sajous gouverneur du sandjak

A monsieur le Mutesarrif d'Ourfa

İl y a dans la prison d'arrêt (taoukifghana) 10 hommes des Kitkhan incarcéré par les autorités militaires Anglaises et passé en consigné par elles aux autorités Françaises avec mission de la mettre en liberté.

Je vous prie de donner d'urgence l'ordre au capitaine de gendarmerie de m'envoyer des 10 Kitkhans aujourd'hui même pour être mis en liberté.

Le présent ordre militaire couvre votre responsabilité et celle de tout les fonctionnaire en y substituant la mienne.

Le Capitaine Sajous

EK-6

Territoires Ennemis Occupés

Zone Nord

Sandjak de Djerablous-Ourfa

No: 78

Ourfa, le 6 décembre 1919

Ordre d'écrou

Nous soussigné capitaine Sajous gouverneur militaire du sandjak d'Ourfa, requérons.

Monsieur le capitaine commandant la gendarmerie d'ourfa de conduire a la prison civil le sieur Severekli Ali Effendi condamné par jugement en date de ce jour a une peine de :

Deux moi de prison.

Deux cents livres Turque or d'amende

Le Capitaine Sajous Gouverneur Militaire

EK-7

Territoires Ennemis Occupés

Zone Nord

Sandjak de Djerablous-Ourfa

No: 99

Ourfa le 15 décembre 1919

Le capitaine gouverneur du sandjak

A monsieur le Mutesarrif d'Ourfa

Le nommé Severekli Ali Effendi détenu à la prison civile en vertu d'un jugement du tribunal militaire demande à être entendu de moi.

Comme je n'ai plus aucune raison de refuser cette audience je vous prie de le faire conduire sous escorte à mon bureau demain mardi 16 décembre, 10 heures du matin

Pr. Le gouverneur

Le Capitaine Adjoint Adrienlembert

EK-8

Territoires ennemis occupés

Zone Nord

Sandjak de Djerablous-Ourfa

No: 103

Ourfa le 16 décembre 1919

Le capitaine Sajous gouverneur du sandjak

A monsieur le Mutesarrif d'Ourfa

Le condamné Severekli Ali Effendi sera mis en liberté provisoire de la réception du présent ordre.

L'amende infligée sera versé aujourd'hui même dans la caisse du Mohassebji qui la fera entre dans ses recettes régulières, chapitre amendes.

Monsieur Severekli Ali Efendi viendra se présenter à mon bureau tous les joursà 10 heures du matin jusqu'a nouvel ordre.

Sajou

EK-9

Territoires Ennemis Occupés

Zone Nord

Sandjak de Djerablous-Ourfa

No: 104

Ourfa le 16 décembre 1919

Le capitaine Lambert Adjoint au gouverneur du sandjak

A monsieur le Mutesarrif d'Ourfa

Je vous prie de me faire connaître le prix actuel de la terre cultivable dans le sandjak d'ourfa.

Adrienlembert

EK-10

Territoires Ennemis Occupés

Zone Nord

Sandjak de Djerablous-Ourfa

No: 113

Ourfa le 21 Décembre 1919

Le capitaine Sajous gouverneur du sandjak

A Monsieur le Mutasarrif d'ourfa.

Il est indispensable que tout fonctionnaire nouvellement nommé se présente a moi avant de prendre son service.

Sajous

EK-11

Territoires ennemis occupés

Zone Nord

Sandjak de Djerablous-Ourfa

No: 115 Ourfa le 22 Décembre 1919

Le Gouverneur du sandjak à Monsieur le Moutesarrif d'Ourfa.

J'apprends que les fonctionnaires d'ourfa ne sont pas payes.

Je vous prie de donner l'ordre

Au Mohassebji

Au receveur particulier

Au moudir des postes

D'arrêter leur caisse à la date de ce jour et de me donner exactement et sous leur responsabilité qui pourra être établie par une vérification des écritures.

1. La somme contenue dans leur caisse à la date de ce jour.

2. Le montant des sommes nécessaires pour assurer les traitements des fonctionnaires échus et a échoir jusqu'au l mars prochain.

3. Le mandat des recettes sur lequelles on peut compter de ce jour au l mars prochain.
La sincérité des renseignements sera vérifié ultérieurement par un inspecteur des finances et tout renseignement inexact engagera le responsabilité de ce lui qui l'aura fourni.

Sajous

EK-12

Territoires Ennemis Occupés

Zone Nord

Sandjak de Djerablous-Ourfa

No: 121 Ourfa le 24 décembre 1919

Le capitaine Sajous Gouverneur du sandjak

A Monsieur le Mutassarif d'Ourfa.

Je vous serais reconnaissant de faire fournir à tous les fonctionnaires du sandjak un feuillet dans lequel chacun me mettrait les renseignement suivants :

Nom du fonctionnaire,

Age et lieu de naissance

Fonction qu'il occupe

Date de son entrée en fonction dans le sandjak d'Ourfa

Fonction publiques antérieurement occupés dans quel rendrait de l'empire ottoman.

Ces renseignements me sont demandes par le général et ont pour but de lui permettre de se renseigner sur les fonctionnaires du sandjak avant de venir le voir. Il les demande de suite je vous serais très reconnaissant.

Si vous pouviez me donner ce soir les renseignements concernant les principaux fonctionnaires d'ourfa. N'oubliez pas de faire le feuillet vous concernant vous m'enverrez des que vous les aurez reçus les renseignements concernant les cazas.

Sajous

EK-13

Territoires Ennemis Occupés

Zone Nord

Sandjak de Djerablous-Ourfa

No: 126 Ourfa le 24 Décembre 1919

Le capitaine Sajous gouverneur du sandjak

A Monsieur le mutesarrif d'ourfa

Comme suite à la communication que je vous a faite de la lettre du consul d'Amérique relative a la perception irrégulier de la taxe de consommation et en vertu de l'arrête no: 76 du 8 Novembre du haut Commissaire de France, je vous prie d'inviter le Mohassebji à rembourser à la Standart Oil Company la somme de 39744 piastre perçues indûment à

Biredjik pour 64 caisses de pétrole.

Je ne m'oppose nullement à ce que la municipalité étudie l'imposition de taxes spéciales à Ourfa pour alimenter son budget. Ces taxes correspondrant aux droits d'octroi et seront de minime importance. Les tarifsà appliquer seront discutés par la commission municipale en séance. Ils me serront applicable que lorsque j'aurai donne mon approbation à leur application afin d'éviter des incidents internationaux analogues à celui de la Standart

Sajous

EK-14

Territoires Ennemis Occupés

Zone Nord

Sandjak de Djerablous-Ourfa

No: 136

Ourfa le 31 décembre 1919

Le capitaine gouverneur du sandjak

A Monsieur le mutesarrif d'Ourfa.

J'ai l'honneur de vous informer qu'a l'occasion du jour de l'An, une retraite aux flambeaux est organisée ce soir 31 décembre, par les troupes de la garnison.

Cette retraite commencera a 19 heures 30 minutes pour se terminer a 21 heures.

Elle jouera, de pied ferme, devant le Konak, et traversera une partie de la ville.

Je vous prie d'en informer la population.

Pr.legouverneu

EK-15

Territoires Ennemis Occupés

Zone Nord

Sandjak de Djerablous-Ourfa

No: 18

Ourfa le 8 janvier 1920

Le capitaine Sajous gouverneur du sandjak

A monsieur le Mutesarrif d'Ourfa

Comme suite a mes précédentes communication, j'ai l'honneur de vous faire connaître que le général commandant la division prescrit de permettre l'exportation des céréales dans une mesure plus large que celle précédemment adaptée.

Les exportations sont seulement autorisées sur Alexandrette et sur la Cilicie. Elles seront données par le colonel commandant le territoires .On n'aura, en aucun cas, à prendre la garantie de 100 qui fait l'objet des instruction que vous avez reçus.

Je vous prie d'informer par une lettre circulaire, les cazas de Serudj, de

Biredjik et de Harran de ce qui précède.

Sajous

EK-16

Note Circulaire

Le lieutenant colonel commandant le cercle décide ce qui suit:

1. L'exportation des céréales du sandjak d'ourfa pourra être autorisé par le colonel commandant le cercle ou son délégué gouverneur d'ourfa.

2. Les céréales devront être dirigées exclusivement sur Alexandrette au sur Adana l'exportation reste interdite sur toute autre direction.

3. Une autorisation spéciale sera délivrée par chaque lot et par catégorie de céréale, elle comprendra avec le nom de l'exportateur, le tonnage par denrées, le lieu et date d'enlèvement, la destination, le moyen de transport.

4. Le commandant du poste Français et le chef de station vıserant chaque permis d'exportation au moment de l'embarquement.

5. Chaque lot de céréales devra être accompagné du permis d'exportation le concernant, le convoyeur des céréales devra être porteur de ce permis.

6. Les infractions aux présentes infractions instructions seront poursuivies par devant la juridiction militaire spéciale des tribunaux créés la zone nord.

Ourfa, le 12 janvier 1920
Le Lt. Colonel Capitrel
Commandant le cercle
Djerablus

EK-17

Territoires Ennemis Occupés

Zone Nord

Sandjak de Djerablous-Ourfa

No: 47

Ourfa le 24 Janvier 1920

Le capitaine Sajous gouverneur du sandjak

A monsieur le Mutesarrif d'Ourfa

Je vous prie d'envoyer de suite un télégramme au caimakam de Seroudj en l'invitant à vérifier de suite si un rail a été abîme comme on me le fait savoir entre Arab-Pounar et la station de Siftek

Dans le cas ou le fait aurait eu lieu il importe de retrouver les coupables et de les faire arrêter sur le champ pour éviter aux gens de le région de Seroudj l'effet des mesures que nous allons être obligés de prendre.

Sajous

EK-18

Territoires Ennemis Occupés

Zone Nord

Sandjak de Djerablous-Ourfa

No: 58

Ourfa le 8 Février 1920

Le capitaine Sajous gouverneur du sandjak

A monsieur le Mutesarrif d'Ourfa

Le bruit court que j'ai habillé en soldats cinquante Arméniens.

Je vous prie de bien vouloir faire cesser ce bruit stupide si vous arrivez à mettre la main sur le grand diplomate qui le répond. Je vous demanderai de lui conseiller également d'aller plutôt dormir que de s'occupe de politique. Ça nous procurerait, a vous et a moi, l'inestimable avantage de n'avoir pas à nous casser la tête au sujet d'histoires bonnes à amuser des enfants.

Sajous

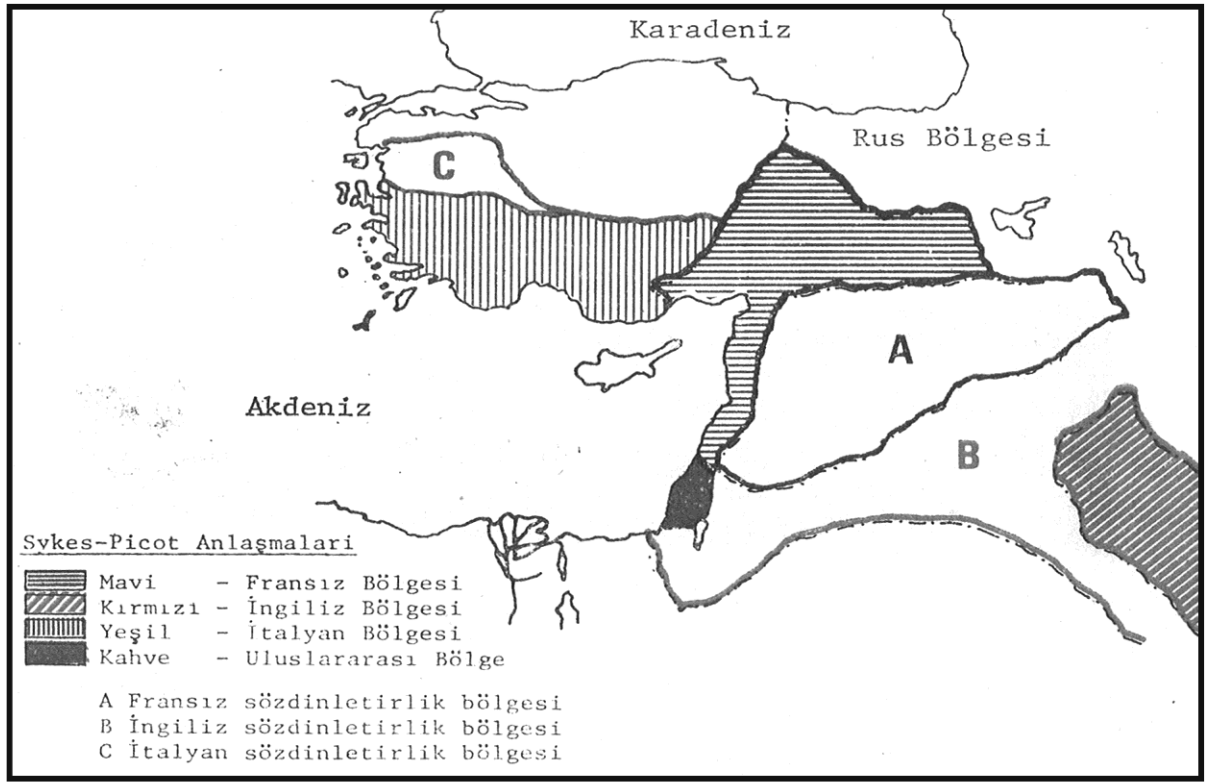

Ek-19 Sevr Andlaşmasına Göre Bölgemiz *(Olcay,Osman,Sevr Andlaşmasına Doğru)*

EK-20

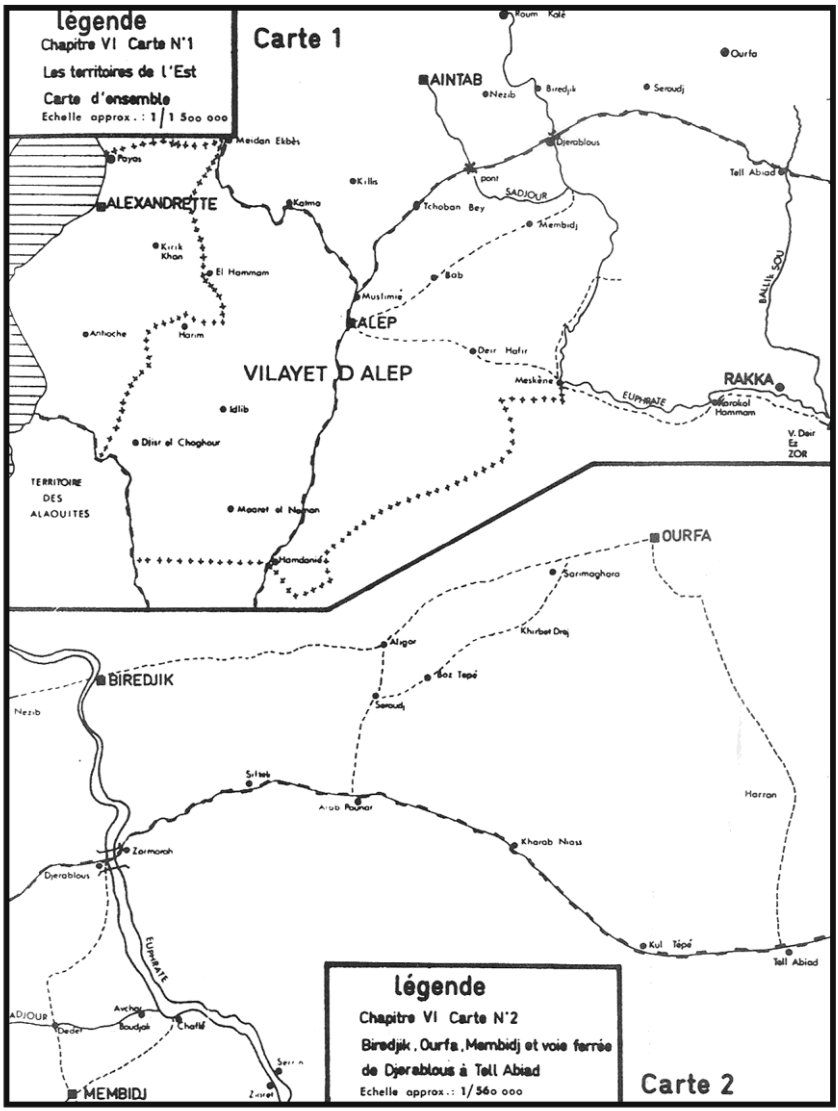

Ek-20 İşgal Dönemine İlişkin Bölge Haritaları *(Les Armées Francaises au levant)*

EK-21

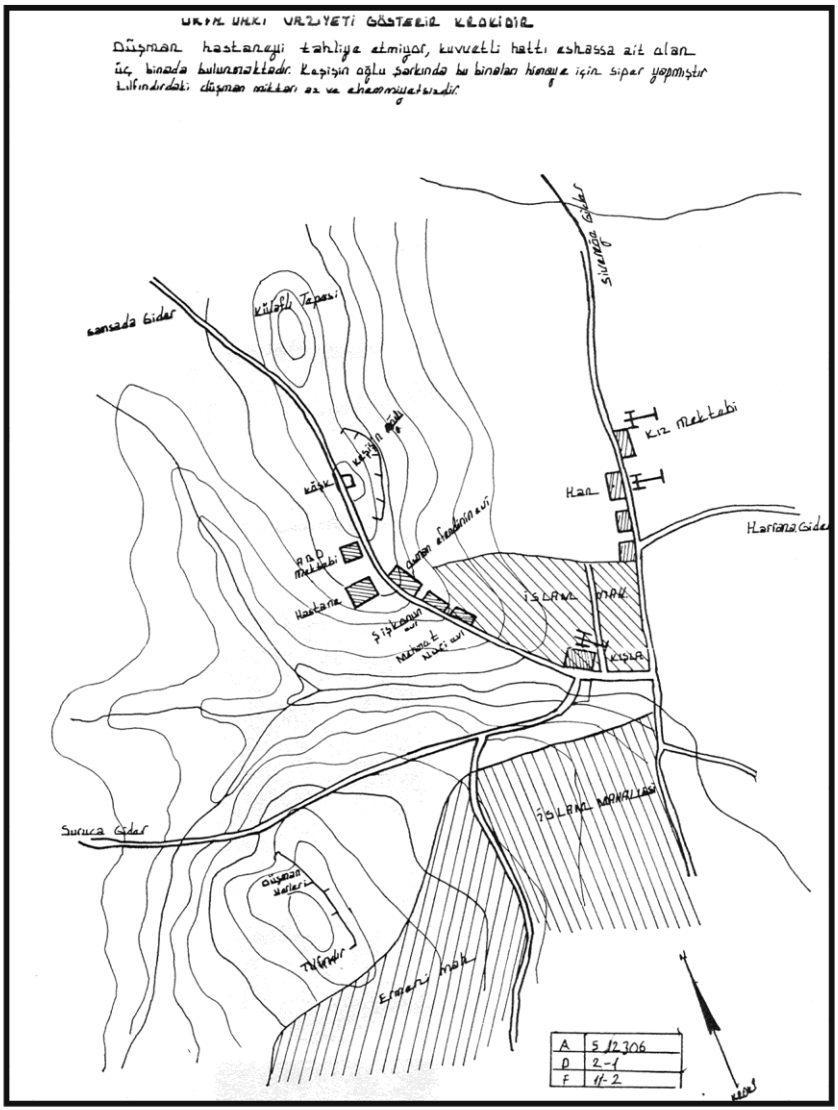

Ek-21 Fransız İşgalinde Urfa Şehrinin krokisi (ATASE A.5-2306; D.2-1 ; F.11-2)

EK-22

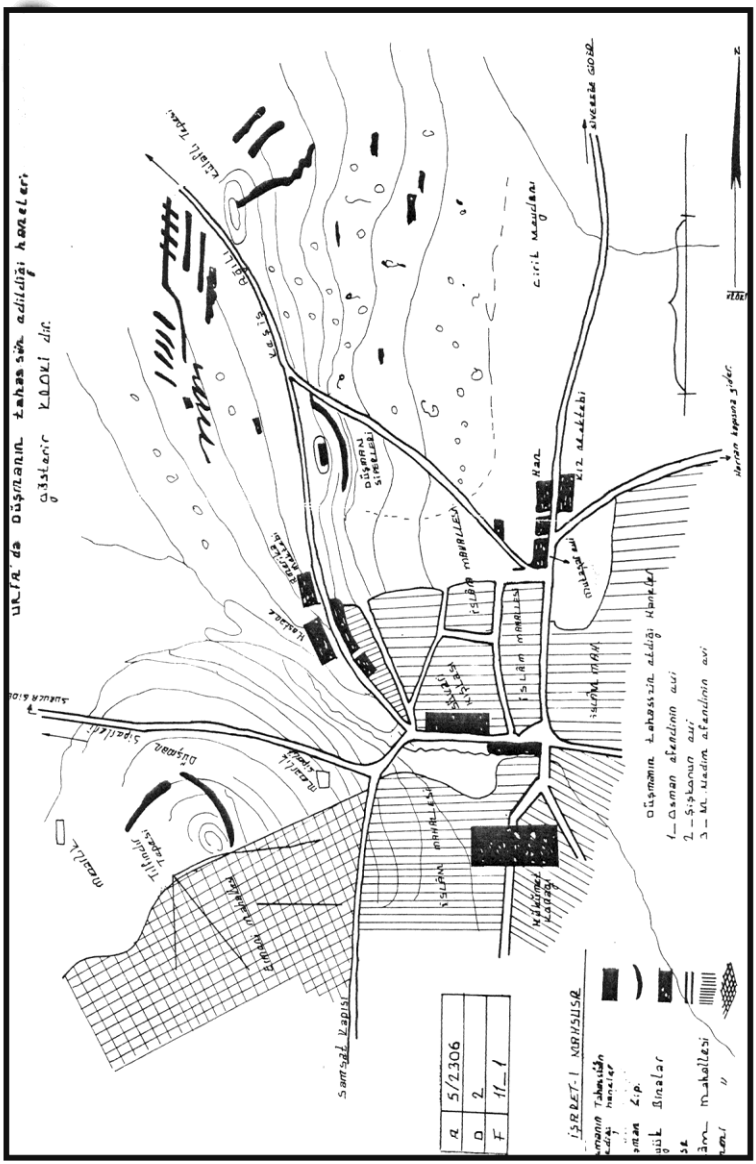

Ek-22 Fransız İşgalinde Urfa Şehrinin krokisi (ATASE A.5-2306; D.2-1 ; F.11-2)

EK-23

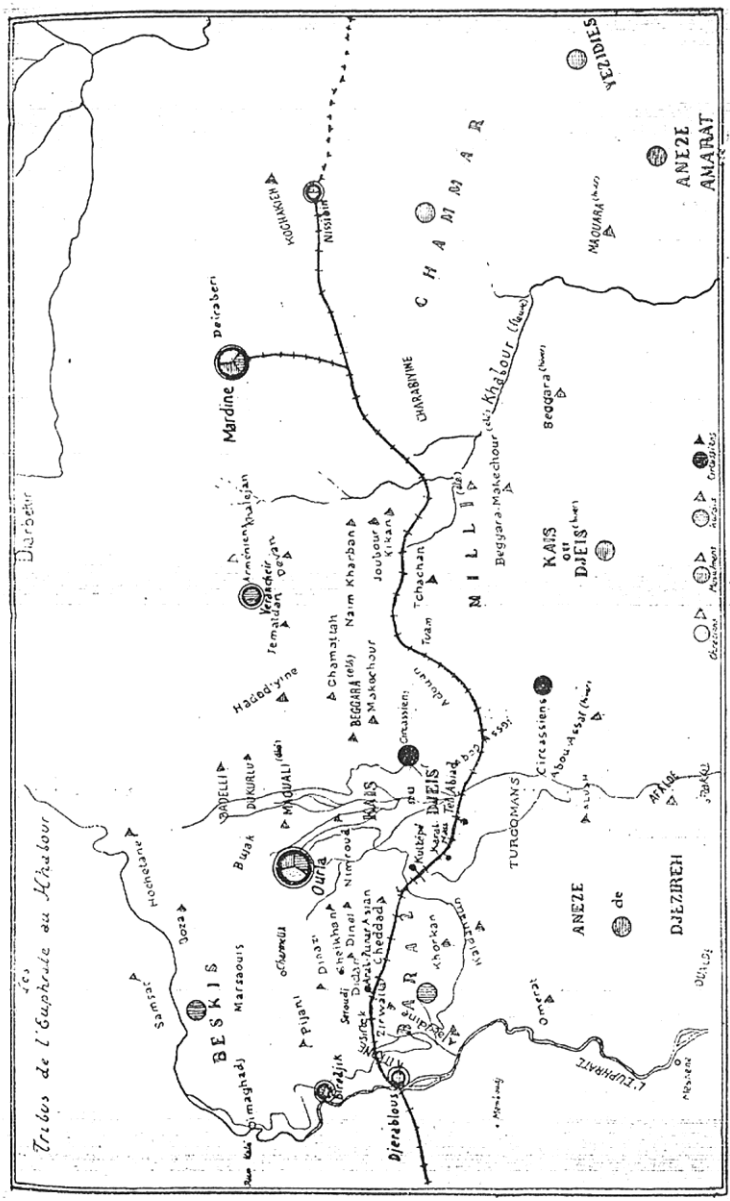

Ek-23 Fransız İşgalinde Aşiretlerin Yerleşimine İlişkin Harita (Paul du Véou, La Passion de Cilicie)

EK -24

ŞEHİT LİSTESİ[553]

İsim ve Lakâbı	Mensup Olduğu Aşiret, Köy ve Mahalle
1) Hacı Mustafa oğlu Ömer	Dergezenli Mahallesi
2) Hasse Hallavi oğlu İsa	Dergezenli Mahallesi
3) Ali Güro oğlu Hasan	Dergezenli Mahallesi
4) Gürgür oğlu Mustafa	Dergezenli Mahallesi
5) Aslan oğlu Sinan	Hamurkesen Köyü
6) Hacı Bozan	Hamurkesen Köyü
7) Bedir oğlu Eyüp	Hamurkesen Köyü
8) Nacar Ali oğlu Kasap Yahya	Beykapı Mahallesi
9) Dellâl Banknotçu Hoca	Gerz Mahallesi
10) Kerim Yeğeni Mamo	Kaleboynu Mahallesi
11) Rastgeldi Hacı Ahmet	Ulucami Mahallesi
12) Pötürgeli Süleyman	Ulucami Mahallesi
13) Fettah oğlu Ömer	Ulucami Mahallesi
14) Musa oğlu İsa	İmam Sekaki Mahallesi
15) İsa oğlu Mehmet	Nurali Mahallesi
16) Şeyh Halil	Eyyübiye Mahallesi
17) Sebilcioğlu Mustafa Çavuş	Türk Meydanı Mahallesi
18) Hasan oğlu Mehmet Ali	Meşarkiye Mahallesi

[553]* "Urfa Kurtuluş Savaşında Şehit Olanlardan Hüviyetlerini Tespit Edebildiklerimiz" Halkevi Bülteni sf.49-50. Urfa 1936. Görüldüğü gibi liste titizlikden uzak olarak hazırlanmış olup son derece yetersizdir.

19) Osman oğlu Müslim	Badıllı Aşireti
20) İsmail oğlu Ömer	Hekimdede Mahallesi
21) Mustafa Kemal	Müderris Mahallesi
22) Şirpak Halil oğlu Tevfik	Tepe Mahallesi
23) M. Ali oğlu Mehmet	Eyyübiye Mahallesi
24) Ercişli Abdülhamit	Ulucami Mahallesi
25) Mehmet oğlu Nafi	Nimetullah Mahallesi
26) Fatih oğlu Reşit	Askeri Mahalle
27) Mehmet oğlu Nakışçı Mustafa	Halilü'l Rahman Mahal.
28) Ali Can	Eyyübiye Mahallesi
29) Temo Mustafa oğlu Mustafa	Kazancı Mahallesi
30) Eskici Zekeriya	Kazancı Mahallesi
31) Abo oğlu Ahmet	Nurali Mahallesi
32) Ömer oğlu Hasan	Dergezenli Mahallesi
33) Ali Hedi	Çığran Köyü
34) Hacı Ramazan oğlu Mehmet	Meşarkiye Mahallesi
35) Mehmet oğlu Mehmet	Beykapısı Mahallesi
36) Tombul oğlu Bakır	Kendirci Mahallesi
37) Antepli Bakır	Hekimdede Mahallesi
38) Dondurmacı Bedevi'nin Yeğeni Ahmet	Yusufpaşa Mahallesi
39) Mahmut	Eyyübiye Mahallesi
40) Deveci Çiğköfte oğlu Ahmet	Müderris Mahallesi
41) Osman	Eyyübiye Mahallesi
42)Eskici Derviş'in kardeşi Mehmet	Yenice Köyü
43) Osman'ın kardeşi Abdullah	Kanberiye Mahallesi
44) Hillo'nun oğlu Hamit	Tepe Mahallesi
45) Reşid Efendi'nin adamı Halaf	Tepe Mahallesi

46) Ahmet Milli	Döğerli Aşireti
47) Halil oğlu Bekir	Karatepe köyü
48) Tayfur	Tepe Mahallesi
49) Mehmet Ali	İzollu Aşireti
50) Reşit oğlu Ömer	Meşarkiye Mahallesi
51) Hurdo oğlu İmam	Kalecik Köyü
52) Reşid'in oğlu Ali	Gönüllü Köyünden
53) Hasan oğlu Ramazan	Kalecik Köyü
54) Osman oğlu Bozan	Kalecik Köyü
55) Eyüp oğlu Halil	Kalecik Köyü
56) Hacı Fazlı Mustafa'nın Adamı Muhacir Tacettin	Mahkeme Mahallesi
57) Muhacir Abdullah	Mahkeme Mahallesi
58) Muhacir Memiş oğlu Abdullah	Mahkeme Mahallesi
59) Muhacir Hacı Mehmet oğlu Hacı	Narıncı Mahallesi
60) Mülkoğullarından Mehmet Emin	Eyyubiye Mahallesi

EK- 25

URFA'NIN KURTULUŞUNDAKİ HİZMETLERİ İÇİN BELGE VERİLMESİ KARARLAŞTIRILAN* KURTULUŞ SAVAŞÇILARI

Hacı Cumaağazâde Şeyhi,

Pötürge kazası Aluçlu köyünden Hasan oğlu Ömer ve Mehmet,

Cıbılhayat köyünden Yusuf ve Alelakliye,

Dügerli Kuvayi Milliye Reisleri Şeyho Elhac Osman Hacı Alo ve Mehmedê Bozo,

Kürdük köyünden Bekir bini Cuma,

Dügerli Aşiret Reisi Bekir Vasfi Bey,

Hamê Beğto,

Poro köyünden Hüseyin oğlu Paşo,

Mersavi aşiretinden Hassê Mersavi, Cevher bini Kembo, Bedir bini İsel Ali,

Yüzbaşı Kenan Efendi,

Cıbılhayat köyünden Alel Halaf,

Dışo,

Hacı Mustafa oğlu Hacı Mehmet,

Abdurrahman bini Halil ve Mehmet Hayr bini Halil,

Fataney oğlu Ahmet,

İspir Süleyman Ağa,

Dügerli Bekir Bey'in mahdumu Hamza,

Hacı Abbaskâhyazâde Mehmet Ağa,

Hartavizâde Abdülkadir ve biraderi Mustafa,

Abdulgafur oğlu Mehmet,

Osman Fehmi Efendizâde Fuat Bey,

Kaysızâde Mehmet Efendi,

Halife Mahallesinden İmam oğlu Kadir,

Ağcamescit köyünden Mehmet, Şeyho, Eyyüp benanı Müslüm,

Siverek'in Millisaray köyünden Mustafa oğlu Osman, Ahmet İdol, biraderi Mamo, Hamo, Davut, Mustafa, Müslüm, Hasan, Nebi, Osman Attar, Kadir, Ham Nebi, Ham Mahmut, Mustafa,

Kemancızâde Abdülkadir Efendinin oğlu Fuat Efendi

Kalaycızâde Bekir Sıtkı Efendi,

Pötürge Şükran köyünden Ömer oğlu Yusuf,

Karaköprülü Hacı Hüseyin Efendizâde Ali Rıza,

Hartavizâde Abdurrahman Emin Efendi,

Muhacir Kâmil,

Siverek Millisaray köyünden Mustafaağazâde Osman Ağa,

Suruç'dan Ahmet oğlu Reşit,

Alihanbey mahallesinden Kule Hacı Ahmet oğlu Abdülkadir,

Tarik-ı Umumiye Kondüktörü Ethem Efendi,

Halfeti kazasının Hermi köyünden Hartavizâde Yusuf ve Mehmet benanı Abdurrahman Ağa,

Hafız Abdullah oğlu Bakkal Mustafa,

Siverekli Küçükoğlu Salih ve Salih oğlu Hamit,

Dergezenli mahallesinden Mehmet oğlu Recep,

Yenice köyünde mukim Kadir bini Harun,

Urfa ihtiyat zabitanından ve İdare-i Umumiye kâtiplerinden Faik Efendi,

Sultanbey mahallesinden Halil oğlu Şahap,

Şükrü Saip Efendi bini Halil Efendi,

Sumatar Nahiye Müdürü Remzi Efendi,

Arapmeydanı mahallesinden Ahmet bini Mehmet,

Yusufpaşa mahallesinden Osman Çavuş bini Reşit,

İcra memuruzâde Akif Efendi,

İhlasiye mahallesinden Hacı Haşim oğlu Abdurrahman,

Pazar Camii mahallesinden Hacı Ömer oğlu Mehmet Nuri,

Karakeçili aşiretinden Halilbeyzâde Hışman Bey,

Dügerli Derviş bini Temo,

Hacıkâmilzâde Yusuf Efendi'nin oğlu Abdurrahman

Nebozâde Hacı İmam oğlu Halil Efendi,

Malatya vilayetinin İlyas mahallesinden Hamamcıoğullarından Muhittin Efendi'nin oğlu Halil Efendi,

Küçüktülmen köyünden Halil bini Bakır,

Bekçinin oğlu Mustafa,

Şeyho Ramazan Efendi,

Dr. Hamdi Kasım Bey,

Vilayet Komiser yardımcılarından Abdülkadir Efendi,

Şeyhanlı aşiretinden Şeyhsinanzâde Şeyh Eyüp, biraderi Sofi, Hacı bini Şeyh Sinan, Hüseyin bini Bişo, Reşo bini Hacı Hüseyin, Mehmet bini Seydo, Mehmet Sofi bini Ali, Mehmet bini Hacı, Mehmet oğlu İbrahim,

Sultanbey mahallesinden Abdurrahman bini Abdülkadir,

Telgraf muhabere memuru Cemal Bey,

Halife mahallesinden Tombulzâde İsmail oğlu Reşit,

Millisaray köyünden Saf köyünde mukim Mustafa bini Ahmet,

Jandarma süvari çavuşlarından Veli Ağa'nın oğlu Hafız Abdurrahman Çavuş,

Sultanbey mahallesinden Muhtar Şefik,

İhlasiye mahallesinden Hacı Abdüllatif Efendi'nin oğlu Hacı Abdurrahman Efendi,

Şaşkan köyünden Osman Abuzer,

Şeyhanlı Kâlo,

Baytar Müfettişi Umumisi Adil Bey,

Yarımtepeli Bozan oğlu Mehmet.

EK - 26

BAŞBAKAN İSMET İNÖNÜ'NÜN KURTULUŞ YILDÖNÜMÜ MÜNASEBETİYLE URFA BELEDİYE BAŞKANLIĞI ARACILIĞIYLA URFALILARA YOLLADIĞI MESAJ

"Bugün Urfa'nın Milli Mücadele'deki düşman istilasında kurtuluşunun bayramını yapacaksınız. Bir insanın hayatına kuvvet ve lezzet veren asil heyecanların dalgalandığı bugünde Urfa'lıların içinde bulunup bir daha bahtiyar olmak isterdim. Urfa'nın Milli Mücadele'daki rolü başlı başına bir tarihtir. Kurtuluş zaferi, kendi alın terinin ve pazu kuvvetinin ve Urfa'lıların engin hamiyet ve fedakârlığının mahsülüdür. Büyük Millet Meclisi'nin ilk Genelkurmay Başkanı olarak Urfa destanının acı ve ümitsiz günleri ve hesapsız zahmetleri ve fedakârlıkları ile her gününü beraber yaşadım. İstilâ ordusunun Urfa'da merkezlenen silahlı direnmeyle Fırat'ın bütün doğusundan tart olunduğu günleri bugün gibi hatırlarım. Doğuda stratejik durumumuz Urfa zaferiyle birden ferahlamış, genişlemiş ve emniyet kazanmıştı. Kuvvetlerimizi ve düşüncelerimizi Fırat'ın batısına toplamak için çok genişlemiştik. Sevgili Urfa'lılara benim hayranlık dolu takdirlerimi bu kurtuluş gününde yaymanızı sizden rica ederim. Milli Mücadele'nin Urfa'daki gazilerinin ve şehitlerinizin nesilden nesile geçecek torunları Urfalı olmakla ve Türk vatanının kurtarıcıları ve yeni Türkiye'nin kurucuları olarak yerden göğe kadar hakkıyle öğüneceklerdir.

Urfa'lılar, Türkiye'nin demokratik düzen içinde kuruluşu ve kalkınması savaşında ve safındadırlar. Çok mahrumiyet içinde Cumhuriyet'in yürümesi ve yükselmesi için fedakârlık etmişler, gayret göstermişlerdir. Urfa'lı vatandaşlarıma engin sevgilerimi yürekten tebriklerimle bildirmenizi Urfa'nın refahına ve saadetine hizmet etmeyi şeref bildiğimizi anlatmanızı rica ederim."

11 Nisan 1963
Başbakan İsmet İnönü

DİZİN

Abbas, Suruç müftüsü / *15*

Abdulhamit, Şeyho Ramazan'ın oğlu / *142*

Abdurrahmanağazade Şıh Müslüm, milis bölük kumandanı / *19*

Abozade Halil, Merkez Heyeti'nden / *19*

Abuzer Ağa, Siverek MHC üyesi bkz. Hacı Abuzer

Ahmet Cevdet Bey, XIII. Kolordu K. Vekili / *67, 97*

Acemi Paşa, Irak Müntafık Şeyhülmeşayihi, bkz. Uceymi Paşa / *94*

Adil Bey, Baytar Müfettişi / *94, 99, 100, 249*

Adil Hulusî Efendi, Mülâzım, Urfa jandarma tabur mülhâkı / *53, 59, 84, 86, 95*

Ağılmus köyü / *50*

Afrika Mangası / *71*

Afrikalılar / *31*

Ahmet Mestçi, çete bölük kumandanı, yedek subay / *106, 135, 136, 198, 199, 215, 218*

Ahmet Şemsettin, yedek subay / *106*

Ahmet Üçbudak, yedek subay / *106*

Akçakale / *13, 153, 168, 194*

Akçakoyunlu / *115, 141, 160, 166*

Akif Sözeri, çete bölük kumandanı yedek subay / *106, 121, 124, 183, 184, 218*

Albay Normand / *75, 76, 77, 78, 79, 80, 81, 82, 83, 93, 95, 96, 98, 141, 153, 154, 155, 163, 187, 198, 213*

Ali Galip, Elazığ eski valisi / *20*

Ali İhsan Paşa, 6.Ordu Kumandanı / *7, 8, 9, 10*

Ali Rıza Bey, Urfa Mutasarrıfı / 6, 7, 9, 13, 18, 19, 20, 21, 22, 32, 33, 35, 36, 40, 41, 43, 44, 45, 47, 48, 49, 50, 51, 52, 53, 54, 55, 57, 58, 59, 60, 61, 62, 63, 64, 65, 66, 67, 68, 69, 79, 86, 87, 91, 103, 110, 111, 113, 117, 119, 120, 126, 129, 131, 133, 138, 150, 151, 176, 177, 181, 183, 184, 187, 194, 204, 206, 213, 220

Ali Şelli, MHC üyesi, 12'lerden / *7, 105, 183*

Ali Yaver Efendi, Eşraftan / *151*

Alman Bağı, (Hacı Bedir Ağa'nın Bağı) / *121, 122, 123, 157*

Alpay, Bedri / *6, 7, 215*

Amikli Hacı Ağa / *43*

Amiral Défrance / *32, 98*

Amiral De Robeck / *26, 32, 37, 88, 120*

Anadolu ve Rumeli Müdafaayı Hukuk Cemiyeti / *20, 28 , 33, 46*

Anafartalar / *6*

Aneze Aşireti / *71, 72, 78, 91, 92, 94, 138, 139, 140, 141, 142, 153, 160, 163*

Ankara Fetvası / *23, 100*

Antep / *12, 24, 26, 27, 28, 32, 47, 61, 90, 98, 105, 107, 109, 111, 141, 156, 206, 208, 209, 210, 211*
Arabacı Salih / *137*

Arabikâtibizâde Şakir Efendi, MHC üyesi, 12'lerden / *19, 21, 137*

Arabîzâde Reşit Efendi, MHC üyesi / *105*

Arap aşiretleri / *6, 14, 40, 63, 162*

Arap hükümeti / *14*

Arapoğlu köyü / *42*

Arappınar istasyonu / *11, 12, 44, 49*

Arif Bey, posta müdürü / *19*

Arif Yazgan, tabur yazıcısı, çete / *143, 192*

Arusoğlu Bekir Ağa, Bkz. Bekir Arus Ağa / *106, 129*

Aşık köyü / *157*

Atatürk, bkz. Mustafa Kemal / *6, 12, 20, 21, 22, 24, 25, 27, 28, 29, 33, 38, 39, 44, 46, 48, 52, 55, 56, 57, 60, 63, 64, 72, 89, 91, 96, 107, 110, 116, 120, 128, 146, 150, 155, 166, 167, 169, 170, 173, 189, 201, 205, 208, 209, 210, 216*

Atmanik köyü / *150*

Aynelarus köyü / *153, 154*

Ayntab/Antep / *11, 12, 21, 24, 26, 27, 28, 31, 32, 35, 37, 38, 39, 43, 47, 56, 60, 61, 63, 64, 70, 73, 90, 93, 97, 98, 105, 107, 109, 111, 141, 156, 160, 195, 205, 206, 208, 209, 210, 211*

Ayşe Hatun / *115*

Birecikli Badıllı Aşireti / *15, 41, 101, 107, 121, 142, 157, 162, 173*

Badıllı Bekir Bey, / 162

Badıllı Cüneyt Bey, / *162*

Badıllı Hasan Bey, / *122, 162*

Bağdat / *11, 12, 20, 94, 207*

Barış Konferansı / *27, 37, 39, 56, 65, 84, 113, 120, 126, 127, 174*

Barutçuzâde Hacı İmam Efendi, MHC üyesi, 12'lerden / *19, 22, 103, 105*

Basmahane / *114*

Basravî, Ketkânlı aşiret reisi / *9, 11, 33, 41, 54, 96, 146, 148, 153*

Başçavuş Joiyeux / *191*

Baziki aşireti / *33, 163*

Albay Beddy, İngiliz İşgal Kuvveti Kumandanı / *13*

Bedir oğlu Osman, çete / *129*

Bedirağazâde Halil Ağa, MHC üyesi, 12'lerden / *19, 68, 105*

Bediüzzaman Karakolu / *128, 133*

Bekir Arus Ağa, Bazıkî aşiret reisi / *106, 129*

Bekir Bey, Döğerli aşiret reisi / *43, 50, 106, 144, 246*

Berazi aşireti / *33, 39, 41, 91, 97, 175*

Beykapısı / *50, 244*

Binbaşı Ali Rıza Bey, Urfa jandarma kumandanı /*13, 18, 19*

Binbaşı Aziz Rızkı Bey, Siverek Jandarma Kumandanı /*57, 58*

Binbaşı Burrows, İngiliz işgal kuvveti subayı /*14, 18, 24, 27, 30, 32*

Binbaşı Hauger, Fransız işgal kuvveti askerî kumandanı /*42, 71, 107, 111, 115, 138, 139, 175, 177, 180, 182, 184, 185, 186, 187, 188, 189, 190, 191, 192, 202, 203*

Binbaşı Hüseyin Bey, 1. Süvari Alay Kumandanı /*55 , 166*

Binbaşı İlyas Bey, askerlik şube başkanı / *68, 80, 152, 161, 171*

Binbaşı Noel, İngiliz istihbarat subayı /*17, 211*

Binbaşı Nuri Bey, Pehlivanzâde. 24. Alay ve daha sonra Urfa Kuvâyı Milliyye Kumandanı */179, 187*

Binbaşı Ramazan */14*

Binbaşızâde Halil Efendi, MHC üyesi */105, 198*

Bini Es'ad aşireti */22, 34, 42*

Bini Muhammed aşireti */22, 34*

Bini Yusuf aşireti */42, 93, 95, 162*

Bini Zeyd aşireti */42*

Birecik */7, 12, 13, 44, 67, 70, 71, 75, 87, 95, 97, 112, 115, 116, 141, 146, 148, 149, 152, 156, 159, 169, 175, 206, 210*

Bozan Ağa, İzollu aşiret reisi */106, 128, 129, 142, 160, 161, 162, 195*

Bucak Aşireti */106, 128, 142*

Cabirizâde Selahaddin */7*

Calvel, Harran'da Fransız subayı */87*

Canbeylizâde Remzi, Çete bölük kumandanı yedek subay */106*

Casım Ağa, Şeddadî aşiret reisi*/162*

Cedan Ağa, Ağılmus köyünden */50, 52*

Cemal, Dahiliye Nazırı */13*

Cemal Paşa, Harbiye nazırı */85*

Cerablus */7, 8, 9, 11, 12, 31, 40, 42, 44, 54, 61, 70, 71, 93, 94, 95, 96, 108, 115, 141, 152, 159, 161, 162, 165, 166, 181, 182, 186, 189, 204, 206*

Cevdet Emiroğlu, Çete bölük kumandanı, yedek subay */106, 215*

Ceyhanlı Yusuf Ağa */43*

Cezayir Avcı Alayı */70, 71, 145*

Cezayir süvari bölüğü */30*

Clemanceau, Fransa Başbakanı */25*

Cubur aşireti */15*

Cudi Paşa, Siverek MHC reisi */14, 37, 60, 82, 98, 100, 109, 110, 131, 152, 158, 159, 161, 162, 165*

Cümeyle aşireti */34, 42*

Çaloğlu Köprüsü */165*

Çanakkale */6, 101, 106*

Çerkes */7*

Dabakhane kahvesi */135*

Dahiliye Nezareti */6, 8, 12, 13, 25, 27, 36, 39, 40, 50, 52, 53, 54, 55, 57, 58, 61, 62, 63, 141, 150, 162*

Dergezenli Mahallesi */106, 121, 124, 142, 243, 244, 247*

Derviş Hamey */9*

Derviş Temo, çete */196, 248*

Deyrzor */93*

Didan Aşireti */40*

Dinaî Aşireti */40, 162*

Diyarbakır */9, 15, 24, 40, 55, 58, 65, 66, 67, 75, 76, 77, 78, 81, 82, 83, 85, 88, 91, 102, 109, 132, 1146, 149, 156, 157, 158, 159, 161, 164, 165, 192*

Döğerli Aşireti */15, 74, 142, 144, 245*

Dr. Beşliyan, Ermeni Cemaati ileri geleni /*180, 184, 186, 187*

Dr. Vischer, İsviçreli doktor /*30, 31, 93, 100, 118, 130, 131, 132, 137, 148, 165, 168, 174, 178, 179, 180, 181, 189,*

Ebu Assaf Aşireti /*42*

Ebu Cindi Aşireti Ellisekiz meydanı /*42*

Elcezire /*204*

Ercişli Abdulhamit, şehit /*244*

Ermeni Cemaati /*104, 111, 174, 176*

Ermeni Mahallesi /*109, 114, 118, 130, 133, 177, 178, 179*

Ermeni Yetimhânesi /*130, 134, 136, 210*

Ermeniler /*10, 13, 30, 31, 34, 44, 45, 52, 56, 61, 65, 71, 73, 74, 82, 83, 84, 86, 96, 97, 100, 102, 104, 108, 109, 114, 115, 117, 118, 119, 128, 133, 146, 149, 156, 158, 165, 168, 171, 173, 176, 177, 179, 180, 181, 182, 185, 186, 187, 193, 198, 199, 200, 201, 204, 206, 217*

Erzurum Kongresi /*18*

Erzurum /*18, 26, 38, 73, 131, 210*

Erzurumlu Antranik /*131*

Faik Ali Bey, Diyarbakır Valisi /*83*

Falyede, Fransız levazım subayı /*87*

Fesadı Hacı Ali, çete /*134*

Fettahlızâde Refet Bey, Siverek MHC üyesi /*101*

Fevzi Paşa, Harbiye Nazırı /*159*

Fevzi Bey, Sulh Hakimi /*67*

Fırat */60, 74, 77, 78, 82, 90, 94, 100, 101, 104, 108, 109, 110, 128, 129, 143, 154, 158, 159, 161, 162, 165, 166, 185, 209, 204, 209, 216, 250*

Fırfırlı Kilise */176*

Firuzpaşa */205, 206*

Frère Ange */31, 118, 132*

Frère Gabriel */31*

Frère Joachim */31*

Frère Rafael */31*

Fuat Efendi */87, 247*

Galipbeyzâde Mustafa, Picanlı aşiret reisi */33*

Galipbeyzâde Müslüm, Picanlı aşiret reisi */33*

Garbi köyü */108*

General Allenby */9, 11, 46, 88, 126*

General Andrea */192, 204, 208*

General Barrow */15, 16*

General Brémond */31, 79, 83, 209*

General Dufieux */31, 137*

General Gouraud */31, 76, 77, 102, 120, 175*

General Querette */31, 61, 63, 70*

Gergerlizâde Ramazan Bey, Siverek MHC üyesi */101, 157, 158, 159*

Germuş Dağı */151*

Geys/Geysî aşireti */15, 33, 34, 36, 42, 43, 52, 93, 95*

Gökoğluzâde Haşim, Şeddadı aşiret reisi /40

Güllüzâde Hacı İbrahim Efendi, MHC üyesi /22, 88, 105, 198

Güllüzâde Hacı Osman Efendi, MHC üyesi, 12'lerden /218

Hacı Abdurrahmanağa oğlu Şeyh Müslüm, MHC üyesi /7, 19

Hacı Abuzer/162

Hacı Ali bin Yahli, aşiret reisi /40, 153

Hacı Bekirbeyzâde Şeyh Müslim Efendi, MHC üyesi /105

Hacı Es'ad Efendi, MHC üyesi, BMM 1. dönem üyesi /22, 105, 117, 167

Hacı Evliya, eşraftan /15

Hacı Hüseyin Efendi, vaiz /14

Hacı Hüseyinağazâde Halil Ağa, Merkez Heyeti üyesi /22

Hacı Kaya Bey, İzollu Aşiret Reisi /25

Hacı Ömer Efendi, Şeyhanlı Aşiret Reisi /65, 106, 142, 163, 171

Hacı Sait Ağazâde Ali Ağa, MHC üyesi /22, 105, 121, 123, 173

Hacı Bekir Camii /142

Hacıhıdırzâde Mehmet, aşiret reisi /40

Hacı Hüseyinağazâde Haydar Ağa, Merkez Heyeti üyesi /7

Hacı Mustafa Çavuş, Sofizâde, MHC üyesi, 12'lerden / 19, 50, 194

Hacıkâmilzâde Hacı Mustafa, Belediye reisi, MHC ve 12'lerin reisi /5, 7, 18, 19, 22, 23, 54, 68, 103, 104, 105, 117, 141, 151, 153, 154, 175, 178, 183, 184, 187, 193, 194, 213, 218

Hacıkâmilzâde Hacı Yusuf, MHC üyesi /7

Hacıkâmilzâde Ahmet Rami, Mülâzım, MHC üyesi /106

Hacıkâmilzâde Büyük Hacı Mustafa, MHC üyesi /7, 52, 217

Hacıkâmilzâde Hacı Mustafa Reşid, MHC üyesi, 12'lerden / 18, 22, 142

Hacisazâde Halil Ağa MHC üyesi /161

Hacisazâde Osman Ağa, MHC üyesi /161

Hacisazâde Ömer Ağa, MHC üyesi /161

Haçım Bey, Aneze aşiret reisi /36, 73, 74, 91, 93, 138, 139, 142, 153

Hafız Hilmi Efendi /12

Halep /6, 7, 8, 13, 15, 17, 20, 27, 33, 36, 38, 43, 77, 78, 93, 94, 121, 172, 197, 199

Halil Münir Efendi, Mülâzım /187, 188

Halil Rami, Malatya Mutasarrıfı /20

Halit Bey, Akmansü, XIII. Kor. Kurmay Başkanı /20, 21, 65, 67, 88, 169, 209

Halitbeyzâde Salih, aşiret reisi /40

Halvetiye Karakolu /133, 137, 138, 154

Hamdi Kasım Bey, Kuvâyı Milliyye Hastanesi Tabibi /176, 248

Hamidiye Alayı /15

Hamo Hırço /153

Hamza, Döğerli aşiret reisi /140, 246

Harapnaz İstasyonu /42, 71, 154, 158, 204

Hariciye Nezareti /37, 53, 58, 59, 62, 85, 98, 99

Harran */6, 9, 13, 14, 18, 34, 40, 42, 43, 44, 45, 49, 50, 53, 57, 69, 75, 86, 87, 91, 94, 96, 104, 111, 123, 124, 141, 144, 146, 151, 153, 171, 214, 219, 234*

Hartavizâde Bedi, Merkez Heyeti üyesi */7*

Hasan oğlu Halil, çete */129*

Hasan oğlu Musa, çete */108*

Hasan Padişah Camii */18*

Hatipzâde Ahmet, MHC üyesi */7*

Hatipzâde Fikri, Çete bölük Kumandanı yedek subay */106*

Hatipzâde Mustafa Efendi'nin bağı */142, 158*

Hayali */175*

Hayırsızların evi */69*

Hekimdede Mahallesi */50, 144, 244*

Heyet-i Temsiliye */32, 33, 35, 38, 41, 43, 44, 53, 56, 60, 64, 107, 116, 166, 170, 175, 209, 210*

Hısnımansur */13, 173*

Hint alayları */8, 9, 12*

Hocazâde Abdurrahman, MHC üyesi */161*

Hüseyin Ademoğlu, çete */197*

Hüseyin Paşa, Haltanlı Aşiret Reisi */40*

Hüseyin Pertev Efendi, Mülâzım MHC üyesi, 12'lerden */19, 41, 46, 51*

Irak */6, 17, 20, 24, 94, 106, 209*

İbrahim Paşa, Millî Aşireti Reisi */15, 35, 100*

İbrahim Yorgancı, Nahiye müdürü, çete, yedek subay /106

İhsan Bey, Emekli Binbaşı /68, 80, 85, 96, 218

İmam Bakır, Harran Ovası'nda Ziyaretgâh /42, 45

İnan, M. Rauf /69, 210

İngiliz/İngilizler İstanbul Hükümeti /6, 7, 8, 9, 11, 12, 13, 14, 15, 16, 17, 19, 20, 21, 24, 25, 26, 27, 29, 31, 33, 34, 35, 37, 38, 41, 42, 53, 57, 58, 61, 62, 65, 75, 84, 94, 96, 116, 120, 130, 139, 156, 166, 205, 209, 210, 211, 212

İtilâf /126, 172

İtilâf Devletleri /20, 21, 22, 23, 26, 27, 32, 39, 61, 65, 117, 120, 126, 172

İzmirli Mustafa Çavuş Kafkasya /194, 195, 196

Kaleboynu /70, 106, 135, 243

Kâmil Parmaksız, yedek subay /106

Karacadağ /126

Karahanlı Şeyh Musa Ağa, Siverek MHC üyesi /101

Karakeçi /52, 108

Karakoyun /50, 123, 124, 184, 194

Karalök'ün Bağı /133, 134, 135, 136, 137, 138, 217

Karma Doğu Alayı /71

Kâzım Karabekir /56

Kemancızâde Fuat, MHC üyesi /87, 134, 136, 137, 247

Kemancızâde Nuri, MHC üyesi /161, 193

Keşişlik Köyü /198

Ketkânlı aşireti */11, 33, 41, 44, 57, 96, 146, 148, 153*

Kılıç Ali Bey */160, 205, 206, 212*

Kısas Köyü */35, 36, 37, 38, 42, 216*

Kızılburç Köyü */198*

Kızılhaç */111, 113, 114, 118, 119, 134, 137, 142, 206*

Kızlar köyü */157*

Kilikya */8, 14, 24, 25, 32, 56, 61, 63, 75, 81, 166, 208, 212*

Köranlızâde Bekir Efendi, Siverek MHC üyesi */101*

Kuvâyı Milliye */33, 43, 44, 74, 76, 89, 90, 91, 92, 96, 100, 102, 103, 104, 105, 107, 108, 109, 110, 111, 112, 116, 118, 119, 120, 127, 130, 133, 151, 152, 153, 157, 158, 159, 160, 163, 165, 167, 168, 169, 170, 172, 173, 179, 182, 183, 184, 194, 195, 207, 214*

Küçük Hacı Mustafa, Bkz: Hacıkâmilzâde Hacı Mustafa Reşit

Küçük Ömerzâde Rüştü Efendi, Siverek MHC üyesi */162*

Külâflı Tepesi */118, 119, 120, 121, 122, 123, 124, 128, 130, 134, 137, 183*

Kültepe İstasyonu */42, 71, 204*

Külünçe Köyü */101*

Künzler Jakop, İsviçre Hastanesi Hastabakıcısı */12, 211*

Kürdistan */16, 17, 211*

Kürkçüzâde Mahmud Nedim Efendi */142*

Kürkçüzâde Osman Efendi */142*

Kürkçüzâde Ömer Edip evi / 69

Kürt/Kürtler */12, 14, 15, 17, 18, 34, 39, 48, 51, 72, 73, 81, 96, 99, 103, 114, 118, 132, 135, 139, 140, 147, 154, 155, 164, 191, 199, 201, 203, 204, 205*

Lloyd George */25*

Lord Curzon */26, 37*

Mahmut Bey, Bkz. Millî Mahmut Bey.

Mahmutağazâde Mustafa Ağa, MHC üyesi */105*

Malatya */20, 32, 248*

Mamıki, çete */136*

Mamozâde Hasan, MHC üyesi Maraş */161*

Mamuretülaziz */13*

Maraş /12, 21, 24, 26, 27, 28, 31, 32, 35, 37, 38, 39, 41, 43, 56, 60, 61, 63, 64, 73, 88, 89, 90, 91, 93, 96, 97, 98, 102, 105, 109, 115, 120, 128, 150, 156, 173, 205, 206, 208, 216

Maşuk Köyü */157*

Meclis-i Mebusan */34, 44, 68, 213,*

Mehmet Emin Efendi, Odabaşızâde, aşiret reisi */82, 98, 142, 154, 162*

Mehmet Ramazan Ağa, (Hacıaliefendizâde), aşiret reisi */103, 106, 162*

Mehmet Sakıp Efendi, (Hacıaliefendizâde), aşiret reisi */106, 108, 162*

Mehmet Şerif, Dahiliye nazırı */52*

Mektele Köyü */150*

Melikzâde Mustafa */40*

Mesut Bey, Suruç kaymakamı */51*

Meşhur Aşireti */34, 42, 153*

Mısır Kuvve-i Seferiyyesi */10, 11*

Midyat */39*

Milis alayı */9, 18*

Millî Abdurrahman Bey, İbrahim Paşa'nın oğlu */16, 35, 36, 37, 52, 53, 54, 58, 146*

Milli Aşireti */15, 16, 17, 26, 36, 40, 54, 55, 58, 78, 139, 146*

Millî Halil Bey İbrahim Paşa'nın oğlu */58*

Millî İsmail Bey İbrahim Paşa'nın oğlu */58, 146*

Millî Mahmut Bey, İbrahim Paşa'nın oğlu, */14, 15, 16, 17, 18, 26, 40, 52, 54, 55, 58, 78, 85, 99, 139*

Millî aşiret reisi */17, 26, 40, 55*

Millî Timur Bey, İbrahim Paşa'nın oğlu */54*

Miss Holmes, Amerikan Yetimhanesi yöneticisi */107, 110, 112, 113, 114, 119, 120, 126, 129, 131, 133, 136, 138, 167, 168, 172, 185, 187*

Miss Loy, Miss Holmes'ın yardımcısı */129*

Moksomor deresi */121, 123, 124*

Molla Caferzâde Sadık Efendi, Siverek MHC üyesi */101*

Mollazâde Abdulgani Bey, MHC üyesi */12*

Mollazâde Mahmut Efendi, MHC üyesi, 12'lerden */19, 21, 105*

Mondros Mütârekenâmesi */6, 9, 12, 75, 212*

Muacle aşireti */34, 42*

Muallim Fikri Hocaoğlu, Çete bölük Kumandanı yedek subay */106*

Muallim Halil Şahverdi, yedek subay /106

Muallim Refik, yedek subay /106

Muallim Sadık Saraç, yedek subay /106

Muallim Serçe Ahmet, yedek subay /106

Muallim Şerif Özden, yedek subay /106

Muçhim, Aneze aşiret reislerinden /36

Muhacir Arif, çete /135, 136

Muhaymit Bey, Bini Muhammed aşiret reisi /153

Murad'ın oğlu Hacı Osman, Osman İlhami Keskinkılıç, çete bölük kumandanı yedek subay /124

Mustafa Halaf, Biniyusuf aşiret reisi /162

Mustafa Kemal / 6, 12, 20, 21, 22, 24, 25, 27, 28, 29, 33, 38, 39, 44, 46, 48, 52, 55, 56, 57, 60, 63, 64, 72, 89, 91, 96, 107, 110, 116, 120, 128, 146, 150, 155, 166, 167, 169, 170, 173, 189, 201, 205, 208, 209, 210, 216

Mustafa Nadir Bey, Diyarbekir Vali vekili /6

Mustantik Urfalı Nureddin Bey /105

Müdafaayı Hukuk Cemiyeti / 5, 20, 21, 22, 28, 33, 37, 43, 44, 46, 60, 76, 99, 105, 107, 109, 110, 115, 116, 131, 157, 158, 159, 161, 169

Müftü Hasan Efendi, Merkez Heyeti üyesi /7, 19, 20, 23, 26, 32, 39, 103, 117, 204

Mürşitpınarı /193

Müslüm Cengiz, yedek subay /106

Mütareke /6, 7, 8, 9, 12, 17, 21, 27, 32, 37, 56, 75, 98, 101, 115, 126, 204

Namık Bkz. Yüzbaşı Ali Saip Bey

Nebozâde Hacı İmam Efendi, MHC üyesi, 12'lerden /*19, 248*

Neş'et, eşraftan /*15*

Nevacih aşireti /*34, 42*

Nino Hacı Bekir'in Hanı, Bugünkü Topçu Hanı /*173*

Nizip /*7, 12*

Nuh Ağa, Suruç Şeyhanlı aşiret reisi /*162*

Nurettin Nabi Bey, MHC üyesi bkz. Mustantik Nurettin Bey

Nuri Baba, Çete bölük kumandanı, yedek subay /*106, 137*

Nusret Bey, Urfa Mutasarrıfı /*6, 7, 8, 9, 12, 13, 18, 19, 23, 208, 215*

Odabaşızâde Mahmut Efendi, Siverek MHC üyesi BMM üyesi / *101, 162, 170*

Onikiler /*137*

Ömer İzzet Efendi , Mülâzım /*185, 186, 187*

Ömer oğlu Ahmet, çete /*129*

Paris /*24, 31, 56, 57, 113, 209, 210*

Paşazâde Şevket Efendi Siverek MHC üyesi /*162*

Picanlı Aşireti /*40*

Picot, F.G. Suriye ve Ermenistan Fransız Olağanüstü Komiseri /*56, 57*

Rastgeldizâde Hacı Ahmet Efendi, şehit /*134, 137*

Rasul'ayn/Resulayn /*15, 25, 94*

Resul, Bitlis muhaciri, /*123*

Reşit Rastgeldi, yedek subay /*106, 134, 163, 164, 215, 218*

Rufaizâde Tahir */7*

Saatçi Muho */114*

Sacur Köprüsü */160, 204*

Sait Bey, Badıllı aşireti reisi */50, 65, 68, 69, 80, 98, 99, 100, 103, 104, 106, 122, 142, 143, 151, 160, 162*

Salihel Abdullah, Siyala aşireti reisi */ 9, 34, 35, 36, 37, 40, 42, 44, 45, 50, 52, 53, 54, 55, 86, 146*

Salih Şeftalioğlu, Nahiye müdürü, çete, yedek subay */106*

Samsat kapısı */68, 69, 103, 142, 143, 164, 193, 194*

Sarayönü çarşısı */ 92*

Seçim */18, 33, 34, 175*

Selahaddin-i Eyyûbi */73*

Senegal Avcı Alayı */71*

Seydelhüsnü, Bkz. Bnb. Aziz Rızkı Bey */57, 58, 93, 95*

Seyfettinbeyzâde Ömer, Dinai aşiret reisi */33*

Seyfettinbeyzâde Salih Bey Dinai aşiret reisi */153*

Seyit Mehmet Efendi, 5.Tümen'in özel görevlisi */52, 55*

Siftek İstasyonu */74, 88, 152, 159, 165, 236*

Sivas */36, 38, 43, 47, 54, 56, 61, 107, 116*

Sivas Kongresi */20, 26, 32, 38, 56*

Siverek */6, 12, 13, 14, 21, 25, 37, 50, 52, 53, 57, 58, 59, 60, 66, 76, 77, 78, 80, 81, 82, 83, 84, 85, 86, 88, 91, 92, 95, 96, 98, 99, 100, 101, 102, 103, 108, 109, 110, 118, 119, 130, 131, 132, 142, 149, 150, 151, 154, 157, 158, 159, 160, 161, 162, 165, 166, 169, 170, 206, 211, 212, 247*

Siverekli Ali Efendi, MHC ve Son Meclisi Mebusan Üyesi */54, 59, 62, 64, 65, 68, 213*

Siyala Aşireti /9, 34, 35, 36, 42, 44, 52, 86, 88, 95, 146

Son Osmanlı Meclis-i Mebusanı /33, 65, 213

Standart Oil Company /232

Sultantepe Köyü /74, 136, 152, 153

Suphi Sözeri, çete, yedek subay /106, 121

Suriye /6, 15, 24, 25, 26, 27, 37, 38, 56, 61, 63, 97, 162, 207, 208

Suriye İtilâfnamesi /24, 25, 38

Suruç /11, 12, 14, 15, 33, 40, 41, 43, 44, 45, 50, 51, 54, 59, 71, 72, 74, 75, 88, 89, 91, 94, 97, 108, 112, 141, 146, 148, 151, 152, 153, 159, 161, 162, 165, 169, 171, 175, 186, 190, 191, 192, 194, 195, 198, 204, 247

Süryani mahallesi /113, 133

Süryaniler /12, 35, 86, 140, 168, 200

Sykes-Picot anlaşması /24, 25

Şahapzâde Hacı Mustafa Hakkı Efendi, MHC üyesi / 105

Şahinbeyzâde Bozan Bey,Berazi aşiret reisi,1.BMM üyesi/33,152,207

Şahinbeyzâde Mustafa Bey, Berazî aşiret reisi / 41, 44, 91, 159, 218

Şakaloz'un evi/damı /108, 163

Şammar aşireti /14

Şebeke Bkz. Firuzpaşa /69, 186, 187, 189, 192, 193, 196, 197, 198, 204, 205, 206

Şeddadı Aşireti /40

Şekercizâde M. Emin, şehit /235

Şekercizâde Eyüp, MHC üyesi /197

Şerif */7*

Şerif Paşa */62*

Şevket Bey, Harran Kaymakamı */68, 94*

Şevki, Karacurun'daki nizamiye 4. süvari kumandanı */ 86*

Şeyh Müslim Efendi, eski müftü */7, 20, 22, 103, 105*

Şeyh Yoranzâde Yusuf aşiret reisi */40*

Şeyhanlı Aşireti */ 106, 142, 162, 163, 171, 248, 249*

Şeyho Ramazan Ağa, MHC üyesi Kuvâyı Milliye Binbaşısı, */105, 248*

Şeyh Musa Ağa */101, 162, 166*

Şıhzâde Ahmet, MHC üyesi */117*

Şimendifer hattı */10, 72, 74, 77, 89, 90, 91, 94, 159, 161, 207*

Şişko'nun bağı, */142*

Şükrü Nasih Efendi, Meclisi Mebusan üyesi */33, 54, 63, 213*

Tamma' aşireti */42*

Tarık, Bkz Adil Hulûsi Efendi */19, 53, 59, 86, 87, 150*

Teğmen Deloir */30, 189, 190, 191, 203*

Telebyaz/Telebyad, (Akçakale), */9, 13, 39, 42, 44, 74, 76, 82, 93, 97, 108, 116, 150, 151, 152, 153, 154, 155, 158, 160, 161, 168, 177, 180, 182, 194, 204*

Telfutur tepesi */95, 118, 133, 162*

Teyfur */134, 135, 136, 215*

Timur, Birecik Müdafaayı Hukuk Heyeti Merkeziyesi Reisi */112, 115*

Timur, Siverek ve Havalisi Kuvâyı Milliyye Kumandanı */169*

Tombul Bakır, Şehit /142, 244

Türkmen /7

Ubada aşireti Uceymi Paşa /94

Urfa telgrafhanesi /19, 32

Urfalı Hafız Hilmi Bey, Urfa delegesi /12

Veysi Arar, yedek subay /106, 124

Vezir hamamı /88, 92

Viranşehir /14, 16, 17, 18, 26, 52, 53, 55, 56, 58, 60, 95, 98, 99, 102, 119, 149, 157

Wilson / Wilson ilkeleri /75, 96, 101, 168

Woodward, Amerikan Kızılhaçı müfettişi /110, 190, 191, 201

Yağlıcızâde Belediye Reisi Hacı Ahmet, MHC üyesi /7

Yahlizâde Sabri, Çete bölük kumandanı yedek subay /106

Yarbay Akif Bey, 2. Tümen Kumandanı /88, 149, 151, 158, 159, 160, 162, 165, 166, 173

Yarbay Capitrel /31, 49, 70, 71, 77, 204, 220, 235

Yarbay Depoir /44, 45, 48, 49

Yarbay Flyo Saint Marie /31, 70

Yarbay Killing /12

Yarbay Kenan Bey, Mardin'deki 5.Tümen Kumandanı /32,54, 60, 150

Yavuz Selim /18

Yedikuyu köyü /80, 101, 130

Yeşilbaş Osman Efendi, Siverek Müftüsü /100

Yoğunburç köyü */198*

Yusuf Rastgeldi, milis */194, 218*

Yüzbaşı Alber */35*

Yüzbaşı Ali Saip Bey */11, 67, 68, 71, 72, 75, 78, 80, 81, 84, 85, 86, 87, 88, 94, 95, 96, 98, 99, 100, 101, 102, 103, 104, 105, 106, 107, 108, 109, 112, 113, 114, 115, 117, 118, 119, 124, 128, 130, 132, 133, 134, 137, 138, 140, 141, 142, 145, 147, 148, 149, 151,152, 153, 154, 158, 159, 160, 161, 162, 163, 165, 166, 167, 168, 171, 172, 173, 174, 175, 176, 179, 180, 182, 183, 184, 186, 187, 189, 190, 192, 193, 194, 195, 198, 204, 208, 214, 215*

Yüzbaşı André */ 31*

Yüzbaşı Hüsnü */80, 86, 92, 95*

Yüzbaşı Lambert, Sajous'nun yardımcısı */ 30, 32, 49, 64, 86, 188, 190, 192, 206, 221, 228*

Yüzbaşı Ömer Avni */144*

Yüzbaşı Sabri */170*

Yüzbaşı Sajous, Fransız işgal kuvvetinin siyasi yöneticisi/Hakimi siyasi */9, 42, 44, 47, 51, 57, 58, 59, 64, 65, 66, 67, 68 , 75, 83, 86, 88, 92, 99, 102, 103, 111, 118, 177, 179, 184, 188, 189, 190, 191, 192, 223, 224, 225, 227, 229, 230, 231, 232, 234, 236, 237*

Yüzbaşı Woolley, L, İngiliz istihbarat subayı */16, 17, 18, 96*

Zeytun */ 41*

Zinciroğlu Mustafa, Siverek MHC üyesi */ 101*